

SCI-CONF.COM.UA

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

**ABSTRACTS OF VII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
APRIL 3-5, 2022**

**STOCKHOLM
2022**

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference

Stockholm, Sweden

3-5 April 2022

Stockholm, Sweden

2022

UDC 001.1

The 7th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (April 3-5, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. 378 p.

ISBN 978-91-87224-02-7

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-3-5-aprelya-2022-goda-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: sweden@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 SSPG Publish ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Шапакидзе Е. Д., Качарава З.* 10
ОПОРНЫЕ СИСТЕМЫ ВИНОГРАДНИКОВ

MEDICAL SCIENCES

2. *Kryvetska I. I., Khovanets K. R.* 15
NEUROLOGICAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF
RASSOLIMO-MICHER-MELKERSON-ROSENTHAL SYNDROME
3. *Suprunova T., Lopushanskyi O.* 17
RATIONALE FOR CHOICE OF LYMPHODISECTION TACTICS IN
PATIENTS WITH UTERINE BODY CANCER
4. *Антонов А. Г., Татарко С. В., Сургай Н. М., Гоженко М. М.* 20
СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ КРИТЕРІЇВ
ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЖИТТЄВОСТІ ТА ДАВНОСТІ ЗАПОДІЯННЯ
МЕХАНІЧНИХ УШКОДЖЕНЬ
5. *Вигнанчук В. В., Шупер В. О.* 23
ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК: ВИЗНАЧЕННЯ
НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ ПРИ ХРОНІЧНІЙ СЕРЦЕВІЙ
НЕДОСТАТНОСТІ
6. *Мельничук Л. В.* 27
КОРОНАВІРУСНА ХВОРОБА У ДІТЕЙ
7. *Обадех Бассам Абдель-Рахман Аль-Каралех* 29
РОЗБІЖНОСТІ КОМПОНЕНТІВ СОМАТОТИПУ ТА
ПОКАЗНИКІВ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ МАСИ ТІЛА У
ЧОЛОВІКІВ МЕЗО- ТА ЕНДО-МЕЗОМОРФНОГО
СОМАТОТИПІВ ХВОРИХ НА ПСОРИАЗ ЛЕГКОГО ТА
ТЯЖКОГО ПЕРЕБІГУ
8. *Сніжко Т. Б., Волосовський П. Р., Федюшин Т. В., Галій Н. М.* 35
ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ЕКТОПІЧНОЇ
ВАГІТНОСТІ ЛАПАРОСКОПІЧНИМ ДОСТУПОМ
9. *Юрик Я.* 40
РІВНІ ДІЄНОВИХ КОНЮГАТ В СИВОРОТЦІ КРОВІ І
ГОМОГЕНАТІ СЕРЦЯ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ
СИНДРОМІ ТРИВАЛОГО СТИСНЕННЯ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

10. *Sakhanda I., Savchuk A.* 43
GENERAL CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION OF
VITAMINS
11. *Степанова О. А., Проскура О. А.* 45
ЗОВНІШНЯ ФІТОТЕРАПІЯ АТОПІЧНОЇ ЕКЗЕМИ У ГОСТРІЙ
ФАЗИ

CHEMICAL SCIENCES

12. *Atayeva V. E., Shukurlu Yu. H., Velibeyov Kh. Sh.* 48
APPLICATION OF BIOEXTRACT OF SMILAX AUTUMN-
WINTER LEAVES CONTAINING ANTHOCYANINS AND PECTIN
AS A NATURAL DYE AND FOOD ADDITIVE

TECHNICAL SCIENCES

13. *Turdiyev S. A., Zhurayev A. Sh., Umirzokov U. F.* 53
ANALYSIS OF THE CUTTING AND PROTECTING ELEMENTS
OF THE BUCKET OF HYDRAULIC MINING EXCAVATORS
14. *Бойко Н. І., Воробель А. О.* 59
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЕВ РІШЕНЬ
ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА
ПРОГНОЗУВАННЯ
15. *Бойко Н. І., Горностай Б. Я.* 64
АНАЛІЗ АЛГОРИТМІВ РОЗПОДІЛУ НА ЧІТКО ВИЗНАЧЕНІ
ГРУПИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ДАНИХ
ТА ЗНАХОДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО МІНІМУМУ
16. *Косогов О. М.* 69
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ
СТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ДО ЗАХОДІВ НЕПРЯМИХ
ДІЙ
17. *Кузьменко А. І., Кузнецов Е. В., Дьогтєв М. В.* 76
РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНИХ МАРШРУТІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ
ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ МІЖ
МІСТАМИ УКРАЇНИ
18. *Рейцен Е. А., Кучеренко Н. Н.* 83
РЕЖИМЫ РАБОТЫ НАРУЖНОГО ОСВЕЩЕНИЯ ГОРОДОВ И
БЕЗОПАСНОСТЬ ДВИЖЕНИЯ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

19. *Лысенко А. Б., Калинина Т. В., Томина А.-М. В., Гурин И. В.* 92
ТЕРМИЧЕСКИЕ РЕЖИМЫ НЕКРИСТАЛЛИЧЕСКОГО
ЗАТВЕРДЕВАНИЯ СПЛАВОВ НА ОСНОВЕ ЛЕГКИХ
ЛАНТАНОИДОВ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

20. *Мачуліна С. О., Бондар Г. М., Пристінська Л. А.* 98
ТИПИ ПОСТСЕДИМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В
НИЖНЬОКАМ'ЯНОВУГІЛЬНИХ ВІДКЛАДАХ ДНІПРОВСЬКО-
ДОНЕЦЬКОЇ ЗАПАДИНИ

ARCHITECTURE

21. *Polshchikova N., Tanirverdiiev A., Marceniuk O., Shalamova K., Stashenko M.* 103
ON THE ISSUE OF LANDSCAPE DESIGN
22. *Соколова А. В.* 108
ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРАНЖЕРЕЙНИХ КОМПЛЕКСАХ (НА ПРИКЛАДІ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ)

PEDAGOGICAL SCIENCES

23. *Бабій О. Ю.* 115
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-МОВОЗНАВЦІВ
24. *Гетманець Н. Ю.* 119
АКТУАЛІЗАЦІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ЇХ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
25. *Ігнатенко В. Д.* 123
ПОНЯТТЯ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
26. *Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Феклистова И. С., Пакулина А. С.* 128
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ДЗЮДОИСТОВ В УСЛОВИЯХ ПОВЫШЕНИЯ ЗРЕЛИЩНОСТИ ДЗЮДО
27. *Попович Л. М.* 136
ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ РІЗНИХ ТИПІВ ТА ПІДПОРЯДКОВАНOSTІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
28. *Сергієнко О. М.* 140
ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МЕРЕЖЕВОЇ АКАДЕМІЇ CISCO У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КОЛЕДЖУ ЯК СОСТАВНА ЧАСТИНА ФАХОВИХ ПРЕДМЕТІВ ІТ
29. *Скоромная М. В., Набокова Т. В.* 145
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО І ПІД ЧАС КАРАНТИНУ
30. *Халецька К. В.* 151
ПЕДАГОГІЧНА ПРОГНОСТИКА У РАКУРСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
31. *Шевченко С. М.* 155
АНАЛІЗ НАКАЗУ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ «ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАРАХУВАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, ЇХ ВІДРАХУВАННЯ, ПЕРЕВЕДЕННЯ ДО

- ІНШОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ» (2018)
32. **Шиман І. А.** 162
ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У
ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

33. **Горіна О. Т.** 166
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ – ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДІ
34. **Житнюк Ю. Д., Косовська К. Ф.** 171
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ
35. **Завістовський О. Д.** 175
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОНЦІВ
36. **Кара О. Н.** 179
СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ОТЧАЯНИЕМ У
ОНКОЛОГИЧЕСКИХ БОЛЬНЫХ
37. **Хрущ О. В.** 187
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО
КОМПОНЕНТА МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ

ART

38. **Бугайова В. О.** 193
НОВІ ПРЕДМЕТИ ЯКІ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ МАЙБУТНІМ
РЕЖИСЕРАМ ШОУ ТА АРТ-ПРОЕКТІВ
39. **Бучок Л. В.** 195
ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СОЛОСПІВУ У
ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО
40. **Кавецька О. В., Савчин Г. В.** 203
ДЕКОРАТИВНЕ ТРАКТУВАННЯ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ
ЖИВОПИСУ

HISTORICAL SCIENCES

41. **Ахундова Лейла Ильгар кызы** 210
ТРАДИЦИОННАЯ ПИЦЦА И НАПИТКИ НАСЕЛЕНИЯ БАКУ В
КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКА
42. **Пиргулиева Ганира Али кызы** 214
МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ,
РАЗРАБОТАННЫЕ М.НЕМАТ

LITERATURE

43. *Mitaki M. V., Drebniytska I. D.* 219
СТОРИНКАМИ БІОГРАФІЇ ПОЕТА ОДЕЩИНИ ПАВЛА
ПОЛЩУКА
44. *Душабаева С. Т.* 227
СБОРНИК ЭССЕ ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

POLITICAL SCIENCES

45. *Шупілова Л. М.* 233
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

PHILOLOGICAL SCIENCES

46. *Вечірко О. Л.* 237
ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА УТОПІЇ
47. *Дюсембина Әсем Құрметқызы* 241
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЦЕННОСТНЫХ
КОНЦЕПТОВ В НАЦИОНАЛЬНОЙ КАРТИНЕ МИРА
(АНГЛИЙСКИЙ, КАЗАХСКИЙ, КИТАЙСКИЕ ЯЗЫКИ)
48. *Лазірко Н. О., Марусаж С. А.* 248
КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРОБЛЕМАТИКА, РОМАНТИЧНА
ОБРАЗНІСТЬ ЛІРИКИ В. ВОРДСВОРДА
49. *Нестерчук О. Г.* 255
ІМЕННИК ДРУГОКЛАСНИКІВ (ЗА ПІДРУЧНИКАМИ ДЛЯ 2
КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ)
50. *Танина Д. О.* 262
ЛОГИКО-ФИЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МОДАЛЬНОСТІ І
НАКЛОНЕННЯ

ECONOMIC SCIENCES

51. *Khomoyi S. M., Pylypenko N. O.* 269
THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF FORMATION OF
MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES OF
UKRAINE
52. *Maletska O., Prokopyshyn O., Tsitska N., Mironchuk Z.* 272
DIGITALIZATION IN ACCOUNTING PROCESS MANAGEMENT
AT THE ENTERPRISE
53. *Serbov M.* 275
COMPREHENSIVE ASSESSMENT AND METHODOLOGICAL
BASIS OF WATER RESOURCES MANAGEMENT OF
TERRITORIES
54. *Tereshchenko A. M.* 283
ADAPTATION OF ENTERPRISE'S FINANCIAL POTENTIAL
MANAGEMENT ON THE BASIS OF THE RESOURCE CONCEPT

	OF THE FIRM IN CONDITIONS OF CRISIS	
55.	<i>Борисова В. А.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	286
56.	<i>Габададзе И. Ш., Мушкудуани Н. С., Церетели И. А.</i> РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ГРУЗИИ	294
57.	<i>Галімух Ю. О., Васьківська К. В., Васьківський Ю. П.</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	298
58.	<i>Демчук А. В.</i> БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ НИМИ	304
59.	<i>Комліченко О. О.</i> ФРАНЧАЙЗИНГ ЯК БІЗНЕС-МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	309
60.	<i>Матвеев В. В., Матвеева О. М.</i> БІХЕВІОРИСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	316
61.	<i>Меда Н. С.</i> НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ	321

LEGAL SCIENCES

62.	<i>Hudik V. G.</i> THE PLACE OF UKRAINIAN HOUSING LAW IN THE DICHOTOMY OF PUBLIC AND PRIVATE LAW: HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT	327
63.	<i>Okropiridze N.</i> CORRUPTION – A GLOBAL PROBLEM OF INTERNATIONAL SECURITY	331
64.	<i>Tkach Ju. O.</i> SCIENTIFIC AND PRACTICAL ANALYSIS OF ARTICLE 143 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE	336
65.	<i>Арцебарська О. О., Людвік В. Д.</i> УМИСНЕ ВБИВСТВО З ОБТЯЖУЮЧИМИ ОБСТАВИНАМИ	355
66.	<i>Влад С. Ф., Долгий О. О., Долгий О. А.</i> ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	359
67.	<i>Михайлов О. В., Коваленко Т. В., Бут В. О., Коваленко В. К.</i> ПРОФЕСІОГРАМА СЛІДЧОГО: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ	364
68.	<i>Муромцева Д. Г., Людвік В. Д.</i> ГРОМАДСЬКА НЕБЕЗПЕКА КОНТРАБАНДИ	371
69.	<i>Свинаренко Ю. П., Леонов С.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	375

AGRICULTURAL SCIENCES

ОПОРНЫЕ СИСТЕМЫ ВИНОГРАДНИКОВ

Шапакидзе Елгуджа Давидович

Доктор технических наук, Профессор

Академик Академии СХН Грузии

Качарава Заур

Инженер-механик

Аннотация. Известно, что опорная система виноградника представляет собой столбы на расстоянии 5-7 метров в ряду, на глубине 50 см в почве, с прикрепленными к ним трехуровневыми скобами, на которых размещены провода диаметром 3 мм, натянутые на кромку столбов.

Несовершенство конструкции подтверждается деформированными опорами после монтажа – столбы изгибаются и ослабляются провода, натянутые на скобах столбов.

Состояние значительно меняется, если мы соединяем соседние полюса проводами вместо опор конечностей. Деформации уменьшаются соответственно.

Возможно использование более тонких проводов вместо проводов диаметром

3,0 мм и самое главное значительно повышается устойчивость опорной системы, так как отклонение скоб ограничено не только устойчивостью самих столбов в грунте, но и соединяющими соседние столбы.

Длина проволоки также растягивается. Нагрузка равномерно распределяется по столбам и проводам. Возможно увеличение расстояний между полюсами. Весной этого года столбы были соединены проволокой диаметром 1,5 мм в несколько рядов на расстоянии 10 м, обои не деформировались после окончания винтажа. Эксперименты продолжаются.

Если испытания пройдут успешно, мы получим значительный экономический эффект, т.к. количество скоб может сократиться до 50%.

Ключевые слова. Виноградник, опорный столб, скоба, провод, опорная система.

Введение. Опорная система виноградника состоит из столбов разной формы (круглая - диаметром 5,0 см, квадратная – 5,0x5,0 см или другой формы), высотой в 2,0 м. Столбы закопаны в почву в ряду на расстоянии 5-7 м друг от друга, на глубине 0,5 м. На каждый столб в трех местах прикреплены скобы, на которых укладываются проволоки диаметром 3,0 мм и которые натянуты на крайних столбах. К проволокам прикреплена лоза (скобы на столбах расположены на параллельной поверхности ряда). Все виды нагрузок на растения (вес гроздьев, ветер), передаются по проволокам на столбы в местах крепления скоб [1,4].

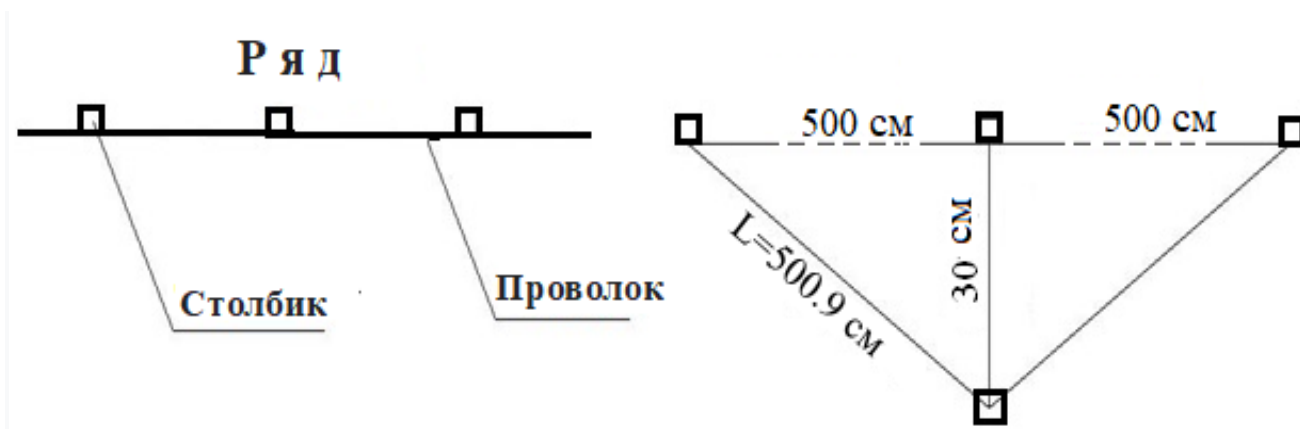
Цель работы. Назначение опорной системы – поддержать в условиях ветровых или других нагрузок с помощью проволок, скоб и столбов, прочно вставленных в почву в вертикальном положении шпалеры виноградных лоз.

Функция проволок заключается не только в том, чтобы удерживать растение, они также участвуют в обеспечении устойчивости опорной системы. Необходимыми условиями для этого являются:

- Расставить столбы в одну линию и сохранить натяжение (прямолинейность) проволок размещенных на скобах и закрепленных на крайние столбы до окончания сбора винограда;
- Сохранить устойчивость крайних столбов.

При несоблюдении этих условий нагрузки, вызванные ветрами, весом гроздьев, на проволоках могут не передаваться одновременно и равномерно на все столбы. В результате из-за неоднородности почвы, любой, менее устойчивый столб выдержит сопротивление проволоки и отклонится от перпендикулярного ряда. В результате нагрузки проволока натянутая и жестко прикрепленная к крайним столбам удлинится. Например, при длине ряда 100 м и при наклоне вершины столба на 30 см, проволока удлинится на 1,8 см, т.е. на

0,018%. Эта величина настолько мала по сравнению с длиной ряда, что любая малая нагрузка может привести к такому же результату (например, деформации почвы, столбов и проволоки) (Рис. 1).

Рис. 1. Схема деформации проволоки при отклонении головки столба на 30 см.

Именно это вызвало необходимость в последний период оснащать опорные системы приспособлением, натягивающим проволоки. Однако, действующая конструкция не обеспечивает необходимое натяжение с требуемой долговечностью. Натяжение проволок возможно до определенного предела, с учетом прочности проволоки и крайних столбов.

На натянутые в три уровня проволоки с длиной ряда 100 м, приходят нагрузки около 200 кг от веса гроздьев и ветра. С увеличением длины рядов увеличиваются суммарные нагрузки на проволоки и столбы (на один га 50 рядов и урожайность в среднем 10,0 т) .

При применении существующего метода натяжения проволок в условиях динамических ветровых нагрузок на шпалеры, проволоки со временем удлиняются между крайними опорными столбами, в предуборочный период, тяжесть виноградных гроздьев вызывает изгиб проволок в вертикальной плоскости, а под влиянием ветра проволоки прогибаются в горизонтальной плоскости. Прямолинейность нарушается. В это время ветровая нагрузка на шпалеры может передаваться по проволоке на один или несколько соседних столбов и вызывать их отклонение. Отклонение продолжается до повторной

натяжки проволоки, после чего устойчивость опорной системы с деформированных шпалеров восстанавливается. Подобную картину вы часто встретите в винограднике после сбора урожая. В связи с этим возникает необходимость каждый год весной приводить столбы в вертикальное положение, укреплять их и заново натягивать проволоку. Это означает, что существующая конструкция опорной системы несовершенна, она не может гарантировать прочную устойчивость.

Картина существенно изменится, если вместо крайних столбов соединить проводами соседние столбы $(n-1)$ -раз, где n -количество столбов в ряду. Уменьшаются нагрузки вызванные ветрами, весом гроздьев. Соответственно уменьшаются деформации, вызванные нагрузками в системе поддержки. В частности, в случае при 100 метрового ряда, она уменьшится в 20 раз, т. е. при натянутых проволоках между соседними столбами нагрузка на три провода составляет 10 кг. Уменьшается также нагрузка, создаваемая ветром, соответственно уменьшаются деформации, вызванные нагрузками в системе поддержки [2,3].

Вместо 3,0 мм проволоки можно использовать более тонкую проволоку, которую можно растянуть на 5-7 метров вручную, а главное это значительно увеличивает устойчивость опорной системы, так как отклонение столбов ограничивается не только устойчивостью столбов в почве, но и натяжением проволок длиной 5,0 м. Между соседними столбами деформация растяжения и нагрузка равномерно распределяются по столбам и проволокам. При этом величина нагрузок на единицу площади сечения проволок диаметром 1,2 мм и 1,5 мм, соединяющая столбы расстоянием 5-10 м друг от друга, в среднем в 3 раза меньше, чем у проволок диаметром 3,0 мм.

Конструкция опорной системы будет более совершенной, если мы прикрепим скобы симметрично на оси столбов в соответствии с требованием патента [3] и соединим их проволокой с соседними столбами. Этим изменится характер нагрузки на столбы, вызванные от веса гроздьев, под действием этих сил в место изгиба столбы будут работать на сжатие, что повысит их

устойчивость и улучшит условия работы. В целом, это увеличивает долговечность опорной системы. Натяжение проволок должно быть более-менее одинаковым, иначе ветровая нагрузка может прийти на одну проволоку и оборвать ее. Можно увеличить расстояния между столбами и значительно уменьшить их количество в ряду [3].

Размеры столбов, расстояние между ними, сечение проволок предлагаемой конструкции, следует определить по результатам их испытания в винограднике.

Весной 2021 года, на участке Научного центра Министерства охраны природы и сельского хозяйства Грузии в поселке Джигаура на нескольких рядах виноградника столбы на расстояние 10,0 м были соединены проволоками диаметром 1,5 мм. После окончания сбора урожая шпалеры не деформировались. Не наблюдалось уменьшение натяжения проволок. Экспериментальные исследования продолжаются. При успешном завершении экспериментов, можно получить значительный экономический эффект.

Список литературы

1. Качарава З. Опорные столбы в винограднике, НАН Грузии, ж. “Наука и культура”, том 2, 2013, стр. 141-142;
2. Опорный столб виноградника, Патент №35181, 09.02.2009, “Сакпатент Грузии”, Авторы Качарава З., Качарава И.;
3. Опорные устройства сельскохозяйственных растений расположенные на шпалерных проволоках, Патент № U2018 1988Y, 11.10.2018, “Сакпатент Грузии”, Автор Качарава З.
4. Чхартишвили Н., Алексидзе Г., Джапаридзе Г., Шапакидзе Е. и др. “Виноградарство – агротехнология”, ISBN 978-9941-0-9329-6, АСХН Грузии, изд. “Сачино” (На Груз. языке), 2016, 240 стр.

MEDICAL SCIENCES

NEUROLOGICAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF RASSOLIMO-MICHER-MELKERSON-ROSENTHAL SYNDROME

Kryvetska I. I.
Khovanets K. R.
Chernivtsi, Ukraine

Melkerson-Rosenthal syndrome is a chronic disorder characterized by recurrent paresis of the facial nerve, swelling of the face and lips, and curliness of the tongue. The high incidence of facial nerve damage is due to a number of factors. The first of which is the complex anatomical and topographic location of n. facialis.

In patients with this syndrome, mutations in the FATP1 gene were found, which confirms the hereditary theory of its occurrence. Allergic etiology is indicated by the fact that most patients with this pathology have concomitant atopic dermatitis and elevated IgE levels. Literary sources describe the onset of this syndrome after contact with metals (especially cobalt and gold), the use of cinnamon, menthol, and some medicines.

With regard to modern concepts, the essence of the ischemic theory of LN is that, due to the influence of many factors, a spasm of the vessels involved in the blood supply of the LN appears, which leads to nerve ischemia. Due to prolonged ischemia, there is a further deterioration of microcirculation, nerve edema, compression in a narrow bed, which causes nerve conduction disturbances, the appearance of secondary vascular failures, possibly necrosis and nerve fibrosis.

Different degrees of damage to FN are possible: for the most part, neuraxia appears - demyelination, which is predetermined by the blockade of impulse conduction, however, the axon remains preserved, which is characteristic of complete and relatively quick recovery. When there is a violation of the integrity of axons, that is, axonotmesis, a positive regeneration occurs, characterized by good but slow

rehabilitation, often incomplete. When the whole axon and its shell are broken, neurotmesis is created, which is characterized by poor recovery.

Regardless of the etiology and level of damage n. facialis, one of the most important factors determining the prognosis of the disease, even with the use of the most effective methods of surgical and conservative treatment today, is the level of vascularization of the area where the pathological process occurs. It should be remembered that vascular insufficiency and edema, which leads to compression of lymphatic, venous and arterial vessels, contributes to both the development and progression of facial nerve damage.

Thus, at the moment, based on the factors and frequency of development, all traumatic injuries of the facial nerve can be divided into three groups. The first includes lesions caused by pressure or infiltration growth of the tumor; the second group should include all iatrogenic injuries that develop as a result of surgical interventions for the removal of tumors, primary surgical treatment of infectious and inflammatory foci of the maxillofacial region and neck, interventions etc .; to the third group - real traumatic injuries that developed as a result of the action of damaging factors (cut, section, rupture, burn, compression) peripheral branches n. facialis.

A large number of scientific works are devoted to the study of the location of the branches of the facial nerve, indicating that the topography of n. facialis is extremely variable, and the branches often anastomose with each other. At the same time, there is no clear pattern either in the number or in the localization of the branches of the nerve under study. It is generally accepted that there are five main branches of n. facialis: temporal, zygomatic, buccal, marginal mandibular and cervical. At the same time, when carrying out diagnostic and therapeutic measures at the present stage, most researchers traditionally present data taking into account three branches: upper, middle and lower.

RATIONALE FOR CHOICE OF LYMPHODISECTION TACTICS IN PATIENTS WITH UTERINE BODY CANCER

Suprunova Tetiana

Associate professor, Department of Obstetrics and Gynecology №2
Vinnytsya National Pirogov Memorial Medical University

Lopushanskyi Olexiy

Student of IV course
Vinnytsya National Pirogov Memorial Medical University

Relevance: the last 30 years in Eastern Europe, uterine cancer ranks second in the structure of oncogynecological pathology, and the annual increase in morbidity is estimated at 2-7% [V.M. Merebashvili, 2007; V.N. Sagaidak, 1992; A.F. Urmancheeva, 2001]. Cancer of the uterine body ranks seventh in the world structure of the incidence of oncogynecological pathology, and in the structure of the incidence of cancer in the female population in the CIS - third place [M. I. Davydov, 2007]. Unsatisfactory statistical data pose a pressing issue to the modern scientific community of rationalization of treatment methods and, in particular, approaches to the choice of lymph dissection.

Aim of the study: to determine on the basis of modern literature data the optimal amount of lymph dissection in patients with uterine cancer.

Materials and methods: analysis of literature on the topic. Sources used: PubMed, Medline, Scopus, Elsevier, Google Scholar.

Результати: According to the classical literature, metastatically affected lymph nodes at the time of surgery are enlarged in approximately 10% of patients with uterine cancer [Creasman W.T., 1987]. Thus, the study of randomly selected lymph nodes is uninformative from a diagnostic point of view. Класичні дослідження метастазування свідчать про те, що частота ураження регіонарних тазових лімфатичних колекторів у хворих на рак тіла матки I клінічної стадії

яка діагностується у 65-70%, складає близько 9%, а поперекових - 5% [W.T. Creasman,1987].

At the same time, the total removal of pelvic and lumbar lymph nodes in patients with uterine cancer in 20% of cases entails complications, and a significant part of them can be regarded as severe complications [A.G. Solopova, 2019, A.V.].

Based on the described data, selective pelvic lymph dissection is potentially the most gentle diagnostic and therapeutic intervention in those patients with uterine cancer who have not been confirmed to be affected by regional lymph nodes.

However, the data of modern randomized trials show that previously confirmed damage to the pelvic and / or lumbar lymph nodes is an indication to expand the scope of intervention - it is necessary to perform extirpation of the uterus with appendages, which must be supplemented by the widest possible pelvic and lumbar lymphadenectomy.

However, it is worth remembering about possible errors in the diagnostic process at the preoperative stage, as well as the fact that about 90% of metastases in lymphatic collectors can be recorded only by detailed histological examination, which, combined, may lead to insufficient radical surgery. , incorrect staging and, accordingly, wrong tactics of treatment of the patient [W.T.Creasman, 1987]

Therefore, based on the above results, we can draw the following **conclusions**:

- Selective lymphadenectomy is potentially the optimal method of lymph dissection in patients with uterine cancer without confirmed pelvic or lumbar metastases.

- Due to the fact that most metastases can be detected only by detailed histological examination, it is advisable to perform selective pelvic lymphadenectomy, even in doubtful cases to maximize the possibility of surgical treatment in patients with uterine cancer.

- The presence of confirmed metastatic lesions of regional lymph nodes is an indication for the widest possible both pelvic and lumbar lymph node dissection.

- Further research is needed to substantiate the advantages and disadvantages of certain lymphadenectomy techniques in patients with uterine cancer.

List of references:

1. Merabishvili VM Malignant neoplasms in the world. SPb., 2007. 424 s.
2. Sagaidak VN, Komarova LE Cytological screening of cervical cancer // Bulletin of the RONC. 1992. № 4. S. 43–48.
3. Semiglazov VF A new direction in organ-preserving surgical treatment of malignant tumors // Medical Bulletin. 2009. № 35 (504). 12–24.
4. Urmancheeva AF, Merabishvili VM, Selkov SA Epidemiology and diagnosis of cervical cancer // Obstetrics and gynecology. 2001. Issue.1. Pp. 80–86.
5. Tumors of the female reproductive system / MI Davydov, VP Letyagin, VV Kuznetsov (ed.). - M.: MIA, 2007. - S. 228—254
6. Creasman W. L. Limited disease: role of surgery // Semin. Oncol. - 1994. - Vol. 21.
7. Solopova AG, Idrisova LE, Tabakman YY, Alipov VI, Chukanova EM Rehabilitation of patients after complex treatment of uterine cancer // Bulletin of Rehabilitation Medicine. 2019. №1 (89).
8. Systematic pelvic lymphadenectomy vs. no lymphadenectomy in early-stage endometrial carcinoma: randomized clinical trial / Benedetti Panici P., Basile S., Maneschi F., Alberto Lissoni A., Signorelli M., Scambia G., Angioli R., Tateo S., Mangili G., Katsaros D., Garozzo G., Campagnutta E., Donadello N., Greggi S., Melpignano M., Raspagliesi F., Ragni N., Cormio G., Grassi R., Franchi M., Giannarelli D., Fossati R., Torri V., Amoroso M., Crocè C., Mangioni C. // J. Natl. Cancer Inst. — 2008. — Vol. 100, N 23. — P. 1707—1716

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЖИТТЄВОСТІ ТА ДАВНОСТІ ЗАПОДІЯННЯ МЕХАНІЧНИХ УШКОДЖЕНЬ

Антонов А. Г.

к.мед.н., доцент, учбовий доцент

Кафедра патологічної анатомії, судової медицини та гістології

Татарко С. В.

д.мед.н., професор, завідуючий

Кафедра фізіології та патологічної фізіології

Сургай Н. М.

к.мед.н., доцент, завідувачка

Кафедра патологічної анатомії, судової медицини та гістології

Гоженко М. М.

асистент

Кафедра патологічної анатомії, судової медицини та гістології

Донецький національний медичний університет

Лиман, Україна

Вступ. Літературні дані, які присвячені проблемі визначення давності заподіяння механічних ушкоджень, з одного боку свідчать про те, що наукова проблема визначення давності тілесних ушкоджень начебто повністю вирішена. Одночасно звертає на себе увагу значна розбіжність в даних різних авторів, яка виникає під час оцінки однакових морфологічних, біохімічних та імунологічних даних. Детально аналізуючи окремі явища, наприклад, терміни початку гранулоцитарної реакції, моноцитарної реакції, термінів дегрануляції тканинних базофілів, термінів змін активності ензимів, які виявляються гістохімічно, спостерігається різниця в часі за даними різних авторів в межах до 5 годин. В літературі можна знайти чисельні пояснення з цього приводу.

Мета роботи. Проаналізувати існуючі чинники, що впливають на точність визначення давності заподіяння ушкоджень в судово-медичній експертизі.

Матеріали і методи. В процесі підготовки матеріалу нами було опрацьовано 32 літературних джерела з 2017 по 2022 рік: 15 з яких на українській мові, 13 – на англійській та 4 - на російській. Для пошуку інформації ми використовували такі інтернет-платформи, як: Google Scholar, PubMed та Web of Science.

Результати та їх обговорення. Існує думка, що на точність визначення термінів заподіяння ушкоджень додатково впливає низка чинників: термін отримання біологічних зразків відносно давності їх заподіяння; супутні захворювання; вживання алкоголю та наркотичних речовин особою, яка отримала ушкодження, та технічні помилки при отриманні матеріалу. Експертній спільноті було запропоновано усі чинники, що впливають на морфологію ушкодження віднести до кількох груп, а саме: вид травми, її обсяг, кількість ушкоджень та особливості клінічного перебігу; загальна та місцева резистентність організму та чинники зовнішнього середовища, які впливають на морфологію ушкодження, як прижиттєво, так і посмертно. Таким чином, усі пояснення можливих розбіжностей, які виникають під час визначення давності заподіяння ушкоджень, лише підкреслюють те, що на цей час таке визначення залишається досить неточним, а спроби обґрунтувати причини такої неточності є лише перерахуванням можливих чинників, які впливають на загоєння ушкоджень. Просте перерахування зовнішніх чинників та загальні рекомендації враховувати їх під час експертизи, не вирішують проблеми уточнення давності ушкоджень. Перерахування факторів, які впливають на динаміку розвитку ушкоджень, без теоретичного узагальнення не призведе до напрацювання практичних рекомендацій для лікарів судово-медичних експертів, які вирішують питання визначення давності ушкоджень. Можна напрацювати безліч найточніших та найсучасніших методів визначення давності заподіяння ушкоджень, але необхідність враховувати індивідуальні особливості людини, яка отримала ушкодження, зведе нанівець усі зусилля експертів. Експертна практика полягає у визначенні середнього арифметичного значення за результатами, які було отримано за кількома методиками і яке є більш

достовірним, ніж дані від одного методу. Але наскільки такий шлях підвищує точність дослідження, стверджувати дуже складно. Існування цієї проблеми можливе з причини відсутності фундаментального патогенетичного обґрунтування впливу окремих чинників на швидкість перебігу запалення. Експерт оцінює прояви запалення та визначає давність ушкодження за певними стандартними термінами без науково обґрунтованої корекції цих термінів залежно від індивідуальної реактивності. Вирішення цієї проблеми ми бачимо в принциповій зміні теоретичного підходу експерта до визначення давності тілесних ушкоджень. Зміни полягають в усвідомленні тієї обставини, що, коли він визначає давність тілесного ушкодження, то не просто оцінює наявність та стан розвитку окремих морфологічних, імунологічних та біохімічних явищ. Експерт оцінює давність перебігу запалення, як загальнопатологічного процесу, в конкретному організмі, що вимагає науково обґрунтованого коригування термінів в кожному окремому випадку на підставі індивідуального характеру реактивності, як фундаментальної властивості всього живого.

Висновки. Ми бачимо, що існує гостра наукова проблема підвищення точності та достовірності термінів заподіяння та зажиттєвості механічних ушкоджень навіть в умовах, коли є значна кількість наукових досліджень за цією темою, оскільки на практиці дане питання залишається все ще доволі актуальним.

ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК: ВИЗНАЧЕННЯ НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ ПРИ ХРОНІЧНІЙ СЕРЦЕВІЙ НЕДОСТАТНОСТІ

Вигнанчук Вікторія Вячеславівна

студентка V курсу медичного факультету № 1
Буковинський державний медичний університет

Шупер Віра Олександрівна

доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології
та професійних хвороб, кандидат медичних наук
Буковинський державний медичний університет

Вступ. Хронічна серцева недостатність (ХСН) є актуальною проблемою для лікарів в усьому світі. Перебіг і прогноз більшості серцевих захворювань визначається саме цим клінічним синдромом. За даними ВООЗ, поширеність ХСН коливається від 1,5% до 5,5% і зростає пропорційно віку. Так, у осіб старше 70 років ХСН досягає 70% [4]. Причиною ХСН є захворювання, які порушують викид крові зі шлуночка, а предикторами поганого перебігу і прогнозу є тютюнопаління, перенесений інфаркт міокарда, наявність хронічної обструктивної хвороби легень, гіперкреатинемія, гіпонатрійемія, нічне апное, гіпертонічна хвороба, цукровий діабет, кардіоміопатія, похилий вік, ожиріння, збільшення індексів кінцевого об'ємів лівого шлуночка $>155\text{мл/м}^2$, III-IV ФК СН за NYHA [3, 5]. Лікування супутніх захворювань нестероїдними протизапальними препаратами також може бути причиною погіршення стану пацієнтів з ХСН. Такі фактори стають причиною повторних госпіталізацій пацієнтів з прогресуванням подальшої декомпенсації перебігу ХСН [5].

Актуальність і мета дослідження. Пацієнти з ХСН переважно отримують стандартні схеми лікування згідно міжнародних та локальних протоколів, тому актуальною проблемою хворих з ХСН є не лише продовження тривалості життя пацієнтів, а і покращення якості. Саме тому важливо визначати ті маркери захворювання, які збільшують інформативність про прогнози перебігу ХСН, що дає можливість раннього виявлення і успішного

лікування, особливо на етапі початкового розвитку та безсимптомного перебігу та у категорії хворих із збереженою фракцією викиду [7]. Лабораторні обстеження у хворих з ХСН демонструють неспецифічні метаболічні зміни: гіпонатріємія, гіперкаліємія, анемія, підвищення рівнів трансаміназ, зміни показників коагулограми, коливання рівня гормонів щитоподібної залози тощо [1]. Визначення концентрації натрійуретичного пептиду може бути корисним для діагностики ХСН, а також для встановлення успішності проведеної терапії, оцінки темпів прогресування захворювання, що може обумовлювати тривалість життя пацієнта [8]. Найбільш вивченими є N-кінцевий натрійуретичний пептид передсердь, церебральний натрійуретичний пептид (BNP) і його попередник – N-кінцевий про-церебральний натрійуретичний пептид (NT-proBNP) [8, 9]. Ми поставили за мету визначити рівень натрійуретичного пептиду передсердь у хворих із ХСН із збереженою фракцією викиду лівого шлуночка [3].

Матеріали та методи. Було проведено вивчення історій хвороби 24 пацієнтів з діагнозом хронічна ішемічна хвороба серця, яким провели додатково визначення концентрації передсердного натрійуретичного пептида (BNP, NT-proBNP). Вік пацієнтів коливався від 56 до 74 років. В дослідну групу увійшли 16 жінок і 8 чоловіків [6].

Результати та обговорення. Результати дослідження встановили зростання концентрації у хворих BNP ≥ 35 пг/мл (10,5 пмоль/л), NT-proBNP ≥ 125 пг/мл (15 пмоль/л) у групі пацієнтів з ХСН у порівнянні з особами такої ж вікової групи без ХСН. У пацієнтів, які тривало хворіють на ХСН і мають старший вік, а також у жінок рівень BNP і NT-proBNP був у 1,2 рази вище ніж у осіб, яким вперше був встановлений відповідний діагноз і мають молодший вік (56-64 роки) [2]. У жінок, які мали підвищену масу тіла, показники BNP і NT-proBNP були нижчими, хоча інші лабораторні дослідження і дані ЕКГ і ехокардіографії вказували на розвиток ХСН.

Висновки. Отже, отримані дані вказують на діагностичну цінність визначення передсердного натрійуретичного пептиду, концентрація якого може зростати у пацієнтів без клінічних симптомів серцевої недостатності, що дає

можливість вчасно розпочати відповідне лікування, попередити прогресування ХСН, подовжити тривалість, а також покращити якість життя пацієнтів.

Література.

1. Воронков Л.Г., Березін О.Є., Жарінова В.Ю., Жебель В.М., Коваль О.А., Рудик Ю.С., та ін. Біологічні маркери та їх застосування при серцевій недостатності. Консенсус Всеукраїнської асоціації кардіологів України, Всеукраїнської асоціації фахівців із серцевої недостатності та Української асоціації фахівців з невідкладної кардіології. Український кардіологічний журнал. 2019;26(2):19-30. <http://ucardioj.com.ua/index.php/UJC/article/view/168>.

2. Жебель В.М., Пашкова Ю.П., Сакович О.О., та ін. Клінічні та клініко-генетичні аспекти визначення натрійуретичного пептиду у пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю: здобутки та перспективи. Серцева недостатність. 2016;(1):14-18.

3. Кириллова В.В., Соколова Л.А., Першанова В.И. Уровень NT-proBNP у амбулаторных пациентов с хронической сердечной недостаточностью и сохраненной фракцией выброса левого желудочка. Терапевтический архив. 2018;(9):68-72 <https://doi.org/10.26442/terarkh201890968-72>.

4. 2021 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: Developed by the Task Force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European Society of Cardiology (ESC) With the special contribution of the Heart Failure Association (HFA) of the ESC / Theresa A. McDonagh, Marco Metra, Marianna Adamo [et al.] // Eur. Heart J. – 2021. – No. 1. – P. 128.

5. Antoniuk YaO, Gumeniuk AF, Sakovych OO, Zhebel VM. The role of the brain natriuretic peptide gene polymorphism in the diagnostic use of the biomarker in myocardial dysfunction in men, residents of Podillya with comorbid essential hypertension and type 2 diabetes mellitus. Biomedical and Biosocial Anthropology. 2020;38:54-60. <https://doi.org/10.31393/bba38-2020-08>.

6. Clerico A., Masotti S., Musetti V., Passino C. Pathophysiological mechanisms determining sex differences in circulating levels of cardiac natriuretic

peptides and cardiac troponins. *Journal Of Laboratory And Precision Medicine* 2019;4: 8. <https://doi.org/10.21037/jlpm.2019.01.03>.

7. Clerico A., Zaninotto M., Passino C., Plebani M. Obese phenotype and natriuretic peptides in patients with heart failure with preserved ejection fraction. *Clin Chem Lab Med*. 2018 Jun 27;56(7):1015-1025. doi: 10.1515/cclm-2017-0840.

8. Goetze J.P., Bruneau B.G., Ramos H.R., Ogawa T., de Bold M.K., de Bold A.J. Cardiac natriuretic peptides. *Nat Rev Cardiol*. 2020 Nov;17(11):698-717. doi: 10.1038/s41569-020-0381-0.

9. Moyes A. J., Chu S. M., Aubdool A. A., Dukinfield M. S., Margulies, K. B., Bedi Jr.K., C. & Hobbs, A. J. (2020). C-type natriuretic peptide co-ordinates cardiac structure and function. *European Heart Journal*, 41(9), 1006-1020. <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehz093>.

КОРОНАВІРУСНА ХВОРОБА У ДІТЕЙ

Мельничук Лариса Василівна

к.мед.н., доцент

кафедра сімейної медицини

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ. За даними статистики в Україні щороку реєструється 4,5-5 мільйонів випадків захворювання на грип та гострі респіраторні інфекції (ГРІ) серед дітей, а з 2020 року в цю групу входить і коронавірусна хвороба. Серед груп населення першочергове значення в розповсюдженні інфекції посідають діти шкільного віку, однак найбільш чутливі до грипу та ГРІ діти, починаючи з другого півріччя життя. Діти є учасниками епідеміологічного процесу і при коронавірусній хворобі.

Нове респіраторне захворювання, яке здобуло назву коронавірусна хвороба 2019 року – COVID-19 (Coronavirus disease 2019) є надзвичайно актуальною проблемою. Захворювання, спричинене новим коронавірусом, вперше було виявлене у Вухані (Китай). «CO» означає corona (корона), «VI» – virus (вірус) та «D» – disease (захворювання). Відомо, що основну частку хворих становлять люди старшого віку, проте з'явилась тенденція до збільшення вказаної нозології у дитячому віці.

Метою дослідження було аналіз статистичних показників захворюваності дітей на коронавірусну хворобу, летальності в різних вікових групах, особливостей клінічного перебігу коронавірусної хвороби у дітей в регіоні.

Матеріал і методи. Вивчено статистичні показники захворюваності дорослих та дітей, яким підтверджено коронавірусну хворобу в регіоні. Вивчено особливості клінічного перебігу коронавірусної хвороби у дітей, показники летальності в різних вікових групах населення.

Результати та обговорення. Встановлено, що за 2021 рік всього зареєстровано 120477 випадків серед мешканців регіону, серед них 9661 (8,0%) дітей (табл.1).

Таблиця 1

Кількість дітей в Чернівецькій області з підтвердженням COVID-19 станом на 10.01.2022р.

<i>Всього</i>	<i>дорослих</i>	<i>дітей 0-17 років</i>	<i>з них у дітей за віком:</i>		
			<i>0-6 років</i>	<i>7-10 років</i>	<i>11-17 років</i>
120477	110816	9661	2277	2041	5343
100%	92%	8%	24%	21%	55%

Перебіг коронавірусної хвороби мав хвилеподібний характер, з піковими періодами у березні та жовтні 2021 року. Частка дітей серед підтверджених випадків Covid-19 також зросла з 4,6% у січні 2021 року до 12,5% у жовтні 2021 року. Діти шкільного віку хворіли на коронавірусну хворобу частіше (66%). Однак, у дітей раннього віку частіше реєстрували тяжкий перебіг і вони потрапляли до стаціонарів. Ця небезпечна хвороба забрала життя 6 дітей в регіоні. Летальність серед дітей склала від 0,04% у віковій групі 10-18 років до 0,08% у віковій групі 0-9 років і це значно нижче, ніж в середньому в популяції- 2,5% або у віковій групі 60+(4,4%) та 80+(17,5%). Серед найпоширеніших клінічних симптомів коронавірусної хвороби у дітей були лихоманка (53,1%), зниження апетиту та блювання (49,7%), сухий кашель (42,4%), біль в горлі (40,7%), головний біль (31,7%), діарея (23,4%), нежить (22,9%), загальна слабкість (21,7%).

Станом на 15.01.2022 року в м. Чернівцях від Covid-19 вакциновано 1498 дітей від 12 до 18 років (6,9%), із них отримали першу дозу вакцини 822 дітей(4,1%), мають вже дві дози – 676 дітей (2,8%).

Висновки. Коронавірусна хвороба небезпечна для дітей раннього віку високою вірогідністю ускладнень та госпіталізацій. Частка дітей, яким підтверджено Covid-19, в популяції з кожною хвилиною зростає. Стратегічним завданням щодо профілактики коронавірусної хвороби у дітей є прискорення темпів вакцинації.

РОЗБІЖНОСТІ КОМПОНЕНТІВ СОМАТОТИПУ ТА ПОКАЗНИКІВ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ МАСИ ТІЛА У ЧОЛОВІКІВ МЕЗО- ТА ЕНДО-МЕЗОМОРФНОГО СОМАТОТИПІВ ХВОРИХ НА ПСОРИАЗ ЛЕГКОГО ТА ТЯЖКОГО ПЕРЕБІГУ

Обадех Бассам Абдель-Рахман Аль-Каралех

Аспірант

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Вступ. Псоріаз лише на перший погляд може здаватися простим шкірним захворюванням. Проте, насправді, за даною нозологією ховається одна з найбільш поширених патологій, яку можна зустріти в усіх куточках світу, зі складним, до кінця не вивченим процесом патогенезу, що вражає здебільшого працездатну частину населення і має величезні наслідки для психологічної сфери життя людини (Lakshmy, S. et al., 2015; Armstrong A. W. et al., 2021). Варто відмітити, що псоріаз часто супроводжується різними супутніми захворюваннями. Так, серед осіб, що страждають на псоріаз часто зустрічаються ураження серцево-судинної системи (зокрема, інфаркт міокарду), ожиріння, гіпертензія, діабет, метаболічний синдром, запальні захворювання кишечника, неалкогольний жировий гепатоз, нефропатія, псоріатричний артрит та різного розу психічні порушення (Takeshita J. et al., 2017).

Як відомо, псоріаз є мультифакторіальним захворюванням, тобто виникає воно як під дією генетичних факторів так і факторів зовнішнього середовища. Вченим вже добре відомі з якими генами є асоційований псоріаз (наприклад найбільш відома асоціація з алелю HLA-Cw6) (Gupta R., Debbaneh M. G., Liao W., 2014). Безпосереднє дослідження генів є складним та затратним процесом. Проте, його успішно може замінити антропометричне дослідження за рахунок того, що гени, які кодують певні фенотипові ознаки, можуть бути зчеплені з певними генами, що асоціюються з захворюваннями. Дане твердження вже

неодноразово було доведено на практиці різними дослідженнями, зокрема, і для захворювань шкіри (Mateshuk-Vatseba L. R., Chaplyk-Chyzho I. O., 2018).

Мета роботи. Встановити розбіжності компонентів соматотипу та показників компонентного складу маси тіла в українських чоловіків мезо- та ендо-мезоморфного соматотипів хворих на псоріаз легкого та важкого перебігу.

Матеріали та методи. Українським чоловікам віком від 22 до 35 років хворим на легкий (n=32) та важкий (n=68) перебіг псоріазу проведено оцінку соматотипу та його компонентів згідно схеми Хіт-Картера (Carter J., 2003), а також оцінку показників компонентного складу маси тіла згідно формул Матейка (1921).

Встановлений розподіл соматотипів серед хворих на псоріаз легкого та важкого перебігу (мезоморфи – відповідно 28 і 55; екторморфи – відповідно 0 і 2; екто-мезоморфи – відповідно 0 і 2; ендо-мезоморфи – відповідно відповідно 4 і 9), дозволив в подальшому провести аналіз лише представників мезоморфного та ендо-мезоморфного соматотипів.

Оцінку важкості перебігу і площі псоріатичних уражень проведено за допомогою сумарного індексу PASI, згідно якого: легкий ступень тяжкості – значення PASI <10; середній ступень тяжкості – значення PASI від 10 до 20; важкий – значення PASI >20.

Контрольну групу складали соматотипологічні показники 82 практично здорових чоловіків аналогічної вікової групи відібрані з банку даних науково-дослідного центру Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

Статистичну обробку отриманих результатів проведено в ліцензійному пакеті “Statistica 5.5” із використанням непараметричних методів оцінки. Достовірність різниці значень визначено за допомогою U-критерія Мана-Уїтні.

Результати та обговорення. В результаті проведених досліджень нами встановлені особливості компонентів соматотипу та показників компонентного складу маси тіла в українських чоловіків мезоморфного та ендо-мезоморфного соматотипів хворих на псоріаз легкого та важкого перебігу (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Порівняння компонентів соматотипу між здоровими та хворими на псоріаз чоловіками мезоморфного та ендомезоморфного соматотипів (M±σ)

Групи	Соматотип	Компоненти соматотипу		
		FX	MX	LX
Здорові	мезоморфи	3,013±0,823	5,495±1,188	1,873±0,780
	ендо-мезо.	4,426±0,634	4,878±0,852	1,713±0,704
p		<0,001	>0,05	>0,05
Псоріаз ЛП	мезоморфи	3,915±0,922	6,589±1,226	1,203±1,031
	ендо-мезо.	6,823±1,149	6,985±1,650	0,493±0,502
p		<0,01	>0,05	>0,05
Псоріаз ТП	мезоморфи	3,958±1,017	6,805±1,509	0,828±0,739
	ендо-мезо.	4,964±1,902	5,519±1,662	1,338±0,920
p		>0,05	<0,05	>0,05
p _{з/м-лп/м}		<0,001	<0,001	<0,01
p _{з/ем-лп/ем}		<0,01	<0,05	<0,05
p _{з/м-тп/м}		<0,001	<0,001	<0,001
p _{з/ем-тп/ем}		>0,05	>0,05	>0,05
p _{лп/м-тп/м}		>0,05	>0,05	>0,05
p _{лп/ем-тп/ем}		=0,090	>0,05	>0,05

Примітки: тут і в наступній таблиці, ЛП – легкий перебіг; ТП – тяжкий перебіг; FX – ендоморфний компонент соматотипу (бал); MX – мезоморфний компонент соматотипу (бал); LX – екторморфний компонент соматотипу (бал); p – достовірність відмінностей між показниками мезоморфного та ендомезоморфного соматотипу у відповідних групах здорових або хворих чоловіків; p_{з/м-лп/м} – достовірність відмінностей між здоровими та хворими на псоріаз ЛП чоловіками мезоморфами; p_{з/м-тп/м} – достовірність відмінностей між здоровими та хворими на псоріаз ТП чоловіками мезоморфами; p_{з/ем-лп/ем} – достовірність відмінностей між здоровими та хворими на псоріаз ЛП чоловіками ендомезоморфами; p_{з/ем-тп/ем} – достовірність відмінностей між здоровими та хворими на псоріаз ТП чоловіками ендомезоморфами; p_{лп/м-тп/м} – достовірність відмінностей між хворими на псоріаз ЛП та ТП чоловіками мезоморфами; p_{лп/ем-}

тп/ем – достовірність відмінностей між хворими на псоріаз ЛП та ТП чоловіками ендо-мезоморфами.

Таблиця 2

Порівняння показників компонентного складу маси тіла між здоровими та хворими на псоріаз чоловіками мезоморфного та ендо-мезоморфного соматотипів (M±σ)

Групи	Соматотип	Показники компонентного складу маси тіла		
		ММ	ОМ	DM
Здорові	мезоморфи	37,42±5,63	11,12±1,45	10,44±2,95
	ендо-мезо.	32,98±3,38	11,07±1,18	14,80±1,80
р		<0,05	>0,05	<0,001
Псоріаз ЛП	мезоморфи	45,50±5,67	12,17±1,39	10,86±2,83
	ендо-мезо.	47,05±6,34	13,57±2,13	24,82±7,25
р		>0,05	>0,05	<0,01
Псоріаз ТП	мезоморфи	44,42±5,88	11,75±1,16	11,55±3,25
	ендо-мезо.	39,73±9,16	11,79±2,31	16,37±9,47
р		>0,05	>0,05	>0,05
р _{з/м-лп/м}		<0,001	<0,01	>0,05
р _{з/ем-лп/ем}		<0,01	<0,05	<0,01
р _{з/м-тп/м}		<0,011	<0,05	<0,05
р _{з/ем-тп/ем}		>0,05	>0,05	>0,05
р _{лп/м-тп/м}		>0,05	>0,05	>0,05
р _{лп/ем-тп/ем}		>0,05	>0,05	>0,05

Примітки: ММ – м'язовий компонент маси тіла (кг); ОМ – кістковий компонент маси тіла (кг); DM – жировий компонент маси тіла (кг).

С. В. Дмитренко (2008) в усіх групах хворих на обмежений та розповсюджений псоріаз чоловіків і жінок, порівняно зі здоровими, встановила достовірне зростання ендоморфного компонента соматотипу та жирової маси тіла. Однак, у хворих жінок паралельно спостерігається достовірне збільшення мезоморфного компонента соматотипу і кісткової маси тіла, а у хворих чоловіків – навпаки достовірне зменшення м'язової маси тіла та тенденція до зменшення кісткової маси тіла.

Окрім того, широко представлені результати робіт, щодо вивчення розповсюдженості соматотипу та особливостей антропометричних показників у пацієнтів, що страждають на інші шкірні захворювання. Так в роботах Гунаса І. В. зі співавторами (2016; 2017) встановлені особливості розподілу соматотипу як для здорових осіб, так і для хворих акне, жителів Подільського регіону України, саме – серед хлопчиків, що страждають на акне спостерігаються більше осіб мезоморфного та мезо-ендоморфного соматотипу, а серед дівчат – мезоморфного соматотипу.

Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що конституціональний підхід – цінний інструмент в руках практикуючих дерматологів, який дозволяє індивідуально підійти до діагностики та лікування хворих із псоріазом. Маючи в своєму розпорядженні повну лінійку антропометричних ознак у пацієнтів з різними ступенями важкості дерматозу, лікар зможе здійснити більш обґрунтований вибір терапії, виходячи з індивідуальної клінічної картини, що в свою чергу призведе до поліпшення ефективності лікування і якості життя пацієнтів.

Висновки. При порівнянні компонентів соматотипу або показників компонентного складу маси тіла хворих на псоріаз чоловіків легкого та важкого перебігу мезо- або ендо-мезоморфного соматотипів із здоровими чоловіками відповідних соматотипів, нами встановлені наступні достовірні відмінності: у хворих на псоріаз чоловіків мезоморфного соматотипу більші значення ендоморфного на 23,0 % і 23,9 % та мезоморфного на 16,6 % і 19,3 % компонентів соматотипу за Хіт-Картер; м'язового на 17,8 % і 15,8 %, кісткового на 8,6 % і 5,4 % та жирового на 9,6 % (лише з важким перебігом) компонентів маси тіла за Матейко, а також менші значення екторморфного компоненту соматотипу за Хіт-Картер на 35,8 % і 55,8 %; а у хворих на псоріаз чоловіків ендо-мезоморфного соматотипу – більші значення ендоморфного на 35,1 % (лише з легким перебігом) та мезоморфного на 30,1 % (лише з легким перебігом) компонентів соматотипу за Хіт-Картер; м'язового на 70,1 % (лише з легким перебігом), кісткового на 18,4 % (лише з легким перебігом) та жирового

на 40,4 % (лише з легким перебігом) компонентів маси тіла за Матейко, а також менші значення екоморфного компоненту соматотипу за Хіт-Картер на 71,2 % (лише з легким перебігом). При порівнянні компонентів соматотипу або показників компонентного складу маси тіла між хворими на псоріаз легкого або тяжкого перебігу чоловіками мезо- та ендо-мезоморфного соматотипів, встановлено: більші значення у хворих на псоріаз чоловіків легкого перебігу ендо-мезоморфного соматотипу жирового компоненту соматотипу за Хіт-Картер на 42,6 % та жирового компоненту маси тіла за Матейко на 56,2 %; а також більші значення у хворих на псоріаз чоловіків тяжкого перебігу представників мезоморфного соматотипу м'язового компоненту соматотипу за Хіт-Картер на 18,9 %. Між хворими на псоріаз чоловіками легкого та тяжкого перебігу ендо-мезоморфного соматотипу, встановлено лише незначну тенденцію до більших значень ендоморфного компоненту соматотипу за Хіт-Картер на 27,2 % у представників із легким перебігом захворювання.

УДК 618.1-089.87

**ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ЕКТОПІЧНОЇ
ВАГІТНОСТІ ЛАПАРОСКОПІЧНИМ ДОСТУПОМ**

Сніжко Тетяна Богданівна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології ім. І.Д. Ланового

Волосовський Павло Романович

д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології ім. І.Д. Ланового

Федишин Тетяна Володимирівна

лікар акушер-гінеколог, репродуктолог

Галій Надія Миколаївна

лікар-інтерн акушер-гінеколог

МОЗ України «Прикарпатський центр репродукції людини»

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Актуальність. Останнім часом в структурі гінекологічної патології зросла частота випадків ектопічної вагітності [10,11]. За декілька років кількість позаматкових вагітностей збільшилась в 5 разів [2,3,5]. Цьому сприяє, в певній мірі, активний розвиток репродуктивної медицини, настання вагітності після консервативної терапії та ендоскопічного лікування з приводу трубного та перитонеального факторів безпліддя [1,7,4]. За цих умов особливого значення набуває вчасна діагностика та ефективне лікування ектопічної вагітності, що дозволить провести органозберігаюче ендоскопічне втручання[12]. Слід зауважити, що завдяки широкому використанню ультрасонографії та аналізу ХГЧ діагноз позаматкової вагітності (ПВ) більш точно вдається діагностувати. Водночас прослідковується збільшення факторів ризику (ЕКЗ, попередні операції, тазові інфекції) [9]. Відповідно зростає ймовірність виявлення рідкісних типів. На сьогодні не існує чіткого консенсусу щодо лікування рідкісних типів, але рання діагностика важлива для запобігання материнській захворюваності та смертності, а також дозволяє зберегти фертильність у випадках репродуктивного віку [8].

Метою роботи було розробити, проаналізувати та впровадити методику ендокхірургічного лікування прогресуючої та перерваної позаматкової вагітності.

Матеріали та методи дослідження. Проведено ретроспективний аналіз медичної документації пацієнтів, а саме «Журналу запису оперативних втручань у стаціонарі» форма 008/о та «Медичної карти стаціонарного хворого № ____ форми первинної облікової документації № 003/о, лапароскопічно оперованих в державному закладі «Прикарпатський центр репродукції людини» МОЗ України за період 2021 р. з діагнозом позаматкова вагітність. В дослідження включено 77 пацієнток.

Середній вік хворих становив $31,4 \pm 4,2$ роки. 75% жінок (n=58) знаходились на обліку з приводу безпліддя, з них у 65.5% (n=38) жінок було первинне безпліддя, у 35% (n=20) – вторинне. Ретроспективно оцінено результати клініко - лабораторних методів обстеження, ультразвукової діагностики, дослідження рівня хоріонічного гонадотропіну в крові у динаміці та результати лапароскопії.

Результати дослідження. В результаті проведеного аналізу у всіх випадках були виявлені порушення менструального циклу протягом останнього місяця, збільшення рівня хоріонічного гонадотропіну в крові навіть у мінімальній кількості, відсутність плідного яйця в матці. У 78% (n=60) випадків при УЗД в ділянці придатків матки візуалізувався утвір неоднорідної структури, у 25% (n=19) діагностовано наявність рідини в черевній порожнині, у 56% (n=43) - відсутність подвійного збільшення ХГ крові при повторному дослідженні через 48 годин, у 72% (n=55) - позитивні загальноовживані тести на ХГ в сечі.

Діагностична лапароскопія мала місце лише у 3.8% (n=3) жінок: у 2 діагностовано кісти жовтого тіла, у 1 - ендометріюїдну кісту.

Під час лапароскопії у 38.9% (n=30) жінок виявлено прогресуючу трубну вагітність в ампулярній частині, у 14.3% (n=11) - прогресуючу трубну вагітність в істмічній частині, у 36.3% (n=28) – позаматкову вагітність, перервану по типу

трубного аборт, у 6.5% (n=5) – перервану по типу розриву труби, у 2.6% (n=2) жінок діагностовано яєчникову вагітність, у 1.4% - вагітність в рудиментарному розі матки.

Оперативне лапароскопічне лікування в анамнезі мали 49% (n=38) жінки, з них 23% (n=18) жінкам проводились реконструктивно-пластичні операції на маткових трубах, 18% (n=14) жінок прооперовані з приводу ендометріозу і злукового процесу, 7.7% (n=6) жінок – з приводу доброякісних пухлин додатків.

У жінок з перерваною трубною вагітністю по типу розриву труби проводили тубектомії по загальноприйнятій методиці.

У 26% (n=20) жінок з перерваною трубною вагітністю по типу трубного аборт проводили органозберігаючі операції: видавлювали затискачами залишки плідного яйця, проводили аквапурацію, аспірацію, хромогідротубацію та гемостаз. У 10% (n=8) жінок з перерваною трубною вагітністю по типу трубного аборт проводили тубектомію в зв'язку з вираженими анатомічними змінами маткової труби.

У пацієнок з прогресуючою трубною вагітністю, при терміні вагітності 3-4 тижні, видавлювали затискачами залишки плідного яйця, проводили хромогідротубацію та гемостаз, коли розміри утвору в трубі перевищували 3-4см, проводили туботомію з аквапурацією. При органозберігаючих операціях в післяопераційному періоді на другий та четвертий день вводили метотрексат з розрахунку 1мг/кг на 400 мл 5% глюкози внутрішньовенно. Неодноразово проводили УЗД контроль та визначення рівня ХГ в крові.

При виявленні злукового процесу чи іншої супутньої патології проводили хірургічну корекцію з наступною післяопераційною реабілітацією.

Всім жінкам рекомендували гормональні контрацептивні засоби на протязі 3-6 місяців.

На протязі року у 32% (n=25) пацієнок було діагностовано маткова вагітність, у 13% (n=10) – повторна позаматкова вагітність, з них у 6% (n=5) – вагітність в тій самій матковій трубі.

Висновки. Своєчасна діагностика ектопічної вагітності дозволяє вчасно проводити органозберігаючі пластичні втручання на маткових трубах та отримувати надалі задовільні репродуктивні результати, що особливо важливо у жінок з безпліддям.

Список літератури:

1. American College of Obstetricians and Gynecologists ACOG practice bulletin no. 191. Tubal ectopic pregnancy. *Obstet Gynecol.* 2018;131:0.
2. Begum J., Pallavee P., Samal S. Diagnostic dilemma in ovarian pregnancy: a case series. *J Clin Diagn Res.* 2015; 9: 1-3
3. Gaskins AJ, Missmer SA, Rich-Edwards JW, Williams PL, Souter I, Chavarro JE. Demographic, lifestyle, and reproductive risk factors for ectopic pregnancy. *Fertil Steril.* 2018;110(7):1328-1337.
4. Gupta, A Heterotopic pregnancy: a case report. *Int J Reprod Contracept Obstet Gynecol* 2017; 6: 2121–2123.
5. Hang, B.S. (2016). *Obstetrics and Gynecology. Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Guide.* (8th, pp. 629-633). McGraw-Hill Education.
<https://doi.org/10.7860/JCDR/2015/11501.5772>
6. Interstitial pregnancy: case report of atypical ectopic pregnancy. Santos L, Oliveira S, Rocha L, et al. *Cureus.* 2020;12:0
7. Kadau J.V. Sonographic detection of ovarian ectopic pregnancy: a case study. *J Diagn Med Sonogr.* 2016; 32: 299303
<https://doi.org/10.1177/8756479316663163>
8. Leonard, N.J. (2019, January 23). The Pregnant Pelvic POCUS. *EMRounds.* Retrieved from: <https://emrounds.org/the-pregnant-pelvic-pocus/>
9. Melcer Y, Maymon R, Vaknin Z, et al. Primary ovarian ectopic pregnancy: still a medical challenge. *J Reprod Med.* 2016; 61: 58-62
10. Neth MR, Thompson M, Gibson C, Gullett J, Pigott D. Ruptured ectopic pregnancy in the presence of an intrauterine device. *Clin Pract Cases Emerg Med.* 2019;3(1):51-54.

11. Resta S, Fuggetta E, D'Itri F, Evangelista S, Ticino A, Porpora MG. Rupture of Ovarian Pregnancy in a Woman with Low Beta-hCG Levels. Case Rep Obstet Gynecol . 2012;213169. [PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
12. Tantuway B, Sachdeva P, Triapthi R, Mala Y. Primary ovarian ectopic pregnancy. J Case Rep. 2017;7(2):130-132.

РІВНІ ДІЄНОВИХ КОН'ЮГАТ В СИВОРОТЦІ КРОВІ І ГОМОГЕНАТІ СЕРЦЯ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ СИНДРОМІ ТРИВАЛОГО СТИСНЕННЯ

Юрик Ярослав

аспірант

Тернопільський національний медичний
Університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
м. Тернопіль, Україна

Актуальність. Показник дієнових кон'югат (ДК) відображає рівень інтенсивності пероксидного окиснення ліпідів при патологічних станах і детально оприлюдений як прояв ендотоксикозу при синдромі тривалого стиснення (СТС) в гострий період його перебігу. Проте особливості динаміки зазначеного показника у віддалений період після усунення дії стреспровокуючого травматичного фактору потребують уточнення і додаткового вивчення.

Мета. З'ясувати особливості змін показників рівня ДК в сироватці крові та гомогенаті серця лабораторних щурів в посткомпресійному періоді перебігу синдрому тривалого стиснення (СТС).

Матеріали та методи. Дослідження проведено на 60 білих лабораторних щурах вагою 280–310 грам. Експериментальна група була представлена 48 тваринами, які було поділено на 4 групи по 12 тварин у кожній, яких виводили з експерименту через 1, 3, 7 та 14 діб. Контрольну групу становили 12 інтактних щурів-самців. СТС моделювали шляхом стискання м'яких тканин стегна правої тазової кінцівки у спеціально сконструйованому нами пристрої протягом 6 годин за умов знеболення шляхом внутрішньо-очеревинного введення кетаміну гідрохлориду (100 мг/кг маси тіла). Сила компресії становила 7 кг/см², площа стискаючої поверхні – 5 см² без ушкодження

магістральних судин та кісток. Рівень ДК у сироватці крові та гомогенаті серця визначали методом О.Е. Колесова (1984). Виведення піддослідних тварин з експерименту здійснювали шляхом декапітації після внутрішньоочеревинного введення тіопенталу натрію у дозі 50 мг/кг. Достовірність отриманих цифрових даних оцінювали за допомогою непараметричного критерію Краскела-Уолліса. Утримання щурів і експеримент виконані відповідно до положень "Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей" (Страсбург, 1986).

Результати дослідження. Встановлено, що показник ДК в сироватці крові достовірно досяг максимального рівня на 24 годину після припинення компресії кінцівки, що можна трактувати як прояв постстресорного періоду. Так, рівень вмісту ДК у інтактних лабораторних щурів становив $0,413 \pm 0,006$ ум. од. / мл, а через 24 години після експерименту зростав у 4,05 рази ($p < 0,001$). Через 3 та 7 діб у посткомпресійному періоді відмічено стабілізацію високого рівня перекисного окиснення ліпідів. Концентрація ДК в сироватці крові дещо знизилася, але порівняно з інтактними тваринами була вищою відповідно у 3,33 та 3,32 рази при $p < 0,001$. У послідуючі терміни експерименту тенденція до зниження вмісту ДК у сироватці крові зберігалася, але цей показник залишався більшим порівняно інтактних тварин у 2,16 рази ($p < 0,001$) відповідно.

З'ясовано, що в гомогенаті серця динаміка змін вмісту ДК була дещо іншою. Так, через добу у ранньому посткомпресійному періоді концентрація ДК зростала порівняно з аналогічним показником у інтактних тварин у 1,85 рази ($p < 0,001$), через 3 доби вона збільшувалася у 2,8 рази і досягнула максимуму. Через 7 діб вміст ДК в гомогенаті серця зменшувався, але статистично достовірно залишався вищим порівняно з інтактними тваринами у 1,55 рази ($p < 0,001$). Через 14 діб дослідження відмічено повторне зростання концентрації ДК в гомогенаті серця порівняно з цим же показником у інтактних щурів у 2,14 рази ($p < 0,001$).

Висновок. Після припинення компресії при експериментальному синдромі тривалого стиснення зберігається суттєва активація системи дієнових кон'югат у всі періоди дослідження. До особливостей його проявів слід віднести максимальне зростання їх рівня в сиворотці крові на 24 годину після припинення компресії, а в гомогенаті серця – на третю добу.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

GENERAL CHARACTERISTICS AND CLASSIFICATION OF VITAMINS

Sakhanda Ivanna

Candidate of Pharmaceutical Sciences, Associate Professor of the
Department of Organization and Economics of Pharmacy

Savchuk Anna

student

Bogomolets National Medical University
Kyiv, Ukraine

Introductions. By the second half of the XIX century it was found that nutritional value food is determined by the content of proteins, fats, carbohydrates, mineral salts and water. However, the practical experience of doctors and clinical observations, as well as the history of sea and land travel have indicated the emergence of a number of specific diseases (scurvy, beriberi) associated with eating disorders.

Aim. Identify the main characteristics of vitamins and their functions.

Materials and methods. Analysis of literature sources.

Results and discussion. Currently, about two dozen vitamins are known to provide normal growth of an organism and a normal course of physiological and biochemical processes. Many of them are part of coenzymes (B1, B2, PP and others); some vitamins perform specialized functions (vitamins A, D, E, K).

Vitamins is low molecular weight organic compounds of various chemical nature and of different structure, synthesized mainly by plants, partly by microorganisms. This is a collective group of organic substances, united on the basis of their absolute necessity for the heterotrophic organism as an integral part of food. Autotrophic organisms also need vitamins, obtaining them either by synthesis or from the environment. Most vitamins are coenzymes or their precursors.

Despite the extreme importance of vitamins in metabolism, they are not source of energy for the body (do not have calories), nor structural tissue components. The

concentration of vitamins in tissues and the daily need for them small, but with insufficient intake of vitamins in the body occur characteristic and dangerous pathological changes. Most vitamins are not synthesized in the human body, so they should regularly and in sufficient quantities to enter the body with food or in the form of vitamin-mineral complexes and food supplements. Exceptions are vitamin D, which is formed in human skin under the action of ultraviolet light; vitamin A, which can be synthesized from precursors that enter the body with food; niacin, the precursor of which is the amino acid tryptophan. In addition, vitamins K and B3 are usually synthesized in sufficient quantities by the bacterial microflora of the human large intestine.

3 principles are connected with disturbance of receipt of vitamins in an organism pathological conditions: vitamin deficiency – hypovitaminosis and excess vitamin –hypervitaminosis. In total, 13 substances (or groups of substances) are recognized as vitamins. Several other substances, such as carnitine and inositol, are under consideration. Until the chemical structure was established, vitamins were called letters of the Latin alphabet as they were discovered: A, B, C, D, etc. Some vitamins get their name from the first letters of the therapeutic effect or disease. For example, the name of vitamin P comes from «Permeare» – to penetrate, because it reduces vascular permeability; vitamin PP is called the first letters of the disease «pellagra preventive», etc. Different chemical forms of the same vitamin are called vitamins. They have almost the same biological effect, but differ in the severity of the impact on the body. Vitamins are denoted by a single Latin letter with different numerical indices, for example, vitamins A1 and A2, vitamins K1 and K2, etc.

Conclusions. Thus, the distribution of vitamins in water and fat-soluble to some extent loses its significance. Fat-soluble vitamins accumulate in the body, and their place of accumulation is adipose tissue and liver. A person's need for vitamins depends on gender, age, physiological condition and labor intensity. The nature of food (predominance of carbohydrates or proteins in the diet, the amount and quality of fats), as well as climatic conditions have a significant impact on human needs for vitamins.

ЗОВНІШНЯ ФІТОТЕРАПІЯ АТОПІЧНОЇ ЕКЗЕМИ У ГОСТРІЙ ФАЗІ

Степанова Оксана Анатоліївна

Старший викладач

Проскура Ольга Андріївна

студентка

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Вступ. Неухильне зростання алергічних захворювань (АЗ) у світі викликає глибоке занепокоєння. За даними ВОЗ близько 35-40 % населення світу страждає від цього недугу. Відсоток осіб переважно молодого населення, страждаючих на АЗ значно вищий у високорозвинених країнах, ніж в країнах середнього та низького розвитку, що пов'язано з несприятливим впливом багатьох факторів сучасної цивілізації. Атопічні захворювання шкіри (АЗШ), такі атопічний дерматит та справжня екзема за даними ВОЗ, посідають третє місце у світі після серцево-судинних та онкологічних захворювань. Захворюваність на АЗШ різко знижує якість життя пацієнтів, значно впливає на базові аспекти соціальної адаптації людини.

Актуальність даної проблеми зумовлена довготривалим періодом захворювання, частими рецидивами з характерною сезонною залежністю, формуванням важких форм хвороби, що важко піддаються лікуванню.

Екзема, також відома як «атопічна екзема» (від грец. ekzeo – закипаю) – гостре або хронічне рецидивне алергічне захворювання шкіри, що формується під впливом екзогенних та ендогенних тригерних факторів і характеризується появою поліморфної висипки, гострої запальної реакції, свербінням обумовлених серозним запаленням шкіри. Екзема становить 30-40% усієї шкірної патології. Ключовими факторами розвитку атопічної екземи (АЕ) є генетична схильність до атопії, порушення епідермального бар'єра і каскад імунних реакцій, які викликають алергічне запалення у шкірі.

Шкіра виконує функції механічного, хімічного та імунного бар'єру організму людини. Згідно сучасним уявленням саме у шкірі формується імунно-алергічна відповідь, через яку відбувається сенсibiliзація організму. Отже, можна констатувати що шкіра є «вхідними воротами» атопії.

Лікування екземи проводять комплексно, з урахуванням форми та стадії захворювання, ступеня виразності процесу, ендогенних та екзогенних факторів, що лежать в основі розвитку хвороби. Терапія передбачає використання антигістамінних препаратів, місцевих кортикостероїдних препаратів, інгібіторів кальциневрину, антисептиків, препаратів дьогтю, лікарських рослин. В комплексній терапії застосовують препарати, що впливають на функцію органів травлення, седативні препарати, вітаміни, а у важчих випадках – імуномодельючі засоби, системні глюкокортикостероїди, імуносупресанти, системні антибактеріальні препарати.

Мета роботи. Метою роботи було проаналізувати доцільність застосування лікарських рослин у зовнішній терапії АЕ у гострій фазі.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження були аналітичні дані за період 2015-2021 року західних так і вітчизняних провідних фахівців у галузі дерматології. Методи дослідження: інформаційний, статистичний, бібліографічний та метод узагальнення.

Результати та обговорення. Протягом дослідження було проаналізовано застосування зовнішньої терапії у лікуванні АЕ в гострій стадії.

Ключове місце у комплексному лікуванні АЕ займає зовнішня терапія, яка визначається клінічною картиною на різних стадіях захворювання та різноманітністю лікарських форм. Дотримання принципу місцевої терапії: «на мокре – мокре, сухе – сухе» і «роздратоване не дратувати» приводить до сприятливого результату і скороченню періоду лікування. Дуже важливо дотримуватися послідовності в призначенні лікарських форм від поверхнево діючих до тих, що надають вплив на більш глибокі шари шкіри, від менш концентрованих до більш концентрованих.

У фазі гострого запалення АЕ , яка супроводжується гіперемією, активним ексудативним процесом традиційно застосовують примочки та волого-висихаючі пов'язки з антисептичних, в'язучих розчинів.

У разі непереносимості цих засобів або в якості альтернативи, застосовують охолоджені настої та відвари лікарських рослин (чайного листа, ромашки, кори дубу, плодів черемхи, трави хвоща польового, череди, шавлії, деревію, звіробою. Проте при цьому необхідно враховувати можливість виникнення сенсibiliзації шкіри. Швидкість впливу примочок проявляється завдяки фізичному ефекту їх основи-води. Після припинення мокнуття примочки замінюють на інші лікарські форми.

Безперечною перевагою фітотерапії є лікування із застосуванням лікарських рослин без значних побічних ефектів, а також сумісність один з одним та хімічними лікарськими засобами. Проведення зовнішньої терапії за допомогою лікарських рослин, які мають в'язучі, антисептичні, протизапальні властивості, як альтернатива лікарським засобам має сприятливий терапевтичний ефект.

Висновки. Вибір правильної лікарської форми для лікування АЕ, в залежності від стадії, суттєво впливає на перебіг процесу захворювання. Застосування лікарських рослин у зовнішньої фітотерапії АЗШ є доцільним, та потребує подальшого вивчення з метою розробки лікарських рослинних зборів для зовнішнього застосування.

CHEMICAL SCIENCES

APPLICATION OF BIOEXTRACT OF SMILAX AUTUMN-WINTER LEAVES CONTAINING ANTHOCYANINS AND PECTIN AS A NATURAL DYE AND FOOD ADDITIVE

Atayeva Vafa Elman

Candidate for a degree of Institute of Biophysics of ANAS

Shukurlu Yusif Hacibala

PhD in Physics-math. Docent

Velibeyov Khayal Shahin

scientist

Sheki Regional Scientific Center, Azerbaijan National
Academy of Sciences; L.Abdullayev str. 24, Sheki AZ5500
Azerbaijan Republic

Key words: smilax, anthocyanin, pectin, silk fibroin, natural dye

Introduction. Many researchers have proven that natural dyes have bioactive, antioxidant, antifungal, anticancer and anti-inflammatory properties (1). Anthocyanins, which are polyphenols, are the main coloring components of natural dyes (2,3). These compositions and indicators can be met by the autumn leaves of Smilax, which grows in the North-West region as a natural source. Researcher M. Shim's research on smilax on leaves, stems and roots showed that the bioactivity and free radical scavenger capacity by DPPH are higher in leaves (4).

As it is known, anthocyanins are not only dyes, are also natural polyphenols that serve human health and have a special taste (5).

Pectins are natural biopolymers used for oral administration and delivery of drugs (6,7). The yield of pectins in extraction with citric acid is higher than in other extractants and demonstrates pseudoplastic flow behavior and high viscosity, which allows the gelation of food fluids (8).

In this study, the use and effectiveness of natural dyes derived from smilax leaves in directly and pectin-free form have investigated.

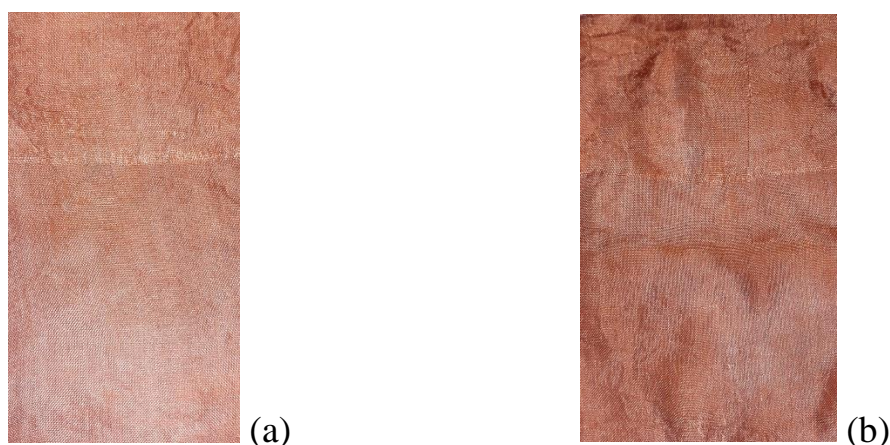

Aim. Eco-friendly and economical productivity of producing products in the food and light industry is one of priorities in modern time. Rich in anthocyanins bioextract had been got from dark-red leaves of Smilax plant in the autumn-winter with this aim. It had been used Citric acid as extrant. Dyeing of silk fibroin (a natural biopolymer) both directly from the bioextract and by removing pectins from the bioextract had been studied and its effectiveness had been compared. Due to the fact that the obtained bioextract is rich in bioactive substances, the production of food and cool drinks with such natural dyes and food additives is especially actual.

The obtained bioextract is rich with bioactive substances that is why the production of food and cool drinks with such natural dyes and food additives is actual especially. The main aim of this work is to study the possibility of effective removal of anthocyanins and pectins from the leaves of the plant Smilax, the ecological separation of pectins and the application of these dyes and pectins. With high free radical cleansing activity, the extract of the leaves of this plant can benefit the textile and food industries for health.

Materials and methods. In January-February, the leaves of Smilax L. are dried at room temperature, ground and got ready for extraction. 100 ml of 3% citric acid solution has been added to 10 g of ground leaves. The solution has been heated to 60-70⁰C and extracted at the same temperature for 2 hours. After extraction, the dye solution has been cooled, precipitated, filtered through filter paper and separated from the precipitation. Two test-tubes have been taken and 20 ml of the same concentration of dye solution has been poured into each. Then 20 ml of 95% ethanol has been added to the second test tube and obtaining of the pectins have been achieved shaking lightly. Dye solutions with ethanol mixture has been keep at 30-40⁰C and has been evaporated until 20 ml. SZEM-4 mulberry silkworm cocoon from the Bombyx mori family had been removed from the sericin in accordance with the adopted protocol. The silk fibers have been boiled in 0.02 M Na₂CO₃ solution for 30 minutes [9]. The purified silk fibers from sericin had been first washed and dried in tap water and then in distilled water.

Results and discussion. For the experiment, 2 samples of silk fibroin weighing 0.4 g were placed in test tubes containing dye solutions and processed in dye solution for 4 hours at a temperature of 80-85⁰C. After processing, the silks had been dried and fixed in an autograph. Silk dyed using Smilax leaf extract directly has been lighter color but silk dyed using Smilax leaf extract without pectins has been darker color (Figure1).

Figure 1. a) Silk dyed using Smilax leaf extract directly, b) Silk dyed using Smilax leaf extract without pectins

It was fixed by immersion in pre-prepared 2% saline solutions ($\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, $\text{KAl}(\text{SO}_4)_2$, $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$). The shades of silk in the fixative salt solutions also had corresponded to the concentration of the natural color. The dyed fibroin fibers extracted from this solution had been dried in the open air, in the shade.

The pleasant color, aroma and taste of the obtained dye solutions allow this dye solution to be used as a food additive and as a dye in beverages. Citric acid in the solution can be taken as a food, as a preservative, and helps to preserve the originality of the color (10).

The main principle of the study is to separate pectins from the extract to be used for textile dyeing and to use them purposefully. The obtained pectins are more suitable for use in food supplements and medicines (11).

Conclusion.

1. Silk color was lighter when smilax leaf extract was used directly as a dye, and darker silk color was observed when pectin-free dye had been used. The shades

of silk in the fixative salt solutions also corresponded to the concentration of the natural color;

2. The obtained bioextract is rich in bioactive substances, especially anthocyanins, so it can be used as a food coloring in beverages and food;

3. The separated pectins can be used as a food supplement and in the field of drug transportation;

4. Since these natural dyes, especially anthocyanins, are antioxidant, antifungal, antibacterial, anticancer and antiallergic, they can be used in food, medicine, cosmetics and textiles.

Reference

1. Ribeiro, Jessica S.; Veloso, Cristiane M. (2021). Microencapsulation of natural dyes with biopolymers for application in food: A review. *Food Hydrocolloids*, 112(), 106374–. doi:10.1016/j.foodhyd.2020.106374

2. N. Ozsoy; A. Can R., Yanardag; N. Akev (2008). Antioxidant activity of *Smilax excelsa* L. leaf extracts. 110(3), 571–583. doi:10.1016/j.foodchem.2008.02.037

3. Luigia Longo; Giuseppe Vasapollo (2006). Extraction and identification of anthocyanins from *Smilax aspera* L. berries. 94(2), 226–231. doi:10.1016/j.foodchem.2004.11.008

4. Soon-Mi Shim (2012). Changes in profiling of phenolic compounds, antioxidative effect and total phenolic content in smilax china under in vitro physiological condition *Journal of Food Biochemistry* ISSN 1745-4514. doi:10.1111/j.1745-4514.2011.00589.x

5. Wallace, T. C., & Giusti, M. M. (2015). Anthocyanins. *Advances in Nutrition*, 6(5), 620–622. doi:10.3945/an.115.009233

6. Sriamornsak, P. (2011). Application of pectin in oral drug delivery. *Expert Opinion on Drug Delivery*, 8(8), 1009–1023. doi:10.1517/17425247.2011.584867

7. Liu, L., Fishman, M.L. & Hicks, K.B. Pectin in controlled drug delivery – a review. *Cellulose* 14, 15–24 (2007). doi.org/10.1007/s10570-006-9095-7

8. Mierczynska, Joanna; Cybulska, Justyna; Zdunek, Artur (2016). Rheological and chemical properties of pectin enriched fractions from different sources extracted with citric acid. *Carbohydrate Polymers*, S0144861716310967–. doi:10.1016/j.carbpol.2016.09.042
9. Izyan Syazana Mohd Yusoff, Noor; Uzir Wahit, Mat; Jaafar, Juhana; Wong, Tuck-Whye (2018). Characterization of Graphene-Silk Fibroin Composites Film. *Materials Today: Proceedings*, 5(10), 21853–21860. doi:10.1016/j.matpr.2018.07.042
10. Henry, R. W.; Pickard, D. W.; Hughes, P. E. (1985). Citric acid and fumaric acid as food additives for early-weaned piglets. *Animal Production*, 40(3), 505-509. doi:10.1017/S0003356100040204
11. LinShu Liu; Marshall L. Fishman; Joseph Kost; Kevin B. Hicks (2003). Pectin-based systems for colon-specific drug delivery via oral route. , 24(19), 3333–3343. doi:10.1016/s0142-9612(03)00213-8

TECHNICAL SCIENCES

ANALYSIS OF THE CUTTING AND PROTECTING ELEMENTS OF THE BUCKET OF HYDRAULIC MINING EXCAVATORS

Turdiyev Sardorjon Abdumuminovich

Senior Lecturer, Department of Mining electro mechanics
Navoi State Mining Institute, Republic of Uzbekistan

Zhurayev Akbar Shavkatovich

PhD docent, Department of Mining electro mechanics
Navoi State Mining Institute, Republic of Uzbekistan

Umirzokov Umidzhon Fazliddinovich

Student, Navoi State Mining Institute, Republic of Uzbekistan

Introductions. Analysis of the performance of quarry hydraulic excavators shows that many hydraulic excavators used in mining enterprises operate with less performance than indicated in the technical description. This can be caused by unexpected interruptions in operation, rapid failure of parts and unreliable operation of the excavator operator.

Aim. Identify and analyse the existing cutting and protecting elements of hydraulic mining shovels buckets.

Materials and methods. One of the main characteristics of rock excavation is its constant dependence on the condition of the implement. The bucket is the first load-carrying implement in the equipment chain [1, p.52].

Today, excavator bucket manufacturers offer a wide range of products with different bucket designs and components. Manufacturers offer several types of bucket parts depending on the application, environment, type and size. But the main factors are its simplicity, reliability, durability and the relative low cost of its design, which is characterised by competitiveness.

Analyzing the types of manufactured elements of protection against stones and buckets [2, p.14-15], they can be classified by composition:

- single element
- multiple elements

A single-element rock consists of interchangeable teeth, incisors and related parts (the same type of material is used that is not used in assembly work).

It consists of several elements in the structure of elements crossing a multi-element rock, and each of them has a functional function.

In turn, one element is divided as follows:

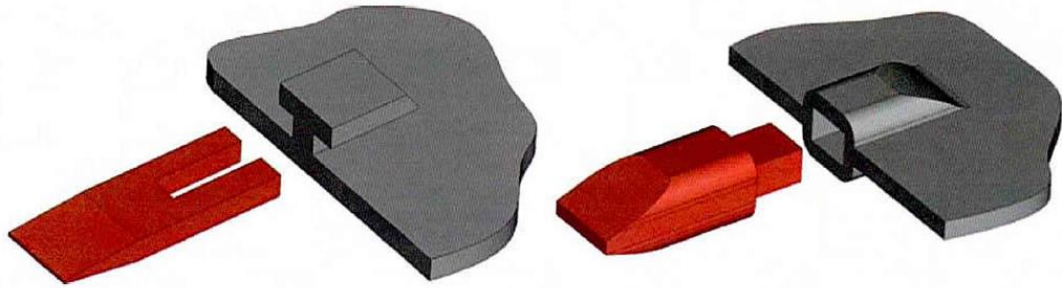
- wearable
- superimposed

The main advantage of wearable teeth (Fig. 1) is the simplicity of their design, relatively small overall dimensions. At the same time, the front protrusion of the tooth creates the task of securely attaching it to the edge, which complicates the bucket design. This is the main reason for discontinuing the use of this type of cutting elements in excavators [1, p.105-110].

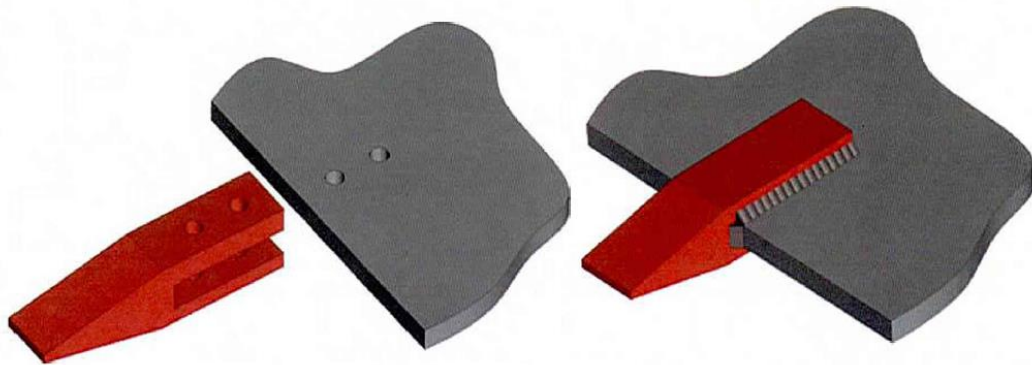
Overlapping teeth (Fig. 2) can be detachable (bolted, pin) or non-removable (welded), depending on the way they are attached to the cutting jaw. This type is characterized by the simplicity of the element (tooth) and its attachment to the cutting side (jaw) for attachment. The main disadvantages are manifested during repair work related to the replacement of obsolete or worn-out elements. The disadvantages are as follows:

- replacement of teeth by integral type takes a lot of time;
- the need to manufacture a replacement tooth entirely from wear-resistant alloy steel;

The single-element elements also have anti-slip plates (Fig.3), the main function of which is to protect the bucket. They do not serve to cut the rock and make it easier to plunge into it, but to ensure longer use of the cutting part (jaw) of the bucket. This is why we do not consider this type of element in our work [4, p.11-18].

Fig.1. The appearance of teeth that harden when worn

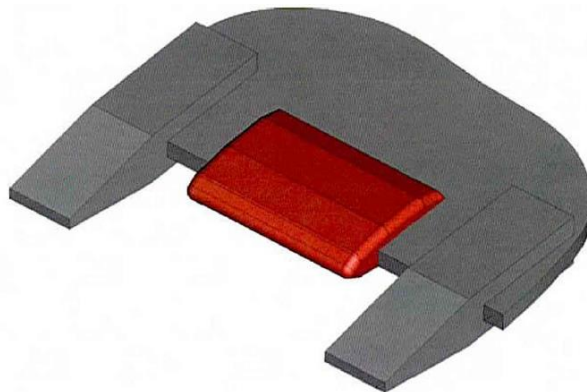

a - separate

b- integral

Fig.2. Appearance of the teeth fitted from above

Multi-component mineral degradation is characterised by the fact that each component has a different function. The adapter, removable crown and clasp are the main and common parts.

Fig.3: Appearance of the wear plate

The cutting crown is attached to the adapter with a fastening device that serves for quick connection and disconnection of the crown from the adapter. Compared to single elements, the adapter of the crusher's compound element can also be attached

to the cutting part (jaw) of the bucket in a removable one-piece body. The main design differences in the transition parts of hydraulic excavator buckets are caused by the way the teeth and the transition piece are tightened.

The currently available methods of hardening the adapters and teeth can be divided into three main classes (Table 1):

- the hardening element is mounted horizontally;
- the hardening element is mounted vertically;
- the screw dropping out below the removable crown.

In most hydraulic excavator manufacturers the adapter is fastened by means of a horizontal pin. Due to the simplicity of this production, and the manufacture of this type of element in advance, it has been preserved as a tradition [5, p.62]. The current repair situation for excavator equipment plays an important role in the choice of these types of adapters used by domestic manufacturers. Many mining companies have their own repair services with production halls and it has become a tradition to manufacture rock breakers with tourniquet mountings.

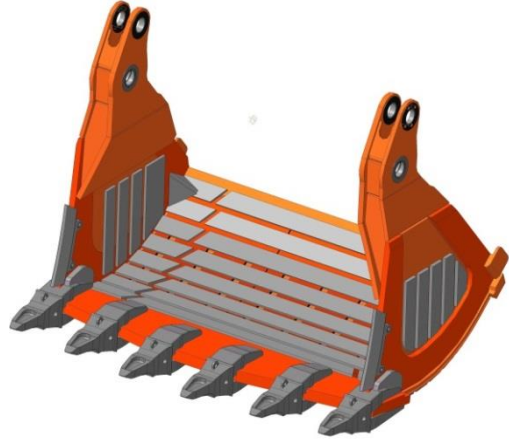
Results and discussion.

Table 1.

Hydraulic excavator adapter and crown hardening basic types

output	General view of the adapter and crown elements	Application (by excavator type)
screw falling out under the removable crown		 <p data-bbox="868 1877 1406 1912">VOLVO, LIEBHERR, KOMATSU</p>

<p>the reinforcing element is mounted horizontally</p>		 <p>CRANEX, HITACHI, CATERPILLAR, KOMATSU</p>
<p>упрочняющий элемент монтируется в вертикальном</p>		 <p>HITACHI</p>

The manufactured quarry is characterised by the use and design of transition parts for hydraulic excavators [6, p.347-360]. For example, any type of adapter can be produced on HITACHI excavators of the same lifting capacity and size.

The main disadvantages of single-element adapters when using multi-element adapters are as follows

- their use of split connections for quick replacement of broken crowns;
- in the event of disassembly or failure of a cutting element, metal consumption is reduced by replacing the crown itself, rather than the entire adapter part.

Regardless of their type in the design of the transition part and the cutting crowns, their structural characteristics must serve to ensure high durability and strength of all parts of the transition part and the blade. For this purpose, hydraulic

mining excavators require research into the cutting elements of the bucket and the determination of their optimum design characteristics.

Conclusions. The above studies make it necessary to carry out research into the following areas:

- determine the bucket and adapter loads during excavation work;
- determine the impact of the load created on the performance of the transitional part of the existing type;
- determine the influence of the load on the workability of the excavator tool design;
- determine influence of load on position of rock destruction element during excavation and load created on cutting (jaw) elements of bucket.

The solution to the above challenges requires calculations aimed at reducing the stresses placed on the bucket components during excavation as well as reducing energy costs.

REFERENCES:

1. Volkov DP, Nikolaev SN Improving the quality of construction machinery. Moscow: Stroyizdat, 1984. - 169 p.
2. Reish A.K. Wear resistance of building and road machines. Moscow: Mashinostroenie, 1986. -219 p.
3. Turdiyev , S. A., & Zhuraev , A. Sh. (2022). Study of the effect of abrasive wear of excavator bucket teeth on the value of digging resistance. Academic Research in Educational Sciences, 3(3), p.105-110.
4. Azamatovich, A. N., Shavkatovich, Z. A., Abdumuminovich, T. S., & Xusniddinovich, A. S. (2005). Simulation of the Motion of Dusted Air Flows Inside the Air Filter of a Hydraulic System of a Quarry Excavator. International Journal of Grid and Distributed Computing (IJGDC), ISSN, 4262, p.11-18.
5. Abduazizov N. A., Turdiyev S. A., Zhuraev A. Sh. Development of a mathematical model of thermal processes in the regulating circuit of the hydrostatic power unit of the surface miner // Eurasian Union of Scientists. - 2019. - №. 5-1 (62).

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЕВ РІШЕНЬ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Бойко Наталія Іванівна

к.е.н., доцент

Воробель Адріан Олександрович

Студент

Національний університет “Львівська політехніка”

м. Львів, Україна

Вступ. Прийняття рішень — одне з найважчих завдань, що стоять перед нами в житті. Істинне прийняття рішень відбувається тоді, коли невідомо що робити, а вибір зробити необхідно, коли потрібно балансувати між цілями, що конфліктують, в умовах з реальною невизначеністю. Як правило, найважливішими рішеннями в корпоративному або особистому житті часто є ті, які ставлять нас в ситуацію, коли ми найменше знаємо, що робити.

Метою роботи є огляд дерев рішень як класифікатора, плюсів та мінусів цього класифікатора, огляд методів оптимізації та їх сильних та слабких сторін, та приклади застосування класифікатора у сучасному житті.

Матеріали та методи. Дерева рішень[1][2] — це один з найпопулярніших методів розв'язання задач класифікації та прогнозування. Вони дозволяють візуально оцінити та проаналізувати результати вибору рішень. Дерева регресії широко використовуються в галузі статистики та аналізу даних для подальшого використання для моделей прогнозування. Їх використовують, коли потрібно прийняти рішення в умовах невизначеності, коли кожне рішення залежить від результату попередніх результатів або деяких заданих умов, що з'являються з певною ймовірністю.

Дерево рішень, як і його “прототип” із живої природи складається із “листоків” та “гілок”. Гілки — зберігають в собі значення атрибутів, від яких залежить цільова функція, а на листках зберігається саме значення цільової функції. Також існують ще інші вузли — батьки та нащадки — по яких

відбувається розгалуження, і по яких вже можна будувати варіацію випадків та рішень.

У найпростішому випадку, в результаті перевірки, множина прикладів, які потрапили в вузол, розбивається на дві підмножини, в одну з яких потрапляють приклади, що задовольняють правило, а в інше — що не задовольняють. Потім до кожної підмножини знову застосовується правило і процедура рекурсивно повторюється допоки не буде досягнута деяка умова зупинки алгоритму. В результаті в останньому вузлі перевірка і розбиття не проводиться і він оголошується листком. Листок визначає рішення для кожного випадку, який до нього попав. Для дерева класифікації — це клас, що асоціюється з листком, а для дерева регресії — відповідний листку модальний інтервал цільової змінної. Таким чином, на відміну від вузла, в листку міститься не правило, а підмножина об'єктів, які відповідають всім правилам гілки, яка закінчується даним листком.

Алгоритми побудови дерев рішень належать до категорії, так званих, жадібних алгоритмів (жадібними називаються алгоритми, які допускають, що локально-оптимальні рішення на кожному кроці (розбиття в вузлах), призводять до оптимального фінального рішення). У випадку дерев рішень це означає, що якщо атрибут був вибраний один раз, і по ньому було проведено розбиття на підмножини, то алгоритм не може повернутися назад і вибрати інший атрибут, який дав би краще фінальне розбиття. Тому на етапі побудови неможливо сказати чи забезпечить обраний атрибут, в кінцевому підсумку, оптимальне розбиття.

Проте, попри свою простоту, дерева рішень не є ідеальним інструментом, оскільки це “базовий” алгоритм (під “базовим” мається на увазі неоптимізований) і також має свої недоліки, такі як:

- Вразливість до перенавчання.
- Можливість побудови складних структур, які при цьому недостатньо повно описують дані.
- Недостатня точність.

Тому була потреба в методах оптимізації[3] алгоритму задля досягнення найкращої продуктивності.

Feature selection, або відбір властивостей — є одним з базових методів покращення продуктивності моделі. Однією з проблем обчислення повністю “вирощених” дерев є те, що ми не можемо легко інтерпретувати результати. Розрахунок падіння функції помилки (error function) для змінної у кожній точці розділення дає нам уявлення про важливість властивості. Це означає, що ми спостерігаємо загальну суму зменшення помилки через розділення по даному предиктору (правилу), усереднене по всіх деревах (якщо використовується ансамбль дерев). Тоді велике значення вказує на важливий прогноз. У задачах регресії це може бути падіння середньої квадратичної помилки, а в класифікації це може бути оцінка Gini.

Bagging (Bootstrap Aggregation) використовується, коли наша мета — зменшити дисперсію дерева рішень. Ідея полягає у тому, щоб створити декілька підмножин даних з навчальної вибірки, вибраної випадковим чином для навчання свого окремого дерева рішень. В результаті ми отримуємо ансамбль різних моделей. Використовується середнє значення всіх прогнозів з різних дерев, що є більш надійним, ніж одне дерево рішень.

Random forest, або випадковий ліс — це розширення над Bagging-ом. Тут окрім розбиття навчальної множини на випадкові підмножини, також вибирається випадковий набір властивостей, а не всі властивості, для навчання дерев.

З переваг методу ансамблювання: дуже добре обробляє дані високої розмірності; обробляє відсутні значення та підтримує точність для відсутніх даних.

З недоліків: оскільки остаточне прогнозування ґрунтується на середніх прогнозах з дерев підмножин, воно не дає точних значень для моделі регресії.

Gradient boosting technique (GBT) — метод так званого “бустингу” алгоритмів. Він працює шляхом побудови простіших (слабких) моделей

прогнозування послідовно, де кожна модель намагається передбачити помилку, залишену попередньою моделлю.

Для “бустингу” дерев рішень ми об’єднуємо багато слабких учнів (модель, яка працює трішки краще, ніж випадкові прогнозування), щоб знайти одного сильного учня. Тут слабкі учні - це окремі дерева рішень. Усі дерева з’єднані послідовно і кожне дерево намагається мінімізувати помилку попереднього дерева. Через послідовне з’єднання алгоритми “бустингу” зазвичай повільні, але, проте, дуже точні.

Слабкі учні використовуються таким чином, що кожен новий учень приймає на вхід залишки(помилки) попереднього кроку, щоб покращити модель. Остаточна модель об’єднує результат кожного кроку і таким чином досягається сильний учень. Для виявлення залишків використовується функція втрат. Наприклад, середня квадратична помилка (MSE) може бути використана для завдання регресії, а логарифмічна втрата (log loss) може бути використана для задач класифікації. Також варто зазначити, що наявні дерева в моделі не змінюються при додаванні нового дерева. Додане дерево рішень відповідає залишкам поточної моделі.

Серед переваг техніки “бустингу”: техніка підтримує різні функції втрат та дає хорошу точність.

Серед недоліків: техніка схильна до перенавчання; потрібна ретельна настройка гіперпараметрів.

В сучасному світі питання вибору ставиться у багатьох сферах, наприклад у медичній. Питання формулювання правильного діагнозу є надзвичайно важливим, оскільки кожна секунда може бути на вагу золота. Іноді визначити діагноз буває досить складно, тому на допомогу приходять машини. Кожна людина із захворюванням може інтерпретуватись у машинному навчанні як об’єкт із набором властивостей, кожен конкретний набір формує хворобу. Тобто, перед нами фактично стоїть задача класифікації. Дерево рішень це якраз той алгоритм, який може допомогти медикам у спрощенні цієї задачі, оскільки давши на вхід набір властивостей-симптомів, вони зможуть отримати

найімовірніший варіант хвороби, або ймовірності декількох найімовірніших хворіб, пацієнта за допомогою дерева рішень, оптимізованому під точність (метод “бустингу”) та заздалегідь натренованому на чималому наборі даних.

Висновок. В роботі приводяться основні поняття і позначення, що стосуються дерев рішень. Також перераховані підходи, що застосовуються для дерев рішень, які дозволяють оптимізувати алгоритм. Сформовані методичні вказівки допоможуть обрати правильний метод оптимізації алгоритму дерева рішень для розв'язання конкретної задачі.

АНАЛІЗ АЛГОРИТМІВ РОЗПОДІЛУ НА ЧІТКО ВИЗНАЧЕНІ ГРУПИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ДАНИХ ТА ЗНАХОДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО МІНІМУМУ

Бойко Наталія Іванівна

к.е.н., доцент

Горностай Богдан Ярославович

Студент

Національний університет “Львівська політехніка”

м. Львів, Україна

Вступ. Кластеризація наборів даних у певному датасеті майже завжди залежить від структури та типів даних, які знаходяться у ньому. Якщо ця структура немає спільних ознак, або ознаки не добре виражені, то швидше за все кластеризація приведе до неточних результатів, так як межі між кластерами важко визначити. Отже, щоб отримати кращий результат кластеризації, нам потрібно правильно обробити наші набори даних.

Метою роботи є огляд методів кластеризації мультимодальних даних, плюсів та мінусів цих методів та їх застосування для вирішення сучасних задач.

Матеріали та методи. Найбільш вивчені методи кластеризації різнотипових даних походять з сімейства алгоритмів розподілу на чітко визначені групи, з використанням чисто числових даних (k-means) або чисто категорійних даних (k-modes). Основна ідея таких алгоритмів полягає у визначенні центру кластеру за допомогою числових або категорійних даних, обчисленні відстаней від центроїда до об'єкту дослідження з подальшою обробкою для опрацювання різнотипових даних та знаходження локального мінімуму.

Основними перевагами таких алгоритмів є їхня швидкодія та здатність до розпаралелювання (наприклад MapReduce), що дає можливість використання при роботі з великими даними. Серед алгоритмів цього сімейства відомі такі як

алгоритми Хуанга, Ахмада та Дея, Чжао, Модхи та Спенглера, а також алгоритм Рен.

Алгоритм вченого З. Хуанга названий методом к-прототипів використовує евклідову відстань від середніх значень до числових даних і відстань Хеммінга він найпоширеніших даних до категорійних. Утворені таким чином центри кластерів не найкращим чином відображають кластери оскільки здатні привести до втрати інформації. Це зумовлено відстанню Хемінга, яка може відобразити лише наявність або відсутність збігу між двома категорійними значеннями.

Сартадж Ахмад та Гурав Дей розробили іншу функцію вартості та обрахування відстані для вирішення цієї проблеми. Для цього проводиться обрахунок подібності категорійних даних, який залежить від спільного виникнення значень цих даних зі значенням ознак інших особливостей, ваги числових ознак також обчислюються цим методом. В цілому цей алгоритм поводить краще ніж алгоритм к-прототипів.

Іншим підходом є алгоритм В. Чжао, який задля уникнення недоліків відстані Хемінга, використав частоту появи категорійних даних для визначення центрів кластерів, що також дало результати кращі ніж з використанням алгоритму к-прототипів.

Дхармендра С. Модха та Скотт Спенглер запропонували алгоритм, у якому кожна точка представлення даних лежить в різних просторах. Для обчислення ваг використовується обрахунок рівня спотворення між різними просторами об'єктів. Для обрахунку числових ознак використовується квадрат евклідової відстані, а для категоріальних – косинусна відстань.

М. Рен використовує побудову центрів кластерів на основі алгоритму к-прототипів, в цілому розвиваючи задумку Сартаджа Ахмада та Гурава Дея використавши гаусівський фільтр на значення загальної відстані, а також об'єднавши визначення центру кластера з значеннями ваг особливостей для створення нової функції вартості. Так як початкові ваги ініціалізуються

випадковими значеннями, в цьому алгоритмі може виникнути різні результати після декількох запусків алгоритму з однаковими вхідними даними.

Майже завжди доводиться знаходити золоту середину між втратою інформації та її спотворенням. Дані бувають категоріальні та числові. Числові дані містять звичайні числа, які відображають певну ознаку, наприклад кількість чогось або якась певна відстань, вік і т. д. Категоріальні дані у свою чергу відображають певні групи, наприклад раси, гендеру чи групи крові. Зазвичай, щоб знайти певну спільну характеристику між числовими даними застосовують алгоритми знаходження відстаней між ними. Для категоріальних даних це досить складніше, звісно існують методи обрахунку відстаней між категоріальними ознаками, але вони неточні.

У всіх випадках кластеризації різнотипових даних, датасет містить як категоріальні так і числові дані. Це і є основною проблемою. Говорячи про найпростіші підходи до знаходження певних спільних ознак між різнотиповими даними застосовують наступний метод: числові дані та категоріальні просто розділяють та знаходять Евклідову відстань між числовими даними та відстань Хеммінга між категоріальними. Наступний крок це змішування, в цьому кроці потрібно перемішати метрики, які ми отримали з обчислень з кроку обчислення відстаней двох типів, це робиться для того, щоб знайти певну відстань між різнотиповими даними. Звісно пряме змішування не зовсім підходить, через те що результат буде не точним. Через те, що при обчисленні наприклад числових даних потрібно обирати метрику, яка підходила для обрахування числових відстаней, а для категоріальних відстаней зовсім іншу метрику.

Алгоритми кластеризації на основі моделі припускають, що точка даних відповідає моделі, яка зазвичай є статистичним розподілом. Моделі як правило вибираються користувачем, що породжує проблему небажаних результатів при невідповідних параметрах моделей, зазвичай алгоритми цього сімейства є повільнішими за алгоритми розподілу, однак вони здатні уникати небажаних втрат інформації. Серед алгоритмів цього сімейства відомі такі як: Autoclass,

алгоритм Еверітта, ClustMD, КАМІЛА, модель Мустакі та Папагеоргіу, Брауна і Мак-Ніколаса, а також алгоритм Раджана і Бхаттачарія.

Алгоритм Autoclass проводить кластеризацію шляхом інтеграції кінцевого розподілу суміші та баєсівських методів з попереднім розподілом кожної ознаки.

Б. С. Еверітт запропонував алгоритм кластеризації на основі моделі для різнотипових даних за допомогою використання порогових значень для категоріальних даних. Через високу обчислювальну вартість цей метод є корисним лише для наборів даних, що містять небагато категоріальних ознак.

І. Мустакі та І. Папагеоргіу використали LCM для різнотипових даних. Для цього категоріальні ознаки були перетворені на числові за допомогою подання від 1 до q . В подальшому для категоріальних ознак використовувався багаточленний розподіл, а для числових – звичайний. Подібне рішення запропонували Р. П. Браун та П. Д. Мак-Ніколас розробивши модель поєднання прихованих ознак з подальшим використанням ЕМ алгоритму для підгонки моделі.

Алгоритм ClustMD використовує модель прихованих змінних для кластеризації різнотипових даних. Він припускає, що прихована змінна разом із розподілом Гаусівської суміші представляє певну точку даних. Для оцінки параметрів моделі також використовується ЕМ алгоритм. Щодо категоріальних даних використовується ЕМ алгоритм Монте-Карло. Основна проблема цього методу полягає в збільшенні обчислювальної вартості при збільшенні кількості ознак.

В. Раджан і С. Бхаттачарія представили алгоритм заснований на суміші Гаусівських копул, який може моделювати залежності між як категоріальними так і числовими ознаками. Цей метод є більш швидким на значній кількості наборів даних.

А. Фосс, М. Маркату, Б. Рей та А. Хечінг розробили алгоритм к-середніх для кластеризації різнотипових даних, скорочено – КАМІЛА. Цей метод об'єднує два різні алгоритми кластеризації, а саме алгоритм к-середніх та

модель мультиномінальних сумішей Гауса. Як і алгоритм k-середніх КАМІЛА не створює суттєвих параметричних припущень для числових ознак, натомість для кластеризації різнотипових даних використовуються властивості мультиномінальних сумішей Гауса для балансування ефектів від числових та категоріальних даних без зазначеної ваги.

Висновок. Більшість вживаних алгоритмів для кластеризації різнотипових даних ґрунтуються на адаптації даних для методу кластеризації однотипових даних. Тому розглянуті алгоритми дозволяють кластеризувати мультимодальні дані, що значно спрощує процес обробки та аналізу великих даних.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ СТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ДО ЗАХОДІВ НЕПРЯМИХ ДІЙ

Косогов Олександр Миколайович

к.військ.н., ст.наук.спів.
провідний науковий співробітник,
військова частина А1906,
м. Київ, Україна

Вступ. Непрямі (неявні) дії (НД) – фаза конфлікту, коли противник ще не оголошений. Мета НД – максимально ускладнити можливості розвитку і зміцнення противника, погіршити умови його розвитку, послабити його позиції, ініціювати та підтримати внутрішні конфлікти, при цьому зовні перебуваючи на нейтральних і, можливо, навіть дружніх позиціях. Відповідно, одне із завдань НД: максимально ускладнити функціонування соціальної системи противника і (або) підпорядкувати його інтересам країни, яка проводить ці дії [1].

Ефективна протидія негативним впливам у процесі нав'язуваного протиборства можлива лише на основі їх системного та комплексного дослідження, основними етапами якого має бути коректна формалізація процесу організації протидії спеціальним інформаційним операціям (СІО), формування системи показників та розроблення методики оцінювання стійкості соціальних систем таким операціям за обраними критеріями, що і визначає актуальність цієї публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У монографії [3] наводяться фактори, які визначають ефективність психологічної операції як форми непрямих дій, серед яких: тип і розмір розміщення цільової аудиторії; кількість комунікативних каналів; ступінь відповідності повідомлення аудиторії. Разом з тим, за наведеними показниками неможливо коректно оцінити ефективність протистояння системи НД. У публікаціях [1; 2; 4-6] надається загальна характеристика окремих видів непрямих дій, зокрема інформаційно-

психологічних операцій, але питання оцінювання їх ефективності не розглянуті, тому неможливо виявити найбільш суттєві характеристики заходів протидії, обґрунтувати критерії оцінювання їх ефективності і, відповідно, обґрунтувати стратегічні вимоги до системи протидії таким операціям.

Метою статті є визначення показників та розробка методичного підходу оцінювання стійкості соціально-економічної системи до непрямих дій як основи протидії ним.

Матеріали і методи. Об'єктами впливу є процеси і способи забезпечення життєдіяльності та розвитку держави і суспільства:

- 1) процеси економічного відтворення (матеріальний аспект функціонування суспільства),
- 2) стійкість і ефективність управління соціально-економічними та політичними процесами (організаційний аспект функціонування суспільства),
- 3) духовно-ідеологічна єдність громадян (духовний аспект функціонування суспільства).

Дестабілізація будь-якого з цих компонентів призводить до нездатності держави зберігати свій суверенітет і до фактичного розпаду державних структур або підпорядкування їх зовнішньої силі [7].

Для оцінювання здатності системи продовжувати нормальне функціонування в умовах постійно діючих деструктивних (непрямих) впливів і протистояти їм необхідний перехід від аналізу та оцінки ефективності до аналізу й оцінки стійкості.

Під стійкістю розуміється здатність складної системи зберігати і відновлювати виконання основних функцій в заданому обсязі і протягом заданого часу в разі зміни структури системи та / або алгоритмів і умов її функціонування внаслідок непрямих впливів (НВ) [8].

Одним з показників стійкості системи є запас стійкості (*d*-стійкість) – критична кількість уражень, зменшена на одиницю. Під ураженням будемо розуміти одиницю виміру збитку, нанесеного соціальній системі НВ [8]. Якщо

позначити через C критичну кількість уражень, то показником d -стійкості буде $d = C - 1$.

Критичним називають мінімальну кількість уражень, виникнення яких приводить до втрати соціальною системою своїх.

З іншого боку, запас стійкості можна визначити як максимальну кількість уражень, яку ще може витримати система без втрати працездатності [8].

Нехай m_i – i -та комбінація уражень, при якій система не втрачає своїх властивостей, тоді запас стійкості визначається як $\max m_i$.

Нехай множина $\{X(m)\}$ утворює простір припустимих станів соціальної системи. У загальному випадку $\{X(m)\}$ може бути випадковою функцією, яка залежить від часу: $X\langle m \rangle = X\langle m \rangle(t) = \{x_1(t), \dots, x_m(t)\}^T$.

Позначимо через $F\lambda$ оператор деструктивного впливу з параметром λ . Якщо деструктивний вплив позначається на соціальній системі, що знаходиться в стані $X^j\langle m \rangle(t) \in \{X\langle m \rangle(t)\}_n$, $j=1, \dots, n$ і, наприклад, $F\lambda(X^j\langle m \rangle(t)) \in \{X\langle m \rangle(t)\}_n$, то можна говорити про те, що система “вижила” після впливу з параметром λ . Якщо соціальна система так організована, що $\forall \lambda: F\lambda(X^j\langle m \rangle(t)) \in \{X\langle m \rangle(t)\}_n$, то рівень стійкості системи дуже високий. Таким чином, система має тим більший рівень стійкості, чим більше потужність множини припустимих станів (різноманітності) [9].

Множині станів системи можна зіставити еквівалентну множину ймовірностей цих станів.

За міру різноманітності станів зі стійкістю широко застосовується ентропія стану системи [8–12]. У деяких випадках доцільно вимірювати стійкість як відносну величину [9]:

$$G = \frac{H}{H_{max}}$$

де H_{max} - максимально можлива ентропія системи (далі - рекорд), що характеризує граничний стан неупорядкованості.

Очевидно, що визначення показника рівня стійкості має проводитися за такою схемою:

визначається спосіб оцінювання значення ентропії H в залежності від типу системи;

обчислюється значення H аналізованої системи;

аналізуються обмеження, що накладені на систему;

в рамках цих обмежень синтезується система з параметрами, що забезпечують H_{max} ;

визначається значення показника G .

Отже, перед тим як оцінити значення показника стійкості, необхідно вирішити задачу синтезу цієї системи за критерієм максимуму невизначеності в рамках наявних обмежень.

У роботі [13] показано, що при еволюції системи рівень її стійкості не змінюється, якщо $H = H_{max}$, тобто при еволюції системи її стійкість не зменшується, якщо відносне збільшення ентропії системи не менше відносного збільшення рекорду системи:

$$\frac{H'}{H} \geq \frac{H'_{max}}{H_{max}}$$

Таким чином, у системи, яка має тенденцією до зростання рівня стійкості, її ентропія в процесі еволюції завжди прагне до максимально можливої.

Припустимо, що система організована так, що завжди $H = const$. Отже, для виконання наведеної вище нерівності необхідно, щоб виконувалася умова $H'_{max} < 0$.

Таким чином, при $H = const$ у системі, яка прагне підвищити свою стійкість в процесі еволюції, ресурси повинні використовуватися на зниження рекорду, його наближення до H .

Результати і обговорення. Нехай для деякої системи $H = 0$. Множина можливих станів системи $\{X_{(m)}\}_n = \{x_{(1)}, \dots, x_{(m)}\}_n^T$ і множина неприпустимих

$\{X_{\langle m \rangle}\}_k = \{x_{\langle 1 \rangle}, \dots, x_{\langle m \rangle}\}_k^T$, складають разом повну групу подій; в результаті можна зіставити можливі міри $P(\{X_{\langle m \rangle}\}_n)$ и $P(\{X_{\langle m \rangle}\}_k)$.

Рекорд системи можна визначити як

$$H_{max} = -P(\{X_{\langle m \rangle}\}_n) \times \ln P(\{X_{\langle m \rangle}\}_n) - P(\{X_{\langle m \rangle}\}_k) \times \ln P(\{X_{\langle m \rangle}\}_k)$$

Необхідно виконати умову $H'_{max} < 0$, що призведе до мінімізації H_{max} , оскільки за припущенням $H = 0$.

Таким чином, при $H = const$ і $H_{max} = 0$ стійкість системи з часом буде зростати, якщо при еволюції системи буде відбуватися перерозподіл ймовірностей всіх станів системи, при якому тільки один стан, причому з мінімальною ймовірністю, відповідає положенню системи, ототожнення з припиненням функціонування.

2. Нехай $H_{max} = const$. Для виконання наведеного вище нерівності необхідно, щоб $H' > 0$, тобто при $H_{max} = const$ у системи, яка прагне підвищити свою стійкість в процесі еволюції, ентропія повинна зростати, прагнути до рекорду.

3. Якщо еволюція системи протікає так, що $H' > 0$ і $H'_{max} = 0$ то цей випадок є комбінацією двох попередніх.

4. Якщо $H' > 0$, оскільки $\lim H = H_{max}$, рівень стійкості якої не убуває в процесі еволюції, повинна виконуватися умова

$$\frac{H'}{H'_{max}} > 1.$$

Таким чином, ентропія системи в цьому випадку повинна зростати швидше, ніж максимально можлива ентропія.

5. Якщо система така, що $H' < 0$, то необхідно, щоб при цьому виконувалася умова $H'_{max} < 0$, що також призводить до загальної умови:

$$\frac{H'}{H'_{max}} > 1.$$

Таким чином, в даному випадку ентропія системи має спадати повільніше, ніж рекорд. Ця вимога відповідає умові забезпечення ентропійному стійкості динамічних систем, введеному Р.Л. Стратоновичем [12].

Висновки. Визначено, що рівень стійкості системи при впливі деструктивних факторів залежить від потужності безлічі допустимих станів системи і різноманітності цієї множини і в цілому відповідає закону необхідної різноманітності У. Ешбі. Виходячи з цього, за показник рівня стійкості допустимо використання відносини ентропії стану системи і максимально можливої ентропії при накладених на систему обмеження. При цьому стійкість, яка визначається даними показником, не убуває при еволюції системи, якщо відносне збільшення ентропії системи не менше відносного збільшення рекорду.

Визначено тісний зв'язок ентропії з традиційними показниками стійкості систем. Для використання запропонованого підходу і оцінювання рівня стійкості необхідно оцінити ентропію аналізованої системи, в рамках існуючих на цю систему обмежень синтезувати систему, що володіє рекордом, і оцінити останній.

Список літератури

1. Литвиненко О.В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : моногр. / О.В.Литвиненко. – К. : ВКФ “Сатсанга”, 2000. – 225 с.
2. Богданович В. Ю, Міщенко Д. А. Критерії, модель та методика оцінювання ефективності протидії спеціальним інформаційним операціям. – Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. № 2 (9) / К.: 2012. С.79–87
3. Почепцов Г. Информационные войны : моногр. [Электронный ресурс] / Г.Почепцов. – Режим доступа : www.novsu.ru/file/145368.
4. Круглов В. Концепция информационно-ударной операции в современной войне / В.Круглов, Д.Ловцов // Обозреватель. – М., 1999. – № 12. – С. 49-51.
5. Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны / В.Жуков // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – № 1. – С. 3-5.

6. Операции информационно-психологической войны [Электронный ресурс] / В.Вепринцев, А.Манойло, А.Петренко, Д.Фролов. – Режим доступа :<http://psyfactor.org/psyops/psyops4.htm>.
7. Богданович В.Ю. Теоретичні основи забезпечення національної безпеки України в умовах позаблоковості : моногр. / В.Ю.Богданович, І.С.Романченко, І.Ю.Свида. – Львів : АСВ, 2011. – 414 с.
8. А.Г. Додонов, Д.В. Ландэ. Живучесть информационных систем. — К.: Наук. думка, 2011. –256 с.
9. Эшби У.Р. Принципы самоорганизации. – М.: Мир, 1966. – 622 с.
10. Петрушенко Л.А. Единство системности, организованности и самодвижения. –М.: Мысль, 1975. – 286 с.
11. Петров Ю.П. Информация и энтропия в кибернетике. – Л.: ЛГУ, 1989.– 84 с.
12. Шамбадаль П. Развитие и приложения понятия энтропии. – М.: Наука, 1967. – 280 с.
13. Бестужев-Лада И.В. Рабочая книга по прогнозированию. — М.: Мысль, 1982.– 430 с.

РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНИХ МАРШРУТІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ МІЖ МІСТАМИ УКРАЇНИ

Кузьменко Альбіна Ігорівна

к.т.н., доцент

Кузнецов Едуард Васильович

Дьогтєв Максим Володимирович

студенти

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Вступ. Початок військових дій в Україні став для нашої країни серйозним викликом, який потребує загальної консолідації й оптимізації усіх суспільних процесів, у тому числі й транспортної логістики. Оптимізація логістики – це друга після безпосереднього ведення військових дій проблема, яка життєво важлива для виживання нашої держави [1]. Тому є актуальним питання ефективної організації перевезення вантажів автомобільним транспортом між містами України, особливо в регіонах, де проводяться бойові дії.

Мета роботи. Основною метою даної роботи є розробка ефективних маршрутів перевезення вантажів автомобільним транспортом між містами України на прикладі доставки партії акумуляторних батарей заводу ТОВ ДДЗ «Енергоавтоматика» на склади Івано-Франківська та Харкова за рахунок підбору сумісних до перевезення вантажів у зворотному напрямі.

Матеріали та методи. Добовий обсяг перевезень, як правило, встановлюється на підставі аналізу разових замовлень за допомогою методів маркетингових досліджень. Оптимізацію транспортної логістики з метою вирішення низки наочних питань можна виконати за умов використання деяких перевірених механізмів. У випадку, коли вантажівка в один бік їде завантаженою, а у зворотний – порожньою, логічним буде завантажити її вантажем, який потрібно доставити у зворотному напрямку. У такий спосіб буде отримано економію палива та меншу кількість переміщень транспорту [1].

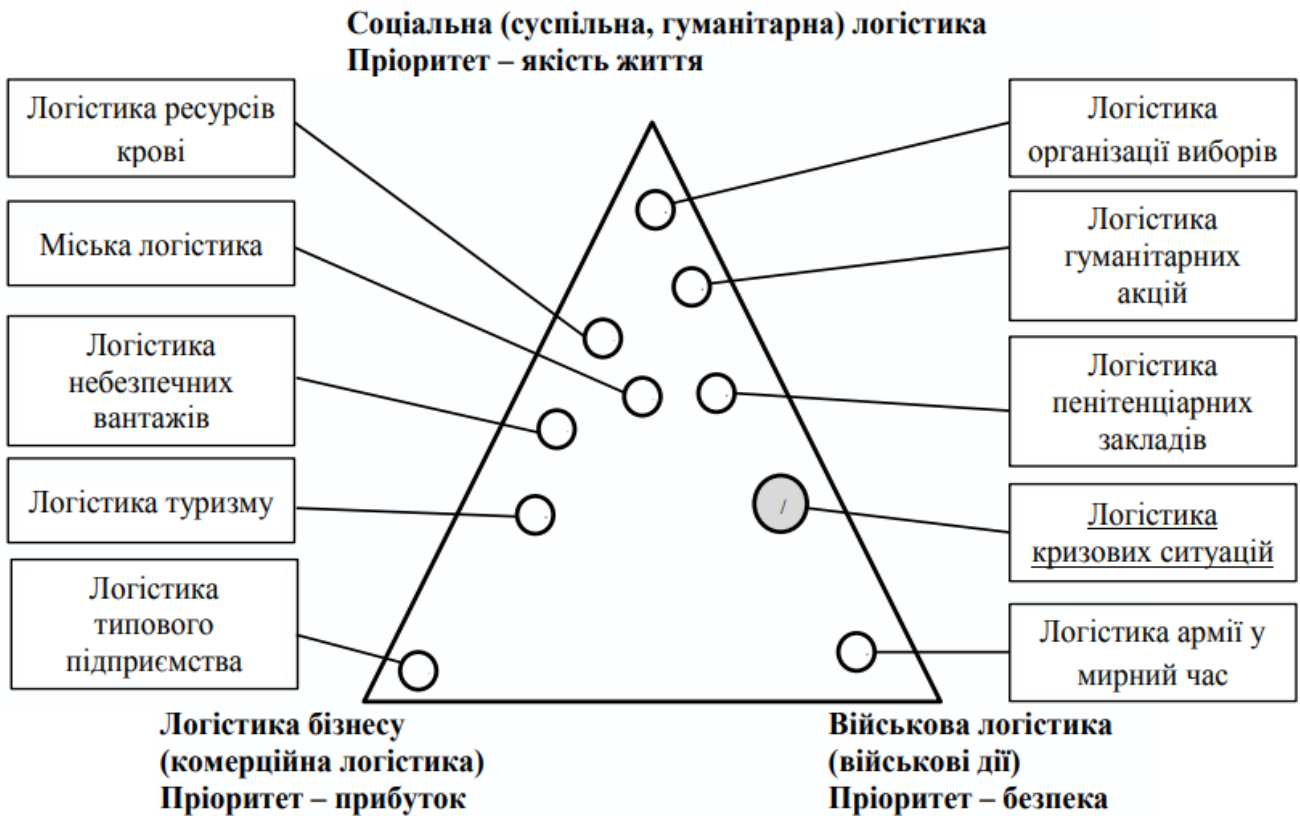
Результати та обговорення. Аналіз відповідних літературних джерел дозволив стверджувати, що найбільш повним визначенням логістики під час проведення військових операцій є наступне: «логістика – це наука про планування та здійснення пересування матеріально-технічних засобів, зброї, обмундирування, харчування, розміщення збройних сил» [2]. У найширшому сенсі, це управління всіма аспектами підготовки та проведення військових операцій, що включають [2]:

- проектування, розробку, придбання, зберігання, транспортування, розподіл, догляд, евакуацію та утилізацію матеріалів;
- перевезення персоналу;
- придбання або будівництво, обслуговування, експлуатацію та розташування військових об'єктів;
- організацію медичного обслуговування та охорони здоров'я;
- організацію власне служби логістичної підтримки.

Логістика під час проведення військових операцій може бути віднесена до логістики кризових ситуацій, як одного з напрямів соціальної логістики. За частотою використання вона входить до групи непередбачуваного використання, і таким чином, отримує неповний розвиток і недостатню наукову підтримку [3].

До недавнього часу вважалося, що дві сфери застосування логістики – військова та комерційна, – об'єднують всю сукупність різноманітних можливих логістичних дій і подій. Але наразі науковці відокремлюють третью сферу функціонування логістики – гуманітарну (соціальну). Ця сфера функціонування логістики має справу з управлінням матеріальними та супутніми потоками з метою задоволення істотних суспільних потреб. Однією із таких суспільних потреб, які виникають спонтанно і непередбачувано, є потреба у надзвичайній гуманітарній логістичній діяльності [3].

До цього переліку слід додати і логістику кризових ситуацій [3], що являє собою симбіоз військової та соціальної логістики, та ставить на чільне місце пріоритети безпеки та якості життя (див. рис.1).

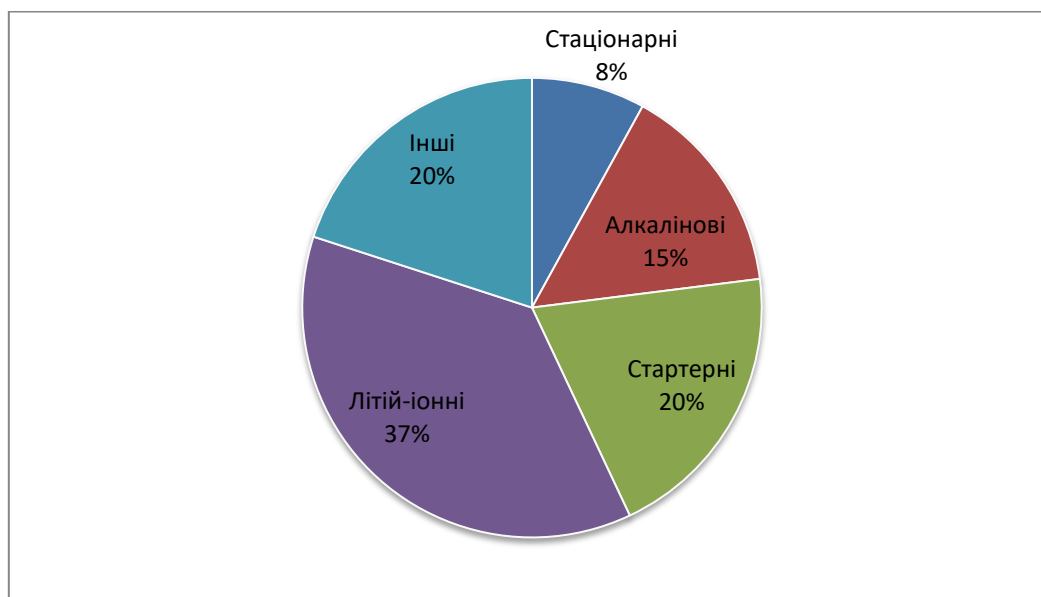

Рис. 1. Класифікація сучасних сфер логістики [3]

Як видно з рисунку 1, військові конфлікти різного рівня інтенсивності належать до переліку кризових ситуацій. Логістика, що застосовується в умовах кризових ситуацій, включає в себе не лише побудову ланцюгів поставок для доставки необхідних продуктів і медикаментів, адже будь-яка кризова ситуація створює значний попит на допоміжні засоби, включаючи продукти харчування, ліки, житло, воду та інші ресурси, а також попит на логістичний персонал із специфічними навичками [3]. Додатковими завданнями при ліквідації наслідків кризової ситуації виступають різні види евакуації населення і вивозу матеріальних цінностей, забезпечення санітарних та гігієнічних вимог, організація безпечних поховань, транспортування постраждалих, а також інформаційна підтримка, комунікації та безпека [3].

Згідно особливостей організації транспортної логістики в кризових ситуаціях у даній роботі пропонується розробити два маршрути доставки вантажів. Обидва вони у прямому напрямку передбачають перевезення акумуляторних батарей, що виготовлені на заводі ТОВ ДДЗ

«Енергоавтоматика» (м. Дніпро). Види акумуляторних батарей, що виготовляє завод, показані на рисунку 2.

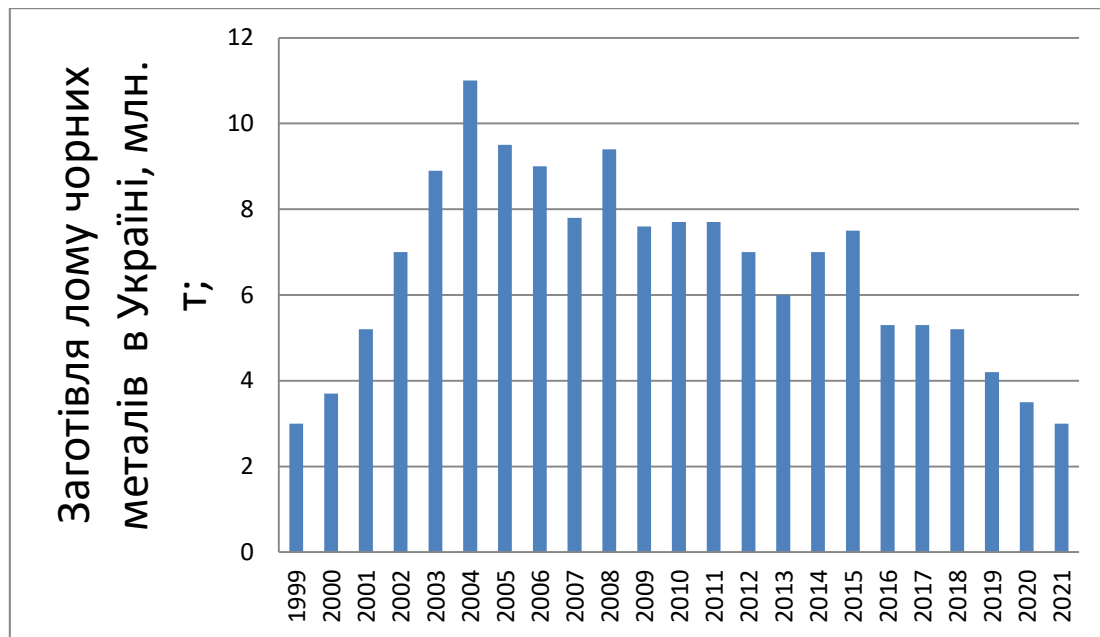
Рис. 2. Види акумуляторних батарей, що виготовляє завод ТОВ ДДЗ «Енергоавтоматика» (побудовано авторами згідно даних [4])

Пунктами одержання вантажу виступають склади міст Івано-Франківська та Харкова. У другому випадку це має особливе значення, адже акумуляторні батареї можуть бути використані з метою підвищення національної безпеки України військовими підрозділами та загонами оборони.

Особлива увага була приділена пошуку вантажів, що прямуватимуть у зворотному напрямку. З міста Івано-Франківськ пропонується везти дитячі іграшки, що виготовлені на підприємстві ТОВ «Інтелтелеком». Це важливий аспект гуманітарної складової, адже сьогодні Дніпро перетворився на гуманітарний хаб [4]. Щодня через місто проходить велика кількість гуманітарних вантажів, відбувається евакуація тисяч сімей з дітьми. Таким чином, дитячі іграшки є складовою гуманітарної допомоги евакуйованим.

Стосовно пошуку зворотного вантажу з міста Харків можна запропонувати наступне. Після обстрілів та бомбардування у місті залишається багато металевих елементів та конструкцій, які після перевірки на виявлення

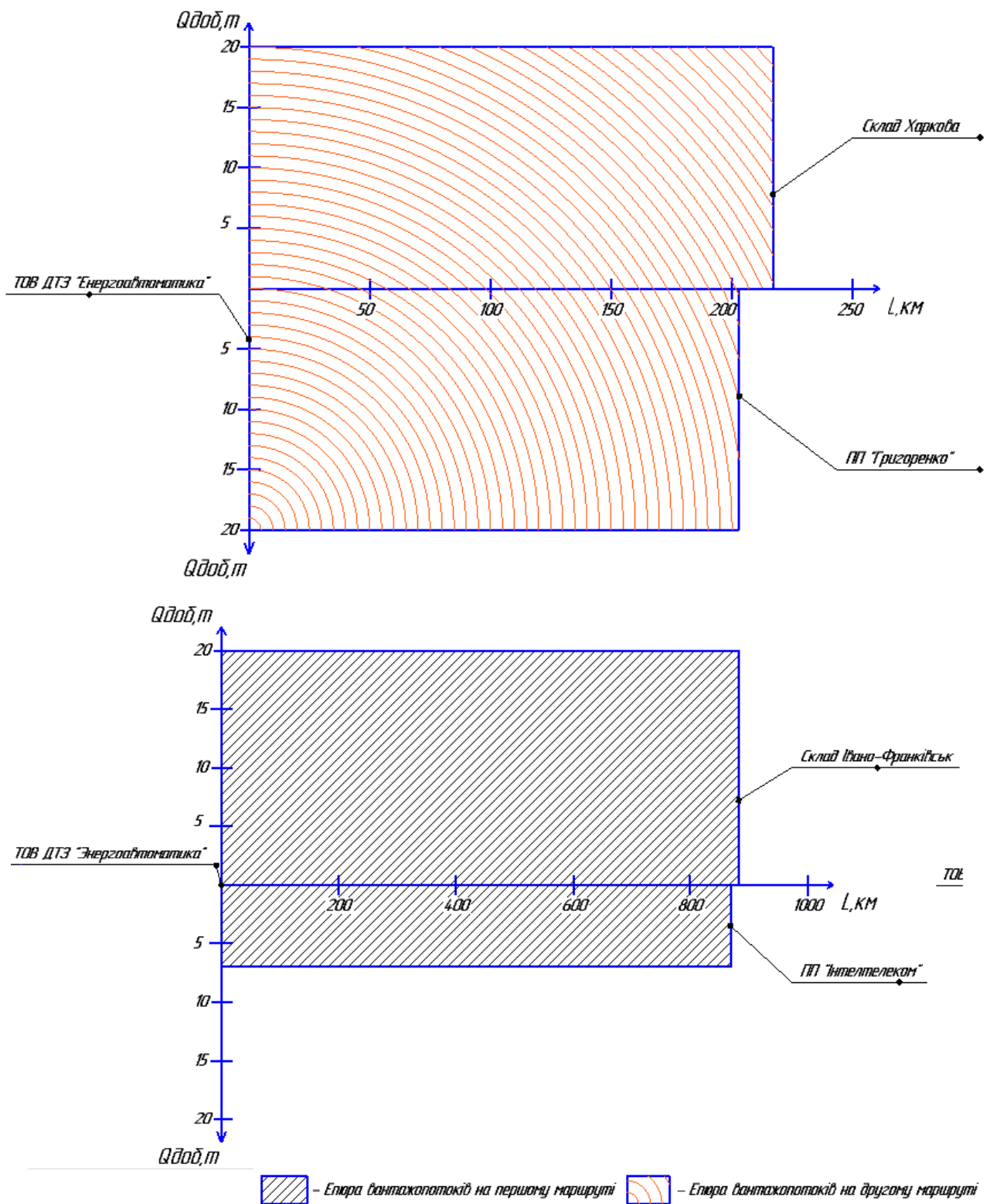
можливого замінування можуть бути передані на склад металовиробів ПП «Григоренко» з метою подальшого завантаження у автомобілі, що прямують до м. Дніпро з метою подальшої переплавки на ПАТ «Інтерпайп НТЗ» та виготовлення металопродукції першої необхідності. Це є особливо актуальним, адже аналіз статистичних даних свідчить про те, що заготівля лому чорних металів в Україні останнім часом поступово знижується (див. рис. 3).

Рис. 3. Динаміка зміни заготівлі лому чорних металів в Україні
(побудовано авторами згідно даних [6])

В даній роботі було розроблено безпечні маршрути доставки вантажів у прямому та зворотному напрямку. За відповідними розрахунками для перевезень обрано сідловий тягач MAN 26.360/400/440. Кількість перевезеного вантажу складає для акумуляторних батарей та металобрухту 20 т., для дитячих іграшок – 7 тон. З метою визначення основних показників побудовано епюри вантажопотоків для розроблених маршрутів (рис.4).

Рис. 4. Епюри вантажопотоків за маршрутами Дніпро – Харків та Дніпро – Івно-Франківськ (розроблено авторами)

Результати розрахунків основних показників для запропонованих маршрутів наступні: середня відстань перевезення однієї тони вантажу – 480,3

км, середня технічна швидкість – 49 км/год., продуктивність у тоно-кілометрах відповідно 23743 т-км для першого та 8400 т-км для другого маршруту.

Висновки. В даній риваних маршрутівоботі були запропоновані маршрути організації ефективних перевезень вантажів автомобільним транспортом між містами України за рахунок за рахунок підбору сумісних до перевезення вантажів у зворотному напрямі. Такий підхід дозволить повною мірою враховувати відмінності логістичних концепцій, що використовуються у військовій, гуманітарній логістиці та логістиці кризових ситуацій, що спостерігається у плануванні обсягів замовлення, виборі способів транспортування та управлінні запасами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овчаренко О. Логістика під час війни. Як переформатувати логістику, зробити її ефективнішою. URL:

https://zaxid.net/logistika_pid_chas_viyni_n1538608

2. Сохацький О. Ю. Військова логістика країн НАТО. URL:
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4105/1/%D0%A1%D0%BE%D1%85%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>

3. Репіч Т. А. Особливості використання логістичної концепції у логістиці кризових ситуацій. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. №3, 2020. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.54 URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/56.pdf

4. Офіційний сайт заводу ТОВ ДДЗ «Енергоавтоматика». URL:

<http://energoavtomatika.dp.ua/ua/>

5. Філатов Б.А. Дніпро став гуманітарним хабом. URL:

<https://news-x1.net/dnipro/dn%D1%96pro-stav-gyman%D1%96tarnim-habom-boris-f%D1%96latov/>

6. Сайт статистики заготівлі лому ПАТ «Інтерпайп НТЗ». URL:
https://biz.censor.net/resonance/3021356/ukraina_ostalas_bez_metalloloma

РЕЖИМЫ РАБОТЫ НАРУЖНОГО ОСВЕЩЕНИЯ ГОРОДОВ И БЕЗОПАСНОСТЬ ДВИЖЕНИЯ

Рейцен Евгений Александрович

к.т.н., профессор

Кучеренко Наталия Николаевна

ст. преподаватель

Киевский национальный университет строительства и архитектуры

г. Киев, Украина

Вступление. Установлено [1], что *относительная опасность* (ОО) отдельных периодов суток, если за единицу ОО принять день, относятся между собой как 1 (день); 4 (ночь); 23 (утренние сумерки); 83 (вечерние сумерки). Кафедрой городского строительства Киевского инженерно-строительного института в 1972 г. разработана методика, которая позволяет оптимизировать моменты включения (отключения) наружного освещения (НО), учитывая требования обеспечения безопасности городского движения в разные периоды суток [2].

По данным Международной комиссии по освещению (МКО), если система НО города отвечает существующим нормативам Украины по наружному освещению и запроектирован правильный режим его включения (отключения), то только количество ДТП в темное время суток может быть уменьшено в среднем на 30% и среди них большинство ДТП со смертельным исходом [3, С.333].

В настоящее время качество НО города соответствующим образом не контролируется, т.е. не выполняется его необходимый аудит [4]. При этом важное значение приобретает существующее нормирование НО города, разработку которого было поручено Министерством строительства и архитектуры Украины (приказ № 44 от 09.03.1994) Киевскому национальному университету строительства и архитектуры, «КиевНИИПградостроительства», «Гипрограду» и др. организациям [5].

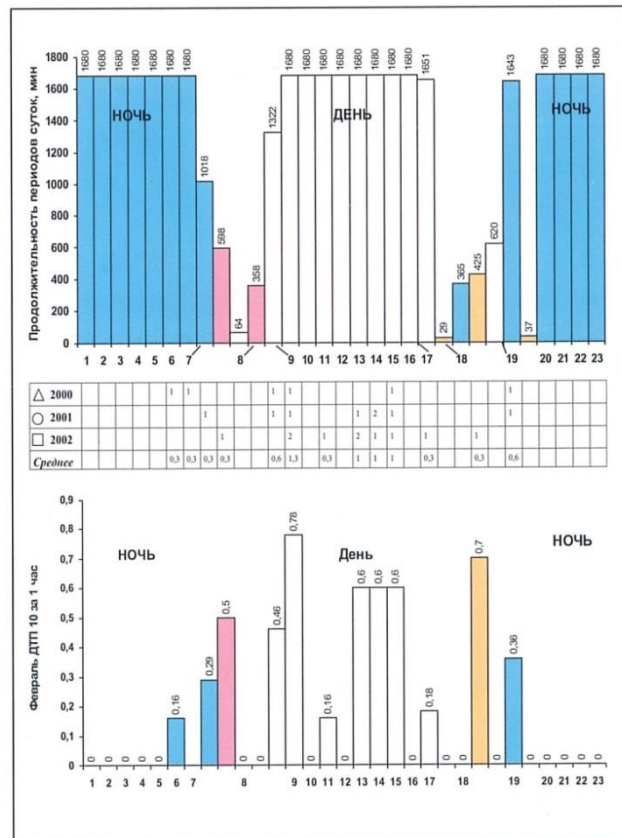
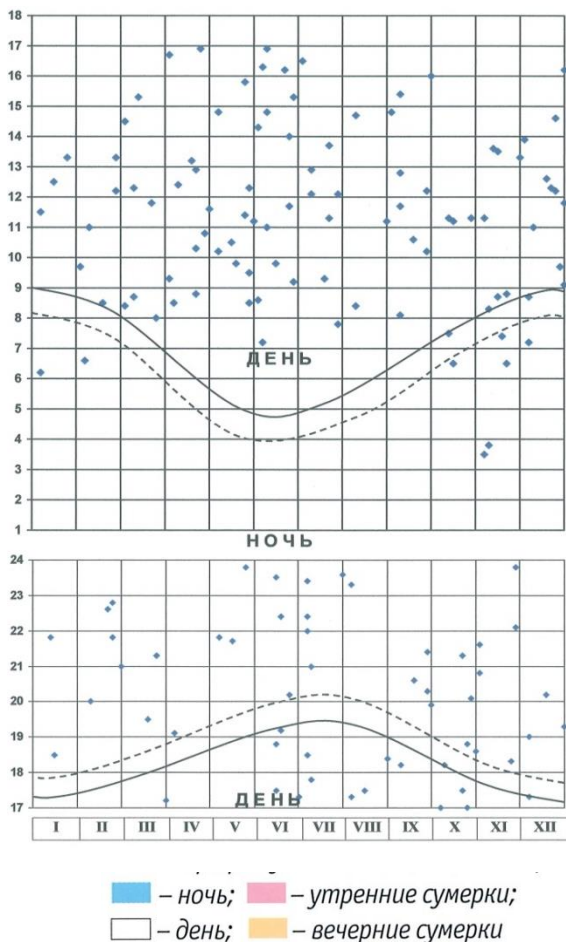
С тех пор мы не прекращали работу в этом направлении, учитывая опыт разработки Евро-стандартов [6] и в 2013 г. приняли участие в Международной конференции, посвященной 100-летию МКО (Париж, 12-19 апреля 2013 г.) [7]. В [8, С.71] указаны все участники делегации Украинской комиссии по освещению и их работа в этой конференции. Далее мы продолжили работу над окончательной редакцией ДБН В.2.5-28:2018 «Природне і штучне освітлення», которые вышли взамен ДБН В.2.5-28:2006.

Целью работы является усовершенствование ДБН Украины по наружному освещению и уменьшение количества ДТП в тёмное время суток в городах Украины.

Материалы и методы. *Первым этапом* при оптимизации режимов работы НО является построение планограммы дорожно-транспортных происшествий (ДТП), которая строится в осях прямоугольных координат. По оси абсцисс откладываются дни и месяцы года (Масштаб: 1 день = 2 мм). По оси ординат, начиная с 16:00 (для городов, находящихся примерно на 50⁰ широты – Киев, Харьков и др., откладываются минуты (1 мин. = 1мм), с разбивкой целых суток по часам, т.е. 24x60=1240 мин. Далее на заготовленный таким образом планшет по учётным карточкам ГАИ наносятся ДТП, произошедшие в данном городе за последние 3 года. Каждому году присваивается своё обозначение, например, кружок, квадратик, треугольник. Для этого в учётной карточке ДТП находятся дата и время ДТП, которые и являются координатами. Например, если ДТП произошло 10 января в 16:30, то по оси абсцисс будет отложено 20 мм, а по оси ординат – 30 мм. Точка на пересечении этих линий и будет изображать ДТП в принятом условном изображении. Каждому ДТП присваивается порядковый номер, по которому можно в существующей базе данных по ДТП определить место, причину ДТП, было ли включено НО, если оно произошло в тёмное время суток, и другие характеристики ДТП. Цветом можно выделить ДТП, происшедшие в центральной части города или на главных магистралях, или ДТП, связанные с наездом на осветительную опору и т.п.

Далее на этот чертёж по астрономическому календарю наносятся линии восхода и захода Солнца, а также линии окончания вечерних и начала утренних гражданских сумерек, что соответствует погружению Солнца за горизонт на угол 6° . Полученный таким образом чертёж называется *планограммой ДТП* (рис. 1). Иногда на планограмму, на которой нанесены ДТП только за один год, по данным ЦПУ (центральный пункт управления) наносят моменты фактического включения (отключения) НО города, что позволяет определять различные зависимости, например, между количеством ДТП и уровнем освещённости и т.п.

Второй этап. Для каждого месяца года строятся графики удельной опасности (рис. 2).

Рис. 1. Планограмма ДТП

— *Линия захода (восхода) солнца*
 - - - *Линия конца (начала) сумерек*

Рис. 2. График удельной опасности

за февраль (Киев $50,5^{\circ}$ с. ш.)

Здесь по оси абсцисс откладываются 24 часа суток с расчленением часов на периоды ночи, дня и сумерек там, где это необходимо. Например (рис. 2), в Киеве в марте в промежутке с 6:00 до 7:00 на ночь приходятся 1153 минуты, утренние сумерки – 579 мин. и день – 128 мин., или в сумме – 1860 мин., т.е. продолжительность часов каждого временного промежутка в марте составляет 31 день $\times$ 60 = 1860 мин. По оси ординат откладывается продолжительность часовых промежутков в зависимости от количества дней в году. Ниже этого графика из планограммы ДТП (рис. 1) за каждый год в каждом часе, а в расчленённом часе – каждой его части проставляется количество ДТП. В следующей графе определяется среднегодовое количество ДТП и далее по формуле 1 из [2] вычисляется удельная опасность каждого периода, представляющего собой отношение среднегодового количества ДТП в данном часовом промежутке к продолжительности этого промежутка и доли интенсивности движения транспорта в нём, которая рассчитывается на основании обследований для каждого года отдельно.

$$d = \frac{D \cdot k}{t_i \cdot n} \quad (1)$$

где d – удельная опасность данного периода в заданном часовом промежутке (6–7; 7–8 и т.д.);

D – среднегодовое количество ДТП за 3–5 лет в этом же часовом промежутке;

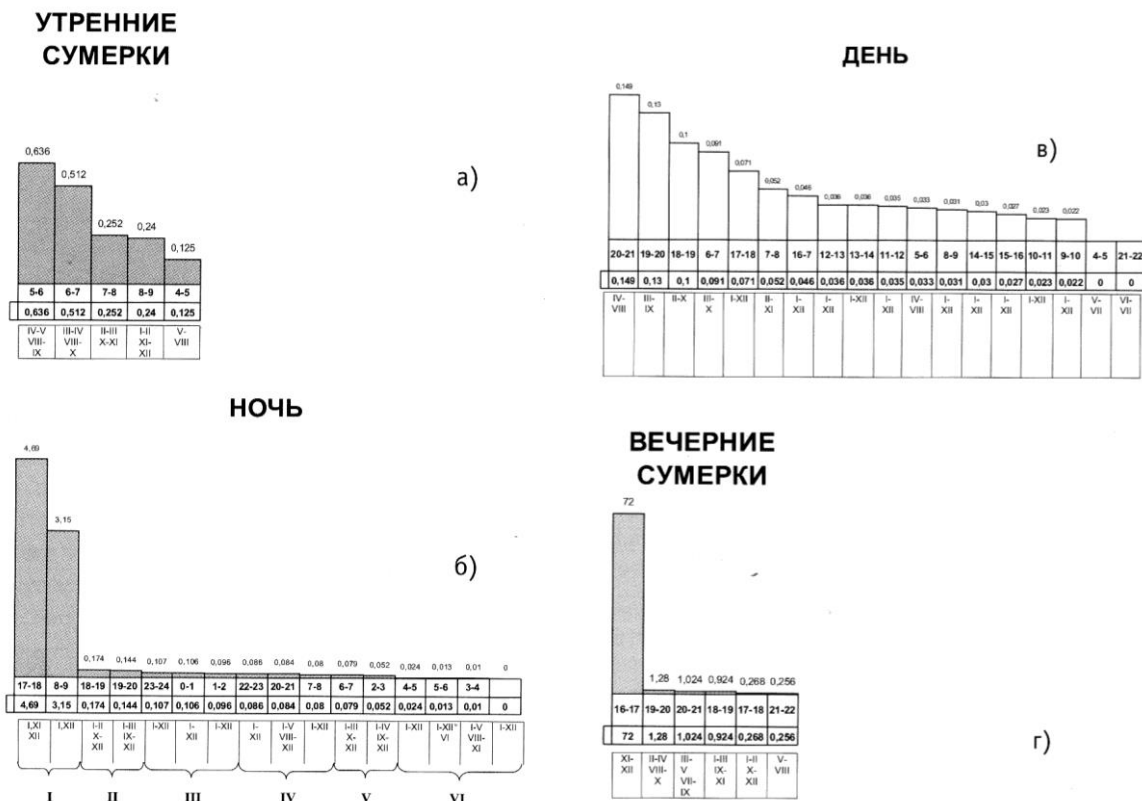
k – нормирующий множитель, равный 10^3 ;

t_i – продолжительность i -го периода (утренние сумерки, день, вечерние сумерки, ночь) в заданном часе;

n – доля величины интенсивности движения транспорта в суточном цикле, приходящаяся на заданный час.

В среднем по городам Украины такие данные приведены в [9]. Вычисленные таким образом удельные опасности изображаются графически в масштабе в этой же графе.

Третий этап. По графикам удельной опасности, составленным для каждого месяца года, строятся *вариационные графики опасности* для каждого периода суток: день, ночь, утренние и вечерние сумерки (рис. 3). Эти графики представляют собой ранжированные (от максимума к минимуму) гистограммы.

Рис. 3. Вариационные графики опасности

а – утренние сумерки; б – ночь; в – день; г – вечерние сумерки

Как видно из рис. 3, опасность различных часов суток варьирует в пределах: ночи от 4,69 до 0,01; дня от 0,149 до 0,022; утренних сумерек от 0,636 до 0,125; вечерних сумерек от 72 до 0,256. Анализируя эти графики, можно выделить характерные зоны опасности. Таких зон для периода ночи оказалось 6, для утренних, вечерних сумерек и дня – по три.

Например, 1-я зона опасности для периода ночи показывает, что наиболее опасные периоды ночи наблюдаются с 17 до 18 часов в январе, ноябре и декабре и с 8 до 9 часов – в январе и декабре. При этом в январе продолжительность ночи в промежутке с 17 до 18 часов составляет всего 154 минуты (с 1 по 15 января); в ноябре – 347 минут (с 1 по 27 ноября); в декабре – 822 минуты (с 1 по 31 декабря). Именно в эти числа и промежутки времени

должен быть усилен контроль (аудит) за режимом работы НО в части его своевременного включения с одновременным повышением надёжности его работы в наиболее опасных местах: на перекрёстках, туннелях, на пересечениях в разных уровнях и пр.; усилен надзор со стороны ГАИ за участниками движения с проведением недель безопасности движения. Определяющими моментами, позволяющими объединить 1-ю зону опасности для ночного времени два часовых промежутка (17-18 и 8-9 часов), послужили одинаковый порядок величин этих опасностей, а также то, что эти часы являются часами «пик» для подвижности населения в утреннее и вечернее время. Аналогичные рисунку 3 графики легко могут быть составлены для любого города. Так как они объективно отражают картину действительной опасности (с точки зрения движения транспорта и пешеходов) в городе в различное время суток, их можно применять при назначении моментов включения (отключения) НО, при решении вопросов организации движения, а также планировании мер по профилактике ДТП.

Известно, что техническая часть эксплуатации установок НО предусматривает: включение и выключение; контроль за работой НО; смену ламп, чистку светильников или замену их; исправление повреждений в электрооборудовании, сети и пр.

Наибольшее влияние на степень безопасности движения в тёмное время суток оказывает первая функция. Известно, что уличные осветительные установки эксплуатируются: в вечернем режиме, когда включена вся установленная мощность; в ночном режиме, когда часть установленной мощности в период значительного снижения интенсивности движения выключаются. Включение и отключение НО производится по суточному графику, который изменяется в зависимости от географических координат расположения населённых пунктов.

Начало или конец действия каждого из указанных режимов полностью определяют следующие четыре момента:

t_1 – момент включения НО вечером;

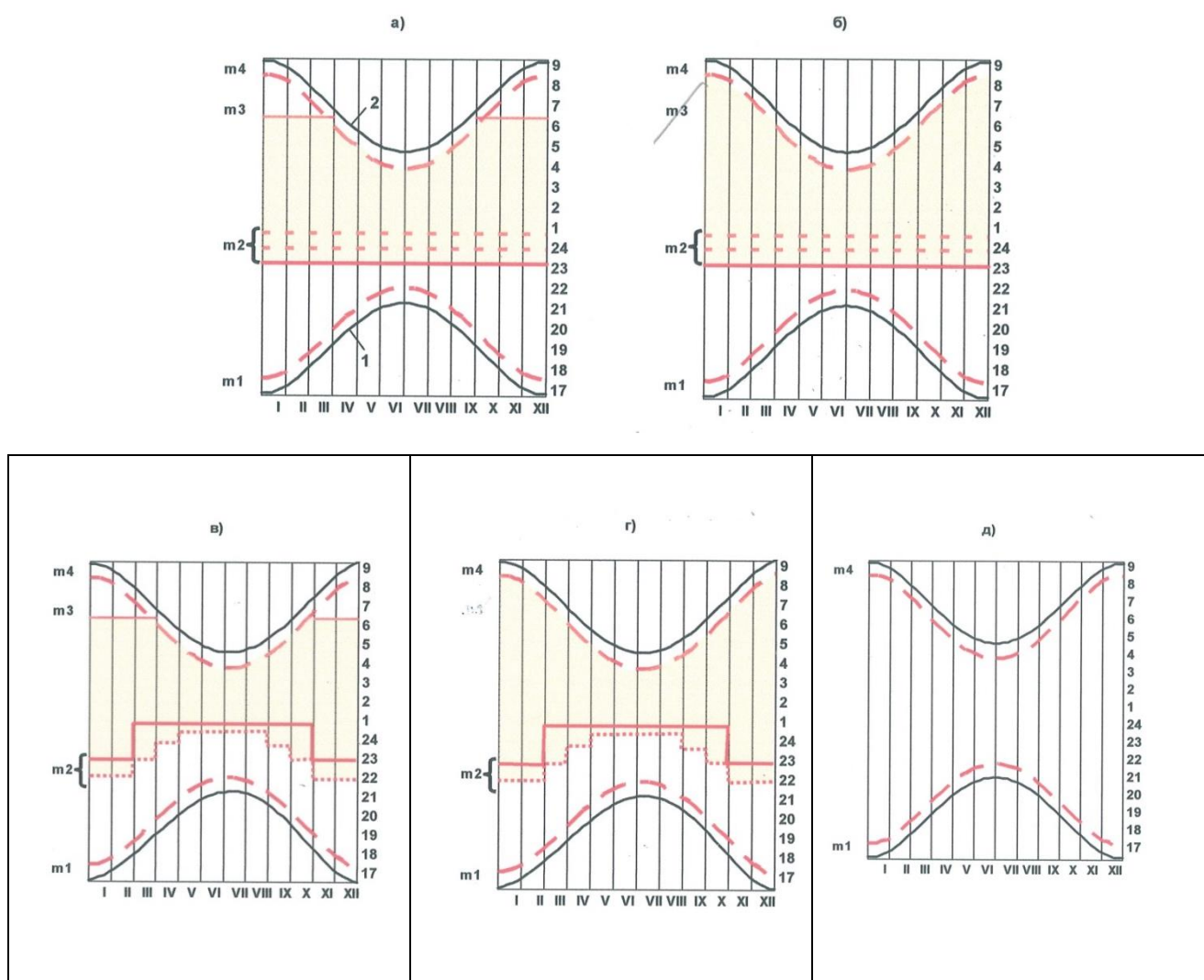

m_2 – момент перехода на ночной режим эксплуатации, когда часть светильников отключается;

m_3 – момент перехода на рабочий режим в утренние часы;

m_4 – момент отключения НО утром.

Если линии моментов времени m_1 и m_4 фиксированы окончанием и началом гражданских сумерек, то моменты m_2 и m_3 для различных городов определяются решением городских Советов и могут принимать несколько значений, в зависимости от которых возможны следующие пять принципиальных вариантов режимов эксплуатации НО (рис. 4).

Рис. 4. Варианты режимов эксплуатации наружного освещения

■ - дежурный режим; 1 – линия моментов захода Солнца;
 2 – линия моментов восхода Солнца; - - - линия сумерек

Результаты и обсуждение. В 2011 году Минрегион Украины в свой план включил ДБН по разработке КСОД (комплексных схем организации движения), в стадию которого было внесено проектирование генеральных схем наружного освещения городов, что неоднократно обсуждалось на светофорумах Украины и на заседаниях редакционной коллегии журнала «Світло люкс» [8, С.149-151].

Выводы. Для малых и средних городов моменты t_1 и t_4 увязывают с концом и началом гражданских сумерек. При четырехпроводной системе сетей НО на основании вышеизложенного для магистральных улиц города целесообразно применять следующую последовательность включения (отключения) светильников НО:

1. Включение светильников, расположенных в наиболее опасных местах, в вечерние сумерки при $E_{кр}=32$ лк.
2. Включение всех светильников при $E=25$ лк.
3. Отключение 2/3 или 50% светильников в дежурном режиме (светильники в опасных местах должны остаться гореть).
4. Включение всех светильников в 6 часов утра с увеличением движения транспорта и пешеходов.
5. Отключение 2/3 или 50% светильников при $E_{кр}=46$ лк.
6. Отключение всех светильников при $E=60$ лк.

Литература

1. Рейцен Е.А. Обеспечение безопасности дорожного движения в больших городах при искусственном освещении / Е.А.Рейцен, И.И. Казимилова // Проблемы больших городов: Обзорная информация МГЦНТИ. – М., 1989. – Вып.9. – 24 с.
2. Рейцен Е.А. Об оптимизации режима работы наружного освещения городов / Е.А. Рейцен, Н.Н. Кучеренко // Світло люкс. – 2007. – №3. – С. 68-69.
3. Рейцен Є.О. Організація і безпека міського руху: Навчальний посібник / Є.О. Рейцен. – К.: ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2014. – 454 с.

4. Рейцен Є.О. Аудит зовнішнього освітлення та безпека міського руху / Є.О. Рейцен, Ю.В. Ромашко // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2014. – Вип.53. – С. 444-448.
5. Рейцен Е.А. Шаг вперед – два назад / Е.А. Рейцен, Н.Н. Кучеренко // Світло люкс. – 2007. – №2. – С. 49-51.
6. Рейцен Є.О. Про особливості гармонізації ДБН України з зовнішнього освітлення міст до Євро-стандартів / Є.О. Рейцен, Н.М. Кучеренко // Промислова електроенергетика та електротехніка. – 2015. – №5-6 (95-96). – С. 38-40.
7. Говоров Ф.П. Деградация светодиодных светильников (на англ. языке) / Ф.П. Говоров, Е.А. Рейцен и др. // CIE Centenary Conference Final Programme and Abstract Booklet, CNAME, Paris – 15 – 16th of April 2013. С. 451-454.
8. Історія української світлотехніки / За ред. акад. П.П. Говорова. – Тернопіль: Джура, 2013. – 180 с.
9. Временные нормативы по проектированию комплексных схем организации дорожного движения в городах УССР. – К.: Госстрой УССР, 1990. – 29 с.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

ТЕРМИЧЕСКИЕ РЕЖИМЫ НЕКРИСТАЛЛИЧЕСКОГО ЗАТВЕРДЕВАНИЯ СПЛАВОВ НА ОСНОВЕ ЛЕГКИХ ЛАНТАНОИДОВ

Лысенко Александр Борисович

д. ф.-м. н., профессор

Калинина Татьяна Владимировна

к. ф.-м. н., доцент

Томина Анна-Мария Вадимовна

к. т. н., заведующая лабораториями

Гурин Илья Валентинович

аспирант

Днепропетровский государственный технический университет

г. Каменское, Украина

Введение.

Согласно результатам многочисленных исследований, в том числе [1, 2], при закалке из жидкого состояния (ЗЖС) процессы формирования структуры сплавов осуществляются в неравновесных условиях и сопровождаются образованием метастабильных кристаллических и аморфных фаз. Быстрозакаленные аморфные сплавы (металлические стекла – МС) обладают уникальными комбинациями полезных свойств, что обеспечивает их достаточно широкое применение в наукоемких отраслях современной техники. Поэтому расширение круга презентованных в научной литературе аморфных сплавов, определение технологических параметров некристаллического затвердевания расплавов различных классов, детальное изучение структуры и свойств новых МС являются актуальными материаловедческими задачами. Решение этих задач, с одной стороны, способствует совершенствованию физических представлений относительно закономерностей структурообразования сплавов в неравновесных условиях ЗЖС, а, с другой

стороны, создает фактические предпосылки для вовлечения в производственную сферу вновь разработанных металлических стекол.

Цель работы.

В ряду технологических параметров процесса ЗЖС особое место занимает скорость охлаждения расплава, критические значения которой характеризуют стеклообразующую способность (СОС) сплавов. Целью настоящей работы являлось определение критических скоростей охлаждения, вызывающих некристаллическое затвердевание сплавов на основе легких редкоземельных элементов. Полученные результаты использовали для сравнительного анализа склонности к аморфизации сплавов разных классов.

Материалы и методы.

Исследования проводили на сплавах легких лантаноидов (Е-La, Се, Pr) с нормальными металлами (М-Al, Cu, Ag), по составу близких к точкам низкотемпературных эвтектик со стороны основного компонента. Помимо наличия на диаграммах состояния «глубоких» эвтектик, другим общим признакам сплавов Е-М является существенное (20-30%) различие атомных размеров компонентов. Обе отмеченные характеристики относятся к известным критериям склонности к некристаллическому затвердеванию при быстром охлаждении металлических расплавов.

Сплавы заданных составов $E_{100-x}M_x$, где x – атомная концентрация легирующего элемента, выплавляли в вакуумной электропечи при остаточном давлении $6,65 \cdot 10^{-3}$ Па. Закалку из жидкого состояния осуществляли путем соударения малой порции ($\sim 0,1$ г) расплава с внутренней поверхностью вращающегося медного цилиндра. Данным методом получали быстрозакаленные фольги, толщиной (25-80) мкм без видимых признаков взаимодействия сплавов с воздушной средой. Структуру ЗЖС-сплавов Е-М исследовали рентгенографически. Картины рассеяния рентгеновских лучей регистрировали в интервале значений $\sin\theta/\lambda$ от 1 до 6 нм^{-1} , где θ – угол отражения; λ – длина волны рентгеновского излучения.

Скорость закалки из жидкого состояния рассчитывали методом численного решения уравнений теплопроводности для слоев расплава толщиной $l=(20-100)$ мкм, охлаждающихся путем отвода тепла в массивную медную пластину [3]. С целью определения критических режимов ЗЖС, вызывающих аморфизацию сплавов Е-М, изготавливали быстрозакаленные фольги, толщину которых для каждого исследуемого сплава варьировали от ~ 25 мкм до ~ 80 мкм. Последующим рентгенографическим анализом определяли критическую (максимальную) толщину l_c образцов, дающих сугубо диффузные картины рассеяния рентгеновских лучей. Далее по значениям l_c рассчитывали критические скорости быстрой закалки, при которых расплавы затвердевают с образованием объемной доли кристаллической фазы, не превышающей уровня чувствительности рентгенофазового анализа ($\sim 10^{-2}$).

Результаты и обсуждение.

Результаты расчетов термических режимов процесса ЗЖС получали в виде зависимостей скоростей охлаждения от времени $v_i(t)$ для трех зон пленки расплава: приповерхностной ($i=1$), центральной ($i=2$), а также контактирующей с холодильником ($i=3$). Показано, что в начальные моменты ЗЖС зона 3 охлаждается наиболее интенсивно, но с течением времени величина v_3 резко снижается. Наоборот, в зонах 1 и 2 значения v сначала возрастают, а после достижения близкого для всех зон уровня начинают согласованно уменьшаться. Такой характер зависимостей $v_i(t)$ свидетельствует об установлении во всем объеме расплава с некоторого момента времени t_r регулярного режима охлаждения, при котором разные зоны жидкого слоя охлаждаются с приблизительно одинаковой скоростью. С ростом толщины слоев расплава начальные различия режимов охлаждения сохраняются в течение более продолжительных промежутков времени. Тем не менее, согласно полученным расчетным данным, во всем исследуемом интервале значений l выполняется соотношение $t_r < t_3^m$, где t_3^m – время достижения контактной зоной расплава температуры плавления T_m . Учитывая сказанное, а также то обстоятельство, что при $T < T_m$ начинаются процессы кристаллизации, оказывающие влияние на

динамику охлаждения расплава, в качестве количественной характеристики скорости ЗЖС использовали величину v_m , которая соответствует стадии регулярного режима охлаждения и определяется в момент времени t_3^m .

Основной целью экспериментального блока работы было определение критических значений скорости охлаждения v_m^c , которые для каждого заданного сплава обеспечивают формирование структуры, типичной для металлических стекол. Установлено, что среди девяти исследованных сплавов максимальную стеклообразующую способность демонстрируют сплавы E-Cu. Они затвердевают без кристаллизации в сечениях до 60-65 мкм, которые соответствуют скорости охлаждения $v_m^c \approx 2 \cdot 10^5$ К/с. Для сплавов систем E-Al критическая толщина аморфизирующихся слоев снижается до значений $l_c \approx (40-45)$ мкм, что отражается в соответствующем росте динамического параметра до уровня $v_m^c \approx (5-7) \cdot 10^5$ К/с. Наименьшая предрасположенность к некристаллическому затвердеванию выявлена в сплавах редкоземельных металлов с серебром: $l_c \approx 36$ мкм, $v_m^c \approx 10^6$ К/с для сплавов $\text{La}_{71}\text{Al}_{29}$ и $\text{Ce}_{79}\text{Ag}_{21}$ и $l_c \approx 20$ мкм, $v_m^c \approx 5 \cdot 10^6$ К/с для сплава $\text{Pr}_{73}\text{Ag}_{27}$.

Сплав, приведенный в последнем примере, использовали с целью анализа процессов структурообразования в широком диапазоне ($\sim 10^3-10^7$ К/с) скоростей охлаждения. Показано, что при увеличении скорости ЗЖС фазовый состав сплава $\text{Pr}_{73}\text{Ag}_{27}$ изменяется от смеси равновесных эвтектических фаз (α – модификации празеодима и соединения PrAg) при $v_m \lesssim 10^5$ К/с до однофазного аморфного состояния, типичного для металлических стекол, при $v_m \gtrsim 5 \cdot 10^6$ К/с. При промежуточных значениях $v_m \approx (3-7) \cdot 10^5$ К/с в структуре быстрозакаленных фольг выявляется метастабильная кристаллическая фаза исходного химического состава (27% Ag), имеющая объемно-центрированную кубическую (ОЦК) решетку. Основываясь на представленных результатах рентгенофазового анализа, можно заключить, что с ростом скорости охлаждения расплава $\text{Pr}_{73}\text{Ag}_{27}$ последовательно складываются условия для подавления процессов кристаллизации равновесных и метастабильной фаз. На первом этапе при $v_m \approx 3 \cdot 10^5$ К/с становятся невозможными процессы

двухфазной (α -Pr+PrAg) кристаллизации, которые требуют диффузионного перераспределения компонентов. При этом кинетически более выгодным оказывается формирование метастабильной ОЦК-фазы, происходящее без изменения концентрации сплава. Начиная со скорости охлаждения $v_m \approx 7 \cdot 10^5$ К/с в структуре быстрозакаленных фольг появляется аморфная составляющая, что говорит о частичном подавлении полиморфной кристаллизации ОЦК-фазы. Полное подавление кристаллизации сплава $\text{Pr}_{73}\text{Ag}_{27}$ наблюдается при скоростях охлаждения $v_m \approx 5 \cdot 10^6$ К/с. Аналогичные изменения фазового состава с ростом величины v_m выявлены также в быстрозакаленных сплавах $\text{La}_{71}\text{Al}_{29}$ и $\text{Ce}_{79}\text{Ag}_{21}$. Однако, в отличие от рассмотренного выше примера, в сплавах лантана и церия с серебром критические значения скоростей охлаждения, которые соответствуют условиям формирования метастабильной ОЦК-фазы и аморфной структуры имеют более низкие значения.

Выводы.

1. Для сплавов E-M (где E-La, Ce, Pr; M-Al, Cu, Ag) определены критические значения толщины ($l_c=20-65$ мкм) и скорости охлаждения ($v_m^c \approx 5 \cdot 10^6 - 2 \cdot 10^5$ К/с) слоев расплава, которые затвердевают без кристаллизации с образованием металлических стекол.

2. Показано, что среди множества известных металлических стекол исследуемые сплавы относятся к материалам со средним уровнем стеклообразующей способности, которые получают в виде аморфных лент, фольг или чешуй толщинами 25-70 мкм различными методами быстрой закалки.

3. Установлено, что аморфные структуры в быстрозакаленных сплавах E-Ag являются результатом подавления кристаллизации не только смеси равновесных эвтектических фаз (E+EA_g), но и метастабильной ОЦК-фазы исходного химического состава.

Литература.

1. Филонов М.Р. Теоретические основы производства аморфных и нанокристаллических сплавов методом сверхбыстрой закалки / М.Р. Филонов, Ю.А. Аникин, Ю.Б. Левин // М.: МИСИС, 2006. – 328 с.

2. Лысенко А.Б. Кинетика формирования метастабильных кристаллических и аморфных фаз при закалке из расплава и лазерном оплавлении поверхности: дис. на соиск. уч. степени докт. физ.-мат. наук, спец. 01.04.07 – физика твердого тела / А.Б. Лысенко. – Днепропетровск. – 2009. – 383 с.

3. Лысенко А.Б. Расчет скорости охлаждения при закалке сплавов из жидкого состояния / А.Б. Лысенко, Г.В. Борисова, О.Л. Кравец // Физика и техника высоких давлений. – 2004. – Т.14, №1. – С. 44 – 53.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

ТИПИ ПОСТСЕДИМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В НИЖНЬОКАМ'ЯНОВУГІЛЬНИХ ВІДКЛАДАХ ДНІПРОВСЬКО- ДОНЕЦЬКОЇ ЗАПАДИНИ

Мачуліна Світлана Олександрівна

доктор геологічних наук

Бондар Галина Михайлівна

молодший науковий співробітник

Пристінська Лариса Анатоліївна

головний геолог

Інститут геологічних наук НАН України, м. Київ

Вступ. Постседиментаційні процеси (ПП) грають важливу роль в нафтидогенезі. Їх вплив контролює колекторські властивості порід, морфологію резервуару, типи пасток вуглеводнів [1]. Дослідження ПП завжди актуальні і необхідні для прогнозування якості порід-колекторів на великих глибинах.

В нафтогазоперспективних нижньокам'яновугільних відкладах Дніпровсько-Донецької западини (ДДЗ) ПП мають значний розвиток, внаслідок активного поствулканізму девонського тектогенезу, та геодинамічних явищ.

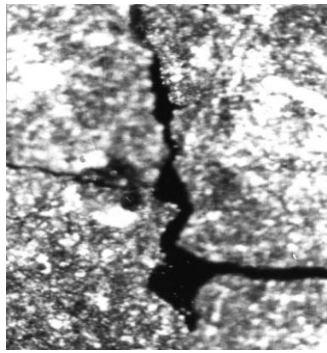
Ціль роботи, методи. Дані тези відображають результати досліджень характеру ПП в нафтогазоперспективних відкладах ДДЗ, які проводились з ціллю визначити основні типи їх прояву. ПП вивчались на прикладі глибоко занурених карбонатних і теригенних порід ряду нафтогазоносних площ, розташованих в різних частинах ДДЗ. Використовувались методи макро- і мікроскопічного досліджень керну свердловин, узагальнення опису шліфів порід турнейського і візейського ярусів нижнього карбону.

Результати досліджень. Встановлено, що їх інтенсивне вторинне перетворення відбувалось за рахунок процесів: розчинення, вилуговування,

перекристалізації, тріщинуватості, стилолітизації та ущільнення, які впливають на фільтраційно-ємнісні характеристики порід. Процеси розчинення і вилуговування поліпшують фільтраційні властивості карбонатних порід. Особливо інтенсивно ці процеси розвинені в біогермно-рифогенних утвореннях, де спостерігаються переходи пор вилуговування в каверни [2].

Кальцитизація і вторинне мінералоутворення зумовлюють погіршення первинних фільтраційно-ємнісних властивостей карбонатних порід. Ці процеси збільшують їх жорсткість і щільність, що сприяє утворенню тріщинуватості в результаті тектонічних напружень. Також в карбонатних породах розвиваються стилолітові шви і сутури, які утворюють макро- та мікротріщини; нерідко вони заповнені вуглисто-глинистим матеріалом. Наявність тріщин і стилолітів вважається позитивним чинником, які поліпшують колекторські властивості порід. Відкриті тріщини в карбонатних породах виконують роль провідників рідких і газоподібних флюїдів. Наприклад, тектонічні тріщини в карбонатах Мачуського газового родовища містять по площинах ознаки легких бітумів [3]. На рис. 1(а, б, в, г) показані найбільш поширені типи вторинних колекторів, що утворились під впливом постседиментаційних процесів в карбонатних породах.

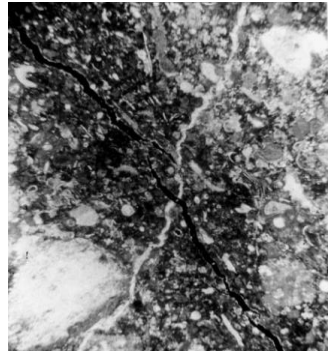
Пісковики і алевроліти турнейського і візейського ярусів досліджувались на прикладі Яблунівського нафтогазоконденсатного родовища. В них розвинені процеси: регенерації, корозії, каолінізації, кальцитизації карбонатного цементу, заміщення кальциту доломітом та сидеритом (анкеритом). Кальцит і каолінит – найпоширеніші вторинні мінерали. Кальцит розвивається в окремих порах чи цементує уламкові зерна, кородує зерна кварцу (рис. 2). Глинисті мінерали представлені каолінитом, який розвивається по гідрослюді або мусковіту, що характерно для пісковиків та алевролітів візейського віку. Глинисті мінерали типу монтморилоніту в пісковиках і алевролітах не фіксуються.

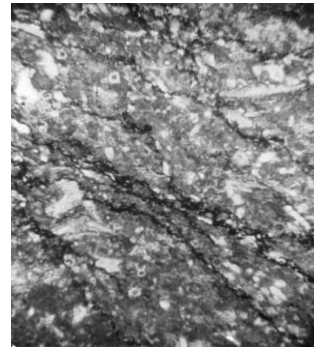
а

б

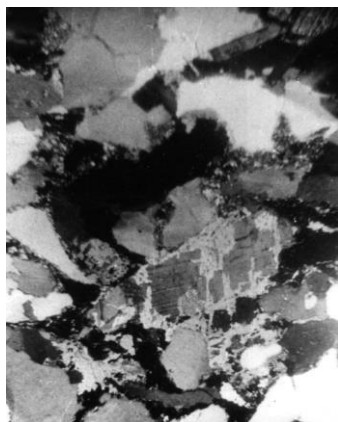

в

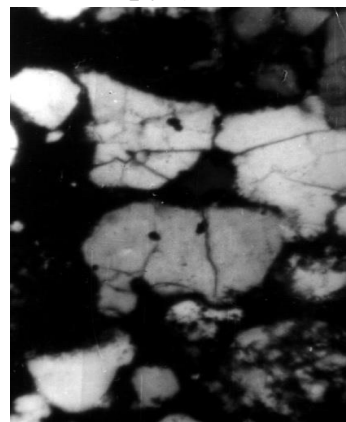

г

Рис. 1. Найбільш поширені типи вторинних колекторів в карбонатних породах ДДЗ: а – тріщина з роздувами пор, заповнена чорною органічною речовиною в згустково-комковатому вапняку (св. Ново-Миколаївська – 28, візейський ярус); б – відкриті пори вилюговування в середньо-мілкозернистому доломіті (св. Богатойська – 9, турнейський ярус); в – відкрита тріщина (чорне), що перетинає мінеральну виповнену кальцитом в органогенно-детритовому вапняку (св. Ново-Миколаївська – 35, візейський ярус); г – система стилолітоподібних тріщин з органічною речовиною в органогенно-детритовому вапняку (св. Ново-Миколаївська – 35, візейський ярус).

а

б

Рис. 2. Тріщинуватість і корозія зерен кварцу: а – корозія зерен кварцу (св. Личківська - 26); б – тріщинуваті зерна кварцу (св. Яблунівська - 14).

На Яблунівському родовищі зустрічаються дуже змінені базальти (св. Яблунівська – 11, інтервал глибин 4839 – 4860 м). Порода складається з плагіоклазу, піроксену, рудних мінералів, вулканічного скла. Зерна піроксену та скловата маса сильно змінені – заміщені серицитом та карбонатом. Місцями вулканічне скло заміщене тонколускуватим каолінітом та халцедоном.

Висновки. Вивчені теригенні породи нижнього карбону Яблунівського нафтогазоконденсатного родовища відноситься до порових та тріщинно-порових колекторів; перші характерні для візейських відкладів, другі – для турнейських.

Зазначені в цих тезах основні типи ПП і їх вплив на розвиток колекторів в карбонатних і теригенних породах нижньокам'яновугільних відкладів ДДЗ зумовлені, безперечно, змінами термодинамічних умов. Температура і тиск є найсуттєвішими чинниками постседиментаційних перетворень порід. З підвищенням температури відбувається активізація хімічних процесів у водних розчинах і вуглеводневих флюїдах; зі зростанням тиску – поява нових структурних і текстурних змін (ущільнення зерен, виникнення складних контактів між ними, тріщинуватість та інше) [4].

В подальших дослідженнях в межах локальних об'єктів ДДЗ планується визначення зон розвитку вторинних колекторів з найкращими фільтраційно-ємнісними характеристиками для оптимізації геологорозвідувального буріння. При виконанні цього дослідження використовувались описи шліфів зі звітів НГВУ «Полтаванафтогазгеологія» і «Чернігівнафтогаз геологія». Робота виконана в рамках НДР (КПКВК 6541030, 2019-2023 рр.).

Список джерел:

1. Лукин А. Е. Генетические типы вторичных преобразований и нефтегазонакопление в авлакогенных бассейнах: препринт. *Ин-т геол. наук АН УССР*. Киев, 1989. 52 с.

2. Вакарчук С.Г. Перспективи пошуків скупчень неконвенційної нафти в карбонатних відкладах палеозойського комплексу Дніпровсько-Донецької западини. *Тектоніка і стратиграфія*. 2015. Вип. 42. С. 34-39.

3. Мачуліна С.О., Лозова Л.А., Квітченко Т.М. Особливості геологічної будови та петрофізичні властивості колекторів Мачуського біогерма. *Нафтова і газова промисловість*. 1997. № 4. С. 9-12.

4. Бондар Г.М. Геологічні умови формування вторинної поруватості і закономірності її розподілу в гірських породах. *Мінеральні ресурси України*. 2018. С. 37-41.

ARCHITECTURE

ON THE ISSUE OF LANDSCAPE DESIGN

Polshchikova Nadezda

Doctor of Architectural, associate professor

Tanirverdiiev Amil

aspirant

Marceniuk Oksana

Shalamova Kateryna

Stashenko Mykhailo

assistants

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Department of architect design, Odessa, Ukraine

Introduction. In the context of the concept of sustainable development, nature conservation and environmental protection are considered together as economic and social issues as equally important goals. In most countries, search for solutions aimed at sustainable territorial development are considered fundamental policy and management tasks. An important tool for European spatial planning which largely provides solutions to these challenges is landscape planning. This means contributing to the optimization of relations between society and nature within specific territories, which, in their turn, are considered as constituents of the multi-level spatial system "population ↔ environment" of the local, regional, national and transnational level.

The main resource of any country is its population and territory. Since the most organized is always the territory within which the level of contradiction between population, production and nature is minimized, the issue of green-oriented spatial planning comes to the fore. In this aspect, the issue of the use of environmental guidelines for sustainable development in the field of urban development and land use becomes relevant. The purpose of the study was to identify environmental laws and principles of balanced, sustainable development that should be taken into account in spatial planning; as well as the specifics of landscape

planning and strategic environmental assessment work being done in European countries.

The objects of the study were environmental laws and principles that ensure the ecological balance and sustainability of the spatial development of the population - environment system.

As well as the experience of European countries, in particular Germany, in organizing works on landscape planning and strategic environmental assessment. The system approach, methods of comparative, cartographic and statistical analysis, structural-logical modeling and experimental design are used in this work.

In the ecological theory, the process of urbanization can be compared with the strategy of creating safe settlements, which is inherent in the development of all socially organized species.

According to this strategy, gathering in a natural city has the advantages for the population in the form of increased vitality of the group (due to cooperation), and their disadvantages in the form of stresses, caused by overlapping of places of residence, increased competition for environmental resources by pollution and degradation. This strategy is described by the principle of "eco-optimal density" according to which "under-population" of the existence of the same is harmful to the sustainable development of the population, and of the overpopulation. The noted natural property of the process of urbanization should be taken into account when elaborating the programs of transition of Ukraine to ecologically balanced, sustainable development, development of "landscape plans" and "strategic environmental assessments.

Aim. The role of landscape planning in works with ecology-oriented spatial development.

An object. Spatial exploration of ecology.

Subject. The role of landscape planning in the work on eco-oriented spatial development.

Results and discussion. Under this law, the manifestation of which is the principle of environmentally optimal density. The environment of the species "homo

sapiens" has a certain demographic capacity. The reserve of this capacity, or the under-population of the territory, causes growth, and its exhaustion - the overpopulation of the territory causes a reduction in the population.

According to the law of self-regulation, the purpose of EMC development is to achieve the state of ecological balance - the final phase of a certain cycle of its spatial development in which it can conditionally infinitely in time exist in a certain territory under conditions of self-healing of environmental resources and fluctuations of population in an acceptable range of constancy at the level of the demographic capacities.

This allowed to describe the guiding principle of sustainable development by the principle of "ecological balance" of the territory, according to which the main condition for the presence of EMC "population - environment" in the state of ecological balance is consistency of population parameters with demographic dimensions capacity of the medium. The research found that demographic capacity measurements are determined by the capacity of specific territories (landscapes) to accommodate and feed a certain number of stable populations. The mathematical description of these "capabilities" allowed elaborating the methodology for calculating the demographic capacity of the "population - environment". In turn, the quantitative determination of the parameters of the stock - the exhaustion of the demographic capacity of EMC regional or national allows to determine the natural orientation of further development: to increase or decrease the size of the population. This is very important in elaboration of the ecological-demographic hypothesis, the substantiation of programs of ecologically balanced, sustainable development of territories, in the implementation of strategic environmental assessments or works on landscape planning.

It should be noted that in the European Landscape Convention the term "landscape planning" is defined as perspective planning, which involves the improvement, restoration and formation of landscapes that are favorable for the life of the population.

The term landscape planning in the pan-European context has a rather broad meaning, as: - a set of methodical tools and procedures used to build such a spatial organization of society in specific territories (in specific landscapes), which would ensure the sustainable use of nature and preserve are the main functions of these landscapes as a system for supporting the vital activity of the population; - a communicative process involving all subjects of economic and environmental activity in the area under consideration, local population and public organizations, which ensures identification of interests of environmental users, problems of nature management, conflict resolution and development of a coherent plan of actions and measures. The most interesting for Ukraine is the experience of landscape planning in Germany, firstly, the organization of the territory and the system of territorial planning in Germany is closest to the territorial organization of Ukraine; secondly, this country has a significant historical experience of building a landscape, which was already widespread in Germany in the XIX century. Landscape planning in Germany today is an instrument of planning, protection and care for the environment. Its object is the whole territory where protection, development, care of nature, individual landscapes and their components are carried out. Within the framework of landscape planning for certain landscape components, their actual productivity and functions are identified, evaluated and provided.

Based on the analysis, requirements and measures for the protection of nature and care for landscapes, which should be implemented by the planning and environmental authorities, are identified. The composition and form of the documents on landscape planning correspond to the levels of documents of the general spatial (urban planning) planning.

In developing prospective plans for urban development of territories in Germany, to take into account the requirements of nature conservation and the development of measures for the protection of landscapes. When elaborating or making changes to the documents on landscape planning, an environmental strategic assessment of the environmental impact is also required.

The research revealed the specifics of the processing of documents for landscape planning, which: - contain a large amount of data that can be used both for environmental assessments and for the development of spatial development plans and programs; - are executed, agreed and integrated with other documents of spatial development, and also have their legal force; - the development of documents on landscape planning is simultaneously with other documents of the territorial planning. The study found that in Germany there are four levels of landscape planning: federal, regional, and local - at the community level and individual parts of communities.

Conclusions. Landscape planning goes far beyond the boundaries of environmental functions and becomes an important tool of European ecologically oriented spatial planning, which promotes the implementation of the principles of sustainable, environmentally balanced development of the territory, first, the principle of ecologic. Landscape planning is a tool: a) Systematization and target analysis of information on the current state, significance and sensitivity of the natural environment and landscapes to human-induced impacts. b) Land and territory estimates in a broad, geopolitical sense, including prospects for their use today and in the long run. Landscape planning as a type of design documentation: Promotes wide involvement of the public in solving urgent issues of territorial development and coordination of conflict issues. Integrates the efforts of various departments and politicians, who make decisions at different levels in relation to urban development of territories, and gives the public the levers of control over the implementation of environmental commitments. Allows investors to take into account the requirements for the development of territories and make decisions on the feasibility of implementing investment intentions, making conditions for the development of the territory transparent and thus, creating the investment attractiveness of the territory.

ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРАНЖЕРЕЙНИХ КОМПЛЕКСАХ (НА ПРИКЛАДІ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ)

Соколова Анжеліка Валеріївна

аспірант, асистент кафедри Архітектура будівель та споруд
Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Введення. Освітлюється актуальна тема для експлуатації оранжерей та оранжерейних комплексів – заходи, які забезпечують скорочення витрат на утримання споруди. Оранжерейні комплекси це – унікальні споруди за просторово-об’ємними, архітектурно-планувальними та інженерно-конструктивними рішеннями; сучасні оранжереї вирізняються особливістю індивідуального підходу до проектування, це сприяє збільшенню витрат на індивідуально розроблені конструкції, виготовлення унікальних вузлів, систем кліматичного забезпечення і т. п. Саме тому сучасні оранжереї потребують великих витрат на їх проектування, будівництва та експлуатацію; цей фактор являється одним із важелів, який гальмує розвиток оранжерейних споруд в Україні. Отже, актуальним питанням є – застосування енергоефективних засобів в оранжереях, які знаходяться на рівні проектування; та вже зведених оранжерей, для досягнення автономності споруди у питаннях власного забезпечення (енергією, теплом, водою для полива, системою контролю клімату та ін.), що у свою чергу сприяє економії.

Мета роботи. Розглянути передові енергозберігаючі пристрої, для забезпечення енергетичної незалежності оранжерейних установ. Дослідити світовий досвід застосування таких технологій у вже збудованому оранжерейному комплексі. Автором запропоновано, на прикладі дипломного проекту на ступінь Бакалавра, на тему – «Науково-виставкового павільйону з оранжереєю в м. Одеса», провести аналіз, скорегувати та ввести заходи енергозаощадження на містобудівному, об’єктному та рівні генерального плану.

Основна частина. Розвиток оранжерейних комплексів є складовою частиною сучасного напрямку «еко будівництва». Метою «зеленого» будівництва є використання архітектурних рішень які поліпшують якість навколишнього середовища та екологічного стану планети, що й може забезпечити така споруда, як оранжерея. Однією з найголовніших функцій оранжерей є – утримання рідкісних екзотичних рослин, рідний клімат яких не співпадає із кліматом розташування оранжереї. Отже, функціональне наповнення культивацийних споруд потребує складного інженерного обладнання, яке забезпечує необхідні параметри мікроклімату. Для того, щоб утримання оранжереї було можливим і менш витратним потрібно врахувати багато містобудівних факторів, які впливають на створення мікроклімату всередині.

Автором були розглянуті заходи запобігання тепловитрат та теплопостачання, які описує у своєму учбовому посібнику про архітектуру оранжерей і теплиць Новікова Н. В. [1]. Проблема витрат на забезпечення культивацийних споруд опаленням, при умовах постійного росту вартості енергії, являється найбільш актуальною. Опалення 1 м² оранжереї в зимовий період, без застосування енергозберігаючих мір, приблизно в два рази дорожче опалення житлових будинків, а при застосуванні комплексу енергозберігаючих заходів втрати тепла скорочуються майже на 36 % [1]. Аналіз світової практики показує можливі шляхи енергозбереження, виділені три групи шляхів енергозбереження:

на містобудівному рівні, на рівні генерального плану та на об'єктному рівні.

В ході дослідження вирішено проаналізувати застосування енергоефективних заходів при умові, що оранжерея вже зведена та на цьому етапі потребує коригування з впровадження енергозберігаючих технологій, так як кількість збудованих оранжерей в Україні достатньо висока і впровадження сучасних технологій в процесі експлуатації споруди – є актуальним. Для аналізу обраний дипломний проект на ступінь Бакалавра автора статті. В

процесі створення дипломного проекту, на тему – «Науково-виставковий павільйон з оранжереєю в м. Одеса», автор спирався на учбовий посібник Новікової Н. В. «Архітектура оранжерей та теплиць» [1]; ДБН В.2.2-2-95 «Будинки і споруди. Теплиці і парники» [2], та аналіз світового досвіду проектування та відновлення сучасних оранжерейних споруд і тепличних комплексів.

Для проєктованого об'єкту обрана ділянка прибережної зони міста Одеса, на схилі між Французьким бульваром та Аркадійською дорогою (паралельною до Траси Здоров'я), на території діючого ботанічного саду. Проєкт створювався задля відновлення інтересу до ботанічного саду та оранжерей; задля оновлення функціонального наповнення, оранжерей, прояву їх багатofункціональності; задля розкриття актуальності та цінності споруд цієї типології. За функціональним призначенням центр вміщує у собі три великих групи – виставкова (оранжерейна), складається з чотирьох експозиційних-оранжерейних залів (зал «тропіків», зал помірною клімату, зал пустелі та зал для тимчасової виставки); науково-освітня – вміщує в себе кафедру ботаніки з лекційними і практичними аудиторіями та науковими лабораторіями; остання – туристична – розміщує оглядову вежу, кафе на 75 місць та декілька спеціалізованих магазинів.

Аналіз обраної ділянки для проєкту показав, що розташування у структурі міста – характерне для даної типології; посадка на генеральний план відповідає більшості пунктів для забезпечення енергоефективності (компактна форма об'єкту, орієнтування по сторонам світу, використання нахилених покрівель для отримання більшої кількості сонячного світла, вибір ділянки зі складними умовами).

Велику відповідальність за створення потрібного клімату несуть на собі світлопрозорі огорожувальні конструкції. Тому, Після було проведено аналіз покриття у запроєктованій оранжереї (рис.1). Як наслідок, закладене скляне покриття пропонується замінити на покриття з більшою енергоефективністю – ETFE (ethylene tetrafluoroethylene, етилен тетрафтороетилен) [3], по технології

Texlon, яке забезпечить кліматичні вимоги, та дозволить зменшити навантаження на конструкції та скоректувати перерізи несучих елементів.

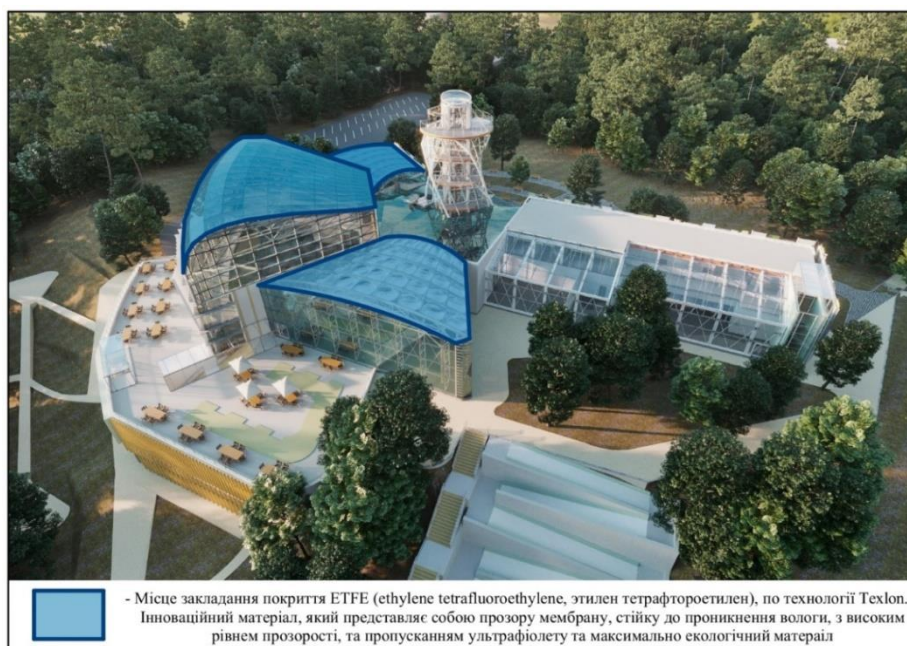

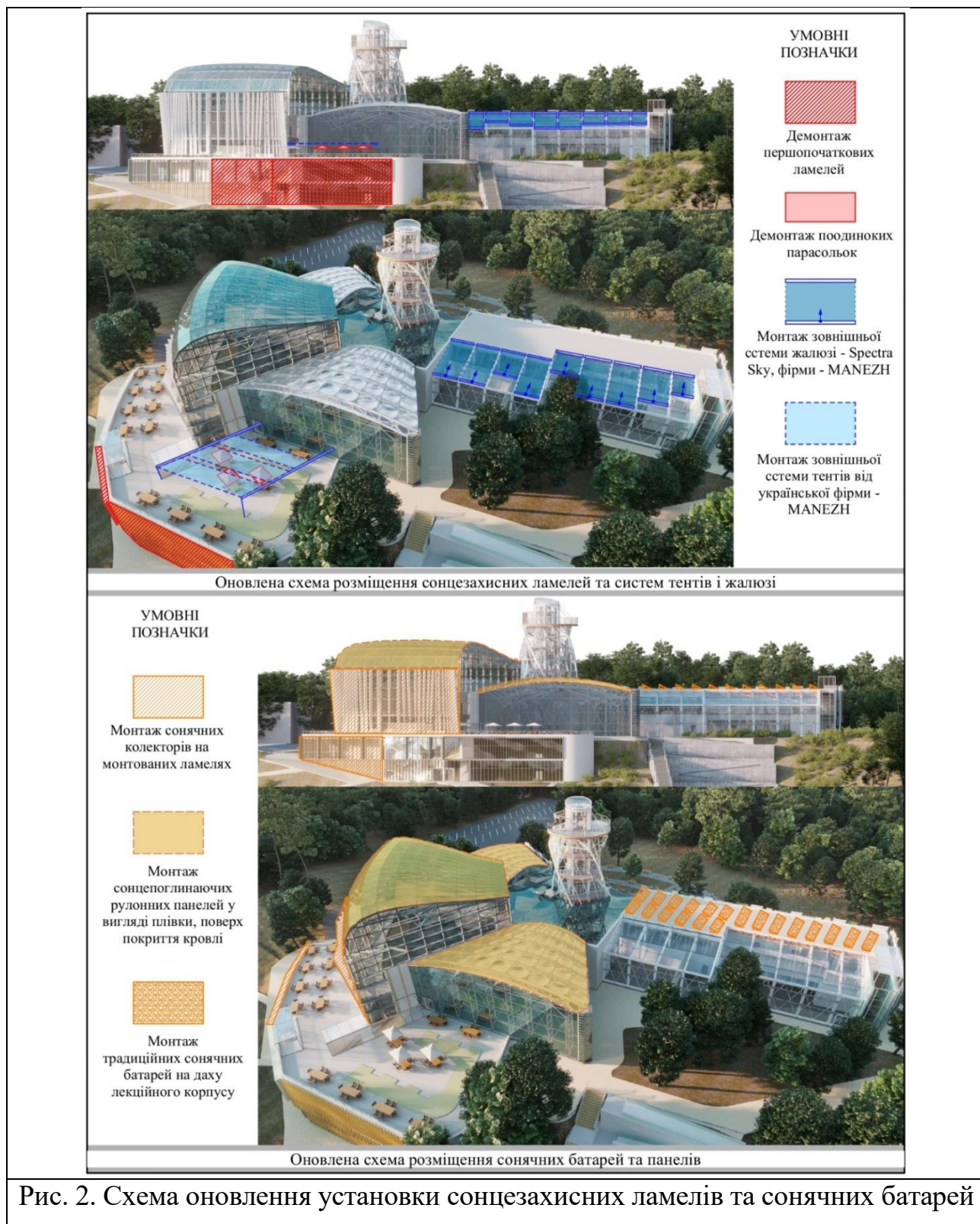
Рис. 1. Схема влаштування енергоефективного покриття Texlon

ETFE – інноваційний матеріал, який представляє собою прозору мембрану, з рядом наступних характеристик, які роблять його найефективнішим матеріалом для покриття оранжерейних структур:

- максимальна прозорість матеріалу становить 94%, а прозорість в ультрафіолетовому діапазоні – понад 90%.
- стійкість до ультрафіолету, довговічність, становить понад 100 років;
- можлива утилізація системи Texlon, більшість компонентів виготовлені з повторно перероблених матеріалів;
- слабо горючий, важко займистий матеріал, не розповсюджує полум'я;
- дозволений в районах з високою ймовірністю виникнення потужних ураганів, що обумовлено еластичністю оболонки та легкою вагою (3 кг/м²);
- має достатній ступінь опору граду за рахунок високого розтягування (>500% до розриву) і витримує снігове навантаження понад 200 кгс/м² [4].

Ще одним із вагомих плюсів являється легкість матеріалу, що дозволяє зробити металевий каркас тоншим, це сприяє збільшенню площі

світосприйняття та використанню меншої кількості металу (зменшення ціни на будівництво) [5].

Ще одним з пунктів оптимізації був аналіз об'ємно-просторової структури оранжерейного комплексу (рис. 2). В ході якого було вирішено, демонтувати сонцезахисні ламелі з частини західного фасаду, так як там не

відбувається перегріву; демонтувати поодинокі зонти на літньому розширенні кафе на терасі, замість них, встановити зовнішні системи тентів більшої площі, фірми МАНЕЖ, – українського виробника [5]; організувати монтування зовнішньої системи жалюзі – Spectra Sky, також фірми МАНЕЖ. Схема аналізу можливого розміщення сонячних батарей, виявила найбільш вдалі види та місця встановлення пристроїв: монтаж сонячних колекторів на лопатях ламелів планується на фасаді головного оранжерейного залу та на фасаді блоку ресторану із південно-східною орієнтацією; монтаж сонцепоглиаючих рулонних панелей у вигляді плівки, поверх покриття покрівлі; встановлення традиційних сонячних батарей на даху науково-лекційного блоку оранжерейного комплексу.

Висновки. На основі поданого матеріалу можна зробити висновок, що оранжереї та оранжерейні комплекси є комерційно витратними спорудами, і актуальним є питання експлуатаційної економії. На прикладі дипломного проекту автор продемонстрував шляхи оптимізації та встановлення енергозберігаючих технологій у гіпотетично побудованій оранжереї після введення в експлуатацію, оскільки в Україні достатня кількість збудованих оранжерей, до яких можна застосувати ці оновлення. Шляхи енергоефективності можуть бути реалізовані на трьох рівнях: міському рівні, на рівні генерального плану та на рівні об'єкта. Для оранжерей та оранжерейних комплексів, які вже введені в експлуатацію, частково підходить рівень генерального плану та об'єктний рівень. У докладі представлені схеми, які ілюструють всі положення, матеріал розрахований на широке коло читачів. На основі поданого матеріалу можна зробити висновок, що оранжереї та оранжерейні комплекси є комерційно витратними спорудами і актуальним є питання експлуатаційної економії. На прикладі дипломного проекту автор продемонстрував шляхи оптимізації та встановлення енергозберігаючих технологій у гіпотетично побудованій оранжереї після введення в експлуатацію, оскільки в Україні достатня кількість збудованих оранжерей, до яких можна застосувати ці оновлення. Шляхи енергоефективності можуть бути

реалізовані на трьох рівнях: міському рівні, на рівні генерального плану та на рівні об'єкта. Для оранжерей та оранжерейних комплексів, які вже введені в експлуатацію, частково підходить рівень генерального плану та об'єктний рівень.

Література

1. Новикова Н.В. Архитектура теплиц и оранжерей. Москва. Издательство «Архитектура - С», 2006. 110 с.
2. ДБН В.2.2-2-95 «Будинки і споруди. Теплиці і парники», 1995 р.
3. ETFE: прозорчий, гнучкий, прочний. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zvt.abok.ru/articles/111/ETFE_prozrachnii_gibkii_prochnii - 20.03.22
4. TEXLON – технологія для енергоефективних конструкцій. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://newbud.ua/technologies/texlon-tehnologiya-dlyaenergo-effektivny-hkonstrukciy> - 24. 03.22.
5. Соколова А. В. Архітектура культиваційних споруд з енергозберігаючими технологіями / А. В. Соколова / Н. Ю. Колеснікова – науковий керівник // Регіональні проблеми архітектури та містобудування. Збірка наукових праць – Одеса, 2019. – Вип. 13 – С. 106 – 111.
6. МАНЕЖ. Тентовые системы. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.manezh.ua/ru/product-category/tent-systems/> - 19. 03.22.
7. МАНЕЖ. Spectra sky. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.manezh.ua/ru/product-category/tent-systems/> - 19. 03.22.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.371.01

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-МОВОЗНАВЦІВ

Бабій Оксана Юріївна

аспірантка кафедри педагогіки

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Вступ. Актуальність започаткованого дослідження детермінується швидкоплинними процесами реформування всіх ланок освіти в Україні. Реструктуризація спеціальностей та освітньо-професійних програм підготовки майбутніх фахівців, поступова модернізація їх за найкращими зразками європейських освітніх практик спричинила появу інтегрованих програм підготовки майбутніх фахівців-мовознавців, які поєднують у професійній діяльності елементи рідномовного та іншомовного дискурсу. Відтак, потребує ґрунтовного висвітлення проблематика формування особистості фахівців-мовознавців на засадах культуровідповідності та конгруентної мовно-мовленнєвої фахової підготовки.

Мета дослідження полягає у висвітленні психолого-педагогічних факторів (чинників) оптимізації проблеми формування культуромовної особистості майбутніх фахівців-мовознавців.

Матеріали та методи. У дослідженні використано комплекс теоретичних методів: контент-аналіз наукових джерел (з метою визначення термінологічних та концептуальних контурів феноменології «культуромовна особистість»); контекстний аналіз наукових позицій провідних учених у галузі мовознавства (в аспекті визначення власного бачення ефективності факторів оптимізації

процесу формування культуромовної особистості майбутніх фахівців-мовознавців).

Результати та обговорення. Визначення концептуальних основ та функційно-реалізаційних параметрів проблеми формування культуромовної особистості беззаперечно має урахувати наукову думку вітчизняної дослідниці О. Семеног, яка увела у науковий обіг поняття «культуромовна особистість» в такому формулюванні: культуромовна особистість є носієм національної мови, культури й духовності у третьому тисячолітті.

На початку третього тисячоліття, продовжує О. Семеног, особистість уперше усвідомила себе як мікрокосм, частину світової культури, яка на основі діалогу культур пізнає себе в своїй культурі, примножуючи, таким чином, культуротворчий досвід людства.

Послуговуючись мовою термінів сучасної неолінгвістики визначаємо феномен «культуромовна особистість фахівця-мовознавця» таким чином: високорозвинена особистість, носій як національної, так і загальнолюдської культури, що володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування.

В контексті нашого дослідження концептуального значення набуває думка О. Семеног про те, що генетичну основу української мовної особистості складають українські національно-культурні традиції, мовна свідомість і самосвідомість, соціальні, соціолінгвістичні, психологічні характеристики мовного колективу, національний характер. На цьому генетичному підґрунті мовець набуває мовної, комунікативної, українокультурознавчої компетенцій.

У центрі культурологічної парадигми, яку окреслюють інші вчені (І. Зязюн, О. Шевнюк), постає особистість фахівця-гуманітарія, його культура та професійні якості. Її мета – підготовка такого фахівця, рівень якого гармонійно поєднує моральну вихованість, освіченість, професіоналізм, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної й

загальнолюдської культури. Йдеться про створення у закладі вищої освіти такого середовища, в якому поєднуються оновлені й нові гуманітарні дисципліни, нові освітні технології, спрямовані на оволодіння прийомами професійно-педагогічної діяльності, формування наукового світогляду й гуманістичних ідеалів, розвиток моральних якостей, розкриття творчих потенцій особистості.

Спираючись на наукову позицію О. Семеног та власний багаторічний викладацький досвід припускаємо, що факторами оптимізації процесу формування культуромовної особистості майбутніх фахівців-мовознавців можуть бути такі:

- актуалізація міждисциплінарної інтеграції в процесі підготовки майбутніх фахівців-словесників з метою подолання фрагментарності знань щодо сутності феномена «культуромовна особистість»;
- залучення майбутніх фахівців-мовознавців до безпосередньої реалізації професійних функцій на засадах упровадження світоглядної та загальнокультурної мовної компетентності;
- увиразнення культурологічного та мовно-лінгвістичного контенту професійної підготовки майбутніх учителів-словесників;
- концептуалізація світоглядної орієнтації у майбутніх фахівців-словесників щодо значущості формування культуромовної особистості.

Висновки. В умовах існуючої соціокультурної ситуації багатоаспектні питання співвідношення мови і культури, культури й особистості мовця особливо актуалізувалися. Їх нерозривний зв'язок породжує широкий діапазон нових питань: культура в мові (відображення в засобах мови і в текстах певного культурного змісту); мова в культурі (мовні компоненти як складові культури); мова рідної і чужої культури як основа для міжкультурного діалогу; мовно-культурні цінності особистості тощо. Мета культурологічної парадигми в освіті – створити цілісну систему умов, що сприятимуть соціокультурному розвитку майбутнього фахівця-мовознавця. У сучасних умовах реформування системи вищої освіти України особливого значення набувають організаційні,

психолого-педагогічні та методичні параметри формування культуромовної особистості майбутнього фахівця-мовознавця.

Література

1. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 345 с.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК
ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ЇХ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ**

Гетманець Наталя Юрїївна

аспірант

Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Вступ. Лише гармонійно розвинений учитель здатний до забезпечення гуманності й толерантності організованого ним педагогічного процесу. В контексті організації мистецько-освітнього середовища Нової української школи набуває актуальності підготовка вчителя музичного мистецтва нового покоління – фасилітатора, наставника, лідера творчого колективу учнів. Останнє зумовлює необхідність перегляду пріоритетів у системі професійної підготовки вчителя, де поруч із формуванням необхідних фахових знань, умінь і навичок набуває значущості становлення суб'єктної лідерської позиції майбутнього професіонала. Одним із основних факторів забезпечення здатності студента до активного творчого саморозвитку виступає його широка загальнокультурна освіченість, потреба в якій визначена вимогами сучасного ринку праці.

Мета дослідження полягає у висвітленні механізмів міждисциплінарної інтеграції та репрезентації їх як передумови формування лідерської позиції майбутніх учителів музичного мистецтва.

Матеріали та методи. У дослідженні використано такі теоретичні методи науково-педагогічного дослідження: аналіз наукових джерел, в яких висвітлено дидактичний контекст професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; контент-аналіз наукових позицій дослідників галузі

дидактики, зокрема проблеми розроблення навчально-методичного профілю підготовки майбутніх професіоналів на засадах інтегративного підходу.

Результати та обговорення. Лідерську позицію майбутніх учителів музичного мистецтва розглядаємо шляхом увиразнення ставлення особистості майбутнього педагога-музиканта до дійсності в усіх її проявах. Формування лідерської позиції майбутнього учителя музичного мистецтва слід розглядати як набуття індивідом свободи, як перетворення його в суб'єкт своєї життєдіяльності. Лідерська позиція майбутнього вчителя музичного мистецтва – це особистісне утворення, що включає в себе усвідомлення майбутнім педагогом-музикантом готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на творчий (мистецький) колектив, вона ґрунтується на лідерському потенціалі особистості й формується в процесі засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної мистецько-освітньої сфери.

Зважаючи на постійне підвищення вимог до рівня підготовленості майбутнього вчителя музичного мистецтва до виконання професійних функцій, зокрема – фасилітатора, наставника та лідера, зосередимо дослідницьку увагу на дидактичних передумовах формування їх лідерської позиції.

Категорія «знання» є багатофункціональним феноменом, який може бути визначений у такий спосіб: як частина свідомості людини; її узагальнений і об'єктивований досвід; спосіб упорядкування дійсності; продукт і результат пізнання; спосіб відтворення у свідомості об'єкта, що пізнається. В контексті нашого дослідження продуктивним є те, що знання має суб'єктивну природу: його не можна механічно передати і механічно засвоїти, адже воно вимагає власних зусиль і пізнавальної активності того, хто бажає отримувати знання.

Саме суб'єктна природа знання, на думку Н. Кононенко, відрізняє будь-яку форму знання від інформації, що постійно поступає у мозок людини через зовнішні джерела. Отже, отримуючи інформацію, що фіксується за допомогою сенсорних аналізаторів, людина має докласти спеціальних інтелектуальних

зусиль, задіяти мислення, набутий культурний досвід, щоб перетворити її у форму певного знання [1].

В контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва хочемо наголосити на тому, що: сучасні навчальні програми уже містять необхідну інформацію щодо способів формування суб'єктної лідерської позиції, деякі змістові модулі фахових дисциплін уже передбачають набуття студентами знань щодо ролевих позицій вчителя Нової української школи – фасилітатора, медіатора, наставника та лідера. Проте ця «розпорошена» інформація має бути у свідомості студентів певним чином узагальнена та систематизована, відповідно певного акценту у засвоєнні їх – формуванні їхньої лідерської позиції..

У дослідженні В. Сова феномен інтеграції знань розглядається як закономірний процес не тільки на предметно-змістовому, а й на більш високому – методологічному рівні систематизації знання. Звідси авторкою наголошується на значущості універсальних зв'язків, діалектичних законів й закономірностей, тобто інтеграторів знань, дія яких дозволяє подолати розрізненість, досягти всезагальності і, отже, досягнути інтеграцію як цілісний процес, складний, суперечливий і багаторівневий. Специфічним механізмом взаємодії різних галузей знання, продовжує В. Сова, виступають інтегративні чинники, які субординують і координують їх у відносну єдність. Серед них:

- ускладнені об'єкти пізнання, для вивчення яких необхідним є об'єднання принципів, мов, засобів декількох галузей; єдині методи пізнання, доцільність яких пов'язана зі створенням знакових систем і штучних мов;
- загальні поняття, теорії, комплексні проблеми;
- фундаменталізація, екологізація, інформатизація; наукові та художні картини світу.

Виступаючи об'єднуючими центрами в структурі інтеграції, ці чинники приводять різноманіття взаємодіючих знань у цілісну систему, стимулюють її діяльнісне виявлення, забезпечують самореалізацію нової системи, її саморозвиток [2, с. 117].

Висновки. Інтеграція мистецьких (фахових) дисциплін із дисциплінами психолого-педагогічного циклу, на нашу думку, є системою спеціальної спільної роботи викладачів і студентів у процесі навчання, яка передбачає єдність цілей, функцій, змістових і структурних елементів навчальних дисциплін, сприяє узагальненню, упорядкуванню та систематизації і міцності професійних знань і формуванню стійкої лідерської позиції й гармонійно розвиненої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Міждисциплінарна інтеграція дисциплін психолого-педагогічного циклу та дисциплін мистецького спрямування у навчанні студента-майбутнього вчителя музичного мистецтва покликана скоординувати та досягти функціональної єдності між фаховими (суто спеціальними, в контексті дослідження – «мистецькими» або «художніми») та психолого- педагогічними знаннями, що переформатує пізнавальну сферу студента та сприятиме формуванню його цілісного, ціннісного та свідомого позитивного ставлення до набуття професійної позиції «лідер».

Література:

1. Кононенко Н. В. Формування системності професійно- педагогічних знань майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Одеса, 2017. 23 с.

2. Сова М. О. Інтеграція художньо-культурологічних знань у системі професійної підготовки вчителя гуманітарних дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти. К., 2005. 446 с.

ПОНЯТТЯ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Ігнатенко Вікторія Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет
Україна

Основною ідеєю публікації є нагальна потреба в умовах стрімкого розвитку вимог до професії перекладача навчити студентів адаптуватися до ситуації та потреб сучасного ринку перекладацьких послуг. Основним інструментом для досягнення успіху у підготовці спеціаліста у даному контексті є врахування особливостей формування навчально-стратегічної компетентності майбутнього перекладача, опис та особливості стратегій, які стосуються саме перекладацької діяльності.

Ключові слова: перекладач, переклад, навчально-стратегічна компетентність, стратегії

Підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» на сьогодні є актуальною і затребуваною з огляду на важливість інтернаціоналізації вищої освіти загалом та процесів глобалізації та дигіталізації, сфера поширення яких постійно збільшується у світі та Україні зокрема. Тому важливим аспектом підготовки майбутніх перекладачів є саме зміст навчання, який має актуалізуватися відповідно до потреб стейкохолдерів, ринку праці та сучасних орієнтирів філологічної та педагогічної наук, а отже однією з основних вимог до фахівця з перекладу є вміння адаптуватися та постійно удосконалюватися. Така тенденція у підготовці майбутніх перекладачів є актуальною і з огляду на проблему неперервної освіти, яка пов'язана з постійним розвитком та самовдосконаленням, яких вимагає професія перекладача. Таку гнучкість та адаптивність для майбутньої

професійної діяльності перекладу, крім усього іншого, забезпечить сформованість навчально-стратегічної компетентності, яка буде відігравати важливу роль і займати значне місце у змісті освітнього процесу, беручи участь у формуванні як мовних, так і мовленнєвих компетентностей перекладача. Відповідно предметний зміст навчання письмового науково-технічного перекладу має різні тлумачення щодо своєї наповненості (Стрілець, 2016), проте незмінною є думка про наявність навчально-стратегічної компетентності у її складі (L. F. Bachman, E. Berard, M. Breen, M. Canale, C. N. Candlin, J. A. van Ek, S. Savington, M. Swain та ін.), адже навчально-стратегічна компетентність дотична до усіх компонентів міжкультурної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що термін «навчально-стратегічна компетентність» уперше було описано в роботах М. Canale та М. Swain ще на початку 80-х років [5] та було визначено ними як «досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю співрозмовників в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і задля підвищення ефективності процесу спілкування» [5]. Відповідно, першими навчально-стратегічна компетентність стали досліджувати зарубіжні науковці (L. F. Bachman, E. Berard, M. Breen, M. Canale, C. N. Candlin, J. A. Van Ek, S. Savington, M. Swain та ін.), які не виокремлюють у структурі навчально-стратегічної компетентності окремо навчальну й стратегічну компетентності.

Проаналізувавши тлумачення поняття «навчально-стратегічна компетентність» сучасні дослідники розглядають тією чи іншою мірою цей термін через призму визначення, яке було сформульоване І. П. Задорожною на основі ідей С. Ю. Ніколаєвої. Отже, навчально-стратегічна компетентність – це здатність студента самостійно користуватися раціональними прийомами розумової праці, стратегіями оволодіння мовленнєвими, лінгвосоціокультурними і мовними компетентностями, самостійно

вдосконалюватися в міжкультурному спілкуванні на основі рефлексивної самооцінки результатів власної пізнавальної діяльності [1].

У контексті підготовки перекладачів, спираючись на узагальнення стратегій, здійснене О. М. Михайленко [3], до навчальних відносимо метакогнітивні, когнітивні та мнемічні стратегії оволодіння предметним матеріалом, до комунікативних – власне комунікативні стратегії, необхідні для опосередковано перекладацьких ситуацій, стратегії перекладацького читання і письма, а також компенсаторні, соціальні й афективні стратегії. Перекладацькі стратегії, слідом за О. М. Михайленко [3], визначаємо як алгоритми свідомо обраних перекладацьких дій (етапи й способи діяльності перекладача), спрямованих на розв'язання локальних та глобальних проблем перекладу тексту задля досягнення певних перекладацьких цілей, а саме: створення тексту перекладу, адекватного в комунікативно-прагматичному плані тексту оригіналу.

Можна сказати, що навчальна стратегія – це організована, цілеспрямована і регульована послідовність визначених дій, які виконують студенти під час навчальної діяльності, для того щоб навчання стало легшим, більш швидким та ефективним. У той час як комунікативні стратегії – це усвідомлена лінія комунікативної поведінки у конкретній ситуації спілкування, яка використовується для забезпечення спілкування з іншими людьми та подолання труднощів, викликаних недостатністю мовного і соціального досвіду спілкування іноземною мовою.

Серед навчальних стратегій зазвичай виділяють дві групи стратегій в залежності від зорієнтованості на зміст освітнього процес та предмет вивчення, тобто мовний матеріал, - прямі і непрямі [2, 4].

Прямі навчальні стратегії стосуються безпосередньо дій з мовним і мовленнєвим матеріалом. Це стратегії запам'ятовування (або мнемічні) та когнітивні. Вони сприяють формуванню навичок (лексичних, граматичних, фонетичних, орфографічних тощо) і розвитку вмінь (у читанні, говорінні,

аудіюванні та письмі), тобто оптимізують процеси формування мовних і мовленнєвих компетентностей перекладача.

Стратегії запам'ятовування можуть використовуватись як для вивчення мовного матеріалу, наприклад для запам'ятовування нових лексичних одиниць, граматичних правил/винятків, правопису тощо, так і для формування мовленнєвих компетентностей.

Когнітивні стратегії стосуються безпосереднього аналізу і трансформації навчального матеріалу. Вони передбачають відбір навчального матеріалу відповідно до мети навчання, пошук потрібної інформації, визначення головної думки чи ідеї, впізнання й використання формул і зразків, комбінування матеріалу, аналіз виразів (у тому числі контрастивний і зіставний), їх переклад чи інтерпретацію значень, занотовування основного змісту текстів, складання плану, формулювання тез, підготовку і презентацію різного типу повідомлень, підведення підсумків тощо.

Важливість оволодіння цими стратегіями є беззаперечною та має колосальне значення для роботи перекладача, який має адаптуватися до замовлень, які в реальному житті будуть стосуватися різних тем і вимагатимуть кожного разу оволодіння тією чи іншою новою лексикою та пошуком матеріалу відповідно до тематики.

Непрямі стратегії більшою мірою стосуються освітнього процесу. Їх поділяють на соціальні, афективні і метакогнітивні.

Соціальні стратегії передбачають звернення по допомогу чи роз'яснення; запитування з метою уточнення чи підтвердження інформації; вміння пристосовуватись до інших – розвивати розуміння культури, думок і почуттів інших, розуміння культури народу, мова якого вивчається.

Афективні стратегії допомагають знизити тривожність, виступають засобом самозаохочення. Вони передбачають: пониження тривожності за допомогою самонавіювання і медитації; створення позитивних настанов (про можливість виконання завдання; формування здатності йти на «виправданий ризик»; самозаохочення.

Метакогнітивні стратегії включають концентрацію на навчанні, обдумування процесу навчання та його планування (підготовка місця і засобів навчання, визначення конкретних завдань і часу їх виконання), керування процесом навчання, що передбачає вибір відповідних стратегій для виконання завдання, а також самоконтроль і самооцінку результатів навчання.

Список літератури

1. Задорожна І. П. Структура та зміст навчально-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови / І.П. Задорожна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2013. – Вип. 22. – С. 125-133.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
3. Михайленко О. А. Технологія формування стратегічної компетенції майбутніх перекладачів / О. А. Михайленко // Наукові записки Київського національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки. – Київ, 2015. – Вип. 122. – С. 142–150.
4. Олійник Т.О. Особливості формування навчально-стратегічної компетентності / Т. О. Олійник // Іноземні мови. - 2013. - № 4. - С. 9-20.
5. Canale, M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – № 1. – P. 27–31.

УДК 796.015.5

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ДЗЮДОИСТОВ В УСЛОВИЯХ ПОВЫШЕНИЯ ЗРЕЛИЩНОСТИ ДЗЮДО

Пакулин Сергей Леонидович

доктор экономических наук, академик УАННП,
профессор кафедры городского кадастра, шестой ДАН дзюдо
Государственный университет по землеустройству, г. Москва, Россия

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, член-корреспондент РАЕ, Заслуженный деятель науки и техники
Шестой ДАН дзюдо, Спортивная школа Aad van Polanen
г. Лейден, Нидерланды

Феклистова Инесса Сергеевна

к.э.н., доцент,
Высшая школа финансов и менеджмента РАНХиГС,
г. Москва, Россия

Пакулина Анна Сергеевна

аспирант
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Введение / Introductions. Формирование навыков тактической борьбы отечественных дзюдоистов позволяет обеспечить их лидерство на мировой арене. Однако в настоящее время недостаточно внимания уделяется вопросам совершенствования процесса тактической подготовки в условиях повышения зрелищности дзюдо, важным для высокорезультативной соревновательной деятельности дзюдоистов.

Цель работы / Aim. Целью исследования являлась научная разработка и апробация средств и методов тренировки юных дзюдоистов для формирования навыков тактической борьбы в ходе поединка и высоко результативной соревновательной деятельности.

Материалы и методы / Materials and methods. При проведении исследования нами были использованы следующие материалы и методы: теоретический анализ и обобщение научной литературы; педагогический эксперимент; опрос (анкетирование); антропометрия; проектирование.

Результаты и обсуждение / Results and discussion. Проведенные нами исследования показали, что система тактической подготовки дзюдоистов требует существенной модернизации с учетом современных реалий повышения зрелищности дзюдо. Соревновательная деятельность дзюдоистов должна быть ориентирована на достижение самых высоких результатов [1, с. 263]. Практика показала недостаточную эффективность действующей системы тактической подготовки дзюдоистов.

Тактика участия в соревнованиях - это умелое использования возможностей дзюдоиста для достижения лучшего результата. Успех выступления в соревнованиях зависит от наиболее рационального использования физических, технических и тактических средств борьбы. Дзюдоист, не умеющий правильно построить свое выступление в соревнованиях, не способен полностью реализовать свои возможности, добиться наилучшего результата в отдельных схватках и, как следствие, не достигает поставленной цели. Тактика дзюдоиста даже на одних и тех же состязаниях неодинакова, поскольку условия, определяющие ее, каждый раз изменяются. В тоже время имеются общие положения в тактических действиях дзюдоиста.

В зависимости от квалификации соперников, их индивидуальных особенностей, тактика в дзюдо может быть алгоритмичной, вероятностной и эвристичной. *Алгоритмичная* тактика строится на заранее запланированных действиях и их преднамеренной реализации. В ходе поединка дзюдоистам приходится действовать, предполагая активное противодействие со стороны противника. В таких случаях дзюдоист предварительно планирует свои действия, заранее определяя их технико-тактическое содержание, действует преднамеренно. *Вероятностная* тактика представляется действиями, в которых

планируется определенное начало с последующими вариантами продолжения в зависимости от конкретных реакций соперника и партнеров по команде. Это связано с тем, что в соревнованиях постоянно возникают ситуации, в которых дзюдоисту приходится прекращать или корректировать действие по ходу его выполнения в соответствии с характером противодействий соперника. В таких случаях дзюдоист переключается с действий, предварительно запланированных, на действия, наиболее соответствующие возникшей ситуации, т. е. действует экспромтно. *Эвристичная* тактика строится на реагировании дзюдоиста в зависимости от создавшейся ситуации поединка на татами. Зачастую в соревнованиях сложная ситуация возникает внезапно, в момент недостаточной готовности дзюдоиста. В таких случаях он должен, мгновенно оценив ситуацию, действовать экспромтом. Это наиболее сложный вариант действий.

Исходя из тактических задач, все действия в спортивном поединке могут быть направленными на подготовку, нападение и оборону. Подготавливающие действия характеризуются разведкой, выбором момента для начала активных действий, разгадыванием намерений противника, маскировкой замыслов, обманами, маневрированием и др. Нападение осуществляется атакующими и контратакующими действиями. Оборона может быть позиционной, маневренной и комбинированной.

Тактические построения в дзюдо отличаются особенностями, которые определяются техническими, функциональными и психологическими возможностями дзюдоиста, а также местом проведения состязаний, требованиями судей и т.д. В настоящее время Международная федерация дзюдо взяла курс на повышения зрелищности этого вида единоборств. С этой целью был проведен ряд мероприятий, направленных на интенсификацию поединков за счет повышения активности дзюдоистов.

Высокая активность дзюдо в сочетании с сокращением времени, отведенного на схватку, значительно повысила зрелищность поединка на татами. Дзюдо приобрело совершенно иной характер, значительно изменились

требования к технико-тактическому мастерству. В частности, наблюдается сокращение дистанции противоборства. Требование судей постоянно вести активную борьбу часто вынуждает дзюдоиста отказываться от многих тактических действий, осуществляемых на дистанции (таких, как маневрирование). Практически преодолеть дистанцию в дзюдо можно двумя путями: либо увеличить быстроту входа в прием (в захват), либо применив способы тактической подготовки, позволяющие войти в контакт с противником.

Активизация дзюдо привела к тому, что дзюдоисты стали реже использовать тактические действия, направляемые на сокращение дистанции. В то же время дзюдоисты чаще стали прибегать к такому способу тактической подготовки как угроза проведения приема, захвата. Дело в том, что данное тактическое действие по своей биомеханической структуре довольно близко (по крайней мере, в начальной фазе) к истинно атакующим приемам и поэтому позволяет с наименьшей затратой сил держать противника в постоянном напряжении; кроме того, такое активное действие удовлетворяет и судей.

Расширение прав судей при управлении ходом поединка в значительной степени упрощает тактику ведения схватки. Постоянные призывы к ведению активной борьбы, предупреждения приводят к тому, что дзюдоисты вынуждены пользоваться очень узким кругом тактических действий. Кроме того, это выбивает дзюдоиста из ритма, повышает и без того высокую психологическую напряженность поединка. И только те дзюдоисты, которые обладают достаточно разнообразным арсеналом надежных тактических действий в состоянии, несмотря ни на что, демонстрировать гибкую тактику.

Мы выделяем основные виды тактики, которые применяются всеми дзюдоистами. К ним относятся наступательная, контратакующая и оборонительная тактика.

Чтобы добиться лучшего результата в схватке, дзюдоисту необходимо заранее (до начала борьбы) спланировать свои действия в предстоящей встрече.

Тактический план схватки должен отражать основные моменты тактики ведения борьбы.

Как правило, в тактическом плане ведения схватки намечаются: цель схватки, средства и методы ее достижения, место решительных технических действий, способы тактической подготовки и распределение сил на схватку (темп на отдельных отрезках поединка). При необходимости дзюдоист намечает стойку и выбирает дистанцию. От того, насколько правильно намечена тактика, во многом зависит успех в схватке. При составлении тактического плана схватки следует предвидеть наиболее вероятные варианты хода борьбы и наметить свое поведение для каждого из них. Задачи, которые ставит перед собой дзюдоист в схватке, намеченные им формы, средства и методы борьбы должны обязательно соответствовать его возможностям.

План схватки с неизвестным противником намечается незадолго до выхода на татами и строится дзюдоистом на основе своих возможностей (технической, тактической, физической и волевой подготовленности), а также с учетом конкретно сложившейся обстановки на соревнованиях. Предварительно составленный план ведения схватки с неизвестным противником будет сугубо приблизительным. Поэтому одна из главных задач - это поиск наиболее выгодных тактических действий для проведения своих коронных приемов непосредственно в схватке путем разведки. Готовясь к встрече со знакомым противником, дзюдоист имеет возможность заранее разработать более или менее точный тактический план ведения схватки и тренироваться в его выполнении. Так же как и в предыдущем случае, дзюдоист незадолго до выхода на татами настраивает себя на встречу, мысленно продумывая основные моменты плана схватки. При построении тактического плана ведения схватки с известным противником важно правильно сопоставить свои данные с особенностями противника (его физической, технической, тактической и психологической подготовленностью). Нужно разгадать его тактический план и так построить борьбу, чтобы, опираясь на свои сильные стороны, воспользоваться недостатками в мастерстве противника. С этой целью

дзюдоист должен создавать выгодные для себя условия и те, в которых противник действует неуверенно т.е. практически создавать модель ведения поединка.

Модельные показатели служат ориентиром в построении на занятиях тренировочных схваток. Они также дают информацию для построения тактики схваток с вероятными противниками в предстоящих соревнованиях. Для этого в тренировке моделируется ситуация, которая может сложиться в схватках с вероятными противниками. Таким образом корректируется навык ведения схваток.

Мы считаем необходимым моделирование тактических сюжетов с вероятностным составом и последовательностью действий в схватке. В поединке дзюдоистов превалируют двукратные и трехкратные атаки. При этом крайне сложно точно предугадать его конкретное действие, но предположить два или три - четыре возможных варианта противодействия можно с большей вероятностью успеха практически для каждой ситуации.

На основе анализа многолетних исследований нами разработана система моделирования соревнования (соревновательных ситуаций, соревновательных действий) как система предсоревновательной подготовки и как метод решения проблемы готовности к предстоящему соревнованию. Таким образом, показана возможность применения в отдельности и в комплексе методов физического и психологического моделирования соревновательной деятельности. Результаты оценки такого моделирования позволили в научном и прикладном плане выявить соревновательную индивидуальность дзюдоиста. Так, выявление достоинств и недостатков навыка ведения схватки достигается сравнением показателей соревновательной деятельности дзюдоиста с аналогичными показателями его противников, а также с модельными показателями соревновательной деятельности чемпионов, которые выявляются при суммировании сходных показателей и определении средней величины. Отклонение индивидуальных показателей чемпионов от средней величины

будет свидетельствовать о достоинствах или недостатках в подготовленности дзюдоиста.

Важной характеристикой подготовленности дзюдоиста является уровень его специальной выносливости. Контроль этого показателя позволяет своевременно корректировать тренировочный процесс в нужном направлении на основе объективных данных, что существенно повышает его эффективность.

Проблему управления функциональным состоянием невозможно решить без всестороннего, качественного, комплексного контроля за уровнем разных сторон подготовленности дзюдоистов (физической, технической, психологической, функциональной и др.), которые находятся между собой в тесной взаимосвязи.

Анализ специальной литературы и обобщение опыта тренеров и специалистов позволяют констатировать, что технико-тактическая подготовленность высококвалифицированных дзюдоистов отличается и по весовой категории выступающих. Чем больше вес - тем меньше скорости. В этом случае ожидать скоростную работу дзюдоистов, или постоянное передвижение дзюдоистов было бы нелогичным. В связи с повышенной активностью квалифицированных дзюдоистов легких и средних весовых категорий возрос интерес к оценке их соревновательной и тренировочной деятельности.

Между дзюдоистами, использующими различную технику борьбы, наблюдались антропометрические различия: у дзюдоистов, применявших броски ногами, отмечался более высокий рост и стройность, а также более длинные конечности по сравнению со спортсменами, применявшими технику бросков преимущественно руками. Для первых характерен более тонкий скелет, более высокий процент мышечной массы в общей массе тела. Дзюдоисты, применявшие броски преимущественно ногами, были старше по возрасту.

Выводы / Conclusions. Совершенствование процесса тактической подготовки дзюдоистов в условиях повышения зрелищности дзюдо

предполагает построение тактического плана ведения схватки. В ходе его реализации дзюдоист должен создавать выгодные для себя условия и те, в которых противник действует неуверенно т.е. практически создавать модель ведения поединка. И успешно реализовывать его, используя наработки, полученные в ходе работы на тренировках.

ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ РІЗНИХ ТИПІВ ТА ПІДПОРЯДКОВАНOSTІ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Попович Лідія Миколаївна
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8231-8124>

Вступ./Introductions.

В умовах змін у національній освіті нова модель системи управління загальної середньої освіти, державно-громадська, сьогодні має бути більш відкритою та демократичною, так як « громадське суспільство в Україні... хоче контролювати процес здобуття освіти особистістю через вплив своїх громадських організацій та об'єднань, що ускладнює систему управління освітянською сферою і призводить до формування системи державно-громадського управління освітою.» [1].

Вітчизняні вчені у своїх наукових працях висвітлюють проблеми державно-громадського управління закладами освіти, загальної середньої освіти, опорних закладів освіти, економічно-правових умов функціонування опорних закладів освіти; особливості управління ними та функції керівника; розкривають сутність державно-партнерської взаємодії суб'єктів управління опорними закладами освіти; стан і перспективи автономії закладів освіти; інноваційні технології та інструменти в практиці управління керівників опорних закладів на засадах державно-партнерської взаємодії: О. Онаць, Г. Калініна, М. Малюга, В. Мелешко, Л. Попович, М. Топузов, Б. Чижевський. [2].

Матеріали і методи./Materials and methods.

Опрацьовано наукові джерела по темі наукового дослідження та анкети керівників експериментальних закладів освіти Київської та Житомирської областей 2021-2022 років.

Мета роботи./Aim.

Українські вчені, педагоги-практики, управлінці на основі теоретичних узагальнень та практичного досвіду пропонують різноманітні варіанти удосконалення системи управління освітою в закладах загальної середньої освіти, шляхи упровадження яких дало б змогу сприяти розвитку громадської складової, такої як: громадські, наглядові, піклувальні ради закладів середньої освіти, до яких мають входити представники громадських організацій, батьківських громад, бізнес структур тощо.

Проте проблема реалізації форми державно-громадського управління закладів освіти різних типів та підпорядкованості на засадах партнерської взаємодії висвітлена недостатньо, хоча і є актуальною в умовах децентралізації освіти, розвитку місцевого самоврядування та реформування загальної середньої освіти. У ході нашого наукового дослідження передбачено аналіз стану державно-громадської партнерської взаємодії у сфері освіти та в державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти в умовах розвитку місцевого самоврядування та з'ясування існуючих проблем державно-громадського управління, особливості управління в закладах різних типів та підпорядкованості та створення субмоделі державно-громадського управління на засадах партнерської взаємодії.

Результати і обговорення./Results and discussion

Аналіз анкет респондентів керівників експериментальних закладів освіти показує, що сьогодні проблеми упровадження державно-громадської взаємодії закладів освіти на засадах партнерства, загальної середньої освіти з іншими державними та приватними установами має недостатній зворотній зв'язок – 35%; також є недостатнім розвиток демократичних взаємин в управлінні освітою територіальних громад – 32 %; обмеження автономії закладів освіти – 25%, респонденти вважають оптимальною формою управління державно-громадську як законодавчо визначену форму в сфері освіти на державному рівні – 38 %.

Реалізація змісту державно-громадського управління закладами освіти на засадах державно-громадської партнерської взаємодії полягає у партнерській взаємодії державних органів, громадських об'єднань та організацій, які сприяють гуманізації та громадсько правовому закріпленню різноманітних організаційно-правових форм взаємодії суб'єктів освітнього та управлінського процесів; широкому залученню до партнерської співпраці юридичних та фізичних осіб на взаємовигідних умовах, демократизації всіх органів державної влади, місцевого самоуправління, територіальних громад та управління освітою; організації та розвитку асоціацій, громадських організацій та інших форм діяльності суб'єктів управління та освітнього процесу (це і професійні об'єднання, асоціації педагогічних працівників, керівників закладів освіти, органи учнівського самоврядування та батьківські ради) до взаємодії на засадах партнерства та демократичного стилю керівництва діяльністю закладів загальної середньої освіти залежно від місцевих умов функціонування закладів освіти; тобто заклад загальної середньої освіти має стати центром розвитку місцевої громади.

Важливим в умовах військового стану в Україні, є використання онлайн ресурсів в управлінні закладами загальної середньої освіти, онлайн зв'язку з педагогічними працівниками, вихованцями, батьківською громадою; надання консультацій шкільних психологів, соціальних педагогів учням, які опинилися в скрутних життєвих обставинах.

Висновки/Conclusions

В таких умовах необхідною є потреба створення, теоретичного обґрунтування та використання закладами освіти практичної субмоделі державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти різних типів та підпорядкованості на засадах партнерської взаємодії.

Література

1. Модус державно-громадського управління освітою : монографія / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за

науковою ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 16.

2. Економічно-правові умови державно-партнерської взаємодії суб'єктів управління опорних закладів освіти: практичний посібник / О.М. Онаць, Г.М. Калініна, М.М. Малюга, В.В. Мелешко, Л.М. Попович, М.О. Топузов, Б.Г. Чижевський. / за ред. О. М. Онаць [Електронне видання] - Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021 - 97 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МЕРЕЖЕВОЇ АКАДЕМІЇ CISCO У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КОЛЕДЖУ ЯК СОСТАВНА ЧАСТИНА ФАХОВИХ ПРЕДМЕТІВ ІТ

Сергієнко Олександр Миколайович

викладач-методист, інструктор

Мережевої академії Cisco

Київський професійно-педагогічний фахового

коледж імені А. Макаренка

м. Київ, Україна

Введення. Цей навчальний семестр виявився дуже складним але й «цікавим». Для когось це шок, для когось нові випробування та можливість отримати новий досвід. З огляду на те, що онлайн-викладання – відносно нове явище, активізація якого пов'язана з початком коронавірусної хвороби, потім військовими діями Росії проти України, та багато хто не знає, що це, як це робиться або що означають деякі терміни, які описують цей процес. Інші в загальних рисах розуміють суть процесу, але не знають, з чого почати, або відчують страх перед проблемами, які можуть перед ними постати. Є також багато таких, хто викладав онлайн, але відчуває, що навіть поверхнево не знає, як краще пристосувати викладання до нового середовища. Можливо, такі відчуття виникають тому, що онлайн середовище сильно відрізняється від того, з чим досі мали справу викладачі. Для мене особисто це не було чимось катастрофічним. Починаючи з 2011 року, запровадили в своєму закладі використання елементів дистанційного навчання для самостійної та заочної роботи, для студентів, які навчаються за індивідуальним графіком. Для цього створили платформу дистанційного та змішаного навчання на базі програми NetOp School. Це – програма для управління навчальним процесом, наприклад, у кабінеті інформатики. Програма розроблена компанією NetOp в Данії.

Мета роботи. . Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка використовує та впроваджує курс мережевої Академії Cisco

«Введення в ІОТ»(Introduction to IOT) як інтегровану в навчальну програму дисципліни «Комп'ютерні системи і мережі» спеціальності 015.39 «Професійна освіта. Цифрові технології» з отриманням сертифікату після успішного навчання.

За допомогою програми NetOp School вчитель може демонструвати презентації та проекти як зі свого комп'ютера, так і з комп'ютерів учнів, показувати фільми, організовувати відео, аудіо-конференції та чат, розподіляти необхідні для учнів файли та збирати готові завдання, обмежувати доступ до сайтів та програм, дистанційно управляти комп'ютерами та багато іншого. NetOp School, як і багато інших продуктів від NetOp, призначений для використання в галузі освіти. Ми експериментували з «перевернутим» класом, створювали мікрозаняття, писали відеокасти, навіть не маючи гадки, що це колись нам знадобиться.

Матеріали і методи. У 2016 році почали працювати з Google і створили корпоративну мережу G. Suite For Education. Дистанційні заняття з різних предметів проводилось за допомогою сервісів Classroom. Паралельно почали співпрацю з мережевою академією Cisco, одним з лідерів інформаційної галузі, яка має величезний досвід саме дистанційного онлайн-навчання. Корпорація Cisco Systems, Inc. активно створює і розвиває мережеві академії Cisco (Cisco Systems Networking Academy). Академії створюють при вищих закладах освіти для поглиблення класичних курсів з інформатики і телекомунікацій на основі вивчення технологій, устаткування, програмного забезпечення і проектних рішень корпорації Cisco Systems, Inc., розвитку в студентів стійких професійних навичок. Навчальна програма мережевої академії Cisco Networking Academy Program (CNAAP) може бути використана також для підвищення кваліфікації або перекваліфікування фахівців з закінченою вищою освітою, якщо вони бажають одержати роботу в Україні чи за кордоном. Програма мережевих академій пропонує комплексне середовище навчання, що надає доступ до мультимедійних онлайн-навчальних курсів та засобів онлайн-тестування, а також проведення лабораторних робіт на обладнанні Cisco, в ході

яких слухачі можуть набути практичних навичок створення та обслуговування локальних і глобальних мереж, забезпечення їх інформаційного захисту. Курси мережевих академій доступні на різних мовах і є комбінованою навчальною моделлю, яка поєднує в собі заняття в класі, курси онлайн-навчання, інтерактивні засоби, практичні завдання та тестування в інтернеті, що забезпечує швидкий зворотний зв'язок. Київський професійно-педагогічний фаховий коледж імені Антона Макаренка вже третій рік використовує засоби Мережевої академії Cisco як доповнення до викладання основного курсу дисциплін спеціальності 015.39 «Професійна освіта. Цифрові технології». За цей короткий час багато студентів коледжу пройшли курси «Основи ІТ: апаратне і програмне забезпечення ПК» (IT Essentials), «Введення в ІОТ(Introduction to IOT)», «Основи кібербезпеки» та інші курси. Програма кожного курсу розрахована на студентів, які знаходяться на початку кар'єрного шляху в галузі інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), або мають за мету підвищення професійної компетентності. Освітні установи і некомерційні організації по всьому світу співпрацюють з Cisco в рамках програми мережевих академій, для того, щоб надати студентам можливість отримати практичний досвід роботи з сучасними мережевими технологіями та забезпечити їх готовність як до роботи в сфері ІТ, так і до продовження освіти в цій царині. Навчальна програма Академії охоплює широке коло тем – від основ організації та обслуговування мереж до більш складних понять ІТ, таких як мережева безпека, використання складних інструментів пошуку та усунення несправностей. Програма мережевих академій використовує комбіновану освітню модель (Learning Management System), яка поєднує заняття з викладачами, використання онлайн-контенту та практичні роботи. Основна мета програми – допомогти студентам підготуватися до галузевої сертифікації, початку кар'єри і її розвитку, до здобуття вищої освіти в сфері комп'ютерних наук та інформаційних систем. Курси проводяться на базі шкіл, коледжів, університетів і громадських організацій більш ніж у 165 країнах світу. Кожна академія Cisco має доступ до стандартизованих курсів, які включають основні

навчальні дисципліни і орієнтовані на набуття затребуваних професійних навичок і отримання визнаних у всьому світі сертифікатів Cisco. Інструктори академій безперервно підвищують свою кваліфікацію і спілкуються зі спільнотою колег з усього світу, а організації мають право безкоштовно користуватися матеріалами курсів академій і знижками на придбання лабораторного обладнання. Організації, які навчають слухачів у рамках академії Cisco, отримують підтримку від центрів підготовки інструкторів (Instructor Training Center, ITC) і підтримку академій (Academy Support Center, ASC). Щоб стати академією, потрібно заповнити і подати онлайн-заявку. Щоб надавати навчання за програмами Мережевої академії Cisco, необхідно таке:

- окрема аудиторія / клас;
- ПК для кожного студента;
- інтернет-з'єднання для всіх комп'ютерів;
- локальний сервер для завантаження і надання навчальних матеріалів;
- бюджетні кошти або грант на придбання лабораторного обладнання (в разі необхідності);
- два сертифікованих інструктори з кожного курсу.

Центри підтримки академій – перші, до кого звертаються організації, зацікавлені відкрити академію Cisco. Ці центри надають консультації з організаційних питань створення академії, інформацію про склад комплектів лабораторного обладнання і діляться досвідом викладання курсів академії у рамках освітнього процесу. Окрім усього перерахованого, академія Cisco проводить постійні вебінари, відкриті лекції, майстер-класи, ознайомлює своїх слухачів з досвідом успішних людей в ІТ-галузі, завдяки програмам мережевої академії Cisco. Усі доступні курси є безкоштовними і їх дозволено інтегрувати в освітні програми закладів освіти. Співпраця з академією Cisco Черкаського Державного технічного Університету, Запорізького національного університету корисна ще й тим, що курси академії постійно оновлюються по мірі оновлення інформаційних технологій у світі, а також використовуються знання та досвід викладачів-кураторів цих навчальних закладів. З кожним роком збільшується

кількість курсів, перекладених українською мовою. Тому саме закладам фахової передвищої освіти варто інтенсивно залучатись до співпраці з програмами мережевої академії Cisco, готуючи фахівців середньої ланки для ІТ-галузі.

Результати. Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка використовує курс мережевої Академії Cisco «Введення в ІОТ»(Introduction to IOT) як інтегровану в навчальну програму дисципліни «Комп'ютерні системи і мережі» спеціальності 015.39 «Професійна освіта. Цифрові технології» з отриманням сертифікату після успішного навчання.

Використані джерела

1. Сисоєва С. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4(49). – С. 60–66.

2. Сергієнко О.М. Методика використання тестових оболонок у викладанні дисципліни «Комп'ютерні системи і мережі» у Київському професійно-педагогічному коледжі А. Макаренка. Збірник матеріалів ІV Міжнародна науково-практична конференція "Відкриті еволюціонуючі системи", *Ніжинського агротехнічного інституту Національного університету біоресурсів і природокористування України, Ніжин, 2016.* -с.142-144.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО І ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Скоромная М. В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
Набокова Тетяна Вікторівна
здобувач вищої освіти, «бакалавр» (4 року)
спеціальності 013 «Початкова освіта»
факультету початкового навчання
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Вступ. У всі часи проблема тривожності у дітей молодшого шкільного віку була і буде актуальною. Тривожність – це психологічне явище, яке охоплює передчуття людиною небезпеки. Також, цей термін розглядається як риса особистості. Саме це визначення дуже яскраво описує певне явище в загальному.

Таке явище, як «тривожність» є одним з головних факторів формування особистості дитини. Більшість головних особистісних якостей формуються і розвиваються у дитини молодшого шкільного віку (6-9 років). У дитини формується подальший розвиток, емоційний фон. Починаючи з 2020 року і по сьогодні, значно виросла кількість дітей, у яких саме високий рівень тривожності. Такі діти є більше емоційними, у них нестійка поведінка і є певні вираження невпевненості у собі. В умовах Загальноосвітньої школи, у дітей тривожність може виражатись у різних проявах.

Рівень тривожності дитини може розповісти про індивідуальні якості дитини, а саме про те, як дитина буде реагувати на різні труднощі, виражаються певні схильності до сприйняття різних ситуацій.

На емоційний фон дитини, в різні вікові періоди, можуть впливати різні причини, обставини. Це і призводить до підвищення тривожності у дітей.

Виходячи з цього, можна сказати, що проблема тривожності у дітей у віці 6-9 років є дуже актуальною.

Метою роботи було на основі аналізу наукової літературі провести дослідження тривожності у дітей молодшого шкільного віку (6-9 років) до і в умовах карантину. Для цього ми використали такі **методи**: теоретичні, емпіричні, педагогічний експеримент.

Проблему тривожності у дітей молодшого шкільного віку досліджували впродовж багатьох століть такі вчені, педагоги, психологи провідних країн світу, як: В.М. Астапов, Є.Є. Лисенко, В.Г. Беглов, О.Н. Кір'янова, Г.Н. Жуліна, А.В. Мікляєва, А.І. Захаров, А.М. Пріхожан, К.Р. Сидоров, С.Л. Рубінштейн, Є.Є. Роміцина, З. Фрейд, Р.Е. Хабірова та інші.

Результати і обговорення. Вивчення тривожності у дітей молодшого шкільного віку носить виражений прикладний характер.

На сьогоднішній час є велика кількість різних досліджень присвячених розгляду тривожності як головним джерелом виникнення неврозів і психосоматичних розладів у дітей.

У дослідженнях В.А. Гурова значні проблеми пов'язані зі співвідношенням понять «тривожність» («тривога») і «страх». До цього часу все, що сьогодні ми відносимо до явищ тривожності і страху, описувалося і обговорювалося під загальним поняттям "страх" (що часто зустрічається і в даний час) [1].

На сьогоднішній момент страх розглядають як мікрореакцію на якесь небезпечне явище, а тривожність - як відчуття особистістю незрозумілої небезпеки.

М. Р. Битянова казав: «...Так само, існує інша точка зору, в якій говориться, що страх випробовується при загрозі вітальної, коли щось загрожує цілісності або існуванню людини як живої істоти, людському організму, а тривожність - при загрозі соціальної, особистісної...» [2, с.3].

Своєрідним виразом цієї точки зору є положення Ф. Перлза: «Я схильний вважати, що всяка тривога є боязнь перед публікою.» [3].

Тривожність вперше була описана З. Фрейдом, який для опису розлитої тривожності, що є симптомом неврозу. [4, с.12].

Досить часто різні вчені, а особливо, педагоги розглядають проблему «шкільної тривожності». Що ж таке «Шкільна тривожність»? Під цим терміном розуміють різні визначення.

Деякі вчені вважають, що шкільна тривожність - це переживання людиною підвищеної стурбованості в освітніх ситуаціях, в школі, в передчутті чогось поганого з боку інших людей, а саме однокласників, класного керівника та інших, в очікуванні незадовільної оцінки з боку вчителів.

А хтось вважає, що шкільна тривожність - це стан людини, який проявляється у взаємодії дітей з освітнім середовищем. Ця тривожність є гарною ознакою шкільної дезадаптації дитини, який край несприятливо діє на його життєдіяльність.

Як же зрозуміти в чому різниця між терміном «тривога» та «тривожність»? Це два різних поняття. Тривога - це прояв тривожності в певний період часу, тобто епізодичне явище. А тривожність - це явище на постійній основі.

Щоб було більш зрозуміло, то можна розглянути наступну життєву ситуацію: вчитель викликав дитину до дошки, щоб вирішити якийсь приклад, завдання. Дитина починає хвилюватися, турбуватися, але даний стан не є постійним. Дитина хвилюється тільки біля дошки, або з часом може взагалі спокійно до цього ставитися. Це і називається тривоною.

Тривожність можна охарактеризувати як прояв нестабільно самооцінки, а саме: вона може бути заниженою, або навпаки завищеною, дитина може часто вступати в конфлікти з іншими дітьми, з рідними, а також, може висловлювати свої протиріччя. Такі діти часто відчувають труднощі в спілкуванні, рідко проявляють активність і власну ініціативу. Діти, що володіють підвищеною тривожністю, найчастіше боязкі, невпевнені в собі, можуть не довіряти іншим людям (одноліткам, вчителям, батькам).

Виходячи з вище сказаного, люди плутають тривогу, страх з тривожністю, але не потрібно забувати, що страх є основною емоцією в процесі переживання тривоги. Страху у дітей можуть розвиватися в будь-якому віці. Найчастішими страхами в 6-7 років стає страх смерті і це науково доведено. А від 7 - до 9 років діти дуже бояться опинитися тим, про кого погано відгукуються, тим на кого не можна покластися і тим, кого не поважають.

Можна зробити наступний висновок, що «тривога» – це стан, а «тривожність» – це властивість. Тривога - це мікрореакція на майбутню небезпеку, яка може бути уявна або реальна і характеризується відчуттям загрози. Тривожність - психологічна особливість, яка індивідуальна для кожної дитини, що полягає в схильності переживати тривогу, занепокоєння в різних ситуаціях. А «шкільна тривожність» - це стан дитини, який проявляється у їх взаємодії з освітнім середовищем.

На основі теоретичного матеріалу та за допомогою методики «Тест тривожності» В. Амена було проведено дослідження рівня тривожності у дітей 6-9 років.

Процентні результати були отримані на основі отриманих результатів методики і представлені у вигляді діаграми 1 і таблиці 1.

Таблиця 1

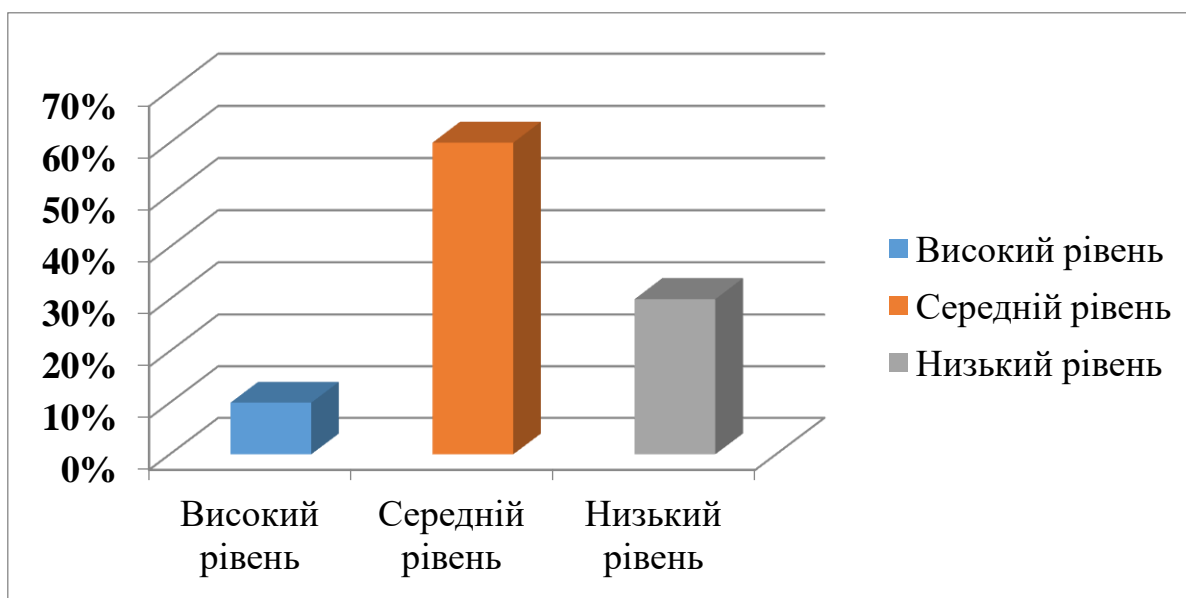
Відсоток учнів з різним рівнем тривожності

Рівень	Показники	
	учні	%
Високий рівень	3	10
Середній рівень	18	60
Низький рівень	9	30

У досліджуваній групі за результатами методики можна виділити 3 рівня (рис.1).

За результатами діагностики у 10% учнів було виявлено високий рівень тривожності. Такі діти хвилюються через дрібниці, переживають за свою оцінку і переживають про те, як ставиться до них учитель. Середній рівень тривожності був виявлений у більшості учнів (60%). Такі діти нейтрально

ставляться до навчання, не сильно переживають, як до них ставиться суспільство, і спокійно реагують на негативні оцінки. У 30 % учнів було виявлено низький рівень тривожності. Це свідчить про те, що діти впевнені в своїх силах, дуже стараються у виконанні будь-яких завдань в класі і не дають емоціям взяти вгору.

Рис. 1. Показники методики по виявленню рівня тривожності за В. Амена

Висновки. За результатами практичної роботи (діагностування) підтвердилися теоретичні відомості, що стосуються тривожності у дітей молодшого шкільного віку в шкільній сфері та на дистанційному навчанні.

Можна зробити наступний висновок, що діти в умовах шкільної сфери відчують меншої тривожності, ніж в умовах карантину. Тому що, діти молодшого шкільного віку не обмежені від соціуму. В учнів є можливість контактувати з однолітками, з вчителями.

Існує велика кількість різновидів тривожності, які науково обґрунтовані, наприклад: панічна атака, соціальна фобія, генералізований тривожний розлад, виборча фобія, сепараційна тривога, поведінка уникнення, розлад ізоляції та розлад у вигляді надмірної тривожності. Але потрібно знати, що кожний вид тривожності має свої особливості.

Головними джерелами виникнення тривожності у дітей є родина, шкільна сфера, та карантинні умови. Причинами прояву тривожності у дітей в родині є: прямі загрози, віддаленість батьків, недовіра дитині, традиціоналізм відносин в родині.

Причинами виникнення шкільної тривожності у молодших школярів є: навчальні навантаження, нездатність учня впоратися зі шкільною програмою, регулярно повторювані оціночно-екзаменаційні ситуації.

Причинами виникнення тривожності у дітей в умовах карантину є: незрозуміння що буде далі, технічні проблеми, постійний контроль зі сторони батьків, сором через голос та боязнь камери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуров, В.А. Тривожність і здоров'я молодших школярів [Текст] / В. А. Гуров // Вісник Томського державного педагогічного університету – 2015. – №4(82). - С. 56-60;
2. Битянова, М. Р. Робота психолога в початковій школі [Текст] / М. Р. Битянова, Т. В. Азарова, Е. І. Афанасьєва, Н.Л. Васильєва - М.: Генезис, 2001. – С. 352;
3. Літвіненко, Н. В. Шкільна тривожність як показник порушення адаптації школярів до освітнього середовища [Текст] / Н. В. Літвіненко // Сучасні проблеми науки і освіти. – 2014. – № 5. – С. 50;
4. Фрейд, З. Психологія несвідомого [Текст] / З. Фрейд - М.; 2019. – С. 540;
5. Пріхожан А.М. Причини, профілактика і подолання тривожності. Психологічна наука і освіта, 2014. № 2. С. 12-14.

ПЕДАГОГІЧНА ПРОГНОСТИКА У РАКУРСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Халецька Катерина Віталіївна

Аспірантка

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Анотація. Статтю присвячено аналізу феномена «педагогічна прогностика» у контексті оновлення системи підготовки майбутніх учителів Нової української школи (НУШ). Розкрито загальнонауковий та професійно-педагогічний параметр феномена педагогічної прогностики, висвітлено освітологічні контури проблематики застосування механізмів педагогічної прогностики вчителем сучасної школи.

Ключові слова: педагогічна прогностика, вчитель, Нова українська школа, підготовка майбутніх учителів.

Вступ. Вчитель сучасної школи України – високоосвічений фахівець, фасилітатор, наставник, провідник для учнів, здатний розробляти авторські методики викладання різноманітних дисциплін на засадах коректного та оптимального проєктування алгоритмів професійно-педагогічної діяльності. Відтак, конструювання продуктивного інноваційного освітнього середовища неможливе без використання механізмів педагогічного прогнозування, тобто технік вибудови перспективних шляхів розвитку особистості учня та формування його компетентностей. Спираючись на вищезазначене можемо стверджувати, що у полі наукового інтересу сучасних вчених має опинитись педагогічна прогностика.

Мета статті полягає у висвітленні феномена педагогічної прогностики у ракурсі професійної підготовки вчителя Нової української школи.

Матеріали та методи. У дослідженні використано низку теоретичних методів наукового пізнання: аналіз загальнонаукових джерел та джерел з філософії освіти (з метою висвітлення міждисциплінарних контурів феноменології педагогічної прогностики); систематизація даних щодо системи підготовки майбутніх учителів до роботи в Новій українській школі (з метою визначення сутності педагогічної прогностики в освітологічному вимірі).

Результати та обговорення. Звернення до наукових джерел з філософії освіти дозволяє стверджувати, що **прогностика** є науковою дисципліною про закономірності розробки прогнозів, предметом якої є закони і методи прогнозування. Сфера наукової прогностики, що включає в себе всі без винятку профільні системи наукового знання, відповідно до класифікації наук може бути розділена на окремі області. Тому правомірно говорити про економічну, науково-технічну, соціальну, військову, медичну, демографічну, педагогічну прогностику та наявність багатьох інших галузей прогностики, маючи на увазі, що в кожному конкретному випадку мова йде про інтерпретацію загальних методологічних і теоретичних положень прогностики в системі знань, що становлять предмет зазначених наук.

Як слушно зауважив В. Топузов, нині у світі зростає значущість результатів якісної освіти для забезпечення життєдіяльності сучасного постінформаційного суспільства, кожної особистості. З огляду на це посилюється увага педагогів до цілеспрямованого управління розвитком педагогічної теорії та практики, що потребує його передбачення. Постає проблема педагогічного прогнозування, розв'язання якої покладається на педагогічну прогностику [1].

На нашу думку, концептуальна значущість педагогічної прогностики значно посилилась з імплементацією в Україні концепції Нової української школи (НУШ). Відповідно до концепції НУШ, провідною функцією сучасного вчителя є розроблення траєкторій індивідуального розвитку та навчання для кожної дитини. Ми впевнені, що саме правильне педагогічне прогнозування наслідків тих чи тих навчальних (виховних, розвивальних) дій педагога, його

вміння проєктувати освітній процес, ставити метамету (освітню, дидактичну, виховну) всіх педагогічних зусиль забезпечить ефективне впровадження системи індивідуалізованого навчання в Новій українській школі.

Феноменологія педагогічної прогностики не є новою у системі наукового знання. В різні часи дослідники Б. Гершунський, Е. Карпова, Л. Регуш звертались до феноменології педагогічного прогнозування.

Сутність педагогічного прогнозування складається з характеристик (інформативність, достовірність, імовірнісний характер, варіативність, обґрунтованість, усвідомленість і широта); методів (цілепокладання, діагностика, проєктування, висунення й аналіз гіпотез, екстраполяція, планування, моделювання, експеримент, управління, програмування, експертиза, рефлексія, контроль і оцінювання); принципів (прогнозування освіти на користь повнофункціональної і соціально-прогресивної діяльності людини в полікультурному і багатонаціональному соціумі; врахування й поєднання поточних, актуальних і перспективних потреб людини в освіті; безперервність прогнозування в освіті; єдності теоретичного і практичного змісту розвитку прогнозів в освіті); структури (передпрогнозна орієнтація, завдань на прогноз, прогнозного діагнозу, прогнозна перспекція, верифікація, коректування). Отже, специфіка педагогічного прогнозування погоджується з процесом прогностичної діяльності особистості.

Переважає більшість наукових розвідок у контексті педагогічної прогностики здійснена у площині так званих «прогностичних умінь» учителя.

У загальному вигляді прогностичні вміння передбачають управління педагогічним процесом; наявність чіткої уяви в свідомості вчителя, педагогічне прогнозування результатів педагогічного процесу; оволодіння прогностичними методами, висунення гіпотез, тощо.

На нашу думку, пов'язаним з поняттям прогностичних умінь виступає поняття прогностичної компетентності.

Визначаємо прогностичну компетентність як певний освітній параметр, завдяки якому рівень підготовки спеціаліста до діяльності, його знання, вміння,

якості дозволяють адекватно ставити мету, планувати, програмувати, проектувати діяльність, оперувати знаннями та вміннями процесу прогнозування з метою професійного зростання. При цьому формування прогностичної компетентності – процесуальна сторона підготовки до професійної функції прогнозування та оволодіння прогностичною компетенцією.

Висновки. Як свідчать результати освітньої практики, інноваційні тенденції в системі освіти вимагають підготовки вчителя Нової української школи, який здатний працювати за нових обставин й адекватно реагувати на постійно зростаючі вимоги суспільства. Для досягнення високого рівня професійної діяльності сучасний учитель має організовувати власну педагогічну діяльність на прогностичній основі. Прогностичні знання, вміння й навички сприятимуть передбаченню можливих змін у змісті, структурі й організації освітнього процесу. Згідно з цим, достатньо легко можна вносити корективи щодо впровадження педагогічних інновацій і планувати власну професійно-педагогічну діяльність.

Література

1. Топузов О. Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики. *Рідна школа*. 2014. № 7. С. 32-37.

**АНАЛІЗ НАКАЗУ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ «ПРО
ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАРАХУВАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, ЇХ
ВІДРАХУВАННЯ, ПЕРЕВЕДЕННЯ ДО ІНШОГО ЗАКЛАДУ
ОСВІТИ» (2018)**

Шевченко Світлана Миколаївна

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна

Уведення. Відповідно до статті 19 Закону України «Про освіту», статті 48 Закону України «Про загальну середню освіту» та з метою удосконалення порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування чи переведення до іншого закладу освіти був створений наказ міністерства освіти і науки України «Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» (2018).

Мета роботи: зробити аналіз наказу МОН України «Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти».

Матеріали і методи роботи: історико-педагогічний аналіз нормативно-законодавчих документів щодо навчальної діяльності дітей з особливими потребами.

Результати і обговорення: Основною метою його було затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти. Установлено, що:

1) з дня набрання чинності цим наказом особи з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із затримкою психічного розвитку не зараховуються;

2) учні 1-4 та 6-9 класів продовжують здобувати освіту у спеціальних закладах освіти для дітей із затримкою психічного розвитку і завершують навчання у 2021/2022 навчальному році.

У Загальних положеннях розкривається про порядок який визначає умови та процедуру зарахування осіб з особливими освітніми потребами зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями до спеціальних закладів загальної середньої освіти (крім приватних та корпоративних), їх відрахування чи переведення до іншого закладу освіти.

У цьому порядку особи з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку - це особи з порушеннями слуху, зору, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з інтелектуальними або іншими порушеннями розвитку, особи сліпоглухі, з розладами спектра аутизму, синдромом Дауна, та діти, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини (особи) з інвалідністю потребують індивідуального супроводу, але вони можуть перебувати у дитячому колективі згідно з рекомендованим лікарями режимом.

Важливим є те що і наказі вказано, що до спеціальних закладів освіти належать:

- спеціальна школа - заклад загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття певного рівня загальної середньої освіти особам з особливими освітніми потребами, що зумовлені порушеннями розвитку;

- навчально-реабілітаційний центр - заклад освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Крім того, зазначено, що спеціальні заклади загальної середньої освіти (далі - спеціальні заклади освіти) забезпечують здобуття початкової, базової або

повної загальної середньої освіти особам з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення, порушеннями інтелектуального розвитку, розладами спектру аутизму та особам з іншими складними порушеннями розвитку.

Аналіз наказу доводить, що зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування чи переведення до іншого закладу освіти проводиться з урахуванням особливостей їх розвитку, стану здоров'я, освітніх потреб та цього Порядку. Також, зарахування до спеціального закладу освіти здійснюється відповідно до наказу його керівника, що видається на підставі заяви про зарахування одного з батьків дитини або її законних представників (далі - батьки) чи повнолітньої особи, поданої особисто. Конкретно описується, які документи до заяви додаються:

копія свідоцтва про народження дитини;

довідка за формою первинної облікової документації № 086-1/о «Довідка учня загальноосвітнього навчального закладу про результати обов'язкового медичного профілактичного огляду», затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 серпня 2010 року № 682, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10 вересня 2010 року за № 794/18089;

карта профілактичних щеплень, заповнена за формою первинної облікової документації № 063/о «Карта профілактичних щеплень», затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10 січня 2006 року № 1, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 08 червня 2006 року за № 686/12560 (надається за умови відсутності медичних протипоказань до проведення профілактичних щеплень);

довідка від лікаря-педіатра або сімейного лікаря закладу охорони здоров'я, у якому спостерігається дитина, для дітей дошкільного віку;

висновок інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;

висновок лікарсько-консультативної комісії про встановлення дитині інвалідності (за наявності);

індивідуальна програма реабілітації особи (дитини) з інвалідністю (за наявності);

оригінал або копія відповідного документа про освіту (крім учнів першого і другого класів) за відповідний клас, документ, що підтверджує здобуття освіти;

висновок сурдолога або отоларинголога (для дітей з порушенням мовлення);

висновок психіатра (для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку);

рішення органу опіки та піклування (для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

Забороняється вимагати надання будь-яких інших документів, не передбачених цим Порядком.

Зазначено в наказі, що обробка персональних даних, отриманих спеціальним закладом освіти, здійснюється відповідно до Закону України «Про захист персональних даних». Зарахування учнів до спеціального закладу освіти II або III ступеня здійснюється, як правило, до початку навчального року відповідно до пункту 6 цього розділу.

У п. II зазначається про зарахування до спеціальних закладів освіти. Найважливіше таке:

1. До 1 класу спеціальних закладів освіти зараховуються, як правило, діти не молодші ніж 6 років, які потребують постійної додаткової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту. Відповідно до особливостей розвитку та стану здоров'я особи з особливими освітніми потребами можуть розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку, а тривалість здобуття ними початкової та базової середньої освіти може бути подовжена з доповненням освітньої програми корекційно-розвитковим складником.

2. Батьки, які обрали для навчання своєї дитини спеціальний заклад освіти, звертаються із заявою щодо зарахування дитини до спеціального закладу освіти для організації необхідних умов для навчання.

3. До спеціального закладу освіти можуть зараховуватися особи з інших адміністративно-територіальних одиниць, у підпорядкуванні яких немає відповідного спеціального закладу освіти.

Керівник спеціального закладу освіти зараховує таку особу та за потреби узгоджує із засновником (засновниками) закладу організаційні питання щодо утримання особи з особливими освітніми потребами в інтернаті.

Так, наприклад, у класи для дітей зі зниженим слухом зараховуються особи, які мають середню втрату слуху в діапазоні від 30 до 80 децибел, розрізняють мовлення (слова і словосполучення звичайної розмовної гучності на відстані 3 метрів) і мають унаслідок часткової втрати слуху різні рівні недорозвинення мовлення;

утратили слух у шкільному або дошкільному віці, але зберегли мовлення (повністю або частково).

Не зараховуються до спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями слуху особи, які мають тяжкі порушення мовлення на фоні нормального слуху (алалія, афазія, дислексія та ін.).

До спеціальних закладів освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення зараховуються особи зі збереженим слухом та первинно збереженим інтелектом, які мають тяжкі системні мовленнєві порушення (алалія, дизартрія, ринологія, афазія, заїкуватість, загальне недорозвинення мовлення I та II рівня).

За наявності достатнього контингенту учнів з однорідними порушеннями мовлення (алалія, афазія, заїкуватість тощо) створюються окремі класи з обов'язковим обліком мовленнєвого рівня кожного учня.

Не зараховуються до спеціальних закладів освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення особи, які мають знижений слух або мовленнєві порушення, що можуть бути виправлені в процесі індивідуальних занять з учителем-логопедом.

Особи, у яких відсутні навички самообслуговування та які відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи (дитини) з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу, мають комплексні порушення розвитку,

пов'язані з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату у поєднанні з відхиленнями у психічному та інтелектуальному розвитку, зараховуються до спеціальних закладів освіти та забезпечуються педагогічним патронажем.

У п. III зазначається про переведення чи відрахування з одного закладу до іншого закладу загальної середньої освіти, а саме:

1. Для переведення учня із спеціального закладу освіти до іншого учень чи один з його батьків (для учнів, які не досягли повноліття) має звернутися до обраного ним закладу освіти щодо можливості зарахування з відповідним письмовим зверненням (запитом) в довільній формі, у тому числі шляхом надсилання його сканованої копії електронною поштою.

2. До спеціального закладу освіти, з якого переводиться учень, особисто подаються: заява учня чи одного з його батьків (для учнів, які не досягли повноліття); письмове підтвердження або його сканована копія з іншого закладу освіти про можливість зарахування до нього відповідного учня.

3. Протягом 5 робочих днів з дня отримання відповідних документів керівник закладу освіти зобов'язаний видати наказ про відрахування учня для переведення до іншого закладу освіти та видати особову справу учня.

6. Якщо учень, який переводиться із спеціального закладу освіти до закладу загальної середньої освіти, потребує додаткових корекційно-розвиткових послуг, учень на підставі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини інклюзивно-ресурсного центру отримує їх у будь-якому закладі освіти, який обрали для навчання батьки.

Із спеціального закладу освіти відраховуються учні, які:

1) здобули повну загальну середню освіту та отримали відповідний документ про освіту;

2) зараховані до іншого закладу освіти для здобуття повної загальної середньої освіти;

3) переводяться до іншого закладу освіти відповідно до розділу III цього Порядку;

4) вибули на постійне місце проживання за межі України.

Висновок. Зазначимо, що якщо особа не може навчатися в колективі, про що повинно бути засвідчено висновком лікарсько-консультаційної комісії закладу охорони здоров'я за місцем спостереження особи, вона може здобувати загальну середню освіту за іншою формою навчання в цьому ж закладі або закладі загальної середньої освіти за місцем проживання, або забезпечуватися педагогічним патронажем. Таким чином, аналіз наказу МОН України «Про затвердження порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» підтверджує на законодавчому рівні освітні правомірні дії щодо навчальної діяльності дітей з особливими потребами.

Список літератури

Наказ Міністерство освіти і науки України «Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» 01.08.2018 № 831.

Режим

доступу:

[https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D0%B7_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8_\(%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D0%B7_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8_(%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F))

ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шиман Ірина Анатоліївна

Аспірантка кафедри педагогіки

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна

Вступ. Актуальність започаткованого дослідження зумовлена необхідністю інноватизації системи освіти зважаючи на поступове входження України до світового та європейського освітнього простору. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва не може залишатись поза процесами реформування всіх ланок освіти, оскільки сучасний інтегрований курс «Мистецтво» в новій українській школі вимагає від музиканта-педагога неабияких зусиль як у контексті розроблення інноваційних технологій навчання різним жанрам та видам мистецтва, а й сформованості інноваційної спрямованості, інноваційної культури та інноваційного естетично-педагогічного світогляду.

Мета статті полягає у висвітленні психолого-педагогічних та організаційних детермінант підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації інновацій у професійній музично-педагогічній діяльності.

Матеріали і методи. У дослідженні використано метод наукового аналізу нормативних, методичних та психолого-педагогічних джерел з метою висвітлення стану проблематики підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації інновацій у музично-педагогічній діяльності. Застосовано метод контент-аналізу наукової літератури з метою визначення, систематизації та упорядкування детермінант (організаційних та психолого-педагогічних передумов) формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до реалізації інновацій у музично-педагогічній діяльності.

Результати та обговорення. З метою висвітлення специфіки підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті їхньої підготовленості до реалізації інновацій в музично-педагогічній професійній діяльності звернімося до наукових напрацювань учених, які присвятили свої дослідження проблематиці удосконалення системи підготовки майбутніх учителів мистецького профілю.

У роботі Л. Шевченко [2,с.17] досліджено і обґрунтовано ефективність варіативних моделей підготовки музикантів-педагогів до цілеспрямованого розвитку і вдосконалення своєї професійної діяльності засобами інновацій. Автором визначено змістовні характеристики готовності до інновацій у професійно-педагогічній діяльності; з'ясовано закономірності, що діють у різних моделях педагогічної підготовки; педагогічні умови, за яких забезпечується формування готовності до інновацій. В наукову термінологію Л. Шевченко введено поняття «готовність до інновацій»; визначено й описано види прояву цього новоутворення у структурі професійної діяльності музиканта-педагога. Закономірності, що було досліджено, та емпіричні факти, які було визначено, сприяють розвитку теорії музичної педагогіки. Проте слід зауважити, що дослідження автора зорієнтовано на підготовку педагогів-музикантів для спеціальних музичних закладів і не зачіпає особливостей підготовки вчителів музичного мистецтва до інновацій у педагогічній діяльності, що відбувається в умовах загальноосвітніх навчальних закладів.

З метою окреслення принципів, сутності, структури й освітніх умов авторської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до інноваційної професійної діяльності розглянемо вже наявні моделі і підходи.

Так, В. Лабунець [1,с.118] пропонує поетапну інструментально-виконавську інноваційну підготовку, яка включає в себе мотиваційно-інформаційний, рефлексивно-смісловий, комплексно-моделювальний та системно-проектувальний. Автор аргументує: перший етап виявляє й формує мотивацію й усвідомлення цінності, потреби в інноваційній діяльності при здобутті музично-педагогічної освіти, а також орієнтовне бачення або відчуття

напряму особистісної трансформації. Педагогічно психологічною сутністю другого етапу є переживання музичних артефактів, що дозволить при наступних етапах синтезувати чуттєвий досвід й видозмінювати власні інтерпретації творів. Останні два етапи – власне навчально-процесуальні й передбачають формування креативного технологічного компоненту й системний розвиток творчого мислення, що дозволить виробляти власний новаторський стиль викладання і виконання.

Спираючись на результати аналізу наукової літератури визначаємо феномен «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації інновацій у музично-педагогічній діяльності» як системний педагогічний процес, що є невід’ємним структурним складником комплексної системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, що орієнтований на усвідомлення здобувачами освіти концептуальної значущості та перспективності конструювання інноваційного творчого середовища на уроках музичного мистецтва в Новій українській школі; спрямований на формування системи знань щодо своєрідності інновацій (закономірності інноваційних процесів в освіті, способи інноватизації музичної, вокальної та інструментальної підготовки школярів, моделі інноваційних методик навчання музичному мистецтву в шкільній та позашкільній практиці) в музично-педагогічній освіті школярів; забезпечує розвиток інноваційної спрямованості та інноваційної педагогічної культури майбутніх педагогів-музикантів як суб’єктів інноваційної музично-педагогічної діяльності.

Вважаємо, що детермінантами підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації інновацій у музично-педагогічній діяльності можуть бути такі:

- 1) увиразнення у змісті професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва сутності феномена «інновації»;

- 2) інтегрування фахових та психолого-педагогічних дисциплін підготовки майбутніх педагогів-музикантів з метою подолання фрагментарності знань щодо педагогічної інноватики;

3) організація спеціального інноваційного професійно-творчого середовища у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі навчання у закладі вищої педагогічної освіти;

4) набуття майбутніми педагогами-музикантами досвіду впровадження педагогічних інновацій у професійній діяльності під час педагогічної практики;

5) формування у майбутніх учителів музичного мистецтва інноваційного естетичного світогляду, що забезпечує свідоме позитивне ставлення до педагогічної інноватики.

Висновки. Здійснений аналіз наукових джерел довів, що проблематика підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до реалізації інновацій у музично-педагогічній діяльності є наразі актуальною проблемою в контексті оновлення та інноватизації освітнього простору країни. За результатами аналізу наукової та спеціальної літератури визначено детермінанти, що оптимізують підготовку майбутніх педагогів-музикантів до інноваційної музично-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Лабунець В. М. Поетапна методика інноваційної інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 116-123.

2. Шевченко Л. М. Формування готовності музиканта-педагога до інновацій у професійній діяльності: автореф. дис. ...канд. пед. наук 13.00.04. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2000, 17 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.96

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ – ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДІ

Горіна Ольга Теофілівна

кандидат пед.наук, доцент
кафедри психології та педагогіки

Анотація. В роботі наведений теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій як важливих чинників соціально-психологічного формування особистості молоді.

Було встановлено, що проблема цінностей та ціннісних орієнтацій привертає увагу дослідників різних галузей наук: психології, соціології, філософії, педагогіки. Незважаючи на посилення наукового інтересу до означеної проблеми, недостатньо розглянутим є питання ціннісних орієнтацій як соціально-психологічних чинників формування особистості молоді. Суперечливими є серед науковців питання класифікації цінностей, ціннісних орієнтацій та їх впливу на формування особистості в цілому. Аналіз наукових даних, що наведені у роботах відомих науковців, свідчать про необхідність вивчення ціннісних орієнтацій, їх класифікації та впливу на формування особистості молоді.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, соціально-психологічні чинники, формування, особистість, молодь.

Відомо, що вивчення природи «цінностей» є основним предметом окремої сучасної наукової галузі – аксіології, яка розглядає «цінність» як нормативну категорію, що об'єднує у собі все, що може бути метою, ідеалом, регулятором поведінки, дій та вчинків людини. Питання «цінностей», «ціннісних орієнтацій» обговорювалися в тих випадках, коли вони піддавалися

сумніву. На сьогоднішній день, всі традиційні цінності відійшли в минуле. Оскільки життя неможливе без цінностей, триває процес вироблення нового, наукового підходу вирішення даної проблеми. Важливо відзначити, що сьогодні слід говорити про ті цінності, ціннісні орієнтації, які будуть визначати життя суспільства і рівень особистісної культури кожної молодої людини та характеризувати рівень духовного потенціалу суспільства.

Проблему ціннісних орієнтації, які впливають на психологічний стан особистості, через виховання, загальнолюдські, національні, духовні цінності розглядають В.Астахова, І.Бех, Л.Белова, О.Висоцька, О.Вишневська, В.Долженко, Н.Житник, А.Здравомислов, А.Кавалеров, О.Коваленко, О.Олексюк, Г.Шевченко та інші науковці. [4, 9].

У сучасній соціально-психологічній літературі цікавим є підхід, що формування цінностей - це соціальний процес, який започаткований на певному віковому етапі, а ціннісні орієнтації визначають реалізацію та самовдосконалення на цій основі. Тобто ціннісні орієнтації можна розглядати як результат засвоєння певних цінностей, їх усвідомлення та перетворення в норми для задоволення життєвих потреб.

При вивченні літератури, яка присвячена проблемі «цінностей» та ціннісних орієнтацій, звертаємо увагу насамперед на велику кількість визначень, що не співпадають один з одним, визначень того, що є «цінністю», і як треба розуміти цю дефініцію. Класифікація «цінностей» не стабільна, а динамічна. Тому кожна людина, кожна епоха характеризуються певною ієрархією цінностей. Орієнтація на ту чи іншу «цінність» спонукає людину до певного виду діяльності, поведінки.

Розглядаючи проблему ціннісних орієнтацій особи І.Бех робить акцент на психологічному аспекті цінностей особистості, свідомому, осмисленому сприйманні дійсності через генетичну складову людини, яка важлива в процесі інтелектуального розвитку. Вчений вважав, що «перспективним є підхід, згідно з яким в основу структури цінностей покладаються не генетично ранні сполуки

фізіологічного характеру, а генетично пізні утворення, які, будучи «вторинними» в генетичному плані, є «первинними» у структурному» [1,с.124].

Вітчизняні психологи Н.Іванцев, Н.Кордунова, В.Москалець, Ж.Юзвак, констатують, що вік молоді співпадає з періодом ідентифікації особистості, тому так важливо усвідомлення молодою людиною своїх можливостей, індивідуальних особливостей, задоволення собою, своїх дій, життя в цілому.

Вчені-психологи виділяють цей вік як центральний період формування характеру та інтелекту молодої людини і вважають ціннісні орієнтації важливими соціально-психологічними чинниками, які в період навчання впливають на розвиток особистості, логічно та організовано будуть продовжені в період професійної діяльності.

Усвідомивши суспільне значення цінностей, українське суспільство зможе теоретично вирішити дану проблему, підготувати молодь, до порозуміння, духовної єдності, підвищення рівня духовної культури через залучення до такої соціальної діяльності, яка б активізувала інтелектуальний та духовний потенціал кожної особистості в ім'я Істини, Добра, Краси, Справедливості.

Кожна людина живе цінностями, але важливо їй усвідомити, якими саме і чи відповідають вони тим, згідно з якими вона організовує своє життя. Досліджуючи духовно-моральні цінності молоді О.Огірко підкреслює, що «цінностями є всі чинники, які застосовує людина, щоб бути доброю і порядною. До них належать людські діяння, такі як, наприклад: допомога іншим, милосердя, доброта, доброчинність» [3,с.7].

С.Свириденко вважає, що «для людини цінності відіграють роль внутрішнього інтегратора, навколо якого концентруються і в якому втілюються її потреби та інтереси, і на цій основі особистість здійснює свій життєвий вибір» [2, 32].

Психологічні витоки «цінностей» розкривають дослідники І.Бех, І.Білецька, В.Боднар, Т.Вечерок, О.Висоцька, В.Долженко, А.Здравомислов, Н.Іванцев, А.Кавалеров та інші [4, с.9].

Для нашого дослідження важлива думка М.Нарійчука, який вважає «за доцільне звернути особливу увагу на педагогічний аспект проблеми цінностей, суть якого полягає в тому, що під впливом цілеспрямованої взаємодії педагога і студента навчального закладу об'єктивні гуманістичні загальнолюдські цінності виступають у ролі предмета пізнання і переживання їх як потреб, що спонукають до реалізації цих цінностей у житті. Лише у такому випадку ті чи інші моральні норми можуть виступати регулятором поведінки особистості студента, курсанта, молодого фахівця». [2, с.31].

Підсумовуючи аналіз теоретичного аспекту категорії «цінність», зазначимо, що поняттям «цінність» часто позначають якісний рівень людського буття: спосіб поведінки, вихованість, освіченість, оволодіння певною сферою знань і діяльності тощо. Також «цінності» - це те, що зрушує людську мотивацію. Вважаємо, що суперечливою є думка сучасних філософів, що «цінність» є сама в собі, та не залежить ні від чого. Ми розглядаємо «цінність» як соціально-психологічний чинник формування особистості молоді, який має сенс для життя молодої людини, те, що має особистісне значення для неї, як індивіда.

Не буде перебільшенням, що молодь є важливою соціально-демографічною частиною суспільства, від якої залежить майбутнє. Так як цінності є основою для визначення життєвої стратегії, стають основою життєвої мотивації, світогляду, то сформовані на етапі навчання ціннісні орієнтації будуть регулювати поведінку, дії, вчинки і що важливо - впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С.124-129.
2. Горіна О.Т. Формування духовної культури студентської молоді у вищих навчальних закладах. / Дис...на здобуття наук.ступеня канд.пед.н. Київ. 2014. 211 с.

3. Горіна О.Т. Формування духовної культури студентської молоді: монографія. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2013. 115 с.

4. Горіна О.Т. Педагогічні засади формування духовної культури студентської молоді: Методичний посібник. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2014. 132 с.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Житнюк Юлія Дмитрівна

здобувач вищої освіти

Косовська Катерина Федорівна

здобувач вищої освіти

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Юнацький вік є найважливішим періодом у житті, оскільки у цьому віці відбувається самовизначення особистості, формування світогляду, і навіть системи цінностей. Тривалість юнацького періоду по-різному визначається психологічною літературою. У західній психології деякими вченими юнацький період визначається від 12 до 21-25 років. У цьому періоді автори виділяють також внутрішні фази розвитку. Незважаючи на те, що окремі фахівці розмежовують підлітковий та юнацький вік, хронологічні грані цих періодів дуже умовні та часто перетинаються. Так, вік від 14 до 17 років в одних випадках визначається як рання юність, а в інших – як кінець підліткового віку.

При переході від одного вікового рівня до іншого виникають нові психічні утворення, які не існували на попередньому життєвому етапі, і змінюється сам перебіг психічного розвитку особистості.

На думку В.В. Давидова [1], психологічні новоутворення, що у людини, є похідними від інтеріоризації вихідної форми його діяльності. У деяких дослідженнях пропонується виділяти провідну діяльність по відношенню до психічного, особистісного розвитку та формування тих чи інших психологічних новоутворень, зумовлених інтеріоризацією цієї діяльності. Поняття провідної діяльності вперше було введено А. Н. Леонтьєвим та розвинене у багатьох інших дослідженнях [4].

Основні ознаки провідної діяльності:

- по-перше, це діяльність, у формі якої виникають і всередині якої

диференціюються інші види діяльності;

- по-друге, це діяльність, у якій формуються чи перебудовуються приватні психічні процеси;

- по-третє, це діяльність, від якої найближчим чином залежать основні психологічні зміни особистості дитини, що спостерігаються в даний період розвитку.

На думку Д.І. Фельдштейна [5], найважливішою особливістю юнацького віку є те, що провідною знову стає навчальна діяльність, яка поєднується з суспільно корисною, у тому числі продуктивною працею.

Соціально-суспільне становлення юнака пов'язане з необхідністю відтворювати себе відповідно до умов та рівня розвитку суспільства. У той самий час кожна людина проходить свій шлях індивідуального розвитку особистості самостійно. Відповідно до Л.С. Виготському, коли особистість опановує ту чи іншу форму поведінки, вона піднімається на новий щабель розвитку.

При переході від підліткового до раннього юнацького віку різко змінюється внутрішня позиція, спрямованість у майбутнє стає основною спрямованістю особистості. У центрі уваги юнака є проблема вибору подальшого життєвого шляху. На думку Є.О. Клімова [2], стадія ухвалення рішення про вибір професії охоплює життєвий період від 11 до 18 років. У цей час виникає особливе особистісне новоутворення, яке можна позначити терміном самовизначення. Узагальнюючи різні дослідження у цьому плані, його можна охарактеризувати як усвідомлення себе як члена суспільства і свого призначення в житті.

Осягаючи навколишній інформаційний світ, молода людина перш за все пізнає той об'єктивний зміст, який закладено у речах, явищах, матеріальних та ідеальних об'єктах. Вона пізнає сутнісні властивості цих явищ та його значення для людства загалом. На думку В.А. Семиченко [3], значення – це суспільно-історична категорія, що фіксує у собі узагальнений досвід людства щодо об'єкта пізнання. І хоча об'єктивні значення тих чи інших подій чи явищ з часом

можуть істотно змінюватися, проте вони є досить стабільними продуктами колективного розуму. Юнак, який опановує суспільно-історичний досвід, обов'язково привносить у цей процес власну активність. Взаємодіючи з відповідними об'єктами, не лише виявляє нові відтінки нормативного значення, а й відкидає неприйнятний йому сенс. Це, однак, можливе лише в тому випадку, якщо на даному етапі розвитку людина вже здатна самотійно виносити судження про ті явища, які вона сприймає, та самотійно вичленувати відповідні значення.

Необхідно також зазначити, що в підлітковому, і особливо в юнацькому періоді, відбувається розширення життєвого та інформаційного простору людини як у географічному сенсі, так і в сенсі розширення соціального оточення (більшість груп, до яких включений підліток, а також поява у нього інтересу до політики, економіки, літератури. Юнацтво розглядається як період життя та розвитку людини, в який закладаються та формуються основні соціальні стереотипи поведінки. У юнацькому віці, як зазначалося вище, закладаються життєвоважливі основи самовизначення людини.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що формування особистості старших підлітків і юнаків на етапі розвитку суспільства детермінується принципово новими соціальними умовами. Юнацький вік є важливим періодом не тільки в особистісному самоствердженні та професійному самовизначенні, але й досить чутливим для присвоєння соціальних норм того середовища, в якому здійснюється їхня діяльність.

Список використаних джерел

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М. : ИНТОР, 1996. 541 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш.учеб.заведений. 4-е изд., стер.М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 204 с.

3. Семиченко В.А. Психология направленности : учеб.- метод. пособие. Хмельницкий : ХГПИ, 2003. 522 с.
4. Теорія особистості А.Н. Леонтьєва. URL: <http://psychologis.com.ua/-1-531.htm> (дата звернення 28.03.2022).
5. *Фельдштейн Д. И.* Психологические основы общественно полезной деятельности подростков. М.: Педагогика, 1982. 224 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Завітовський Олег Дмитрович
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Сучасна ситуація в Україні характеризується поглибленням економічної кризи, дезінтеграційними процесами, що дестабілізують державний устрій, девальвацією моральних цінностей у суспільстві, зростанням тяжких злочинів, посиленням протиріч між інтересами різних соціальних груп та верств населення, різким погіршенням умов життя населення внаслідок низки причин, які здебільшого витікають з корінних змін суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки.

На цьому рівні збільшилась увага до захисту прав і свобод людей, боротьбі зі злочинністю та охороні публічної безпеки. Діяльність по охороні громадського порядку, боротьбі зі злочинністю, забезпечення прав і свобод громадян завжди була небезпечною [1, с. 44].

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі найважливіших питань, пов'язаних з психологічним забезпеченням безпеки професійної діяльності персоналу правоохоронних органів, психології особистої безпеки, та розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цього процесу.

Методи: повторний, інтервальний, рівномірний; із моделюванням службової обстановки та моделюванням затримання правопорушників в типових та екстремальних ситуаціях, а також у незручних умовах.

Форми роботи з правоохоронцями: теоретичні, методичні та практичні навчальні заняття; навчально-тренувальні заняття; навчальні заняття в умовах

спеціальних полігонів; навчальні двобої; комплексні навчання з силового затримання злочинців.

Обговорення результатів. В умовах демократизації української держави, гуманізації всієї системи суспільних відносин особливого значення набула проблема збереження життя та здоров'я працівників поліції, мінімізації тимчасових чи незворотних втрат серед особового складу, забезпечення психологічної надійності та, в цілому, - професійного довголіття персоналу як основи ефективної службової діяльності правоохоронних органів [2, с. 4].

Окрім тимчасових або незворотних втрат суто фізичної природи (травми, поранення чи загибель), мають місце й втрати соціального характеру, коли взаємодія політичних, соціальних, економічних, психологічних та індивідуально-особистісних складових провокує чи детермінує протиправну поведінку правоохоронців, що проявляється у випадках порушень ними дисципліни і законності, зокрема і вчинення злочинів з відповідними організаційно-кадровими та правовими наслідками.

Вочевидь, що забезпечення особистої безпеки при виконанні службових обов'язків в умовах існування реальних ризиків природного, техногенного чи антропогенного характеру – це та сфера професійної діяльності людини, де недоліки знань і вмінь, не усвідомлення чи, навіть, ігнорування існуючих правил безпеки самі по собі вже є небезпечними.

Тож необхідною умовою захисту працівників поліції від негативних чи загрозливих для психічного і фізичного здоров'я та соціального статусу чинників є не тільки загальна професійна підготовленість (спеціальні знання, навички, вміння й тактичні прийоми), але й наявність сформованого комплексу професійних психологічних установок, в першу чергу – установки на забезпечення особистої безпеки та безпеки колег [2, с. 4-5].

На необхідність належної професійної підготовки людей, що стоять на захисті прав і свобод громадян, зверталась увага вже наприкінці XIX – початку XX ст. у різних країнах світу. За роки, що пройшли з того часу, система професійної підготовки працівників, як і підходи до неї, неодноразово

змінювалися. При цьому, службова підготовка завжди була і остається однією з основних систем підвищення професіоналізму працівників поліції щодо успішного виконання службових завдань та функціональних обов'язків. На ряду з тактикою дій в типових і екстремальних ситуаціях, вогневої, фізичної підготовки до складу службової підготовки входить психологічна підготовка. Питання психологічної підготовки відпрацьовуються як самостійно так і на практичних заняттях з функціональної, тактичної, вогневої, фізичної, та інших видів підготовки працівників патрульної поліції.

У спеціальній літературі зазначається, що від рівня підготовки правоохоронців, уміння діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для життя, напряду залежить життя і безпека не тільки працівників поліції, але також в свою чергу і громадян.

Водночас існуюча практика професійної підготовки працівників поліції забезпечує лише їх готовність і спроможність до застосування заходів фізичного впливу до правопорушників, тобто спрямована на нейтралізацію небезпеки безпосередньо фізичному здоров'ю працівника, залишаючи поза увагою інші категорії небезпеки, що становлять загрозу психічному здоров'ю та соціальному благополуччю поліцейського. Також слід констатувати, що така підготовка первісно й усталено орієнтована на забезпечення тільки оперативно-службової сфери діяльності. Питання особистої безпеки у повсякденній життєдіяльності працівників поліції залишається як методично, так і практично не вирішеними.

Висновки. Результати досліджень з питань психології особистої безпеки дають підстави стверджувати, що у сфері безпеки праці, в тих галузях професійної діяльності людини, де існують реальні ризики для життя та здоров'я, зокрема, в діяльності правоохоронців, базовим є питання професійної захищеності виконавця – інтеграція характеристики умов його діяльності, що включає комплекс самостійних складових: правову, економічну, матеріально-технічну, соціальну, кадрову, інформаційну, спеціальну, фізичну та психологічну захищеність. Це є спроба узагальнення існуючих проблемних

питань щодо психологічного забезпечення безпеки професійної діяльності працівників поліції, визначення можливих та дієвих шляхів їх вирішення з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду.

Наведені складові професійної захищеності правоохоронців декларовані, зокрема у низці нормативних документів щодо поліцейської діяльності, а також визначені й регламентовані відповідними і нормативними документами.

Актуальність дослідження в свою чергу базується також на необхідності гармонізації нормативно-правового та організаційно-тактичного забезпечення діяльності правоохоронців та відсутністю належного теоретико-методологічного й науково-прикладного підґрунтя реалізації нових форм і методів забезпечення поліцейських функцій.

Список використаних джерел:

1. Шаповалов Б.Б., Завістовський О.Д. Забезпечення виживання поліцейських і персоналу охорони в екстремальних ситуаціях: американський підхід/ Журнал «Бизнес и безопасность», № 1 – 2021 – С. 44-45.

2. Психологія особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ та військовослужбовців внутрішніх військ МВС України: Навчально-методичний посібник/[Шаповалов О.В., Криволапчук В.О., Шаповалов Б.Б., Кушнар'юв С.В., Яковенко С.І., Клименко І.В., Завістовський О.Д.]; за ред. В.О. Криволапчука. – К.: ДНДІ МВС України, 2011. – 133 с.

СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ОТЧАЯНИЕМ У ОНКОЛОГИЧЕСКИХ БОЛЬНЫХ

Кара Ольга Николаевна
магистр клинической психологии
Онкологический институт (Молдова)
Государственный университет Молдовы
г. Кишинев

Введение: Рак является серьезной проблемой общественного здравоохранения как в глобальном, так и в региональном и национальном масштабе. Рак уже является основной причиной смерти во многих странах с высоким уровнем дохода и основной причиной заболеваемости и смертности в большинстве стран мира. В 2021 г., согласно данным Национального регистра рака Республики Молдова, было зарегистрировано 8596 случаев преимущественно онкологических заболеваний, 63979 онкологических больных (доля) были зарегистрированы в Онкологическом институте. Высокое бремя онкологических заболеваний в Республике Молдова определяется высоким наличием факторов риска (курение, употребление алкоголя, нездоровое питание, ограниченная физическая активность и т.д.), обуславливающих большое количество онкологических заболеваний, поздним выявлением заболевания, комплексные лечебные услуги ограниченного доступа, включающие своевременную медицинскую реабилитацию, психологическую поддержку на всех этапах диагностики и лечения, паллиативную помощь. [1]

Ключевые слова: рак, депрессия, отчаяние, дистресс, ведение, онкологические больные, психоэмоции, стратегии, поддержка, паллиативная помощь.

Диагноз «рак» остается сокрушительным диагнозом, эмоциональной катастрофой, препятствующей функционированию важных механизмов адаптации, созданных в течение жизни, ударом, разрушающим представление о

себе любого человека. Столкнувшись с опасной для жизни опасностью, человек остается дезориентированным и охваченным страхом и отчаянием. С первой встречи с онкологом, начиная с диагностического этапа, у всех пациентов наблюдаются психоэмоциональные расстройства, но различающиеся как по характеру, так и по интенсивности их выраженности [2]. Как только диагноз рак установлен, больной испытывает лавину переживаний, переживаний и фрустрированных эмоций, его психика переживает сильное потрясение или травму и решающее значение для проработки травмы имеет мнение общества, ярлыки и приговоры. о которых довольно много говорят в нашем онкологическом обществе. Из отрицания, апатии, членовредительства, отчаяния, депрессии и т. д. больной и его семья переходят в стадию/фазу принятия онкологического диагноза и начинают борьбу с болезнью. Когда эта лавина продолжается, появляются такие чувства, как отчаяние, безысходность, печаль.

Большинство пациентов испытывают эти чувства в какой-то момент в течение болезни. Симптомы депрессии и отчаяния могут включать вегетативную дисфункцию, такую как потеря аппетита, изменение сна или бессонница, недостаток энергии и снижение способности концентрироваться. Отчаяние – это потеря всякой надежды (на разрешение или) исправление ситуации; угнетающее состояние души, специфически человеческое, характеризующееся полной потерей надежды. Это приводит к очень напряженным отношениям с жизнью, мотивированным чувством гнева или беспомощности. Кроме того, отчаяние означает отрицание способности иметь силу и безопасность, необходимые для того, чтобы справиться с будущим или с тем, что вот-вот произойдет. Поэтому отчаяние может относиться как к душевному состоянию, так и к жизненному отношению [5, 6].

Цель работы: определение степени отчаяния у онкологических больных и разработка программы управления отчаянием.

Исследовательская группа: состояла из 52 пациентов с диагнозом опухолевого заболевания различной локализации и различных эволюционных

стадий, отобранных случайным образом, получающих радио/химиотерапию и/или хирургическое лечение, госпитализированных преимущественно в Онкологический институт г. Кишинев (на этапе диагностики).

Материалы и методы:

- Теоретические методы: анализ специальной литературы, синтез, систематизация, обобщение;

- Эмпирические методы:

1. Шкала отчаяния Бека

2. Шкала дисфункциональных установок (Вейсмана)

- Статистико-математические методы обработки данных

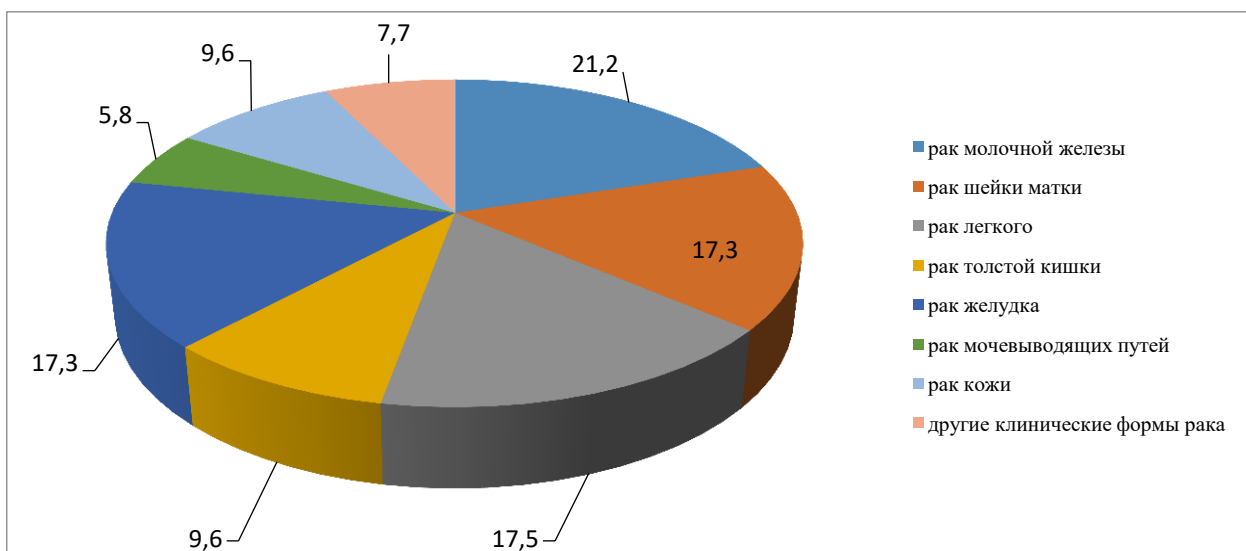
Результаты и обсуждение:

Для применения соответствующих методов и сравнения результатов статистического анализа в исследовании пациенты разделены на социальные категории следующим образом:

1) в зависимости от диагноза заболевания/локации рака;

2) по возрасту - в трех группах: от 23 до 45 лет, от 46 до 65 лет и от 66 до 84 лет;

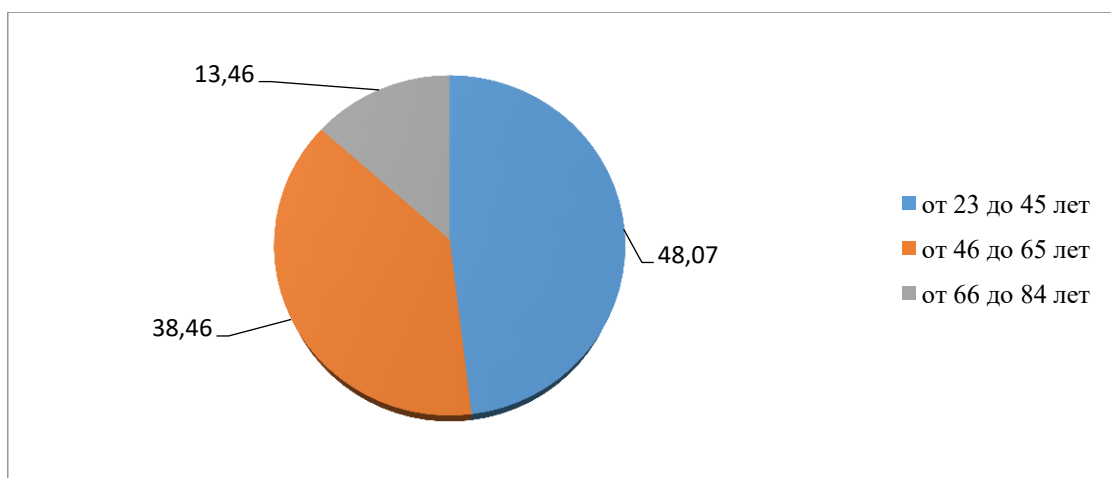
3) по полу;

Рис.1 Распределение нозологических форм у первично диагностированных больных, включенных в исследование, %

В соответствии с группировкой больных по клиническим формам первично диагностированного опухолевого заболевания мы определили, что рак молочной железы составляет 21,2%, рак шейки матки составляет 17,3%, рак легкого - 17,5%, рак желудка - 17,3%, рак толстой кишки и рак кожи 9,6. % соответственно, рак мочевыводящих путей - 5,8% и у 7,7% определялись другие клинические формы рака (рис.1)

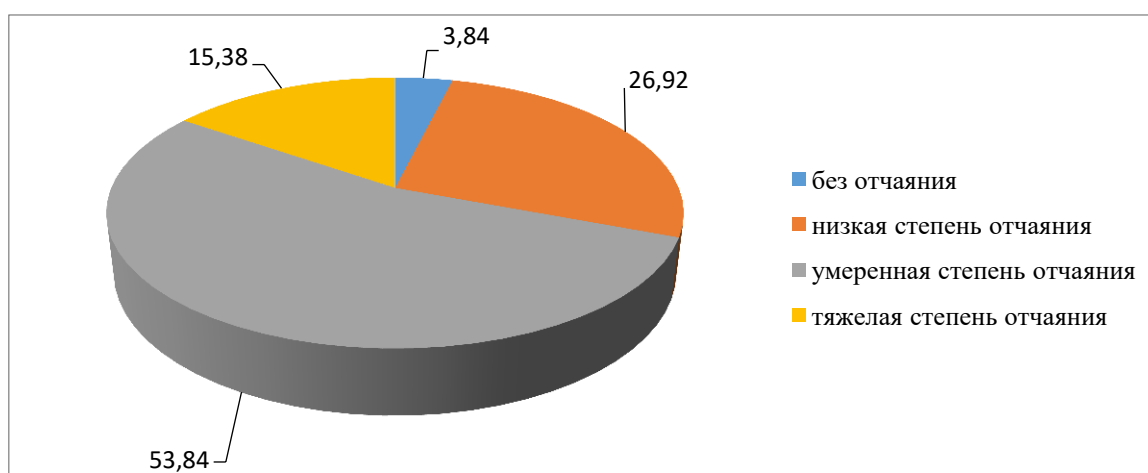
Люди, находящиеся в состоянии отчаяния, часто проявляют тревогу, дистресс и гнев и могут даже потерять контроль над собой и причинить себе боль/ущерб (самоубийство в депрессивной фазе). Тяжесть заболевания и агрессивность специфической терапии резонируют с личностью субъекта, определяя различные настроения, чувства и изменения образа жизни. Более чем у 48% (рис. 2) онкологических больных молодого возраста развиваются психические расстройства, около 90% из которых являются реакцией на диагностику и лечение заболевания.

Рис.2 Распределение выборки по возрастным группам на момент первичной диагностики, %

Часто выделяемые эмоциональные расстройства также можно рассматривать как реакцию на психологическую агрессию. Личность больного раком формируется и строится в соответствии с личностью, которой человек обладал до болезни, возрастом, полом, культурой, социальным и экономическим контекстом, в котором он живет.

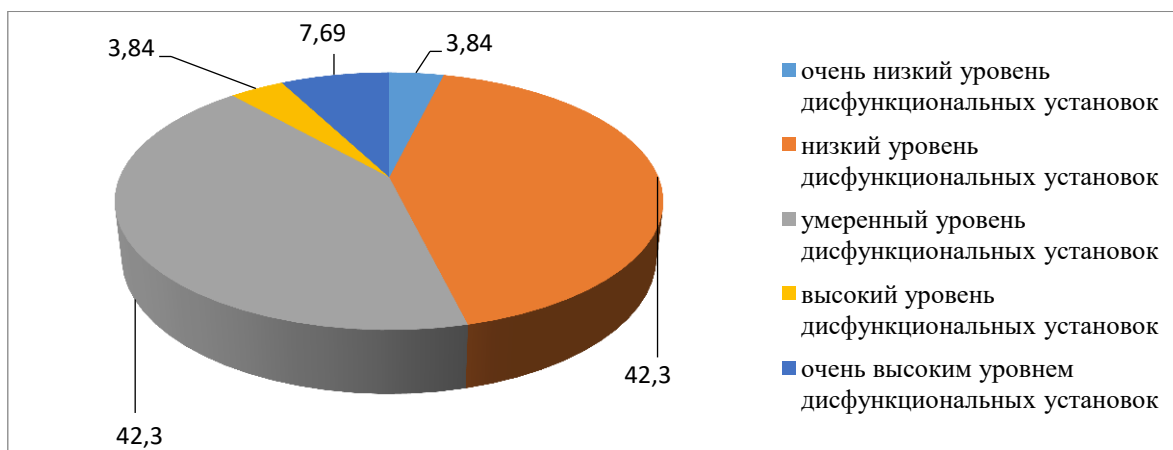
Результаты, полученные по Шкале отчаяния Бека (рис.3), до консультирования и применения программы отчаяния, говорят нам о том, что пессимизм, негативные эмоции, отчаяние и отсутствие мыслей о будущем у больных с диагнозом заболевания Онкологические заболевания встречаются у этих больных с большей долей. Это состояние отчаяния проявляется у всех онкологических больных на диагностическом этапе, но проявляется в разной степени выраженности. У 53,84 % подопытных выявлена умеренная степень отчаяния, у 26,92 % испытуемых определена низкая степень отчаяния, у 15,38 % подопытных выявлена тяжелая степень отчаяния и у 3,84 % подопытных не определялись ли проявления отчаяния. Средняя степень отчаяния, проявляемая у онкологических больных по шкале отчаяния Бека, равна 10 ($\text{Среднее} = (S1 + S2 + S3 + \dots S52) / \text{количество испытуемых}$). Таким образом, средний балл 10, полученный у лиц с онкологическими заболеваниями, свидетельствует о том, что в выборке, подвергшейся исследованию, имеется тяжелая степень отчаяния и в последующем, в долгосрочной перспективе, может иметь место суицидальная попытка.

Рис.3 Распределение больных по степени отчаяния (шкала отчаяния Бека), %

Анализируя результаты, полученные после применения шкалы дисфункциональных установок (Вейсмана) у первичных больных с диагнозом опухолевого заболевания, мы наблюдаем, что примерно у 84,6% испытуемых дисфункциональные установки проявляются на низком и умеренном уровне (по

42,3% в каждой категории), очень низкий уровень дисфункциональных установок проявляется у 3,84 % испытуемых, высокий уровень дисфункциональных установок проявляется у 3,84 %, а ожидания с очень высоким уровнем дисфункциональных установок проявляются у остальных 7,49 % испытуемых. (Рис. 4)

Рис.4 Распределение больных по уровню дисфункциональных установок, %

Отношение пациентов к диагнозу неопластического заболевания различается в зависимости от психического равновесия каждого, а также от того значения, которое он придает внешнему виду, расстройства более серьезны в случае молодых пациентов, к ним добавляется шок от серьезной неизлечимой болезни, что еще больше нарушает душевное равновесие пациентов.

Выводы:

1. Онкологические больные, у которых есть рецидивы лечения, которым не оказывается специализированная психологическая поддержка и предложенная даже на ранних стадиях заболевания симптоматика ситуации «поставления в угол», онкобольные часто перестают видеть смысл жизни, целью последующего лечения, не встречаются в обществе и не представляют своей жизни через 10 лет, и на этом фоне в более нестабильный период появляются мысли о членовредительстве, суициде, аргументируя тем самым, что они больше не будут обузой для их семьи.

2. Основной целью психосоциальных вмешательств у людей, у которых недавно диагностировали рак, является снижение стресса, обеспечение поддержки в эффективной социальной адаптации к факторам стресса, с которыми они сталкиваются, и поддержание нормального качества жизни при нормальных параметрах.

Рекомендации:

1. Оказание психологической поддержки пациентам на диагностическом этапе, а также паллиативном с применением приемов и методов психотерапии (групповая/индивидуальная психотерапия и личностное развитие, когнитивно-поведенческая психотерапия и др.);

2. Повышение эффективности междисциплинарного взаимодействия при раннем выявлении психоэмоциональных состояний у онкологических больных.

Список используемой литературы:

1. Катринич Л., Кошюг Н., Продан Л. и другие. Медико-психологические аспекты и принципы реабилитации онкологических больных, УДК: 616-006-036.82-052-159.9

2. Кара О., Феномен отчаяния у онкологически больных. Тезис, национальная конференция с международным участием студенческих научных коммуникаций, XXVI выпуск. Государственный университет Молдовы г. Кишинев, 2022

3. Кошюг Н., Препелица Д., Кара О. и другие. Эмоциональное воздействие рака и ориентация пациентов на реконструктивную хирургию. Вестник Академии наук Молдовы. N4, 2021 (в редакции)

4. Эцко К., Церницану М. Некоторые психологические аспекты у онкологических больных. Кафедра экономики, менеджмента и психопедагогики, USMF Николае Тестемицану, 2014 г.

5. Архив Джорджель Т. Роль психотерапии в лечении онкологического больного. Краткое изложение диссертации, Яссы, Университет Александру Иоан Куза, 2019.

6. Гнездилов А. В. Психология и психология. Пособие по паллиативной медицине для врачей, психологов и всех интересующихся проблемами. СПб.: Издательство «Речь», 2007. ББК 88,48 53,57

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ

Хрущ Олена Василівна

Кандидат психологічних наук

доцент кафедри загальної та клінічної психології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Система безперервної освіти, починаючи з дитячого садка та школи й завершуючи середньою професійною освітою, навчанням у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти, покликана сприяти становленню, формуванню та розвитку особистості молодої людини протягом періоду дорослішання. Зокрема, ціла низка заходів спрямована на забезпечення закладання фундаменту особистості, що являє собою систему моральних цінностей та орієнтирів. Водночас, моральне виховання студентів має певні відмінності від процесу морального виховання школярів. Наприклад, прийняття моральних цінностей і норм являється усвідомленим актом, який ґрунтується на розумінні важливості процесу самовдосконалення, трансляції засвоєних цінностей та збереження культурно-моральних засад існування суспільства шляхом дотримання моральних правил і приписів.

Результати аналізу багаторічного практичного досвіду викладацької діяльності в університеті вказують на те, що критично важливо систематизувати способи, методи та технології морального виховання з метою підвищення ефективності проведення виховних заходів спрямованих на розвиток моральної свідомості.

На основі результатів теоретичного аналізу наукових праць та публікацій, які присвячені проблемі морального виховання студентів, а також завдяки узагальненню власного викладацького досвіду, зроблено висновок про комплексний і системний характер розвитку моральної свідомості. Зокрема, значну роль відіграє виховний вплив на становлення системи ціннісних

орієнтацій і системи моральних цінностей. При цьому, їх дотримання у повсякденному житті та перетворення моральних знань на практичні дії й поведінкові моделі можливе лише завдяки наявності сформованої здатності до моральної оцінки, моральної рефлексії й переживання моральних почуттів. Відтак, саме вплив на емоційний компонент моральної свідомості особистості студента повинен стати одним із основних та першочергових завдань виховного процесу, яким керують викладачі у вищому навчальному закладі. Гіпотетично акцентуація на моральному вихованні має позитивно позначитися і на якості навчання студентів загалом, оскільки спрямована на розвиток таких якостей особистості, які стимулюють зацікавленість та прагнення до досягнення успіху у професійній діяльності. Отже, тематика нашого дослідження актуальна в умовах сьогодення, коли необхідно готувати значну кількість кваліфікованих спеціалістів для відбудови країни у майбутньому.

Відтак, **метою** нашого дослідження являється вивчення теоретичних засад впливу на емоційний компонент моральної свідомості студентів у процесі їх морального виховання з метою становлення системи моральних цінностей, які сприятимуть добросовісному виконанню посадових обов'язків і успішній професійній діяльності.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз змісту таких категорій як «моральність», «моральна свідомість» та «моральне виховання». Також, окреслено структуру емоційної складової моральної сфери та свідомості особистості студента. При цьому увага автора фокусується на способах і методах пробудження моральних почуттів, а також підвищенні рівня розвитку моральної свідомості шляхом викликання певних переживань.

Результати та обговорення. Проблема, яка порушена в межах нашої наукової розвідки являється актуальною для широкого кола спеціалістів. Зокрема, її актуальність тісно пов'язана із потребами сучасного суспільства у підготовці широко освічених, високоморальних спеціалістів, які володіють не тільки знаннями, а й чудовими особистісними якостями. Оскільки, освіта не

гарантує високого рівня морального виховання, рівень якого визначає ставлення молодої людини до інших людей на основі поваги та доброзичливості, важливо приділяти час цілеспрямованому розвитку моральної свідомості молодого покоління спеціалістів. При цьому, варто враховувати, що знання не лише інформують студентів про норми поведінки, які визначаються соціумом, а й дають уявлення про наслідки порушення визначених приписів і правил. Відтак, основна мета виховного процесу у вищому навчальному закладі полягає у формуванні свідомої, успішної, гармонійно розвиненої особистості, яка здатна ефективно працювати та взаємодіяти з іншими людьми в межах етичних норм і моральних принципів, брати на себе відповідальність за наслідки діяльності, що своєю чергою, вимагає розвитку багатьох аспектів моральної сфери особистості.

Роль системи освіти в процесі особистісного зростання студентів надзвичайно висока. Суть педагогічної роботи у напрямку морального становлення особистості студента полягає у сприянні розкриттю моральних якостей і досягненню високого рівня самовиховання. Варто зазначити, що моральне виховання молодого покоління має стати одним з обов'язкових елементів навчального процесу. Важливо враховувати, що студентство займає особливе місце у соціальній структурі суспільства. При цьому виховання студентської молоді – складний процес, який не дає швидких результатів. Відтак, така діяльність потребує повсякденної, цілеспрямованої, індивідуальної роботи з кожним окремим студентом. Адже студент продовжує формуватися як особистість у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Молода людина багато дізнається, переосмислює, набуває навичок та здібностей, які буде використовувати протягом всього свого життя.

Виховання студента – процес багатогранний. На даному життєвому етапі завершується процес первинної соціалізації. Отже, перед закладами вищої освіти постають непрості завдання. Зокрема, вони мають підготувати молоду людину до професійної діяльності, створення сім'ї, повноцінного життя та виконання цивільних обов'язків.

Духовність та моральність являються найважливішими, фундаментальними характеристиками особистості, оскільки саме вони визначають вчинки та діяльність людини в соціумі. При цьому, духовний світ індивідуальний та неповторний, а також постійно розвивається. Він проявляється у різних формах поведінки та системі цінностей, що поділяються людиною. Зокрема, духовні цінності, які людина сприймає, не зникають, а збагачують її духовний світ. В цілому духовне життя різноманітне і має безліч проявів. І в будь-якому випадку духовно-моральне виховання студента сприяє розкриттю та реалізації його творчого потенціалу.

В нашому дослідженні під поняттям духовності ми розуміємо вищі сторони внутрішнього світу, які проявляються в людяності, ширості, доброті, чесності, теплоті та відкритості для інших людей. Моральність тлумачиться як сукупність загальних принципів поведінки людей одне з одним та суспільством. Емоційний компонент охоплює позитивне чи негативне почуття до об'єкта, емоційно-ціннісне ставлення до норм моралі, ставлення до себе (включаючи самоповагу), моральну самооцінку та емоційну оцінку міжособистісних відносин. У поєднанні вони становлять основу особистості, де духовність – вектор її руху (самовиховання, самоосвіти, самореалізації), що служить основою для розвитку моральності. Оскільки, моральні ідеали, принципи та норми виникли з уявлень людей про справедливість, гуманність, добро та суспільне благо, духовно-моральне виховання спрямоване на формування моральної свідомості та розвитку моральних почуттів у студентів. Воно являється процесом організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу викладача на духовно-моральну сферу особистості молоді людини.

Аналіз результатів численних емпіричних досліджень, формувальних експериментів проведених в контексті реалізації кардинального завдання, яке полягає у створенні умов для морального становлення майбутніх спеціалістів, свідчить про низьку ефективність традиційних методів навчання й виховання студентської молоді. Зокрема, лекції здійснюють найсильніший вплив на

когнітивний компонент моральної свідомості особистості. Однак, знання рідко переростають у стійкі поведінкові моделі, які відповідають моральним нормам. Оскільки, провідну роль в процесі внутрішньої регуляції власних дій відіграють оцінний та емоційний компоненти моральної свідомості. При цьому, практичні заняття, активні форми навчання, ділові ігри, спецкурси, тренінги й групи зустрічей сприяють швидшому досягненню ключових цілей морального виховання, а також дають стійкіший результат.

Резюмуючи вищевикладені положення можна зробити висновок про те, що традиційне навчання майбутніх спеціалістів характеризується проведенням занять за запропонованою стандартною програмою діяльності студентів і викладачів, за єдиним алгоритмом, з регламентованими нормами спілкування та способами контролю за проходженням виховного процесу. Однак, гуманізація освіти виступає центральною умовою розвитку моральної сфери особистості студентів у руслі традиційного підходу до освіти, оскільки крім формування необхідних суспільству професійних якостей, гуманізм теперішнього часу дедалі більше пов'язується з вихованням в особистості стрижня – сукупності природно-наукових, гуманістичних, філософських, соціальних, політичних, моральних, естетичних поглядів та переконань, які визначають духовність, ціннісні орієнтації, творче та діяльнісне ставлення до світу, а також до свого місця у суспільстві.

Висновки. Отже, перед закладами вищої освіти постає три непрості завдання. Зокрема, вони мають підготувати студента до професійної діяльності, створення сім'ї, повноцінного життя та виконання цивільних обов'язків. Суть педагогічної роботи у напрямку морального становлення особистості студента полягає у сприянні розкриттю моральних якостей і досягненню високого рівня самовиховання. Варто зазначити, що розвиток моральної сфери молодого покоління має стати одним з обов'язкових елементів навчального процесу.

При цьому, духовність та моральність являються найважливішими, фундаментальними характеристиками особистості, оскільки саме вони визначають вчинки та діяльність людини в соціумі. Емоційний компонент

охоплює позитивне чи негативне почуття до об'єкта, емоційно-ціннісне ставлення до норм моралі, ставлення до себе (включаючи самоповагу), моральну самооцінку, емоційну оцінку міжособистісних відносин. Відтак, у поєднанні вони становлять основу особистості, де духовність – вектор її руху (самовиховання, самоосвіти, самореалізації), що служить основою для розвитку моральності.

ART

НОВІ ПРЕДМЕТИ ЯКІ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ МАЙБУТНІМ РЕЖИСЕРАМ ШОУ ТА АРТ-ПРОЕКТІВ

Бугайова Вікторія Олександрівна

Доцент

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

Вступ. В сучасному житті режисеру шоу та арт проектів, постійно потрібно вдосконалювати свої професійні навички та отримувати нові знання. Тому навчаючи майбутніх режисерів ми впроваджуємо сучасні предмети, які допоможуть їм у подальшому професійному житті.

Цілі роботи.

- систематизація знання щодо наукових та культурних досягнень світової цивілізації в галузі режисерської діяльності;
- висвітлення сутність творчих та організаційних аспектів режисури (основ створення та реалізації творчого задуму);
- надання уявлення щодо засад створення та виконання творів сценічного мистецтва (володіння практиками акторського та режисерського мистецтва), головним чином, основами творчої діяльності в різних сферах застосування знань і досвіду;
- виховання здатності формувати свої зони сприйняття і поставати захопливим для глядачів;
- активізація у здобувача вищої освіти здатності виявляти та демонструвати свої особистісні та художньо-творчі установки, поєднувати логічне й емоційно-образне мислення, пластичне бачення;
- виховання прагнення до образного осмислення дійсності як головної особливості художньої творчості;

– виховання у здобувача вищої освіти організаторських здібностей, вміння обґрунтовувати власну думку щодо дискусійних проблем режисури;

– формування культури мислення та мотивації до виконання професійної діяльності в сфері сценічного мистецтва;

– орієнтація здобувача вищої освіти на постійний саморозвиток та готовність до самостійного освоєння й примноження знань протягом усієї професійної діяльності;

Матеріали та методи. Серед предметів, що вивчаються на всіх курсах,— історія театру, образотворчого мистецтва та культури, теорія драми, основи режисури та майстерності актора. У рамках загальної професійної підготовки майбутні режисери проходять сценарну майстерність, майстерність ведучого, креативне мистецтво у режисерській арт-практиці, основи дизайну, режисуру театралізованих вистав та свят, робота режисера з композитором, художником, балетмейстером, пластичне виховання режисера та музично-драматичний клас, історія костюму та режисерський практикум.

Результати обговорення. Спроможність здобувача вищої освіти вільно орієнтуватися у питаннях: динаміки історичних трансформацій і актуального стану режисерсько-постановочних та акторських практик; еволюційного розвитку режисерського й акторського мистецтв, оцінювання та прогнозування режисерської та акторської діяльності у різних аспектах; організації репетиційного процесу; формування та втілення режисерського задуму.

Висновки. Отже, набуття здобувачами вищої освіти ключових фахових компетентностей в області шоу та арт-проектів, та практичне оволодіння професійною здатністю до самовдосконалення й розвитку, розуміння педагогічних та психологічних умов режисерської роботи в практичній професійній діяльності майбутнього фахівця.

Поєднання в межах дисципліни режисерської та акторської шкіл природним чином наближує теорію до практики, впливаючи на формування індивідуальностей і необхідної професіоналізації.

ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СОЛОСПІВУ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО

Бучок Ліанна Василівна,
кандидат мистецтвознавства, викладач кафедри музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти
«Ужгородський інститут культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради, м. Ужгород, Україна

Вступ. Унікальність вокальної творчості українських композиторів визначає її фактична першість з-поміж інших жанрів академічної музичної традиції; надто – на етапі становлення української національної композиторської школи. Неабияку роль у цьому відіграє історія українського солоспіву – цілісної жанрової сфери камерно-вокальної лірики, витоками якої справедливо вважати барокові канти та лірницькі пісні. У цьому ж переліку чільне місце займає українська народна лірична пісенність (надто – літературного походження), художні обробки якої спричинилися до жанрового урізноманітнення національної академічної творчості. Водночас слід зауважити: інтенсивна затребуваність саме камерно-вокального жанру резонує з романтичними візіями світу – на зразок шубертівської та шуманівської камерно-вокальної лірики; а також романтизмом українського типу душі (епістема «філософії серця»). Суттєво також відзначити, що класичні основи жанрово-стильової спеціалізації українського солоспіву були започатковані М. В. Лисенком: це жанрові типи пісні в народному дусі, романсу, пісні-романсу та моно-драматичного солоспіву-монологу. У кожного з названих типів – власна модель музично-поетичних співвідношень, якою забезпечуються уповні конкретні архітектонічні принципи вокальної мелодики та певний тип інструментального тематизму. Знаменно, що заснована класиком жанрова типологія українського солоспіву у подальшому історичному часі здобула модерні версії; і передусім – у творчості галицького композитора Василя Барвінського (1888–1963).

Мета роботи – виявити у творчості Василя Барвінського модерну жанрово-стильову верифікацію українського солоспіву.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є солоспіви Василя Барвінського – композитора особливої долі (звинувачення у націоналізмі, сибірські табори, знищення авторського нотного матеріалу) і неймовірно високого поцінування його творчості у часі незалежності України. Методами дослідження цього матеріалу обрано теоретичні основи аналізу вокальної музики як такої родової групи жанрів, іманентність яких визначає синтез Слова і Музики. Загально це значить, що аналітичним інструментарієм дослідження є питання: співвідношення авторських систем «Композитор – Поет»; архітектонічні властивості вокальної мелодики в її зв'язку зі способом омузичення словесного тексту; та роль інструментального тематизму у відтворенні музично-поетичних співвідношень.

Результати і обговорення. Аналітичне опрацювання солоспівів Василя Барвінського буде проводитися згідно з хронологічним порядком їх написання, що надаватиме можливість вистежувати динаміку модальностей стильової верифікації українського солоспіву.

Так, солоспів *«Вечором в хаті»* на слова Богдана Лепкого (1910) для сопрано є, на перший погляд, образком камерно-вокального твору типу романсу. Однак, застосовані Барвінським принципи омузичення поетичного першоджерела – а це не тільки деталізація його образно-сміслового поля, що відповідає іманентності такого жанрового різновиду камерно-вокальної лірики, як романс, – але також високої міри модальності монологізму, що виводить цей твір на рівень типу солоспіву-вірша. Доведенням цьому є максимально вірогідно дотримана декламаційна манера вокалізації словесного тексту, що абсолютно відповідає його артикуляції за типом розмовного жанру. Відповідно надзвичайно значною є роль інструментальної партії: на неї покладено завдання творення загальної атмосфери поетичного задуму та скупчення його генеральної ідеї до рівня тон-інтонації як семантичного коду. Окрім цього слід відзначити тактичний бік інструментальної партії в плані участі структурування

композиційної форми (поширений вступ, «договорювання» поміж строфами, постлюдія).

У солоспіві «*В лісі*» на слова Богдана Лепкого (1910) для високого жіночого голосу (чи радше мецо-сопрано) Барвінський максимально суб'єктивізує образну програму поетичного першоджерела: вокальна мелодика архітектонічно складається в мелодекламацію із відтворенням розмовних інтонацій; інструментальний тематизм – картинно-ілюстративного типу, що переймає на себе роль осібного виразового стосунку щодо відтворення музично-поетичних співвідношень. До-речі: з-поміж виразових засобів, що вкладені до інструментальної партії, слід відзначити унікальну роль фактурних вирішень; а також – неймовірно чутливий рух тонального плану композиційної форми (fis-mol, h-moll, ais-moll, E-dur, fis-moll, Fis-dur). Усе, отже, вказує на особливості системних стосунків поміж «Композитором і Поетом». Що ж до визначення жанрового типу цього солоспіву, то правомірно буде вважати про його близькість до типу моно-драматичного солоспіву-монологу, але – на основі інваріанту солоспіву романсового типу.

В образі такого мета-жанру, як молитва сприймається солоспів «*94 псалом Давида*» у переробці тексту Пантелеймоном Кулішем (1918) для низького чоловічого голосу. Та водночас, цей солоспів ідентифікується також як моно-драматичний солоспів-монолог: окрім відтворення розмовних інтонацій та ймовірного декламування словесного тексту вокальна мелодика максимальною мірою сповнена драматизму й експресії, яка живиться одвертістю особистісного запитування та модальністю спротиву; своєю чергою, інструментальний тематизм у ще більшій мірі відтворює експресію образної та смислової символіки поетичного тексту в модальностях патетики та емоційного збурення (ключова теза: «О Боже одомщення, зглянься. Засяй серед свого народу»). Зокрема, саме інструментальна партія неначе веде рух композиційної строфіки цього солоспіву, переймаючи на себе вагому драматургічну роль (тотальна інтонаційно-лексична диференційованість тематизму, що переймає на себе роль семантичного коду солоспіву; стабільна зміна фактурних моделей;

інтерлюдійні осередки поміж строфами композиційної форми та промовиста постлюдія). Осібним чином слід відзначити вагому виразову роль тонального плану (c-moll, f-moll, C-dur, Des-dur, B-dur, C-dur), у якому окрім тональних змін активну участь беруть ладові альтерації. Загалом, уся виразова система у цьому солоспіві підкорена «проговорюванню» словесного тексту у вельми переконливих тон-інтонаціях.

Серію камерно-вокальних творів Барвінського типу романсу (принцип деталізації образної програми поетичного першоджерела та метод її суб'єктивізації при опорі на мовленнєвий тип вокальної мелодики) відкриває солоспів *«Ой поля, ви поля»* на слова Олександра Кониського (1923) для низького чоловічого голосу. Але суть модерної верифікації цього жанрово-стильового типу солоспіву становить передусім втілений в інструментальному тематизмі авторських голос самого Барвінського – унікального майстра піаністичної техніки компонування. Тобто, як і в попередньо розглянутих камерно-вокальних творах композитора, щодо фортепіанної партії абсолютно неприпустимим є банальне означення «інструментальний супровід»: це радше автономний і синкретично поєднаний з вокальною партією тематичний пласт, що покликаний розкривати й унаочнювати собою смислові глибини й семантичний простір поетичного тексту (ключова теза: *«Ой поля, ви поля! Мати рідна земля, скільки крові і сліз по вас вітер розніс!..»*). До-речі: з-поміж найактивніших виразових значень в інструментальному тематизмі та архітектоніці вокальної партії – тотальна хроматизація щаблів ладу, що буквально стирають пряме тональне тяжіння.

Солоспіви *«Ой сумна, сумна темна ніченька»* на слова сербської народної поезії в переспіві Якова Головацького (1923) для жіночого голосу, *«У мене був коханий рідний край»* на слова Генріха Гейне у перекладі Агатангела Кримського (1923) для жіночого голосу та *«Щаслива будь»* на слова Богдана Лепкого (1923) для низького чоловічого голосу також ідентифікуються як жанрово-стильова модель романсу: їх об'єднує художній принцип образно-сміслової деталізації семантичного поля поетичного першоджерела, що

зумовлює затребуваність в архітектоніці вокальної мелодики праобразів мовленнєвих інтоном та максимально тематично завантажений фортепіанний супровід.

Осібним чином доводиться вести мову про солоспіви-колисанки, які у творчості Василя Барвінського представлені такими камерно-вокальними композиціями, як «*Колисанка*» на слова Григорія Чупринки (1923) для високого жіночого голосу та «*Ой люлі, люлі, моя дитинко*» на слова Тараса Шевченка (1923) – також для високого жіночого голосу. Однак, з точки зору класичних основ жанрово-стильової типології українського солоспіву поміж цими солоспівами-колисанками є суттєві відмінності: в одному випадку – це високохудожня ідентифікація семантичного інваріанту колисанки народного походження (сугестивна модальність); в іншому – переродження жанрового інваріанту у колисанку-думу (моралізаторська експресія мовлення, тиратна організація композиційної форми, «перегри» немов струнами бандури засобом лексичної форми загальних форм руху), яка загально має вигляд розлогої композиційної структури із щонайдетальнішим накресленням вигинів думки в експресіоністській стилістичній манері (мається на увазі емансипованість хроматичних тонів та високої міри ритмічна чуттєвість мело-рецитацій).

Чимало захоплень висловлено стосовно солоспіву Василя Барвінського «*Місяцю-князю*» на слова Івана Франка (1923) для високого жіночого голосу: цю камерно-вокальну композицію, що має авторський підзаголовок «ноктюрн» вважають чи не найбільш вдалою в плані дотримання класичних основ жанрово-стильової типології українського солоспіву. Та водночас слід, власне, виокремити його модерну верифікацію – як такої камерно-вокальної композиції, що фактично переймає на себе семантику жанрової форми камерної кантати: моральна високість провідної ідеї та її художнє оспівування. Звісна річ: задля такої жанрово-стильової спеціалізації солоспіву знадобилася особлива структурованість композиційної форми та її драматургічна перспектива; а саме – стратегічна подільність на драматургічні фази тотально-наскрізної структури. Слід припустити, що результат музичного втілення

поетичного першоджерела цілковито продиктований образно-смісловими особливостями останнього, і що авторське позначення солоспіву «ноктюрн» (власне, музика ночі) уповні доречно й переконливо додає специфічного модального відтінку – певну відстороненість й навіть відчуження (ключова теза: «Ніжно хлюпочеться воздушне море, так в нім і хочеться змиць з серця горе»), а також метафоричного сенсу поетизацію гнітючої безнадійності щодо долі української нації (ключова теза: «Із небозвідної стежки погідної важко глядіть тобі в море глибоке, в море бездонне, в людськості бідної горе безсонне»). Повертаючись, однак, до судження про модерну верифікацію цього солоспіву в образі інваріанту камерної кантати, слід відзначити, знову ж таки, цілеспрямовано здійснювану Барвінським доволі особливу перспективу композиційної форми та її концептуальний каркас: у них чітко окреслено сегменти прологу, зав'язки дії та умовної розв'язки, яка переводиться у смислову «трикрапку». Крім того, необхідно також відзначити неймовірно інтенсивну в інтонаційному плані участь інструментального тематизму: саме він цементує композиційну структуру цього солоспіву та конкретизує-розвиває-поглиблює семантичне поле поетичного першоджерела.

До групи солоспівів Василя Барвінського у типі такої мета-жанрової форми, як молитва належить «Сонет» на слова Івана Франка (1923) для високого жіночого або високого чоловічого голосу. Висока модальна поетичність словесного тексту, в якому втілено восхвалення Матері Господа нашого Ісуса Христа (ключова теза: «Благословенна будь поміж жонами...»), панує упродовж усього солоспіву – без драматичних збурень у модальності рефлексивного споглядання, яку стабільно утримує інструментальна партія (лексема загальних форм руху). Але поміж тим, власне у вокальній партії застосовано вельми чутливу щодо відтворення смислових вигинів поетичного задуму мелодекламацію, де активну роль відіграє принцип слідування інтонаційному рельєфові мовленнєвих інтонацій. Водночас, доволі символічною є жанрова аналогія цього солоспіву із поетичним жанром сонету (буквально: ліричний вірш), щодо якого окрім певних структурних

особливостей віршування (зокрема, перехресне римування) у спеціальних літературознавчих джерелах наголошується на його діалектичній семантичній природі та інтенсивній драматургійності (теза → антитеза → синтез), що загально покликана творити так званий «сонетний замóк».

Перелік солоспівів Василя Барвінського у наближеному стосунку до моно-драматичного солоспіву-монологу доповнює «Пісня пісень» на слова Василя Маслова-Стокоза (1924) для високого жіночого голосу, фортепіано та скрипки. Як і в попередніх заувагах щодо жанрово-стильової верифікації українського солоспіву, Барвінський фактично створив передбачення структурно-семантичного інваріанту камерної кантати – з дотриманням семантики ідеалізації глибоко особистісного почуття та затребуваністю структурно адекватного щодо високого художнього сенсу поетичної ідеї композиційної логіки *quasi*-циклічного типу, а також інтонаційно диференційованого типу інструментального тематизму.

Урешті-решт, перелік солоспівів Василя Барвінського довершують ще дві камерно-вокальні композиції: «Львову» (посвята до історичного дня 24 березня 1940 року) на слова Максима Рильського (1940) для високого жіночого голосу та «Знов весна» на слова Лесі Українки (1957) – також для високого жіночого голосу. Принагідно варто згадати: більшість солоспівів композитора була створена під враженням високого мистецтва Соломії Крушельницької – унікальної на чуттєвість виконавської манери, світом визнаної української співачки (родом – із с. Біла Тернопільської обл.) і фактично родачки самого Барвінського (родом із м. Тернопіль). І ця згадка є важлива тим, що м. Львів став для Барвінського другим рідним містом – так само, як і Прага, де він студіював композицію. Щодо жанрово-стильової верифікації названих солоспівів слід вказати не тільки на їх вже усталений індивідуальний стиль композитора (висока драматургічна роль інструментальної партії й рухомості тонального плану композиційної форми), але також на поетизацію жанрового типу солоспіву-романсу.

Висновки. У творчості Василя Барвінського жанрово-стильова верифікація українського солоспіву відбулася за векторами поетизації та синтезу його художніх властивостей класичного зразка (пісня в народному дусі, романс, пісня-романс, моно-драматичний солоспів-монолог), а почасти – переродження жанрового типу у структурно-семантичний інваріант солоспіву-вірша та камерної кантати. З одного боку – це свідчення особливих прийомів щодо архітектонічних принципів вокалізації поетичного тексту; з іншого – фактично унікальна, бо максимально дієва семантична роль інструментального тематизму. Внаслідок таких підходів Барвінського щодо відтворення музично-поетичних співвідношень також фактично унікальними виявилися також композиційні принципи творення солоспіву – завжди драматургічно завантаженого складного тонального плану та наскрізної стратегії розгортання строфічної форми.

ДЕКОРАТИВНЕ ТРАКТУВАННЯ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ ЖИВОПISY

Кавецька Оксана Володимирівна

студентка,

Савчин Галина Віталіївна

старший викладач

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Актуальність проблеми. Природа здавна є джерелом натхнення для художників. Мистецькі твори, в яких оспівується краса довкілля, об'єднані в образотворчому мистецтві в пейзажний жанр. Термін «пейзаж» (франц. *paysage*, від *pays* – країна, місцевість) – жанр образотворчого мистецтва присвячений зображенню краєвиду або окремих твір цього жанру, в якому основним об'єктом зображення є природа [1].

Пейзаж є одним з найпопулярніших жанрів живопису, який має давню історію розвитку та не втрачає своєї актуальності в сучасному мистецтві. Він є найвищим ступенем художнього пізнання навколишнього світу та його образного відтворення засобами живопису.

Сучасні художники-живописці демонструють в своїх творах новий підхід до написання пейзажу. Відтворюючи явища та форми довкілля, митці зображують не лише його красу, а й відображають власне ставлення до природи, наповнюючи пейзаж емоційністю та ідейним змістом.

З другої половини XIX ст. в живописі особливо популярним став декоративний пейзаж. Декоративна манера написання пейзажу дозволила митцям використовувати у своїх творах незвичну кольорову гаму, стилізацію як художній прийом, асоціації тощо.

Аналіз наукових досліджень. Декоративне трактування навколишнього середовища засобами живопису знайшло своє відображення у наукових дослідженнях. Зокрема, проблемі пейзажного жанру присвячено дослідження Н. Асєвої, М. Бажана, Р. Бащенко, К. Богемської, Ю. Белічка, З. Лильо-Откович, Л. Савицької, В. Стасевича, А. Ягодовської та ін. Особливості

створення художнього образу в пейзажі вивчали К. Кларк, Г. Дятлева, В. Чуприна, Д. Степовик, Л. Отрошко та ін.. Закономірності декоративного трактування природи розглядали А. Горбенко, М. Чепульська, М. Пічкур, Л. Голембовська, О. Денісенко, Т. Ільїна, Н. Кириченко, Т. Смирнова, М. Яковлєв, В. Кукенков та інші. Проте можна констатувати, що науково-дослідницькі розробки в галузі відтворення декоративного пейзажу засобами живопису знаходяться ще в стадії становлення.

Виклад основного матеріалу. Довкілля є невичерпною скарбницею творчості для митців. У спілкуванні з довкіллям вони отримують уявлення про красу, гармонію та досконалість природи. Однак, створюючи художні образи, художники не ставлять за мету відтворити об'єкт чи предмет дійсності з фотографічною точністю. Образотворення, як творення живописного образу, є творчим процесом, що перетворює природній об'єкт засобами художнього вираження [2, с. 102].

Існують різні форми художнього вираження – від реалістичного до декоративного та абстрактного. Декоративне трактування форми (предмета, об'єкта) – це процес активного відбору найбільш суттєвих особливостей його форми як такої, відмова від усього другорядного й допоміжного [7, с. 191]. У декоративному зображенні реальне набуває зовсім інших форм, відмінних від свого природного втілення.

Термін «декоративність» має на даний час різні трактування в науковій літературі. Ряд дослідників ототожнюють це поняття з оздобленням, інші визнають як додаткову властивість твору мистецтва [5].

Художні прийоми, що надають живописному твору декоративності, різноманітні. Вони залежать від творчого задуму художника та тісно пов'язані з оволодінням ним методом творчої інтерпретації натури.

Основним та найбільш поширеним художнім прийомом є стилізація – це художнє відтворення предметів, фігур в умовно спрощеній формі [7].

Загалом у процесі творчої стилізації спрощують або ускладнюють форму, колір, окремі деталі об'єкта, інколи відмовляються від передачі його об'єму.

Таким чином творча стилізація обов'язково носить індивідуальний характер і містить авторське бачення і або перетворення явищ навколишньої дійсності із внесення в їх відображення елементів новизни [2]. В. Михайленко та С. Прищенко зазначають, що сучасні прийоми стилізації відзначаються різноманітністю способів: декорування, спрощення форми, формалізація, абстрагування тощо [6].

Узагальнюючи дослідження, можна виділити наступні прийоми стилізації:

- пошук асоціацій;
- пошук аналогів;
- зміна силуету форми;
- зміна окремих деталей;
- зміна колориту;
- перетворення площинну форму;
- зміна пропорцій;
- деформація;
- комбінування;
- формалізація;
- абстрагування;

Загалом творча стилізація характеризується такими рисами, як простота форм, їх узагальненість, геометричність, символічність, лаконізм, площинність тощо.

Горбенко А. виділяє наступні принципи стилізації [3]:

- а) узагальнення форми в її межах;
- б) узагальнення форми зі зміною обрису (окреслення предмета);
- в) перетворення об'ємної форми в площинну;
- г) зміна характеру форми на більш декоративну;
- г) узагальнення форми і спрощення конструкції.

Декоративний пейзаж повинен відтворювати краєвид і водночас відповідати законами побудови декоративної композиції. Адже саме за

допомогою композиції організовується на площині фігури та об'єкти, відтворюється їх взаємозв'язок та супідрядність. Всі елементи композиції (формат полотна, масштаб, композиційний центр тощо) мають створювати гармонійну та органічну цілісність. Так Ф. Ковальов визначає п'ять законів композиції, які мають бути витримані в живописному творі [4]:

- 1) закон цілісності;
- 2) закон пропорцій;
- 3) закон симетрії;
- 4) закон ритму;
- 5) закон виділення головного.

Крюкова Г. так характеризує дотримання законів композиції в живописному творі: «Наявність цілого – перший закон композиції. Ці частини знаходяться в певному співвідношенні за величиною один з одним та цілим – це пропорції (другий закон композиції). Як розташовані частини цілого один до одного пов'язано з поняттям симетрії. Частини неподільного повторюються або певним чином чергуються (це ритм). І, нарешті, всі частини поєднуються навколо чогось головного (в картині це головна дійова особа або група)» [4].

Окрім того, в декоративному пейзажі засобами живопису необхідно відтворити простір. Для цього дотримуються певних правил повітряної та лінійної перспективи: тоновий контраст об'єктів композиції потрохи зменшується в міру віддалення від переднього краю; небо ближче до горизонту поступово бліднішає, а також враховуються просторові властивості кольору об'єктів; змінюються розміри предметів в залежності від віддаленості тощо.

Не менш важливу роль у декоративному пейзажі відіграє мазок, який є основним технічним прийомом живопису. Мазок бере активну участь у передачі об'єму, відтворює матеріальний характер та фактуру форми, поєднає колористичне розмаїття доквілля. А також створює емоційність живопису, передає настрій митця та його ставлення до об'єкта зображення.

Загалом процес стилізації природних форм у роботі над декоративним пейзажем має будуватися в такій послідовності:

– емоційно-образне сприйняття довкілля та творчий задум;

На цій стадії, відбувається початкове художнє накопичення. Йде накопичення спостережень та вражень, відбір найцікавіших моментів чи ракурсів, вивчення змін в залежності від періоду доби чи пори року. Після художнього накопичення виникає задум, який є евристичним прозрінням художника-живописця та стає початком цілеспрямованої роботи над твором у вигляді виконання ескізу. Під час пошукової роботи виконуються різноманітні начерки, замальовки, вибираються найбільш вдалі плани. Потім остаточний варіант композиція стилізується.

– узагальнення контурів природної форми (інтерпретація структури зображуваного – від силуетних обрисів до кольорових, тонових та фактурно-текстурних характеристик);

– пошук формовираження зображуваного (умовно-довільна зміна розмірів предметів, їх співмасштабності, кольорових і тональних відношень, взаєморозміщення);

– досягнення цілісності звучання усієї композиції пейзажу, що передбачає досягнення органічної єдності змісту і форми.

Творчий підхід, художні прийоми, виражальні засоби, дотримання законів і правил в декоративному пейзажі допомагають митцю досягнути поставленої мети та забезпечують успішне художнє відтворення краси довкілля на площині картини.

Висновки. Серед художньо-стилістичних особливостей живописного вираження природи існують різноманітні художні ключі, які сформовані на засадах реалістичного, декоративного чи навіть абстрактного.

Декоративна манера трактування довкілля особливо багата на художні образи. Таке живописне зображення характеризується відмовою від усього другорядного й допоміжного, а вся увага зосереджувалася на ключовому, домінуючому, пріоритетному. Творення декоративного образу пейзажу є творчим дійством, яке передбачає стилізацію побаченого, сприйнятого, творче переосмислення його, перероблення зримої «зовнішності» на принципово інше

формовираження (узагальнене, декороване, орнаментоване), зберігаючи, однак, задану природою структурну цілісність та подобу як таку.

Пейзаж найяскравіше може показати справжню емоційну і світоглядну сповненість художника, ніж інші жанри. Розкриваючи навколишню дійсність як епічну, ліричну, романтичну за настроєм, масштабом, освітленості, тематиці мотиву, він багато розповідає про свою особистість і про свої думки на позначену у пейзажі тему. Художник мимоволі проектує себе та свій стан на краєвид. Л. С. Виготський писав, що мистецтво для художника – це свого роду психоаналіз. І займаючись певною, важливою і бентежливою для нього темою, він аналізує та вирішує її для себе несвідомо.

Декоративне трактування природи не втрачає своєї актуальності на сучасному етапі розвитку образотворчого мистецтва. Художник сучасним для його часу образом сприймає довкілля і відповідним чином його зображує. Тому кожен твір несе у собі відбиток художника як представника свого часу.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної мови URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%B0%D0%B6>
2. Голембовська Л. С. Декоративна інтерпретація академічних завдань з живопису. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 3. С. 100–104.
3. Горбенко А.О, Чепульська М.Ю. Стилізація пейзажу в образотворчому мистецтві. Збірник ПТІАУ №14. 2014. С. 26 – 29.
4. Крюкова Г.О., Мостовщикова Д. О. Теоретичні основи композиції в образотворчому мистецтві. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/50-dvadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/467-teoretichni-osnovi-kompozitsiji-v-obrazotvorchomu-mistetstvi>.
5. Куценков В. И. Декоративная живопись: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед.ун-т», 2008. 106 с.

6. Пічкур М. Метод стилізації як засіб творчого розвитку майбутнього дизайнера на заняттях з композиції. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10(3). С. 105-110. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_10\(3\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_10(3)__18).

7. Яковлєв М. Стилiзацiя та абстрагування – основа моделювання образної виразностi. *Українська академiя мистецтва*. Дослiдницькi та науково-методичнi працi. Київ, 2011. Вип. 18. С. 188–197.

HISTORICAL SCIENCES

ТРАДИЦИОННАЯ ПИЩА И НАПИТКИ НАСЕЛЕНИЯ БАКУ В КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Ахундова Лейла Ильгар кызы

к.и.н.

Институт Археологии, Этнографии и Антропологии НАНА

г. Баку, Азербайджан

Введение. Пища и напитки относятся к важным элементам материальной культуры народа. Большинство этнографов-исследователей считают пищу и связанные с природными и хозяйственными условиями областями культуры, важнейшим дифференцирующим компонентом хозяйственно-культурных типов, как связанную в основном с производственными и жизнеобеспечивающими подсистемами культуры. При учёте дифференцирующих свойств пищи большое значение имеет в ней удельный вес, растительной и животной, злаковых, бахчевых, фруктовых и прочих культур. Изучение пищи, её состава, способов приготовления помогают выявить корни, пути сложения народов, их культурных связей. В целом характер пищи, её разнообразие, специфические элементы определяются природно-климатическими, географическими условиями и древними традициями.

Цель работы. Заключается в том, чтобы выяснить основные компоненты традиционной пищи, в том числе и виды некоторых напитков домашнего приготовления в городе Баку в указанном периоде истории.

При изучении пищи населения города Баку нужно иметь в виду, что эта кулинарная культура не представляет собой нечто абсолютно новое, неповторимое, чем в других зонах Азербайджана.

В зависимости от хозяйственной деятельности, от социального состава пища имеет своеобразные черты. Бедным слоям населения было тяжело

прокормиться, тогда как богатые и зажиточные люди в течение всей жизни особое внимание уделяли питанию. Поэтому в развитии традиционной пищи роль состоятельных слоёв населения неопределима.

Основные материалы для изучения исследуемой проблемы являются дневники путешественников, редкие архивные данные и опрос среди некоторых взрослых населений города.

Методы изучения указанных материалов является сравнительный, описательный характер, анкетирование опросов.

Итак, пища, их разнообразие, всевозможные напитки домашнего приготовления, в XIX – нач. XX вв. удивляли путешественников посещавших Баку. Эти люди с большим удовольствием пишут в своих исследованиях, воспоминаниях о гостеприимстве, о разновидностях пищи, об их названиях, а некоторые даже описывают способы их приготовления, основные ингредиенты, культуру подачи к столу и т.д. Но эти заметки не носят научный характер.

Результаты и обсуждение. В наше время, в эпоху быстрого распространения более или менее унифицированной общемировой урбанистической культуры этническое своеобразие народов в материально-бытовой сфере постепенно стирается. Однако показательно, что в области пищи этнографическая специфика сохраняется направленно более стойко и долго, нежели в других сферах материальной культуры. В этнографической науке пища условно разделяется на повседневную, ритуальную – праздничную, свадебную и поминальную. По составу продуктов при приготовлении блюд, пища бакинцев делится на 2 основные группы – растительного и мясомолочного характера. В Баку ритуальная пища отличается от повседневного тем, что в ней больше разнообразия, калоритности, также различные способы приготовления. Другая особенность пищи, приготовленная в Баку, заключается в совместном употреблении как растительных, так и мясомолочных продуктов.

Пища растительного происхождения. В этой условной группе основное место занимают зерновые, точнее мучные, которые на территории Азербайджана несомненно известны с появлением пшеницы.

Пшеницу в Баку употребляли в виде муки. В Баку и в её ближайших окрестностях пшеницу не выращивали, поэтому население в исследуемое нами время покупали муку в зонах Куринской низменности. С давних времён на богатых орошаемых районах вдоль этой реки местное население выращивало несколько сортов пшеницы, в том числе красную и белую. Выпечкой хлеба в Баку занимались в основном женщины. В процессе приготовления пользовались такими орудиями как «qolçak» – нарукавник, который шили из прочного материала, «dovaq» – специальная подушечка, которую наполняли саманом, «şiş» – металлический крюк небольшой длины, для вынимания готового хлеба из тендира, «arsin» – металлический нож без рукоятки для разрезывания теста. Со второй половины XIX века на базарах Баку особой популярностью пользовался «даглы чюрйи» – (хлеб горцев – перевод дословный). Такой хлеб пекли в основном в махаллах Чемберекенда, Ясамалы, Комуρχу. Сравнительно большой по диаметру, достаточно тонкий по центру, такой хлеб имел особый аромат и вкус. Популярностью, особенно среди пожилых женщин пользовались такие «xəmir xorəyi» (мучные блюда), как «xingal» (хингал), «düşbərə» (душбере), «gürzə» (кюрзе), «əriştə» (ериште), «xəşil» (хашил). «Xingal» в основном готовили двух видах – «qiymə xingal» и «sulu xingal». Излюбленной мучной пищей в Баку была «düşbərə» (пельмени). Бакинские пельмени, считались самыми лучшими пельменями во всём Кавказе. Из пшеничной крупы в Баку готовили «tinc», который в западных зонах Азербайджана был известен под названием «qovut». Из зернобобовых растений в Баку в траурный день «Aşura» (Ашура) готовили специальную пищу «hədiq». Быстро приготовляемой пищей в Баку был «quumağ». Основным блюдом из риса был «plov». По нашим исследованиям в Баку в это время умели готовить около 30 разновидностей плова. Со второй половины XIX века в Азербайджане стали повсеместно сажать картофель, а фасоль с конца XIX века. Поэтому эти

виды растительности стали применяться в рацион питания азербайджанцев, в том числе население Баку с начала XX века. А до этого в Баку не было отдельных блюд из этих двух овощей. Зелень употребляли в пищу ежедневно. Население Баку в ежедневном рационе использовали различные супы – шорба с зеленью, «soğan şorbası» – (суп с луком), «şotu sıuğı» – (рисовая каша со шпинатом) и т.д. В жаркие, знойные летние дни женщины в Баку любили готовить «dovğa» из катыка с зеленью и рисом.

Выводы. Если внимательно рассмотреть основные виды пищи и различных напитков домашнего приготовления, становится ясно, что население города Баку в период нашего исследования особо относились к питанию, умели готовить разные блюда и следить при этом за свое здоровье.

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ, РАЗРАБОТАННЫЕ М.НЕМАТ

Пиргулиева Ганира Али кызы
док. философии по истории, доцент
Бакинский Государственный Университет
исторический факультет, старший преподаватель
г. Баку, Азербайджан

Введение. Эпиграфика как наука сформировалась с периода Европейского Возрождения. Методы и методология изучения эпиграфических памятников были разработаны различными учеными с 18 века. Формирование и сложение этой науки самостоятельно от других отраслей гуманитарных наук относится в основном 19-20 столетию. В историографии эпиграфической науки известны многие имена известных ученых зарубежных стран, в том числе и азербайджанских ученых, жившие в вышеуказанные столетия. Однако эти ученые не имели собственные методы изучения памятников письменности на жестких материалах, особенно в период халифата. Так, изучая и используя публикации великого ученого востоковеда-эпиграфиста и историка Мешади ханум Немат четко выявляется особый подход к материалу. Этот метод включает в себе не только краткие письменные надписи и их буквальный перевод. В ее метод входит комплексный подход к источникам, точнее все исторические данные; источники, карты, археологические и архивные материалы, этнографические опросы, вплоть до картин художников. Таким образом, методы разработанные М.Немат имеет огромное историческое значение для дальнейших исследователей в этой области. Уточнение и пропаганда основ этого метода является важной проблемой в изучении истории восточных стран периода средневековья.

Цель работы. Внимательно изучая труды различных историков-эпиграфистов, в том числе великого азербайджанского ученого профессора,

доктора исторических наук Мешеди ханум Немат можно определить основные методы изучения эпиграфических материалов. В корне эти методы особо не отличаются от комплекса методов и методологий всех других исторических наук. Однако для этой науки больше требовались практические подходы для уточнения главных вопросов, касающиеся письменных данных на жестких материалах, т.е. конкретно предметов эпиграфики.

Особо следует отметить, что как бы консервативные не были или же на первый взгляд не показались бы эти простые методы, они были достаточно точные и плодотворные. Конечно в современном этапе в связи с развитием информационной технологии, различных компьютерных программ методы работы над материалами эпиграфики намного упростились. Однако, тема нашего исследования касается конкретного ученого и прошлого столетия, поэтому мы сочли нужным не затрагивать новейшие данные в этом направлении.

Материалы и методы. Итак, в основе методов изучения эпиграфических материалов, конкретно найденные на территории Азербайджана в прошлом столетии покойной М.Немат лежат нижеследующие этапы:

1. До поиска каких - то эпиграфических материалов, выяснить место нахождения памятника по архивным данным (если таковы имеются). Этот пункт больше относится к тем архивным данным, которые включают в себе отчеты военных-топографов, рисунки художников-путешественников, работы краеведов, опубликованные газетные, журнальные материалы, отдельные календари, опубликованные, конкретно для нашей страны во времена Российской экспансии для улучшения захватнической политики. Отдельные строительные документы с указанием планов и чертежей, сохраняющийся в различных странах в архивах различных направлениях. В этих документах сохраняются не только новые постройки, например в 18- или 20 веках, но и существующие до этих столетий; так как в некоторых документах сохраняются бюджетные расчеты для реставрации каких -то старых мечетей, минаретов и т.д. В таких случаях в начале документа писали общую картину с памятника, и

разумеется данные о надписях.

2.Проведение этнографических опросов среди местного населения. В специальный вопросник, составленный в каждом случае составлялась автором. Основные данные полученные от населения, видимо отдельно проверялась.

3.Проведение опроса среди религиозных деятелей и работников кладбищ. Эти люди порой продолжали специальность от старших поколений. И поэтому больше чем местное население знали о памятниках не только исламских мемориальных сооружений. Но и об отдельных личностях, известные среди народа свой благотворительностью или по образу жизни, в результате чего после смерти оставляли какие -то эпитафии на надгробных камнях.

4.Ознокмление с отчетами археологических раскопках из местоположения подобных памятников. Во всех отчетах археологов по отдельным районам или памятникам имеется вначале общий обзор места, где проведут раскопочные работы. В этих обзорах особое место всегда отводилось к таким точным данным, как камни с надписями из каких то памятников, или же просто из первоначальных разведочных работах. Археологи обязательно описывают в своих отчетах первоначальный вид подобных ценных артефактов, если таковые имеются.

5.Крапотливая работа с нарративными данными. Многие рукописи не переведены по сей день. Но зная некоторых восточных языков, живя в странах халифата, ученый знает в каких книгах может быть данные о каком -либо памятнике периода ислама. Тогда приходится обращаться к ученым арабистам, востоковедам, чтобы найти минимальную информацию.

6.Часто надписи до наших дней доходят в стертом состоянии под влиянием людей или природы. Чтобы восстановить этих письменных данных приходится обращаться к основам исторической науки. Если не имеется какие -либо данные, тогда приходится найти аналогичные эпиграфические памятники и с помощью основ палеографии восстановить недостающие части.Для этого нужно в полевых условиях снят эстамп всех существующих частей надписей со всеми точными размерами надписей. Эстамп, видимо снали несколько

экземпляров. Масштаб должен быть 1 к 1, какой бы там памятник не был. Следующим важным этапом в данных моментах является фотофиксация надписей. Главным в таких работах является фиксация со всех сторон как первоначальной форме, так и после очищения.

7. Ученые отдельно разработали методику работы с материалами, на которых были оставлены надписи. И на основе работы резьбы по камню выявила несколько крупных школ на территории исторических земель нашей страны. Так зная эти школы, человек может выяснить к какой школе художественной резьбы по камню относиться какой то эпитафический памятник. Благодаря этому методу сегодня мы можем без особых условий выяснить стиль работы мастеров на таких материалах. Если имеется привозный материал, то выявить влияние какой- то другой школы на определенный памятник.

8. Отдельно следует указать форму работу ученых с некоторыми отдельными словосочетаниями на надписях погребального характера. Но прежде чем их указать, отдельно ученые-эпиграфисты должны указывать в своих трудах некоторые течения суфизма и тасаввуфа, распространенные например, в Азербайджане период средневековья. Тут следует указывать основы этих течений, обряды и обычаи, а лишь после этого выявить главные идеи на эпитафических материалах. Так благодаря этого типа методики сегодня без особого труда мы умеем выявить продолжителей различных религиозных течений. Так, например, в истории ислама нашего народа выявлены точные данные о суфизма.

9. Отдельно разработаны методы с медицинскими и образовательными центрами. Так благодаря этому методу сегодня мы точно знаем что пиры не являются просто местом простого поклонения, а также местами, где отдельные личности лечили больных. Так, существующее мнение о том , что пиры являются местом преклонения перед камнями или идолопоклонничество, теряет своего смысла. Среди этих болезней особое место по методу ученого, занимает душевнобольные. И разумеется особой лечение основывалась к основам ислама,

а не идолам.

10. Статейный период.

Результаты и обсуждение

Основные результаты данного исследования заключаются в уточнении методов для изучения эпиграфических материалов.

Обсуждения по поводу выявленных методов М.Немат велись в аудиториях Бакинского Государственного Университета и в некоторых археологических раскопках, проведенные в Азербайджане с участием автора данной статьи.

Выводы. На основе изученных трудов по эпиграфическим материалам М.Немат становится вполне ясным главный факт о том, что к надписям следует относиться не так как обычный материальный артефакт. А наоборот по методу разработанной этой выдающийся ученого любая надпись со всеми элементами прописи, отдельные символы имеют особое историческое значение. Значит используя этих четко выделенных методов можно выявить точные данные по различным проблемам истории.

LITERATURE

СТОРІНКАМИ БІОГРАФІЇ ПОЕТА ОДЕЩИНИ ПАВЛА ПОЛІЩУКА

Мітакі Марія Валеріївна

учениця 10 класу Закладу загальної середньої освіти
“Новодолинський ліцей” Авангардівської селищної ради
Одеського району Одеської області

Дребницька Ірина Дмитрівна

вчитель української мови та літератури вищої категорії,
заступник директора ліцею з виховної роботи
ЗЗСО “Новодолинський ліцей”, с. Нова Долина

Авангардівська селищна рада,
Одеський район, Одеська область, Україна

Вступ. Дослідницька робота присвячена вивченню біографії поета Одещини родом з с. Нова Долина. Так як програма української літератури виділяє години на вивчення життя та творчості поетів і письменників рідного краю, то, на мою думку, для нашого краю доречним буде вивчення життя та творчості нашого місцевого поета. Його поетичні твори мають різноманітні тематичні напрямки та мотиви. Сам поет був різнобічно обдарованою натурою, активним громадським діячем, мав власних дітей, опікувався вихованням підростаючого покоління, зберіг світ дитинства у собі.

У роботі досліджено та систематизовано біографію сільського поета — романтика, яку до цього часу ще ніхто ніде детально не описував.

Дана дослідницька робота робить вагомий внесок у вирішення актуального питання вивчення літератури рідного краю. В Україні ще немає робіт, в яких би детально досліджувалась біографія Павла Федоровича Поліщука. Важливо вивчати літературу рідного краю, щоб мати уяву про особливості своєї малої Батьківщини, пишатися своїм краєм. Література рідного краю — це частина національної літератури.

Мета роботи: дослідження сторінок біографії поета Павла Поліщука,

популяризація імені поета.

Матеріали та методи дослідження:

1. Вивчення літературних та інформаційних джерел.
2. Дослідження прижиттєвих інтерв'ю з поетом.
3. Дослідження біографічних та поетичних рукописів Павла Федоровича.

Матеріалами дослідження є прижиттєві інтерв'ю з автором, друковані збірки поезій, власні рукописи біографії та творів автора, які він не встиг надрукувати.

Результати та дослідження. Поліщук Павло Федорович народився в с. Веселе Андрієво-Іванівського району (нині Миколаївський район) Одеської області 3 березня 1937 року.

Мати — Поліщук Анастасія Василівна, 1906 року народження. Батько — Поліщук Федір Павлович, 1902 року народження.

Батько закінчив чотири класи церковно-приходської школи і на той час вже був дуже освіченим. Малий Павло пригадує, як батько читав, а всі сусіди сходились і слухали його. Федір Павлович любив розповідати побачене й почуте ним про громадянську війну, адже він був помічником командира взводу. Його було двічі поранено в кінці громадянської війни, десь у шпиталях помирає від тифу. Це стало причиною його постійних хвороб. І хоч він встиг створити сім'ю, проте жити йому довго не судилось. До кінця життя працював у колгоспі “Вільна праця”.

Мати також закінчила чотири класи церковно-приходської школи, теж на ті часи була освіченою. Мати часто читала дітям казки, оповідання, читала твори Т.Шевченка. Вона дуже хотіла, щоб її діти теж читали й пізнавали світ. Посміхаючись, вона не раз говорила: “Дружіть, дітки, з книжкою, вона вас тільки добру навчить.”. Мати вберегла дітей від голоду, виховала й вивела в люди. [4 ст. 64].

Дитинство поета припало на часи війни. Сім'я жила дуже бідно. Та і у всьому селі заможно жили лише декілька родин, а інші, як то кажуть, виживали

на бідненькій “латурі”. Латурою називали суп, де крупа одна одну не могли наздогнати. Малий Павло разом з такими ж дітьми в холодному й голодному 1947 році чекали весни, як Бога. А чому? Тому що танув сніг, на пригірках вже ставало сухо, а в долинах було води, хоч греблю гати. Діти ловили ховрахів, били їх, знімали шкірки й смажили на вогні. Ховрашині шкірки теж приносили користь. Їх приймала кооперація, а взамін видавала борошно, цукор, полотно, нитки і. т. ін. Вже тоді мати мала можливість синові пошити штани й сорочку. І тоді вже Павло став схожим на інших хлопців, своїх однолітків, бо до цього часу ходив в спідниці сестри чи в порватих недоносках брата. Скільки ж у хлопця було радості від того! [5]

Важкі були часи... Діти росли собі та й росли, проте не знали радощів, бо росли вічно голодними й холодними. 1947 рік поет згадує у своєму вірші “Подвиг матері” [2 ст. 88]

На початку війни захворів батько, а отже матері довелось самій годувати й доглядати дітей.

Батько помер 20 травня 1945 року, ледве діждавшись звістки про Перемогу. Мати самотужки виховувала дітей, а вони їй чим могли допомагали. Павло з братом ловили ховрахів щодня, збирали шкірки, близько 20-25 штук. Завдяки цьому родина могла вже собі дозволити густий пшоняний суп, з цибулею та соняшниковою олією.

Після голодного 1947 року всі, хто вижив, діждали нового врожаю картоплі, квасолі, гороху, пшениці, проса, жита. Могли вже уволю наїстися пшоняної каші. Продовольча епопея закінчилась після 1950 року. Проте спогади про голодні роки закарбувались в дитячих серцях. Через все своє життя вони пронесли розуміння того, що хліб — найбільша цінність в житті людини, так він писав у поезії “Хліб, як життя, бережіть!” [3 ст. 69].

Свої юні роки після війни Павло Федорович згадує досить детально. Чим він тільки не займався... Крім школи, коли починались літні канікули, він намагався бути чимось корисним матері. Вона не раз повторювала: “Яка ж я рада, що в мене є ось такі помічники. Що я без вас робила б?”. Хлопець був

підпасичем у місцевого вівчара діда Орися. Він любив усе живе: коней, корів собак, кішок. Навіть дерева теж відносив до живих істот і вірив, що вони мають душу. Це все була материна наука. Мати вчила, що робити добро ближньому — це вже подвиг. З теплотою й невимірною синівською любов'ю в своїх творах колись напише Павло про свою матір. Безмежна вдячність звучить у кожному рядку поезії “Спасибі, мамо”. [3 ст. 20].

В 13 років хлопець вже не тільки варив суп, а міг добряче готувати, навчившись від своєї матері. Потім навчився брат, а сестра ще малим дітям все вміла. Мати в ній душі не чула і всьому її навчала.

З теплотою Павло Федорович береже спогади про діді Орися. Разом з ним пас овець, ремонтував вівчарню. Дід був дуже задоволений своїм підпасичем, бо той все хотів знати й весь час про щось запитував. Дід розповідав неймовірні історії, а хлопець спрагло слухав і все карбував у своїй пам'яті. Спогади про своє дитинство автор описує в автобіографічних оповіданнях “Маленький диверсант”, “Мені тринадцятий минало”, “Почесний гість”, “Надія, говорять, помирає останньою” та в автобіографічному рукописі, адресованому учням ЗЗСО “Новодолинський ліцей”.

Після закінчення семирічної школи Павло навчався в Ісаєвському зоотехнічному технікумі за спеціальністю зоотехнік. Провчився два роки, а потім його призвали на військову службу.

Павло Федорович здобув професію сигнальника у м. Миколаїв. Після ретельного відбору він потрапляє на службу на крейсер “Михайло Кутузов”, який на той час стояв на ремонті біля м. Миколаїв. Там розпочалась служба поета-романтика, що й гадки тоді не мав про своє майбутнє. А доля йому піднесла такі неймовірні історії, що їх вистачило б для написання не одного роману. Про свої спогади автор згодом напише оповідання російською мовою “Чрезвычайное происшествие на флагмане Черноморского флота», « Дальний поход флагмана Черноморского флота на берег Невы на парад трех флотов», «Визит флагмана Черноморского флота в Албанию» [6], але так і не встигне надрукувати.

Служба на флагманському кораблі була дуже важкою та відповідальною. Після того, як затонув флагманський корабель лінкор “Новоросійськ”, корабель “Михайло Кутузов” (як найновіший на той час, був спущений на воду перед самою війною на Миколаївському суднобудівному заводі) підхопив естафету флагмана Чорноморського флоту. Всю строкову службу молодий Павло Поліщук пройшов на кораблі “Михайло Кутузов”. Він навчився робити все: готувати їжу, ремонтувати обмундирування, прати одяг, драйти палубу. Навчився повністю себе обслуговувати. За дуже короткий час народився зовсім інший чоловік, чоловік — воїн, який по-новому мислив, був призваний захищати в будь-який час свою родину та Вітчизну. Мав величезне бажання все знати і вміти. Служба на флоті зробила з нього справжнього чоловіка. Чоловіка — романтика, закоханого не лише в жінок, а і в море.

На той час було великою честю служити в воєнно-морському флоті, але й надзвичайно важко. На крейсері була сувора дисципліна, кожен з військовослужбовців повинен був чітко знати свої обов'язки, а крім цього, повинен був вміти замінити свого побратима у разі необхідності. Вночі військовим проводили навчальні бойові тривоги, вдень — тренування. Іноді матроси так виснажувались, що засипали стоячи на вахті. За це теж карали. Командир та бойові офіцери вчили долати труднощі, адже весь Чорноморський флот брав приклад з команди флагмана “Михайло Кутузов”.

На кораблі Павло був сигнальником. Його місце було розписане по лівому борту, де знаходився трап, до якого швартувались баркаси й катери. Обов'язок сигнальника полягав у тому, що він мав сповіщати старшині коли відходив чи швартувався катер, обов'язково вказуючи час, для занесення даних до вахтового журналу.

Під час військової служби Павло Федорович брав участь у дальньому поході Севастополь — Балтика — Лібава — Балтійськ — Таллін — Петроград (Ленінград). 28 липня 1958 року в День військово-морського флоту маршал Жуков приймав парад трьох флотів: Чорноморського, Балтійського і Північного на р. Неві.

За цей незабутній похід всі учасники від офіцерів до матросів одержали нагороду від командування флотом “За дальний похід”.

Далі курс флагмана “Михайло Кутузов” лежав через Адріатичне море до берегів Албанії в місто Дурес. Морякам повідомили, що на даний час в Албанії панує голод. Кожен, хто бажає піти у звільнення, повинен взяти повний мішок хліба й роздати на березі людям. Місцеві жителі були дуже щасливі, адже їхні запаси хліба поповнились завдяки морякам на найближчих півроку. Шість днів флагман стояв на рейді біля берегів Албанії, а після виконання своєї місії корабель “Михайло Кутузов” вирушив у рідний Севастополь.

В 1960 році після демобілізації Павло Поліщук повертається додому. Спеціальності ніякої ще не мав, була лише незакінчена середня освіта, два курси зоотехнікуму. Проте була велика віра у майбутнє. У нього все було ще попереду!

Він пішов навчатись в Акаржанську сільськогосподарську школу за фахом ветфельдшера. Закінчив школу на відмінно, з відзнакою. Незважаючи на те, що він так і не отримав вищої освіти, це не завадило йому стати хорошим спеціалістом в своїй професії.

Про свої трудові будні у колгоспі “Україна” автор писав байки такі як: “Колгоспні збори”, “Апарат треба міняти”, “Пригода космічна” та ін. В двох оповіданнях “Ластівочка, ти будеш жити...” та “Мучениця” [6] він описує незвичайні пригоди з особистої ветеринарної практики. Багато хто заздрив його терплячості і спокою, з яким він підходив до вирішення складних ситуацій. Однак таким був Павло Федорович завжди: спокійним, милосердним, розсудливим, відповідальним, дисциплінованим, з відмінним почуттям гумору. Перед виходом на пенсію після себе він залишив достойну заміну. Довгий час практикував молодого спеціаліста аж до того часу, поки сам не став впевненим у ньому на всі сто відсотків.

Вже після виходу на заслужений відпочинок у 2001 році Павло Федорович з дружиною Зінаїдою Іванівною переїжджає з с. Веселе до свого сина Сергія в с. Нова Долина Овідіопольського району на постійне місце

проживання. Тут він почав активно писати й друкувати свої твори, повністю присвятив себе поезії. Часто Павла Федоровича запрошували на літературні заходи, святкові зустрічі до школи, сільської бібліотеки, будинку культури .

Після демобілізації, коли Павло вже влаштувався на роботу та навчання Павло Федорович одружився із Зінаїдою Іванівною 7 листопада 1960 року

Зінаїда Іванівна була першим критиком в його творчій літературній діяльності.

Непомітно підкралась старість, проте вона ще міцніше поєднала їхні серця. Вони, як і в молодості, були закохані до нестями. В день їхнього золотого весілля Зінаїда Іванівна була вже важко хвора. Збірка “Золоте весілля”, яку присвятив їй коханий чоловік, стала чудодійними ліками, які продовжили її життя ще на декілька років.

“Вона була для мене радістю й коханнячком, натхненницею, моїм сонечком, моїм лікарем, моїм критиком, моєю маленькою королевою”, - радісно і водночас сумно розповідає поет під час одного інтерв'ю з ним. “Кожен день, прожитий з нею, був для мене святом!” - захоплено згадує Павло Федорович. - “Ось і зараз вона ніби стоїть переді мною, всміхається щасливо й запитує чи не забув я нашу “бабусину осінь”. О ні, моя радосте! Я нічого не забув! Я все пам'ятаю!” [5].

Висновки. На мою думку, Павло Федорович в поезіях та оповіданнях не просто описує спогади свого дитинства, юності, кохання до дружини. Його твори мають дуже повчальний характер. Вони вчать цінувати все, чого сьогодні вдосталь є у сучасної молоді, поважати батьків, виховують в підростаючому поколінні такі моральні якості, як людяність, повагу, милосердя, дружбу.

Дане дослідження дає змогу детально познайомитись з життям і творчістю нашого місцевого поета-земляка, сільського романтика Павла Федоровича Поліщука. Його творчістю пишається Одещина. Практичне значення дослідження є вагомим не лише для Нової Долини, Одещини, а й для України в цілому. Подані мною дослідження можуть стати цінним матеріалом для позакласної роботи, уроків літератури рідного краю, а також для музейної

справи. Українці мають знати про своїх талановитих літературних діячів та берегти пам'ять про них для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поліщук П. Золоте весілля. Одеса: “Друкарський дім”, “Фаворит”, 2010
2. Поліщук П. Сільський романтик. Одеса: “Друкарський дім”, “Фаворит”, 2009
3. Поліщук П. Потапова В. Розцвіта Нова Долина. Одеса: “Друкарський дім”, “Фаворит”, 2008
4. Поліщук П., Кіліянова Л. Новодолинські зірочки. Одеса: “Друкарський дім”, “Фаворит”, 2011
5. Особисті автобіографічні рукописи П. Поліщука.
6. Рукописи поетичних творів та оповідань П. Поліщука.

СБОРНИК ЭССЕ ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Душабаева Санабар Турсунбаевна

Преподаватель

Казахстан, Жамбылская область

Меркенский район,

Общеобразовательная школа-лицей N 9

имени Владимира Саввы

Введение.

Данная работа является путеводителем в освоении навыка в написании творческих работ в средней школе.

Долгое время в средней школе основное внимание уделялось написанию сочинения по заданной теме. Нынешние школьники осваивают умения в написании творческих работ в новом формате – написание эссе.

Форма, содержание и написание данного вида творческой работы требует от учащихся соблюдения необходимого плана написания эссе. Умения сформулировать четкий тезис с грамотно построенной аргументацией, в которой нужно показать свою компетентность, информированность в данном вопросе. Перед учащимися стоит серьезная задача, в которой нужно показать свое умение в построении предложений со сложными грамматическими конструкциями, применяя различные средства выразительности.

В тезисном и аргументационном материале используются цитаты с различных источников, что для многих школьников является серьезной задачей.

Данный сборник наглядно демонстрирует, что данная форма творческой работы – это возможность самовыражения, самоутверждения. Демонстрация своих ораторских способностей, которые вырабатывались на практических занятиях.

Цель

Данный сборник рекомендуется для использования текстов эссе как наглядный материал при подготовке к итоговым экзаменам в средней школе.

Поиск старинных предметов: «больше вреда или пользы?»

Современные кладоискатели являются больше расхитителями, чем людьми, приносящими вклад в исследование исторических объектов.

Кладоискательство становится популярным видом дохода многих людей, которые интересуются историей. Знают исторические ценности и знают возможные пути реализации. Таких кладоискателей называют расхитителями, «черной напастью». Интерес таких «кладоискателей» представляют территории, где проходили торговые пути, была активная жизнь. Крупные исторические места уже изучены археологами, а те места, где торговля и деятельность людей была меньше, часто становятся местом работы «черных археологов». Бурная работа «черных археологов» ведется в социальных сетях, где копатели рассказывают о своих находках и выставляют на продажу. Такой вид деятельности не может сделать вклад в развитие исторической науки.

Другое дело старьёвщик или «городской археолог»! Деятельность этой категории людей больше направлено на восстановление старинных предметов, которые были выброшены в мусорку ввиду испорченности и ненужности. «Городские археологи» выброшенные вещи восстанавливают в первоначальном виде и дают предмету совершенно новую жизнь. В Европе это увлечение очень популярно. Из восстановленных старинных находок открываются музеи! А это уже вклад в изучении истории прошлого наших стран и народов.

Рассмотрев деятельность любителей исторических предметов, я прихожу к выводу, что все что мы делаем должно приносить пользу нашему народу и деятельность «городских археологов» вызывает уважение и благодарность.

Как стать настоящей личностью?

Личностью не рождаются - ею становятся.

Личность понимается как результатом развития человека. Ребенок становится личностью по мере овладения опытом, его культурой, традициями.

Овладеть всеми этими ценностями может не каждый в силу своих способностей. Человек, овладевший ценностями человечества и несущие за свои поступки ответственностью перед обществом – личность.

Такой личностью я могу назвать Мартина Лютера Кинга, который смог отстоять права темнокожих в Америке. Такой личностью я могу назвать Димаша Құдайбергенова, который вопреки вердиктам жюри в нашей стране выступил на эстрадной сцене в Китае и стал самым узнаваемым и популярным певцом из Казахстана в мире.

Мартин Лютер Кинг и Димаш Құдайберген смогли стать такими личностями благодаря твердости характера, остротой ума, силой воли и добротой души. Они смогли дать оценку своим способностям, смогли взять на себя ответственность в решении вопроса и так же отчетливо дали контроль своему поведению.

Личность может быть не только «положительной», но и «отрицательной». Таких людей мы часто называем «мерзкая личность». О категории этих людей мы можем сказать, что они отличаются подлостью, изворотливостью, лживостью и удивительной способностью предавать самых близких людей.

Подводя итог своим размышлениям, хочу сказать, что личностью не рождаются – ими становятся. Наша задача – стать «положительной» личностью. Людями, умеющими отвечать за свои поступки, умеющими защищать слабого, помочь нуждающимся в нашей помощи.

«Офшоры для бизнеса: хорошо это или плохо?»

Офшор или контрабандная деятельность хороша ли для бизнеса.

Офшор – это «контрабанда», а другое название теневой бизнес. Предприимчивые люди хотят больше заработать, не внося пошлин государству. В этой связке государство и бизнес имеются противоречия. Государство хочет получить наибольшее пополнение казны, но и бизнес не желает отдавать львиную долю своего дохода. Это противостояние ведется со времен древних Афин, когда был введен двухпроцентный импортный и экспортный налог. Во избежание уплаты налогов греческие и финикийские купцы начали объезжать

Афины и ввозили контрабандные товары в близлежащие территории без уплаты налогов. Для бизнеса идеальным является условие, когда отсутствуют налоги, что очень выгодно для бизнеса-пространства. Государства налагают тяжелые налоги, приводя бизнес тупик: повышать цены на товары или свой доход внести в государственный налог, тем самым сделать свой бизнес бездоходным.

Идеальным является, когда государство дает бизнесу развитие, уменьшая госпошлины. Есть государства, которые достигли наивысшего развития, отменив налоги. Таким государством является Сингапур. Сингапур – государство, продемонстрировавшее лучшее отношение к бизнесу.

Офшор – это плохо.

Офшорный бизнес имеет много минусов, так как он не защищен юридически. В таком бизнесе нельзя работать по стандартным правилам вашей страны. В офшорах есть свои «подводные» камни, которые учитывать, чтобы ни ваш бизнес, ни ваши финансы не пошли ко дну.

Подводя итог своим размышлениям, хочу привести в пример слова персонажа таможенника Павла Верещагина из фильма режиссера Владимира Мотыля «Белое солнце пустыни» «Я мзду не беру – мне за державу обидно»

Я считаю, что государство должно заботиться о бизнесе, назначать выгодные налоговые пошлины. Такой подход к вопросу ведения бизнеса сможет сделать не выгодный теневой бизнес-офшор.

Велосипед или автомобиль: что выбрать?

Если хочешь быть здоровым - двигайся!

В современном обществе растет число заболеваний, связанных с пассивным образом жизни. Люди большую часть времени проводят за рабочим столом, или занимаются другим малоподвижным образом деятельности. Такой «комфортный» образ деятельности ведет к возникновению сердечно-сосудистых заболеваний, проблемы с опорно-двигательной системой. На такую печальную закономерность обратили внимание правительство таких стран, как Бельгия, Голландия, Дания, Швеция. В этих странах поддерживается

передвижение на велосипедах. Использование велосипеда как средства передвижения является экономичным, так, например, для велосипедов не нужны огромные стоянки. Также велосипед является экологичным средством транспорта. Экология многих городов нарушена и велосипед может решить эту актуальную проблему.

Городу – велосипед, а селу транспортные средства!

Действительно, наши фермеры не могут обойтись без автомобиля – главного помощника в сельскохозяйственных работах. Посадка, уход и уборка урожая во многом зависят от тракторов, комбайнов, сенокосилок и других средств транспорта. Поэтому я считаю, отказываться от транспортных средств нельзя. Необходим переход от использования горюче-смазочных средств к экологичным.

Подводя итог хочу сказать, что природа создала на Земле Человека, поэтому мы люди должны позаботиться о своем доме – Земле! Создав экологические средства транспорта, мы сможем сохранить нашу планету для будущих поколений.

Легко ли быть подростком?

На мой взгляд, быть подростком нелегко.

Многим подросткам приходится трудно. Современный темп жизни ставит перед подростком задачу решать свои проблемы в короткий промежуток времени. Может, поэтому мы становимся свидетелями подросткового суицида, не устойчивой психики.

Родители погружены в свои проблемы, решение которых для них тоже достается не просто подростки чаще всего оказывается в бурном море проблем, которые им приходится решать самим. Такими проблемами могут оказаться межличностные отношения подростков, самообразование, участие в общественной жизни и спорте. Трудно сказать кто или что является причиной депрессии подростка. Одиночество, недопонятость, расшатанность нервной системы, принятие всего близко к сердцу, высокие планки, которые возможно

ставят перед подростком. Результатом внутреннего дискомфорта частая смена настроения, раздражительность.

Но все же подростковый период самый замечательный.

Будучи подростками, дети находятся на попечении взрослых, которые по мере возможности стараются выполнять все прихоти своего ребенка. Подросткам открыт доступ к любой информации в интернет-ресурсах. Они легко ориентируются в информационном пространстве. Если раньше были ограничения в получении желаемой информации, то сейчас доступ не ограничен. Отношение со сверстниками в подростковом возрасте выясняются быстро и без особых последствий для взаимоотношений. Именно в юном возрасте формируются взаимоотношения, которые перерастают в будущем в любовь, дружбу. Именно в юности появляются друзья на всю жизнь. Любовь, переросшая в семейные отношения.

На мой взгляд, быть подростком нелегко, но решая проблемы в подростковом возрасте. Примеряясь ко взрослой жизни, подростки легко переходят в нее, где все дороги открыты, но нужно постараться построить взрослую настоящую жизнь.

POLITICAL SCIENCES

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Шипілова Лариса Миколаївна

к.політ.н., доцент, доцент

Національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Ведення Росією війни проти України зумовлює переосмислення пріоритетів, завдань, форм і механізмів ефективного функціонування державного сектора національної економіки та безпеки з урахуванням загроз забезпечення національної безпеки в цілому. Державний сектор національної економіки й безпеки почав розглядатися ключовою макроекономічною одиницею у працях таких науковців як Е. Аткинсона, Дж. Б'юкенена, Дж. Гікса, Е. Гансена, Р. Гарода, Дж. Гелбрейта, Дж. М. Кейнса, Р. Масгрейва, А. Мюлера-Армака, Д. Норта, П. Семюелсона, Дж. Стігліца, М. Фрідмана тощо і став одним з головних рушіїв національної економіки. Питанням сутності економічних форм, особливостей функціонування й ефективності державного управління присвятили свої праці представники вітчизняної і зарубіжної науки: В. Бегма, Д. Біль, А. Гальчинський, Д.Гладких, О. Длугопольський, І. Жадан, Я. Жаліло, С.Іванов, Я. Корнаї, О. Коваль, В. Міщенко, С. Науменкова, Г. Новицький, Л. Підопригора, О. Процків, О.Редькін, Ж.-Ж. Роза, О. Суходоля, В. Танци, А. Філіпенко, Л. Цимбал, Л. Шемаєва, Дж. Шумпетер, Л. Якобсон та ін.

Матеріали і методи./Materials and methods. Слід зазначити, що лише в обмеженому колі наукових праць всебічно висвітлено сутність інституційних перетворень і структурних зрушень у координації контрольної діяльності окремих суб'єктів державної та економічної безпеки. Напрацювання ж теорії

державного управління у сфері національної безпеки, які розроблені вітчизняними науковцями на сьогодні потребують перегляду та адаптації результатів досліджень до сучасних потреб розвитку національної економіки та державної безпеки в умовах військових дій Росії проти України. За таких обставин виникає об'єктивна необхідність удосконалення теоретичного та методологічного переосмислення основних шляхів та механізмів функціонування економічної та державної безпеки України як складових системи забезпечення національної безпеки; пошуку оптимальних шляхів та розробки дієвих механізмів щодо взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки держави та її інституцій в умовах кризових ситуацій.

Мета роботи./Aim. Метою дослідження є обґрунтування шляхів підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки як складової системи забезпечення національної безпеки та прийняття управлінських рішень органами державної влади у кризових ситуаціях щодо забезпечення життєдіяльності держави.

Результати та обговорення./Results and discussion. Війна Росії проти України, наявність глобальних небезпечних викликів та загроз в сучасному світі вимагають коригування стратегічних планів, вжиття адекватних заходів та превентивних дій щодо зміцнення власних можливостей держави, а саме ефективного державного управління в системі захисту національних інтересів. З урахуванням викликів сьогодення як ніколи актуальним є адекватне реагування на потенційні та реальні загрози в сфері економічної безпеки за умов мінімізації наслідків суб'єктами економічної безпеки України, обмеження впливу негативних факторів на нормативне, ненормативне та індивідуальне правове регулювання в системі функціонування економічної та державної безпеки України й розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності нормативно-правової складової механізму мінімізації наслідків соціально-небезпечних та суспільно-шкідливих міжнародних економічних впливів на забезпечення національної безпеки.

У Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року зазначається, що руйнування економіки України є свідомою й цілеспрямованою дією Російської Федерації та одним з методів гібридної війни [1]. Інтереси безпеки та частина інтересів забезпечення добробуту передбачають комплекс цілеспрямованих і взаємопов'язаних зусиль, які мають у максимально можливій мірі забезпечення її незалежності в свободі дій (саме тому забезпечення державного суверенітету в усіх його вимірах є квінтесенцією цих зусиль) Інша частина інтересів у сфері забезпечення добробуту та більшості інтересів міжнародного торгово-економічного співробітництва певною мірою пов'язані з набуттям додаткової свободи дій, додаткових можливостей для досягнення бажаного остаточного матеріального або не матеріального стану суспільства, тобто йдеться про набуття додаткової свободи дій (права). З огляду на те, що формат гібридної війни перейшов у повномасштабні військові дії на території України, суб'єктам економічної безпеки необхідно шукати шляхи функціонування вітчизняної економіки в особливий період.

Висновки./Conclusions Отже, Стратегія економічної безпеки України була розроблена з урахуванням викликів і загроз гібридної війни Росії проти України, але на сьогодні переформатування гібридного ведення війни на повномасштабні бойові дії з боку Росії зумовлюють нові виклики загрози державній безпеці загалом та економічній, зокрема. На цьому тлі постали нові виклики у соціально-економічній сфері – це втрати української економіки, які є наслідком руйнування підприємств та інфраструктури міст, руйнування технологічних мереж, втрата великої кількості населення роботи, евакуація понад 2 мільйонів громадян за кордон, зниження експорту товарів Азовським та Чорним морями свідчать про те, що перед державою постало питання щодо реагування на нові виклики і загрози та вжиття заходів щодо їх нейтралізації. Перед державою гостро постало питання переходу до воєнної економіки, де головна увага має зосереджуватися на державному замовленні для забезпечення національної безпеки. Це передбачає переорієнтування економіки на завантаження підприємств воєнно-промислового комплексу для підтримання

боєздатності збройних сил, забезпечення продовольчої безпеки, забезпечення функціонування бізнесу з наданням пільг на податкові надходження, що зумовить сприяння у створенні нових робочих місць.

І як заявив заступник голови Офісу Президента Р. Шурма: "Основна концепція полягає в тому, щоб дати нашому бізнесу максимально робити все самим, усунути всі можливі перешкоди і ми зараз починаємо це робити, усуваючи всю руйнівну та контролюючу систему, переводячи все в декларативний принцип і онлайн режим"[2].

Список літератури.

1. Указ Президента № 347/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. <https://vesti-ua.net/novosti/ekonomika/208993-ukraina-chastichno-perehodit-na-planovuyu-ekonomiku-ofis-prezidenta.html>] <https://vesti-ua.net/novosti/ekonomika/208993-ukraina-chastichno-perehodit-na-planovuyu-ekonomiku-ofis-prezidenta.html>

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 82-1/-9

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА УТОПІЇ

Вечірко Оксана Леонідівна

к.ф.н., доцент

Центральноукраїнський державний педагогічний
університет ім. В. Винниченка

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти зародження і розвитку літературної утопії, досліджено жанрові трансформації, яких зазнала утопічна література у процесі еволюції, сформувались на перетині науки, філософії і словесної творчості, що дозволяє констатувати характер полікомпонентного жанроутворення.

Ключові слова: утопія, жанр, гуманізм, модель ідеального світу.

Утопія – складний феномен, який здатен виражатися у всіх формах духовно-інтелектуального буття людини і сконцентрований на пошуках ідеалу. У процесі своєї еволюції людство завжди мріяло про щастя, але у різні епохи філософи, письменники, політики це питання розглядали з різних точок зору. Філософський словник за ред. В.І. Шинкарука подає наступне тлумачення слова утопія – «це термін, яким іноді позначають ідеальні, науково не обґрунтовані проекти вірцевого суспільного устрою...» [3, с. 710].

У створенні ідеального світу традиційно виділяють такі риси як позаісторичність, просторова ізольованість, прагнення до ідеалу, відсутність внутрішніх конфліктів. Такі якості соціокультурної моделі ідеального світу є структуроутворюючими у художній системі жанру утопії, вони беруть свій початок з міфологічних описів «островів блаженних» і «золотого століття». Спочатку слово утопія у значенні «місце, якого немає» використовує у своєму трактаті «Держава» Платон (427-347 рр. до н.е.).

Утопія як факт художньої свідомості вперше виникає в епоху Ренесансу. Гуманістичний характер світогляду цієї доби проявляється у розумінні людини як вільної істоти. Бог, на думку мислителів того часу, створивши світ і людину, дав їй свободу волі, і тепер вона повинна діяти сама, визначати свою долю та відвойовувати своє місце у світі. Філософія цієї епохи орієнтує людину не на божественну «благодать», а на власні сили. Звідси – оптимізм, віра у свої необмежені можливості. За часів Ренесансу у контексті перетину ідей самоцінності людської індивідуальності і концепції держави, що регламентує діяльність людини, народжується класична літературна утопія, яка створює просторові моделі ідеального світу. Утопічні екскурси знаходимо, зокрема у романі Фр.Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» (філософія Телемського абатства).

Еволюційний огляд утопії дозволив простежити жанрові перетворення, яких зазнала утопічна література протягом століть. Розвиваючись спочатку як публіцистичний та науковий трактат (Платон «Держава», Т.Мор «Утопія», Т.Кампанелла «Місто сонця», Ф.Бекон «Нова Атлантида», С. Хартліб «Макарія», Дж.Уінстенлі «Закон свободи», Дж.Харрінгтон «Океанія», У. Годвін «Дослідження про політичну справедливість»), у XVIII столітті спостерігаються певні жанрові трансформації, так, на межі утопії і роману утворюється жанр утопічного роману (Дж.Свіфт «Мандри Гуллівера», Д. Дефо «Робінзон Крузо», В.Морріс «Звістка нізвідкіля», Л.-С. Мерсьє «2240 рік», Е.Беллами «Через сто років»).

Подальша еволюція утопії як соціокультурної моделі у XX столітті йде шляхом її психологізації, джерелом якої стали тоталітарні кошмари, що переживало людство у цей час. Домінанту утопії у сучасному світі складає ідея збереження особистості як дещо самоцінного у її індивідуальності і це визначає негативне ставлення до рівності як уніфікації, знеособлення. Так, у художній літературі з'являється жанр антиутопії («О дивовижний новий світ» О. Хакслі, «1984» Дж.Оруелла, «Ми» Є.Замятіна).

Отже, спільними характеристиками цих жанрів є дисгармонійність зображуваного світу, образ якого має прототип у реальності. Утопія як і

антиутопія породжується духом кризи і боротьби, критичності і незадоволеності сьогоденням. Останнім часом літературознавці, об'єднуючи ці жанри, вводять термін метаутопія. Разом із тим деякі дослідники намагаються диференціювати ці категорії, так О.О. Павлова поділяє утопію й антиутопію на два різні жанри, називаючи їх «літературним штампом» [1, с.16], у роботі Г.Сабат „У лабіринтах утопії та антиутопії” авторка виділяє окремі функції цих жанрів, наголошуючи на їх відмінності. Якщо головними функціями утопії є втішати й повчати, то антиутопії – попереджати й застерігати [2, с. 37].

Вивчаючи жанрові особливості літературної утопії дослідниця О.О. Павлова наголошує, що цей жанр утворений на «перетині» науки, філософії і словесної творчості і може бути поданий як «пограничне» полікомпонентне жанроутворення, художню систему якого формує взаємодія структуроутворюючої моделі ідеального світу і художньої реальності. Оскільки соціокультурна модель досконалого світу в утопії «випробовується» реальністю твору, утопічний вимисел подібний до наукового експерименту. Тому його сутнісною характеристикою є феномен «розмитой» умовності, який досягнуто послідовно-ігровим створенням-руйнацією ілюзії достовірності. Саме тому гра у достовірність сприяє тому, що «пограничний» жанр утопії може бути прочитаний як «керівництво» по переоблаштуванню всесвіту.

Отже, ми погоджуємося із думкою, що утопія – це синкретичний літературний жанр, де зливаються філософська, публіцистична, наукова та естетична думка. Разом із тим домінуюча естетична якість в утопії – фантастичність. Утопія дещо відрізняється від традиційного роману: у ній відсутні індивідуальні людські характери, герої утопії – це світогляд, прогнози та ідеї. Замість індивідуальних характерів в утопії пропонується загальна концепція людини майбутнього. Соціокультурний ідеал утопії змальовує історичну перспективу і часто використовується як критерій оцінки реального стану і потенційного розвитку суспільства. Який би вигляд не приймала утопія – літературного твору, соціального проекту перебудови суспільства, народних міфів і легенд, офіційної ідеології, побажань кращої долі, одночасно вона

яскраво виражає критичне ставлення до реальності. І, не дивлячись на те, що сьогодні поняття утопія є безнадійно застарілим, зацікавленість цим жанром залишається, оскільки він відкриває для людини нові можливості духовних шукань.

Список літератури:

1. Павлова О.А. Метаморфози літературної утопии: теоретический аспект. Монография / О.А. Павлова. – Волгоград: Волгоградское научное изд-во, 2004. – 210 с.

2. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії / Галина Сабат. – Дрогобич: Коло, 2002. – 160 с.

3. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЦЕННОСТНЫХ КОНЦЕПТОВ В НАЦИОНАЛЬНОЙ КАРТИНЕ МИРА (АНГЛИЙСКИЙ, КАЗАХСКИЙ, КИТАЙСКИЕ ЯЗЫКИ)

Дюсембина Әсем Құрметқызы

Магистрант 2 курса

НАО «Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова»

г. Караганда, Казахстан

Введение. Статья посвящена изучению фразеологии каждого языка, национальные отличия и особенности – как в прагматическом плане, так и собственно языковом. Соответственно, отличаются и методы описания и представления этого явления в научной и учебно-методической литературе.

Как известно, концепт объективируется, наряду с другими языковыми единицами, и во фразеологических единицах, отражающих духовный и исторический опыт языкового коллектива, связанный с культурными традициями. Именно с позиций лингвокультурологии, являющейся активно развивающимся направлением современной науки, рассматриваются в данной статье.

Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и устройства мира, или «языковую картину мира». «Языковая картина мира» – факт национально-культурного наследия. Язык и есть одна из форм фиксации этого наследия, в том числе примет, поверий. Так, если в русском языке гусь вызывает представление о важности или жуликоватости, то в английском эта реалия ассоциируется с богатством, глупостью и т.п. Ср.: важный гусь, экий гусь, гусь лапчатый (о человеке); the goose that lays the golden eggs – «курица, несущая золотые яйца», источник обогащения; the older goose the harder to pluck – «чем старше человек, тем труднее заставить его расстаться с деньгами»; as silly as a goose – «глуп как пробка» и т.п. В отличие от русской вороны, ассоциируемой с рядом свойств и

синонимичной по значению слову разиня, английское bow (ворона) не имеет метафорического деривата.

Цель работы. Целью работы являются примеры подобного рода, в которых можно привести, поскольку языковые картины мира чрезвычайно разнообразны. Конфигурации идей, заключенные в значениях слов родного языка, воспринимаются говорящим как нечто само собой разумеющееся, и у говорящего возникает иллюзия, что так вообще устроена жизнь. Но при сопоставлении разных языковых картин мира обнаруживаются значительные расхождения между ними, причем иногда весьма существенные.

Наиболее важные для данного языка идеи повторяются в значении многих языковых единиц и являются поэтому «ключевыми» для понимания картины мира.

Материалы и методы. Материалом для исследования послужили русские фразеологические словари (фразеологический словарь русского литературного языка А.И. Федорова, фразеологический словарь русского языка А.С. Молоткова, толковый словарь фразеологических синонимов русского языка В.П. Жукова); словарь русских пословиц и поговорок; пословицы русского народа В.И. Даля, и китайско-русский фразеологический словарь. В материал исследования включены также газетные тексты, журналы и материалы из интернета.

В соответствии с поставленными задачами в работе применены следующие основные **методы** исследования:

- 1) метод непосредственного наблюдения, позволяющий проанализировать материал и обобщить результаты предыдущих работ;
- 2) описательно-сопоставительный метод, позволяющий выявить национально-культурную специфику русских фразеологизмов в сопоставлении с китайскими фразеологизмами;
- 3) интерпретативный метод, позволяющий определить роль национальных концептов в русской и китайской картинах мира.

Результаты и обсуждение. В китаистике подход к фразеологии несколько иной. Они также могут обозначать понятия, аналогичные отдельно взятому слову, с различной степенью структурно-семантической слитности компонентов: как относительно свободной, так и жестко связанной: 君子协定 (Junzixieding) – джентельменское соглашение 盲目崇拜 (Mangmuchongbai) – слепое преклонение 严寒 (Yanhan) – лютый мороз. Однако второй тип китайских фразеологизмов – фразеологизмы-предложения – соотносительны с русскими пословицами, поговорками, афоризмами, т. е. являет собой более широкий аспект описания данных языковых средств, если сравнивать с принятым в русистике, ибо, будучи предикативно оформленными коммуникативными единицами, они тоже обозначают суждение или умозаключение как в утвердительной, так и в вопросительной форме, но отнюдь не отдельное понятие: 少年老成 (Shaonianlaocheng) – В малые годы старым стал (Не по годам взрослый, степенный); 问心无愧 (Wenxinwukui) – Спросишь сердце – не стыдно (Совесть чиста, без угрызений совести); 名副其实 (Mingfuqishi) – Название соответствует сущности (В полном смысле слова).

На основе этого выделяются пять структурно-семантических групп фразеологии «Ученые заметки ТОГУ» Том 8, № 1(2), 2017 http://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2017/TGU_8_84_2.pdf 119 русских единиц:

- 1) чэньюй (成语 – идиома),
- 2) гуаньюньюй (惯用语 – сочетание),
- 3) яньюй (谚语 – пословица),
- 4) сехоуэй (歇后语 – недоговорка-иносказание),
- 5) суюй (俗语 – поговорка).

С точки зрения экспрессивно-стилистических свойств, китайские фразеологизмы подразделяются «на собственно-выразительные, не связанные с переносным значением, но тем не менее обладающие эмоционально-оценочными и экспрессивными значениями, и фразеологизмы, в основе которых лежат яркие изобразительно-выразительные средства». Особое место в системе китайской фразеологии занимает чэньюй (chéngyǐ) – устойчивое фразеологическое словосочетание (обычно четырехморфемное – реже пятиморфемное), построенное по нормам древнекитайского языка на основе параллельного соотношения частей. Это семантически монолитное образование, «с обобщенно переносным значением, носящее экспрессивный характер, функционально являющееся членом предложения». Каждая из морфем такого фразеологизма представляет собой отдельное слово, а в совокупности они образуют экспрессивно окрашенное выражение, основанное, как правило, на конфуцианской шкале ценностей китайского менталитета.

Такая ситуация формировала своеобразный психологический облик номада: он чувствовал себя защищенным, лишь ощущая принадлежность к своему «роду». Это обеспечивало ему устойчивость естественного мироустройства и позволяло рассчитывать на помощь родственников в трудные моменты: «...каждый казах, наученный горьким опытом неустойчивости своего хозяйства, заблаговременно, хотя бы и бессознательно заручается известными связями. В первую очередь последние устанавливаются в направлении родства... эти связи... постоянно поддерживаются обменом подарками». Об этом же свидетельствуют казахские пословицы, записанные во второй половине XIX в.: «Ағайын алтау болса адам тимейді». «Когда твоих родичей много - никто тебя не тронет».

Родственные связи играли важную роль в случае их установления и признания, а это не всегда зависело лишь от кровной близости. Например, «Жаман туыстан жат артық» - «Чужой лучше родни, коль хорошо знаком». «Алыста жүрсе кісінескен, жақында жүрсе тебіскен» - «Родню издали любят, а вблизи она кусается».

Существовал специальный институт «керме», с помощью которого в хозяйственную ячейку (а с помощью усыновления – и в генеалогию) включались представители других родов или даже племен, волею обстоятельств оказавшиеся рядом. «Такая степень родства в смысле предоставления каких-либо действительных прав является сплошной фикцией...». Есть тому подтверждения и в казахских пословицах: «Жаксыдан қашпа жаманға баспа» - «Не считай хорошего человека посторонним, не считай дурного своим». Н.И.Гродеков свидетельствует также о том, что сдать гостя – неблизкого родственника властям не считалось предосудительным. О неограниченности гостеприимства говорит пословица: «Қонақ бір күн қонса – күт екі күн қонса – жұт» - «Если гость остановился раз – счастье, два – бедствие».

Другим ключевым концептом в языковой картине мира у разных народов считается отношение к дому.

Англичане говорят: «An Englishman home is his castle!» - «Дом англичанина – это его крепость». В этой фразе отражено не только английское отношение к собственности, но и сама жизненная позиция англичан, сам национальный характер.

Русское слово «дом» можно считать эквивалентом английского «house»; однако эти слова совпадают лишь в двух значениях: «здание, строение» (например, каменный дом – a stone house) и «династия» (например, дом Романовых – the House of Romanovs). Во всех остальных значениях эти слова не совпадают. Русское «дом» имеет также значение «домашний очаг», «место жительства человека», в котором оно соответствует другому английскому слову, а именно home. Данные примеры доказывают, что русское «дом» шире по значению и употребительности, чем английское «house». Иначе говоря, понятие, выражаемое русским словом «дом», и то, что стоит за английским словом «house», – это разные вещи, определяемые разными культурами.

В казахском языковом сознании концепт дом маркирован такими лексемами как үй, юрта, шанырақ. С «национальным домом» – юртой –

была связана вся жизнь казаха, поэтому она занимала особое место в быту казахов. Центральным элементом юрты являлся шанырак - круговое «навершие» купола юрты. Шанырак – символ семейного благополучия, мира, спокойствия. Шанырак был семейной реликвией, передавался из поколения в поколение, «кара шанырак» (букв. «черный остов») юрты отца почитался сыновьями как святыня. В серьезных случаях казах клялся, глядя при этом на шанырак. Большое внимание уделялось свадебной юрте (отау). «Для художественной обработки отау и казахи среднего достатка не жалели ни средств, ни материалов; все стремились сделать свадебную юрту более нарядной, элегантной. На проведение свадьбы они нередко тратили все свое состояние». Значимость этого концепта для казаха отражена в устойчивых сочетаниях: «шанырак биік болсын» «Пусть будет высоко поднят шанырак твоей юрты!» – благопожелание по поводу установки новой юрты, образования новой семьи; шанырақ көтерді – «установил шанырак, стал самостоятельным хозяином, создал семью».

Казахская юрта является не только элементом материальной культуры народа, но и содержит символику, в которой сосредоточена самая разнообразная информация о религиозно-мифологической картине мира. Так, доступные обыденному сознанию внешние признаки окружающего мира (ср. макрокосмос – юрта) и человеческое общество служили моделью в создании языковой картины мира казахов.

Эти и многие другие примеры показывают, что языковая картина мира, отображает обиходно-эмпирический, культурный и исторический опыт некоторого языкового коллектива, наиболее ярко отраженный в строевых единицах языка, т.е. в тех единицах, которые непосредственно и прямо отражают внеязыковую действительность, называют предметы и явления окружающего нас мира. Можно утверждать, что национально-культурная семантика языка – это продукт истории, включающий в себя также прошлое культуры: чем богаче история народа, тем ярче и содержательнее строевые единицы языка.

Выводы. В заключении сформулированы выводы по изучаемой проблеме. Понимание роли фразеологии в языковой картине мира, особенно понимание ее как единиц воплощения содержания концепта, дает основание для изучения и понимания русских фразеологических единиц в китайской аудитории, а также, с другой стороны, помогает русскому и китайскому народам общаться друг с другом, способствует их взаимопониманию.

КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРОБЛЕМАТИКА, РОМАНТИЧНА ОБРАЗНІСТЬ ЛІРИКИ В. ВОРДСВОРДТА

Лазірко Наталія Орестівна

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри світової літератури та славістики

Марусаж Соломія Андріївна

студентка філологічного факультету,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Англійський романтик Вільям Вордсвордт належав до «озерної школи», представниками якої, крім нього, були також Роберт Сауті та Семюель Колрідж. Це митці одного покоління, які пройшли дуже схожий шлях духовного і творчого розвитку, стали теоретиками нового напрямку. Поезія Вордсвордта – це епоха в розвитку не лише англійської, а й світової лірики. У «Ліричних баладах», що об'єднували вірші Колріджа та Вордсвордта, було подано «маніфест англійського романтизму» з новими темами та образами, проблематикою, художніми і ритмічними можливостями англійського вірша, новою лексикою, тобто загалом – тут було подано нову мову лірики [7]. «Поезія, – писав про свої вірші Вордсвордт, – не проливає тих сліз, «якими плачуть ангели», але плаче природними і людськими сльозами; у її жилах тече та ж людська кров». Найбільш художньо значущими творами Вордсвордта були й залишаються справді ті, де ллються людські сльози, де тече людська кров, – а не «сентиментальна рожева водиця благочестивого розчулення перед убогістю духу і упокорюванням малих сил» [3]. З огляду на таке висловлювання Вільяма Вордсвордта про свою поезію, на те, наскільки досліджена його творчість, проблема класифікації, тематики та романтичної образності лірики поета є актуальною в українському літературознавстві.

У світовому та вітчизняному літературознавстві науковці у своїх працях досліджують творчість Вільяма Вордсвордта. Українські літературознавці В.С. Щербатюк та К.О. Сиротенко [8] присвятили свою статтю розгляду жанру

ліричної балади Вордсвордта в контексті епохи романтизму. У праці Л. Сергієнко [4] крізь призму «озерної школи» виокремлено новаторство поезії Вордсвордта. Серед зарубіжних літературознавців дану проблему досліджували В.Ф. Антонова [1], яка у своїй статті загалом окреслила особливості творчості Вільяма Вордсвордта; А.В. Мокрушина, яка досліджувала проблему взаємодії поезії представника «озерної школи» з живописом; І.Б. Казакова-Самара [9], яка присвятила свою роботу філософській ліриці поета.

Метою даної статті є окреслення класифікації лірики Вільяма Вордсвордта, а також виокремлення її основної проблематики та з'ясування романтичної образності.

Матеріали і методи. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри світової літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Новітні аспекти літературної та лінгвістичної інтерпретації». Вирішення поставленої мети здійснювалося за допомогою комплексу методів: аналіз та систематизація наукової літератури, спостереження, порівняння, аналогія та узагальнення.

Результати та обговорення. Творчість Вільяма Вордсвордта належить епосі Романтизму, яка прославлена іменами Колріджа, Сауті, Вальтера Скотта, Байрона, Шеллі, Кітса. Яке ж місце Вордсвордта у списку цих геніїв? У нього ми не знайдемо ні злетів уяви, як у Колріджа, ні ідеалізму Шеллі, ні краси чуттєвих образів, яка характерна для поезії Кітса, ні вальтер-бскоттівського захоплення історичними баладами і фольклором. Вільям Вордсвордт відрізняється від інших романтиків тим, що має особливу, характерну тільки для нього поетичну інтонацію, яка є надзвичайно спокійною. Поета характеризує особливе поєднання цікавості до конкретного, буденного враження, з прагненням осмислити його приховану суть, побачити у швидкоплинному вічне, зрозуміти його місце у загальній схемі буття. Єдине, у чому завжди був переконаний Вордсвордт, – те, що за приклад він брав тільки великих англійських попередників. У його творчості помітний значний вплив Дж. Мільтона, який спонукав поета звернутися до жанру сонета.

Головне, що зробив Вільям Вордсвордт для англійської поезії, – це реформа поетичної мови свого часу – відмова від поетичного стилю, який втратив зв'язок із живою мовою. У своїй ранній творчості поет надавав перевагу мові описової поезії, але поступово Вордсвордт зрозумів «помилковість», «порочність», «неточність» цієї мови і почав писати більш «природно», ближче до розмовного стилю. Він виступав проти специфічних стилістичних прийомів – латинізмів, інверсій, персоніфікацій, антитез. Поет не схвалював надмірного використання класичної міфології, а керувався критеріями точності.

Найпоширенішим жанром у творчій палітрі Вільяма Вордсвордта стала лірична балада, предметом якої є не епічна подія, а духовний світ героїв, ставлення автора до тих чи інших явищ життя, які передаються через описи певних подій або почуттів. Балади поета зображували повсякдення реальних людей, сільських жителів. Вордсвордт уперше в англійській літературі заявив про поетичність наряду думок, почуттів і мови селян [6]. Зображуючи повсякденне життя людей, В. Вордсвордт відкриває в ньому забуте багатьма, але те, що завжди залишається вічним: розуміння, доброту, чуйність. Ліричні балади представника «озерної школи» часто мають в основі безсюжетну замальовку, яка розповідає про зустріч і розмову автора з людиною, доля якої чимось вразила поета («Останній зі стада», «Нас семеро», «Саймон Лі» та інші). Закінчений сюжет, тематика, авторська точка зору, роль вищих сил у дії твору ріднять ліричні балади «Терен» та «Гуді Блейк і Гаррі Джилл. Правда історія» з жанром англійської народної балади. У Вордсвордта є твори цього жанру, зміст яких становить монолог героя про його важку долю («Божевільна мати» та інші).

У ліричних баладах Вільяма Вордсвордта можна виділити два види лірики. Медитативна лірика характерна для більшості балад і виражає внутрішній світ поета, його глибоко філософське міркування про проблеми людського життя, любові, дружби [10]. Яскравим прикладом даної групи є балада «Останній зі стада», де розповідь представлено у вигляді двох ліричних

медитацій. Спочатку автор розповідає про незвичайну зустріч із селянином, якого запитує про причину його туги. Монолог чоловіка займає значну частину сюжетного простору. Він оповідає про те, що будучи заможною людиною, став бідняком. Душевний стан головного героя передано надзвичайно експресивно та емоційно, про що свідчить наявність у творі оцінювальних епітетів і порівнянь. Вільям Вордсвордт при написанні своїх балад використовує й інший вид лірики – зображально-оповідний, що описує «явища буття в їх мінливості і суперечливості» [10]. Твори цього типу мають свій сюжет, у якому іноді розгортається конфлікт, а персонажі зображені в певних умовах простору і часу. Однак вони знову ж таки спрямовані на розкриття характерів головних героїв. Це свідчить про те, що ліричне начало у баладі все ж переважає.

Окрім балад, у своїй творчості Вільям Вордсвордт часто звертався до жанру сонета. За багатьма свідченнями саме Дж. Мільтон, якого Вордсвордт вважав одним із найкращих попередників в англійській літературі, спонукав поета звернутися до цього жанру. За своє життя В. Вордсвордт написав близько 500 сонетів, сприявши відродженню цієї форми в англійській літературі, адже після Мільтона протягом XVIII століття до неї зверталися нечасто. У сонеті «До прекрасного» Вільям Вордсвордт звертається до теми мистецтва, захоплюється його здатністю увіковічити усе надзвичайно дивовижне, що є у світі, бо воно спроможне «вирвать мить із плину часу і в ній божисту вічність передать». Звертання «Святе мистецтво!», яке вміщене на початку твору, додає сонетові урочистості й побожності. У творі автор звертається до образу природи і людини у природному середовищі. Поет акцентує на тому, що в цих образах є втілення прекрасного, що це найкраще, що «в пензлі чи пері» може зберегти мистецтво. Завдяки стрункій будові форма сонета надає творові вишуканості. Вірш стає «вільною мелодією», яка передає настрій споглядання, через витриманий ритм ямба та кільцеве римування. Мова твору проста, без надмірної кількості метафор та з природними епітетами. Відчуття прекрасного створюється за допомогою опису навколишніх реалій, які бачить ліричний герой у своєму захопленні.

Серед сонетів Вордсвордта варто відзначити також такі перлини цієї форми як «Чудовий вечір, затишний і вільний», «Не зневажай сонета, критик», «Туссену Л'Увертюру», «Про кінець Венеціанської республіки», «Написано в Лондоні, вересень 1802» [2]. Ці твори дуже різні за змістом, але всі вони відзначаються серйозністю і глибиною думки, сповнені критичного пафосу. У них оспівано видатних людей минулого або ж сучасників Вільяма Вордсвордта, діяльність яких він поцінував [7]. Звернемося до основних проблем, порушених у творчості поета. На першому місці – сільська тема, яка є лейтмотивом усього творчого доробку Вордсвордта. У його поезії часто зустрічається образ бідняка, який блукає по безкрайніх дорогах. Можна стверджувати, що навіяний він суворою дійсністю, коли вся соціальна структура кардинально змінювалася: зникає клас вільного селянства, а тому безліч трудівників покидали рідні місця в пошуках роботи. Вордсвордт зображував внутрішній світ цих людей, які ставали нікому не потрібними, приреченими на поневір'яння і страждання. Поет явно романтизує образ жебрака, описуючи кожен деталь портрета, вважаючи, що мандрівник злився з природою, став її невіддільною частиною. Про жахливе розорення і бідність селян йдеться у творах «Останній із стада», «Мати моряка», «Аліса Фелл, або Злидні». Тут Вордсвордт захоплюється життєвою мудрістю і гідністю своїх героїв, їх стійкістю перед багатьма негараздами, втратою близьких [5].

Ще на початку свого творчого шляху Вільям Вордсвордт цікавився проблемою людської самосвідомості, яка створює штучний бар'єр між природою і людиною. У його ліриці іноді простежується те, що людина ще більше сприяє руйнуванню втраченої гармонії замість того, щоб відновити її. Ми бачимо чітке вираження цієї проблеми у творі «Мрії бідної Сюзанни». Потрапивши у міські умови, головна героїня не знаходить собі місця. Її мучать ностальгійні спогади про щастя на лоні природи, згадки про рідний будинок, що схожий на голубине гніздо. У ньому їй не було так страшно й самотньо, як у місті. Вільям Вордсвордт у своїй ліриці порушує ще одну дуже важливу філософську проблему – пізнання людиною світу і себе. Багато віршів, а також

поема «Прелюдія», що має підзаголовок «автобіографічна поема», відображають, яким чином відбувається поступове наближення людини до такого рівня знань про світ, який можна вважати граничним. Поет не акцентує цей момент граничності, не озвучує те, що насправді існує подібна межа, проте його творчість неминуче підводить читача до цієї думки [9].

Розкріпачення, свобода людського духу – ще одна з важливих проблем, яку Вільям Вордсворд порушує у своїй ліриці. В «Описових начерках» і політичних сонетах поет оспівує борців за революцію. У поемі «Прелюдія» розглянуто еволюцію творчої свідомості, оцінено багато оман і захоплень з приводу революційних подій, які не принесли, на думку поета, ніяких відчутних результатів. Використавши прийом уособлення «Постає свобода з руїн» [2], Вордсворд наголошує на тому, що набуття щастя і свободи можливе лише тоді, коли пройти болісний шлях очікування.

Висновки. Лірика Вільяма Вордсвордта як одного із представників «озерної школи» романтизму – епоха у розвитку не лише англійської літератури, але й світової загалом. Він став реформатором поетичної мови свого часу, відмовившись від поетичного стилю, який втратив зв'язок з живою мовою, а тому писав більш «природно», ближче до розмовного стилю. Найзнаковішими у його творчості є жанр балади та сонета. Вордсвордт – перший поет-романтик, який демонстрував трагедію цілого класу, що був знищений промисловим переворотом. Він увів у свою творчість непоетичні сюжети з сільського життя, утверджуючи тим самим його особливо високу філософську значущість. У ліриці поета знаходимо проблему людської самосвідомості, яка створює штучний бар'єр між природою і людиною; філософську проблему пізнання людиною світу і себе; проблему свободи людського духу. Отже, дослідивши особливості класифікації та проблематики лірики Вільяма Вордсвордта, приходимо до висновку, що поет, опираючись на традиції романтизму, створив самобутні твори з яскраво вираженою філософською спрямованістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. Ф. Антонова Особенности творчества В.Вордсворта [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-tvorchestva-v-vordsvorta/viewer> (дата звернення – 10.11.2021).
2. Вордсворт У. Избранная лирика [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.lib.ru/INOOLD/WORDSWORD_W/wordsworth1_1.txt (дата звернення – 10.11.2021).
3. Гаспаров М. Л. Очерк истории европейского стиха. М.: Фортуна Лимитед, 2003. 272 с.
4. Дні науки: збірник матеріалів за результатами проведення Днів науки (Луганськ, 14 – 15 трав. 2014 р.). Луганськ: Вид-во ЛДАКМ, 2014. С. 164-166.
5. Дьяконова Н.Я. Лондонские романтики и проблемы английского романтизма. Москва : Наука, 1989.
6. Елистратова А.А. Наследие английского романтизма и современность. М., 1960. 639 с.
7. Наливайко Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму: Підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 416 с.
8. Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів Донбаського державного педагогічного університету, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 22–24 квітня 2015 р.) / відп. ред. Н.М. Маторіна. Слов'янськ : ДДПУ, 2015. Вип. 7. С. 519-522.
9. Пограничные процессы в литературе и культуре: сб. статей по материалам Междунар. науч. конф., посвященной 125-летию со дня рождения Василия Каменского (17–19 апр. 2009 г.) / общ. ред. Н.С.Бочкарева, И.А.Пикулева; Перм.ун-т. Пермь, 2009. С. 107–110.
10. Поспелов Г. Н. Проблемы исторического развития литературы. М.: Просвещение, 1972. 271 с.

ІМЕННИК ДРУГОКЛАСНИКІВ (ЗА ПІДРУЧНИКАМИ ДЛЯ 2 КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ)

Нестерчук Оксана Григорівна

к. філ. наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Введення. Починаючи з двадцятих років ХХ століття український іменник зазнав багато змін задля тодішньої «радянської» суспільства та боротьби проти церкви й релігії. Тоді широким потоком хлинули неоковирні та дивні власні особові найменування (*Авангард, Герб, Індустрія, П'ятилітка, Тракторина*), йшлося також про звеличення нових «божків» (*Владлен < рос. Владимир Ленин, Вилен < рос. В. И. Ленин, Мелор < рос. Маркс, Энгельс, Ленин, октябрьская революция, Сталіна*), а ще було модно переймати назви від західноєвропейських народів (*Артур, Альберт, Едуард, Жанна, Інга*). Розхитування православного іменника продовжується і тепер, тому так важливо дотримуватися рекомендацій у виборі імені дитини: найменування повинні бути перевірені часом і легкі для вимови та щоб із чоловічих імен було зручно утворити патронім (ім'я по батькові). Під час хрещення дитині надають тільки ті імена, які є в церковних святцях (чоловічих імен понад вісім з половиною сотень, жіночих понад три сотні), хоч у свідоцтві на прохання батьків можуть бути записані і їхні омріяні або вигадані найменування, тому часто діти навіть у православних родинах мають по два імені – мирське і церковне.

Певним чином на вибір імені впливає художня література, кіно- та мультфільми, адже улюблених героїв намагаються наслідувати в усьому. І тому такі імена трапляються в шкільних підручниках, підтверджуючи правильність батьківського вибору.

Здебільшого дослідження про дитячу антропонію присвячено особливостям перекладу власних імен дітей з англійської на українську мови та функціонуванню таких назв у казкових, дитячих творах (Т. Барсук [1], Е. Мінцис [8], Т. Скороход [13], Л. Юлдашева [15] та ін.). Однак є багато

досліджень з літературної антропонімії, зокрема праці Л. Белея [2], Л. Вокалюк [3], Ю. Карпенка [6], А. Поповського [11] та ін. Нами не виявлено праць, у яких проведено аналіз антропонімів у шкільних підручниках. Відтак метою дослідження став аналіз власних імен дітей, фіксованих у підручниках для 2 класу.

Цель работы. Простежити, які власні особові імена використовують автори в навчальних книгах для школярів, проаналізувати творення варіантів імен. Порівняти ці варіанти із власними назвами сучасних учнів 1–2 класів.

У підручниках для другого класу шкіл з українською мовою викладання знаходимо різноманітні власні особові імена дійових персонажів – поруч із безіменними хлопчиками та дівчатками діють літературні та казкові герої, запозичені насамперед з кіно- і мультфільмів та з комп'ютерних ігор. Оскільки дітям цього віку властиве конкретне мислення, тому, вважаємо, і варто пропонувати завдання, у яких діють найменовані персонажі. Зауважимо, що кожен підручник по-своєму називає однолітків сучасних другокласників. Розглянемо це докладніше.

Материалы и методы. Використано методи спостереження та порівняння для опису матеріалу (варіантів власних імен) та його основний прийом – систематизація. Кількісний метод використано для підрахунку повних офіційних імен та їхніх варіантів, частотність їх вживання.

Результаты и обсуждение. У передмові до підручника «Сходінки до інформатики» (автори: Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Й. Я. Ривкінд, Ф. М. Рівкінд) сказано: «У цій книжці ти зустрінешся з дівчинкою Ганнусею, інопланетянином Елзіком, гномиком Мудрунчиком та іншими героями», причому *Ганнуся* «діє» у 24 розповідях, повідомленнях та завданнях, *Елзік* – у 22, *Мудрунчик* – у 20. Цим дійовим особам зрідка допомагають ще *Валя*, *Оксана*, *Сашко* і *Тетянка*.

У підручнику «Українська мова» (автор М. Д. Захарійчук) імена знаходимо в розповідях та завданнях, складених самим автором, але найчастіше в адаптованих текстах різних українських дитячих письменників та педагогів-

практиків. Чоловічий іменник нараховує 18 повних офіційних імен, з яких деякі вжиті по декілька разів (у круглих дужках позначена кількість уживань): *Ігор* (2), *Василь* (3), *Микола* (3), *Сергій* (3), *Максим* (5); нараховано 17 варіантів імен, з яких двічі використано *Лесик* та *Мишко*. Жіночий іменник складається з 4 повних офіційних імен – *Зоя*, *Мар'яна* (2), *Ніна*, *Оксана* та з 9 варіантів – *Іринка*, *Катруся*, *Катря*, *Маринка*, *Марійка* (4), *Марічка*, *Настя*, *Оксанка*, *Оленка* (6).

У підручнику «Літературне читання» (автор В. Науменко) дібрані твори, які відповідають віковим особливостям другокласників. Крім усних народних творів, уміщені й літературні казки, вірші та прозові оповідання. У багатьох із них діють однолітки другокласників. Хлопці мають такі офіційні імена: *Валентин*, *Панас*, *Пилип*, *Улас*, *Самсон*, *Юрій*, та варіанти: *Андрійко*, *Вова*, *Володя*, *Гриць*, *Жорка*, *Митя*, *Ромко*, *Сергійко*. Жіночий іменник набагато менший: повні імена *Варвара*, *Дарина*, *Тетяна*, варіанти – *Галочка*, *Катруся* (2), *Катя*, *Маринка* (2), *Марійка*, *Мар'янка*, *Наталка*, *Тетянка*. Очевидно, варто бути більш прискіпливим до вибору текстів, а то серед українських варіантів трапилися і російські (*Вова*, *Жорка*), що, безперечно, негативно впливатиме на подальшу культуру українського мовлення школярів.

Найбільше імен використано в «Математиці» (автори Ф. М. Рівкінд і Л. В. Оляницька). Безперечно, у школярів цього віку ще «конкретне» мислення, тому в задачах поруч із «безіменними» хлопчиками та дівчатками діють і персонажі казок, про яких автори написали у зверненні до другокласників так: «Запрошуємо тебе у «Королівство математики». <...> Тебе чекають Плюс Плюсович та його друзі – Мінус Мінусович, Множник Добуткович, Частка Ділінка, Козенятко, що вміло лічити до 10, та багато казкових героїв». Тут діють насамперед герої мультфільмів та екранізованих літературних казок, що переважають над народними: *Білосніжка*, *Снігова Королева*, *Герда*, *Кузя*, *Кай*, *Карлсон*, *Буратіно*, *П'єро*, *Мальвіна*, *Веселун*, *Змій-Горинич*, *принцеса Фіона*, *лікар Айболить*, *клоун Тім*, *Незнайко*, *Гвинтик*, *Пончик*, *Покемон*, *Шрек* та ін., – отже, українські казки лишилися десь там на задвірках, щоправда деяке

«вирівнювання» у кількісному складі вносять особи-зооніми, хоч там теж є багато «не-наших», пор.: коти *Баюн*, *Кузя* і *Мурка*, песик *Барс*, кролик *Рудь*, *Чіп* і *Дейл*, ворона *Каркарона*, бджілки *Майя* і *Віллі*, гусінь *Буся*, черв'ячок *Зем* та ін.

Хлопчиків поіменовано 34 іменами, з них повних офіційних 23: *Антон*, *Артем* (2), *Богдан*, *Борис*, *Вадим*, *Гнат*, *Денис*, *Дмитро*, *Іван*, *Ілля*, *Кирило*, *Максим* (3), *Матвій*, *Мирон*, *Олег* (2), *Остан* (2), *Павло*, *Пилип*, *Семен*, *Сергій*, *Степан*, *Тарас* (2), *Ярема*. Крім повного імені, іноді вжитий і його варіант: *Денис* > *Дениско*, *Дмитро* > *Дмитрик* (2), *Іван* > *Івась*, *Сергій* > *Сергійко* (2), *Тарас* > *Тарасик* (2). Використано лише такі варіанти імен (без повних офіційних): *Андрійко* (2), *Андрусь*, *Василько*, *Володя*, *Мишко* (2), *Олесь*, *Сашко* (2), *Славко*, *Стас* (3), *Тім*, *Юра* і *Юрасик*.

Дівчаток іменовано 24 іменами, з яких десять повні офіційні: *Алла* (2), *Валерія*, *Василина*, *Віталіна*, *Дарина*, *Іванна*, *Інга*, *Ніна*, *Софія* (2), *Тамара*, а 15 варіантів ужито у двох задачах.

Деривація варіантів імен хлопчиків повністю відповідає українському словотворенню (крім декількох російських варіантів – *Вова*, *Жорка*). Найвні всі види регресії: афереза (усічений початок слова), синкопа (середина), апокопа (кінець), а також комбінації цих видів. Значне поширення має суфіксація, пор.: -*к-о* доданий до повного імені (*Андрійко*, *Василько*, *Дениско*, *Сергійко*) або до усіченого (*Мишко*, *Сашко*, *Славко*, *Ярко*); лише в одному варіанті засвідчений суфікс -*к-а* (*Миколка* та росізм *Жорка*); суфікс -*ик* доданий до повного імені (*Дмитрик*, *Петрик*, *Тарасик*), пор. ще *Лесик* < Олексій (афереза, синкопа, апокопа + суфіксація); лише в одному варіанті суфікс -*усь* доданий до повного імені (*Петрусь*), а суфікс -*сь* лише до усічених основ (*Івась*, *Олесь*, *Андрусь* – апокопа + суфіксація); суфікс -*ць* у варіанті *Гриць* (апокопа + суфікс); лише за допомогою регресії утворені варіанти *Володя*, *Тім* (< *Тимофій*) і *Юра* (апокопа), *Стас* < Станіслав (синкопа і апокопа).

Частина варіантів імен дівчаток постала внаслідок усічення: *Рита* < *Маргарита* і *Міла* < *Людмила* (афереза), *Валя*, *Іра*, *Катя*, *Оля*, *Юля* (апокопа),

Катря, Олеся і Яся (синкопа і апокопа). У суфіксальних утвореннях переважає *-к-а*: *Мар'янка, Маринка, Марійка, Марічка, Надійка, Оленка, Софійка, Тетянка*; на другому місці за вживанням *-ус-я* – *Ганнуся, Катруся*, один раз *-очк-а* у варіанті *Галиночка*.

Зауважимо, що у двох підручниках автори обходяться без власних особових імен. Так, у зверненні до школярів підручника «Природознавство» І. Грушинська наголошує: «Разом із нами будуть мандрувати наші давні друзі – Їжачок Хитрячок, Сойка Синьокрилка, Сонечко Семикрапочка і Карасик Золотенко», тобто це вже налаштовує користувачів, що відбуватиметься постійна зустріч з тваринами і комахами – головними об'єктами вивчення, а не зі своїми однолітками.

У підручнику «Музичне мистецтво» О. Лобової немає ні казкових героїв, ні однолітків наших другокласників, усі завдання подані в наказовій формі: *зверни увагу, знайди, склади, подумай, розглянь, розкажи, розучи, уяви* та ін., що, звичайно, не стимулюватиме уяву учнів, а велика кількість музичної термінології та розповіді про багатьох композиторів не викличе потрібного зацікавлення.

Крім імен однолітків, у підручниках згадані також інші дійові особи: *Пантелій і Самсон, діди Андрушка, Антон, Валер'ян, Данило, Максим, Степан, Федір* та бабусі – *Гася, Груня, Кіра, Марушка, Марфа, Стеха*, а також дядько *Микола* та тітоньки *Галина і Текля*, але при аналізі іменників їх до уваги не беремо.

Отож, зведений чоловічий іменник другокласників нараховує 47 імен, з яких 37 – повні офіційні, а 10 імен представлені лише варіантами (їхні повні імена подані у квадратних дужках). Найчастотніші такі найменування: *Андрійко, Дмитрик, Мишко і Сашко* (4), *Олесь і Сергійко* (6), *Тім* (7), *Богдан і Максим* (8).

У жіночому іменнику (за підручниками для 2 класу) 32 імені, з яких 17 повні офіційні, а 15 представлені варіантами. Частотність цих найменувань: *Маринка і Софійка* (4), *Маша і Надійка* (5), *Марійка* (6), *Оленка* (14), *Ганнуся*

(24). Найбільше варіантів засвідчено від імен *Катерина – Катя* (2), *Катря*, *Катруся* (3) та *Марія – Марійка* (6), *Марічка* (3), *Маша* (5).

На нашу думку, цікаво порівняти ці «підручникові» імена з власними назвами сучасних учнів 1–2 класів, для чого виписали імена з формулярів читачів однієї луцької бібліотеки для дітей. Оскільки ми аналізуємо функціонування імен та їхніх варіантів з підручників, тому проводимо аналіз записів з рукописних формулярів бібліотеки. Відомості про цих маленьких читачів записані зі слів їхніх батьків, тому ці імена – не вибір школярів, а бажання батьків.

Іменник сучасних хлопчиків нараховує 66 імен, з яких найбільш частотними такі: *Андрій* (17), *Артемій* (2) + *Артем* (15), *Дмитро* (17) + *Діма* (2), *Михайло* (15) + *Міша* (2), *Назарій* (3) + *Назар* (17), *Роман* (17) + *Рома*, *Владислав* (20) + *Влад* (2), *Максим* (23). Оригінальність своїх дітей, зрідка й «іншонаціональність», батьки підкреслили такими власними назвами: *Аріан*, *Герман*, *Гусейн*, *Еван*, *Ельдар*, *Еміль*, *Ерік*, *Теофіл*, *Ян*. Поруч з офіційними формами, прийнятими в українській мові, вжиті переважно російські, пор.: *Данило* (9) – *Данііл* (5) – *Даніель* (2), *Кирило* – *Кирил* – *Кіріл*, *Микита* – *Нікіта* (3). Варто було б задуматися батькам, як згодом звучатиме патронім їхніх внуків та як поєднуватиметься з обраним іменем.

Для найменування дівчаток лучани використали 75 імен, тобто «дівчачий» іменник переважає «хлопчачий». Найбільш поширені такі імена: *Дарія* + *Дарина* (14) + *Даша* (4), *Вікторія* (13), *Марія* (9) + *Маша*, *Мілана* (9) і *Мілена* (3), *Уляна* (14), *Ангеліна* (16), *Анастасія* (22) + *Настя* (5), *Софія* (26). Незвичні для українського іменника такі власні назви: *Апіна*, *Аріна* (4), *Еліна* (2), *Емілія*, *Імре*, *Ірма*, *Мілана* (9) і *Мілена* (3), *Сабіна* і *Сабріна*. Деякі імена продиктовані батьками і в російському оформленні, бо так для них «ліпше звучать», пор.: *Ганна* – *Анна* (25) – *Аня* (2), *Марія* (9) + *Маша*, *Оксана* (2) + *Аксенія*, *Христина* (5) + *Кристина*. Виявлено й одне подвійне ім'я – *Евеліна-Софія*.

Выводи. Отже, існує досить велика відмінність між рекомендованими формами власних особових імен (пор. хоча б підручники) і тими, що вживані в офіційному чи побутовому мовленні, а це означає, що вчителям треба стежити не тільки за дитячим мовленням, а й за тим, як на уроці і в позаурочний час вони самі звертаються до школярів, а також частіше на цю тему проводити відповідні бесіди. Думається, що при такій систематичній роботі можна буде повернути кличний відмінок, зокрема у звертаннях, не тільки у мовлення учнів, а й також їхніх батьків.

ЛОГИКО-ФИЛОСОФСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ МОДАЛЬНОСТИ И НАКЛОНЕНИЯ

Танина Дамира Орлановна

магистрант

факультет иностранных языков, гр. МИФ-62

Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова

г. Караганда, Казахстан

Введение. Как известно, большое количество терминологии в современном лингвистическом пространстве было заимствовано различными учеными из сферы философии и логики. Понятие «модальность» также не является исключением. В нашем представлении «модальность» даёт возможность выражать многообразие мысли и отношения говорящего к действительности. Актуальность выбранной темы заключается в развитии коммуникативной лингвистики, неотъемлемой составной частью которой считается модальная лингвистика.

Целью данной работы является поиск ответа на вопрос «Является ли модальность и наклонение с точки зрения логико-философской концепции идентичными?»

Материалы и методы. Логико-философскую концепцию понятия модальности нам видится целесообразным рассматривать со стороны того, что данное понятие относится к понятиям идентификации и самоидентификации каждого отдельного индивида, которое призвано быть описанием одной из сторон данного многоуровневого и разнопланового процесса. Познание и самопознание, проводящийся индивидом непосредственно связаны с окружающей его объективной и субъективной реальностью, с которой этот самый индивид непосредственно взаимодействует в процессе.

Делая обзор литературы по данной теме, мы выяснили что модальность также является понятийной универсалией, одинаково присущей как философии (в которой было создано), так и лингвистике (которой было заимствовано и

преобразовано в угоду лингвистической парадигме). Модальность выражает себя в форме высказывания, т. е. является неким компонентом связи и взаимоотношений языка и действительности. Иными словами, модальность - это один из основных способов, применимых к осознанию и анализу реальности вокруг индивида.

Так как данное исследование является филологическим и философское понимание предмета интересует нас в первую очередь с точки зрения диахронического исследования, проще будет рассмотреть средневековое разделение модальности на две большие группы:

- Модальность *de dicto* («о речи»)
- Модальность *de re* («о вещи»)

Рассматривая модальность, можно прийти к выводу того, что, при рассмотрении суждения, данный феномен проявляется в двух вариантах, непосредственно в отношении самого высказывания (речи), либо определенной части высказывания (вещи). «Речевая» модальность описывает речевой процесс индивида в целом, анализируя речевой процесс и создавая его более усложненные варианты, в то время как «вещественная» модальность, в свою очередь, связывает определенный предмет, «вещь», с его признаками, создавая определенные продуцирующие связки, воспринимаемые индивидом [1].

Также, обе эти модальности, для упрощения, можно переименовать во внешнюю (*de dicto*), потому что индивид, произносящий речь, не фиксирует своё внимание на отдельных предметах или фактах и внутреннюю (*de re*), так как индивидом рассматриваются непосредственные понятия, находящие себя в его речевом процессе суждения, спикер находится как бы «внутри» его речевого процесса.

Современная парадигма, как правило, уделяет ключевое внимание вопросу «речевой» модальности, так как она, в большей мере, является более очевидной и трактуемой, в то время как «вещественная» модальность не несет в себе подобного интереса и, как правило, подвергается критике.

Эти, рассматриваемые нами, философские категории модальности, что очевидно, являются предшественниками лингвистических изысканий по данному вопросу и, являются достаточно ярким посредником между языкознанием и такой научной отраслью как модальная логика. Логическая и лингвистическая модальности, несмотря на разные поля существования, всё же, объединяются именно в этом, представленном нами общим философским предком.

Однако, модальная логика также, в некоторой мере, является предком лингвистических исследований модальности и, в некоторой мере, «коллегой» по данному вопросу. Так, по этой причине, нами представляется, что весьма целесообразным будет иметь некоторое краткое представление о данном научном ответвлении.

Модальная логика, в своей сути, занимается рассмотрением высказываний индивида с использованием, так называемых «модальных операторов», позволяющих исследователю или индивиду получить впечатление о степени истинности рассмотренного выражения. Вот несколько примеров подобных операторов:

- Случайно;
- Необходимо;
- Возможно;
- Невозможно;
- И др.

Предметом исследования модальной логики становятся утверждения, содержащие в себе модальные операторы. Такие утверждения называются «модальными суждениями». Ключевыми операторами, которые эксплуатирует сама модальная логика являются «необходимо» и «возможно», они, как правило, используются для выявления заключения [2].

Целью и результатом использования данных операторов является установление достоверности высказывания и его принадлежность к

определенным категориям модальной логики. Например: высказывание возможности, высказывание необходимости.

Восприятие же значимости и подлинности признаков определенного, описываемого в высказывании предмета как раз выражается в модальности суждения, имеющего в себе данный рассматриваемый предмет. Предметом могут выступать разнообразные сущности, в которые входят предметы, явления, другие индивиды, сущности и др.

Зачатки модальной логики, как и последующей лингвистической модальности, в принципе, являются древними и сформированными разными философами различных культур глубокой древности. Несмотря на то, что наукой признано, что отцом модальной логики является Аристотель, подобные вопросы задавались также и восточными философами.

По мнению В.Ю. Костюченко, первым философом, ещё не сформировавшим понятие модальности, был Протагор из Абдеры. Его интересовали вопросы того, как соотносится определенная речь индивида с окружающей реальностью с точки зрения этого самого говорящего [3].

В трудах Протагора рассматривалось деление речи на четыре подвиды:

- Приказание;
- Ответ;
- Вопрос;
- Просьба.

Также, античные философы, задолго до оформления логики и языкознания как полноправных отдельных наук, рассматривали их достаточно близко ввиду того, что, технически, высказывание является как продуктом логики, так и продуктом лингвистики. В данном вопросе, по сути, представляется проявление междисциплинарного подхода к изучению языка, который стал полноправно используемым лишь в сравнительно недавнее время.

Так Аристотель, хотя и считается первым философом и исследователем полноценно оформившим понятие модальности, в своих трудах использует не

термин «модальность», а некоторый зачаток термина «наклонение». Слово «ἔγκλισις»), используемое в труде «Метафизика» имеет два значения:

1. «Наклон»
2. «Направление»

Таким образом, вполне логично считать, что данный термин является первоисточником понятия «наклонение», которое будет использоваться лингвистами в дальнейшем. Слово же «модальность» также является авторским для Аристотеля по причине того, что именно он является тем, кто ввел данное понятие в философское терминологическое поле, образовав отдельное философское и логическое направление, изучающее то, насколько утверждение индивида является слабым или сильным. В своей работе, относительно понятия «модальности», древний философ уделял много внимания рассмотрению двух форматов бытия: в возможности и действительности. Из данного направления у философа возникла потребность в разделении возможного и действительного как в реальности, так и в высказываниях отдельных индивидов:

«Действительное и возможное Аристотель описывал как отношение: «как строящееся относится к способному строить, так бодрствующее относится к спящему и видящее к закрывающему глаза, но обладающему зрением, выделенное из материи к этой материи <...> и в этом различии одна сторона пусть означает действительность, другая - возможное» [2].

Возможность Аристотелем рассматривается как понятие значительно комплексное и объемное чем действительность, несмотря на фактор первичности действительности и вторичности возможности. Вторичность возможности выражается в её сильной зависимости от действительности, в результате чего, возможность лишь воплощается или не воплощается в действительности, не имея возможности находить полноценное индивидуальное воплощение.

Результаты и обсуждения. В нашей конкретной ситуации нас интересовало взаимосвязь модальности с концептуализацией окружающей

действительности. Одним из способов этого процесса является категоризация окружающего мира. Рассматриваемое понятие является невероятно комплексным и разноплановым понятием, однако, упрощенно, это процесс соотнесения определенного объекта рассмотрения со всеми, присущими индивиду, фундаментальными знаниями об окружающей действительности.

С точки зрения языковой категоризации, модальность - это инструмент передачи субъективного отношения к действительности, использующее различные суждения.

В учебнике Бочарова В.А. и Маркина В.И. «Введение в логику» суждения, условно, разделяют на два типа:

- Ассерторические, суждения о наличии или отсутствии определенных фактов и ситуаций [4] (по нашему мнению, это и есть одно из проявление логико-философской концепции наклонения)
- Модальные, оценивающие или квалифицирующие суждения [4] (в нашем понимании, это проявление логико-философской концепции модальности).

Именно модальные суждения являются объектами исследования как логики, так и лингвистики и являются одними из древнейших сущностей, интересовавших философов. Издревле людей интересовало понятие цели высказываний и отношения этих высказываний к действительности.

Например, Аристотель определял модальность, скорее, как способ выражения представления об окружающей его реальности, в которую, несомненно, входили и высказывания индивидов, содержащие в себе и суждения и понятия. [5]

Выводы. Изучив труды по данной тематике, мы пришли к следующим ответам. Категория модальности и наклонения неэквивалентны, хотя тесно взаимосвязаны и могут быть рассмотрены сквозь сущность друг друга. Мы определили, что с самого истока ученые философы пытались классифицировать речь по содержанию, выявив на основе этого модальность и наклонение. По нашему мнению, модальность окрашивает выражение, создавая тем самым его

содержание, передающее всю полноту мысли говорящего. Мы считаем, что функцией модальности является передача либо выражение суждения как субъективного, так и объективного. Если говорить о функции наклонения, то оно заключается в передаче либо выражении относительной или абсолютной истины. То есть используя наклонение мы говорим именно о действии, которое имеет место быть в суждении.

Литература:

1. Маркин, В.И. Дихотомия de re – de dicto и аподиктическая силлогистика // Логические исследования. – 2018. – Том 24. №2.
2. Медова, А.А. Онтология модальности: дис. ...док. философ. наук. Красноярск, 2016.
3. Костюченко, В.Ю. Категория модальности с точки зрения логики и лингвистики: сходства, различия и перспективы синтеза // Журнал Белорусского государственного университета. Филология. – 2018.
4. Бочаров, В.А., Маркин, В.И. Введение в логику. Учебник. 2-е издание.– М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2011.
5. Медова, А.А. Теория модальности. Междисциплинарное исследование содержания понятий «модус» и «модальность». – М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2011.

ECONOMIC SCIENCES

THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF FORMATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISES OF UKRAINE

Khomovyi Serhii Mikhailovich

Ph.D., Associate Professor

Pylypenko Natalia Oleksandrivna

student

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

Introductions. The organization of management accounting is a very complex process, due to the industry specifics of enterprises. Therefore, its correct formulation makes it possible to identify and mobilize reserves to reduce resource costs, reduce the cost of finished products, increase profitability and reduce the need for working capital [1].

Today, the success of enterprises in market conditions depends on two factors: the available labor, material, financial resources and effective management decisions [2, p. 11].

Ukrainian enterprises can independently develop a production system, strategy, pricing policy, and therefore the head of the institution plays an important role in implementing effective and efficient management decisions.

Aim. Research of the role of the principles of management accounting at the enterprises of Ukraine and providing information for planning, management, control and management decisions.

Materials and methods. The main research methods used are analysis, comparison, formalization and historical generalization.

Results and discussion. In the term «management accounting» the focus is increasingly shifted to the word «management» [3].

The effectiveness of management accounting is presented as a process of comparing actual and regulatory costs and further analysis of the results of the enterprise, so an important factor in this are the principles that shape it.

Understanding the needs of stakeholders – as stated in the Principle of Communication – identifies, collects and prepares for the analysis of information most important for decision-making. To be relevant, the information should include a forecasting element and take into account issues that have a significant impact on future results. Irrelevant information usually includes irreparable and fixed costs, but not all historical information is inapplicable. The information used to make decisions must be complete. In the process of preparing data for analysis, this data is cleaned, grouped and filtered. The value of information is based on its quality, accuracy, consistency and timeliness. This information is timely in relation to decisions that have been or will be made over a period of time. Data must be protected to avoid loss or falsification. If it is necessary to provide unverified or incomplete data, they must be marked accordingly so that the level of their reliability is known when making a decision. The information is contextualized. The information used in management accounting should meet three key characteristics: a) time reference – information used for the past or current periods, as well as forecast data; b) unlimited – information is not limited to the traditional framework of the organization. It is collected both inside and outside the organization, including in financial and operating systems, among customers, business partners, suppliers, based on market and macroeconomic data; c) diversity – information can be quantitative (both financial and non-financial, including environmental and social data) and qualitative. Skills in the processing of quantitative and qualitative information in management accounting are necessary in order to provide decision makers with data for the past and current periods, as well as forecast data.

The information used can be both financial and non-financial, and cover external and internal issues, including environmental and social [4].

In our opinion, the following prerequisites are necessary for the development of specific principles and management accounting in Ukraine: 1) formation of market

infrastructure; 2) finding new reserves to improve product quality and technological condition at the enterprise as a whole.

Conclusions. We can conclude that the formation of market relations in our country necessitates the improvement of the economic mechanism and in particular the management of economic processes in enterprises. With the correct organization of management accounting and the introduction of new principles of its management in the enterprise can prevent, eliminate, change the situation in production processes, analyze the results of the enterprise and monitor the dynamics of growth or decline in profits, reducing production costs.

References

1. Global Management Accounting Principles framework. AICPA|CIMA 2014. 54 p.
2. Upchurch A. Management Accounting: Principles & Practice. London : Financial Times, 2018. 706 p.
3. Appendices for Financial guidelines for agricultural producers Recommendations of the Farm Financial Standards Council: [Електронний ресурс]. URL: <http://www.aae.wisc.edu/jones/aae320hand/ffsgappdx.pdf/>.
4. Global Principles of Management Obligation. CIMA. 2017. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/ukrainian-full-gmaps-document.pdf>

**DIGITALIZATION IN ACCOUNTING PROCESS MANAGEMENT AT THE
ENTERPRISE**

**Maletska Olha
Prokopyshyn Oksana
Tsitska Nadiya
Mironchuk Zoriana**

PhD in Economics
Associate Professor of the Department of Account and Taxation
Lviv National Environmental University, Lviv

Introductions. Digitalization is a general term for the digital transformation of society and the economy. It describes the transition from the industrial age and analog technologies to the age of knowledge and creativity, characterized by digital technologies and innovations in digital business

Information technology (IT) should be understood as a comprehensive system of methods and methods for collecting, accumulating, processing, storing, transmitting (exchanging), presenting and using information. In the enterprise IT is divided on: office automation technologies; information technologies of data processing; management information technology (management business processes); information technology support decision-making at different levels of management; information technology expert systems. IT enterprises (providing, functional) together with information resources, technical means, software (special information-analytical) software and intelligent technological systems for achievement of IT goals form information system (or information system) of making management decisions (current, perspective; functioning, development) in the management system.

Results and discussion. IT provides automation of accounting method and other management functions in information systems

The use of automated accounting information processing facilities has created a new form of accounting - automated. The form of accounting refers to the set of registers used to maintain accounts in a specific sequence and interconnectivity. This

form of accounting achieves a complete relationship between all types of accounting and their individual areas, as well as between synthetic and analytical accounting data, because the necessary system of indicators is automatically obtained from a single source of information.

Automatic processing and accounting information systems are constantly being improved. Improvements have been made in such aspects as:

- increasing the level of automation of performing technical operations, which are often repeated in accounting;
- creation of new means of input and output of credentials;
- increase computer memory;
- development of new storage media.

The modern approach and direction of accounting automation is:

- systematic approach to accounting automation;
- developing computer-based accounting forms;
- transformation of accounting method.

Computer-aided accounting has gone through several stages in its development. These steps are related to the development of the computer base element and its organizational forms of use.

Considering the features and principles of the automated form of accounting, it is necessary to determine its characteristic difference from other forms of accounting - is that in the automated form of accounting, at the stage of current accounting, only one accounting register is used - a detailed log of business transactions in which the database is formed (data sets, information file system) of synthetic and analytical accounting. All resultant information is then presented in outgoing messages called reporting. Some of them may (may) have the form of accounting registers of traditional forms of accounting, such as journals - warrants, general ledger, balance sheet, but they acquire the status of accounting registers at the stage of general accounting and not at the stage of current accounting, so they are reporting.

Conclusions. It's possible to identify the following benefits that arise when applying information systems and technologies at an enterprise: accounting automation software can be quickly put into operation, and when changing the scale of enterprise activity, approaches to management or organization of accounting operations - to reconfigure with minimal time and financial resources; credentials are logged and stored in a single information database; ample opportunity for activity planning; the possibility of ongoing operational control; The ergonomic interface of the automated accounting programs ensure the availability of information assimilation and high speed of work for professionals.

List of references:

1. Maletska O., Kulyavets V. IT technologies: accounting automation in modern conditions of development. Sustainable Development of the Country within the framework of European Integration: Abstracts of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Zhytomyr, Nov 9, 2017). Zhytomyr: ZhSTU, 2017. P.130-131. URL: conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/130.pdf

2. Skrynkovskyy R. Hladun V. Information Technologies in the Organization of Accounting at the Enterprise. Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2019. Vol. 5. No 2 URL: <https://cyberleninka.ru>

COMPREHENSIVE ASSESSMENT AND METHODOLOGICAL BASIS OF WATER RESOURCES MANAGEMENT OF TERRITORIES

Serbov Mykola

Doctor of Economics, docent
Odessa State Environmental University
Odesa, Ukraine

Introduction. The development of the modern civilization brought humankind to the realization that water is one of the crucial elements of the environment and requires comprehensive integrative management with regard to all types and categories of water resources on Earth, all categories of water consumers, and the consequences of manmade influence on the state of natural water. Special attention in the concept of integrative water resources management is paid to the assessment of the consequences of the manmade effect from the perspective of further existence, sustainable and effective development of water resources. At present, each person on Earth has up to 750 m³ of usable fresh water per annum [1]. According to UNESCO predictions, this figure may drop to 450 m³ on average by 2050, without regard to the predicted climate changes; this means that according to the UN classification, more than 80% of countries will find themselves beyond the water deficiency boundary [2].

Integrated water resources management may be characterized as a permanent assessment of the water balance of an area with the determination of constant trends in its changes, depending on the effect of the multilevel and manifold factors: nature and quality of economic load, both on the water body and on the water basin in general, predicted future climate changes and their effect on the characteristics of water resources in the studied area [3]. The determination of the impact factors and trends in the change of water balance necessitate subsequent development of plans for integrated water management, the primary goal whereof should be to correlate the existing water resource potential with the requirements of the economic complex of the area or the water basin [4].

The principles of the modern concept of integrated water resources management were formulated in 1992 at the Dublin International Conference; in the following years, these principles were the basis for global reforms of water economies in many countries [1].

It is worth noting that water quality is an integral part of the water resource potential of any area or basin, which is why the development of integrated management plans should take into consideration the environmental aspects of the assessment of water quality and the identification of individual water consumers as polluters of the water basin [5].

Materials and methods. The research used the ecosystem approach, which was based on the notion that ‘nature is an equal partner’. This premise necessitates the determination of the maximum permissible level of manmade influence on water resources, with a view to ensuring their sustainability and minimizing the negative consequences of interaction between water sources and areas used for economic purposes. Estimate indicators of the water balance of the Kuyalnik Estuary basin in the system of integrated management of water resources were determined based on estimated characteristics of the ‘climate and stock’ model. Their substantial transformation under the effect of water management, as well as short-term reports regarding the hydro-meteorological characteristics of the Kuyalnik Estuary were taken into consideration.

Results and discussion. The design of a system of integrated basin water resources management is based on a number of key principles [7]. Taking into consideration the features of the studied area, the specificity of the development of its economic system, and the recreational importance of the waterbody, the system of integrated water resources management for the Kuyalnik Estuary should be based on the following requirements:

- Integrated management should follow the ‘basin principle’ within the hydrographical borders in accordance with the basin morphology, *i.e.* the water resource potential is assessed across the entire catchment basin area of 2250 km² without distinguishing as separate zones (regions, waterbodies) any components of

the area regardless of their geographic location in the basin, landscape, peculiarities of development, presence of hydraulic facilities, etc. [6,7]. The system of integrated management should take into account the entire set of factors that constitute the water balance equations for the area (possible water exchange with the sea, inflow of river and surface water, precipitation, groundwater, evaporation, and wastewater). The Kuyalnik Estuary basin can be divided into morphologically homogenous sections that have approximately similar levels of effect of separate water balance components. The water resource potential was assessed in each section of the estuary basin with regard to the features of the water balance, which ultimately combined to form a unified system of the entire basin. For instance, the total catchment basin of the Kuyalnik Estuary can be divided into at least three sections: the basin of the Velykyi Kuyalnik River, the Kuyalnik Estuary itself with adjacent 200-250 m shorelines, and the lower (southern) part of the basin – bar lakes and the Korsunsi ponds; the entire scope of abovementioned works was done in all these sections; in the final variant, they will be presented as a unified water balance.

- Coordination of all forms of water use within the Kuyalnik Estuary basin and for all economic facilities (water consumers) horizontally among separate branches of the economic system (agriculture, utilities, manufacturing, recreation, etc.) and vertically among various levels of the water management hierarchy (higher hierarchy – the basin in general, with subsequent division into systems of a lower hierarchy of natural resource use, down to individual small private water consumers). The water basin of the Kuyalnik Estuary is characterized by a high level of agricultural development of the area – about 48-50%. Agricultural land constitutes about 81% (184.9 thousand ha) of the total area of the basin, 74,8% of which is arable land. Within the shorelines of basin waterbodies, the composition of the land is as follows: arable land – 14%, hayfields – 16%, pastures – 29%, smallholdings – 20%, forests, woodland belts, and bushland – 9%, other land – 12% [9,11]. Industrial facilities in the Kuyalnik Estuary mostly include agricultural processing facilities and several quarries of building materials [11]. The coordination of the main water consumers in the system of integrated water resources management in the Kuyalnik Estuary basin

should take into consideration the active use of water resources in this area, which is 60-100% of the annual basin river flow. Studies [11,13] show that the total annual demand for the resource in the Kuyalnik Estuary basin is about 12,5 million m³, while the consumptive use is about 9,32 million m³. With that, the annual withdrawal of water by various consumers is as follows: 5,84 million m³ from the Velykyi Kuyalnik River; 0,46 million m³ from reservoirs and ponds; 6,19 million m³ from underground sources. The discharge of return water is about 3,16 million m³. Volleys of sewage from the city of Podilsk are discharged periodically through the Korozeya ravine.

- The estimated components of the water balance of the Kuyalnik Estuary basin in the system of integrated water resources management with regard to their significant transformation under the effect of water management and relatively short-term monitoring of hydro-meteorological characteristics were determined based on the estimated characteristics of the ‘climate and stock’ model [8,9].

The assessment of the inflow of fresh water in the Kuyalnik Estuary basin based on the ‘climate and stock’ model shows that most of it comes from the inflow of Velykyi Kuyalnik River. The total volume of the river inflow in natural conditions (unmodified by water management) is about 24,0 million m³; 22,3 million m³ (92,9%) of this volume comes from the Velykyi Kuyalnik River [8]. The average over-years amount of water inflow from precipitation is about 26,6 million m³; however, considering the loss due to evaporation from the water surface, the volume of the estuary is replenished annually only by 2,24 million m³.

At that, the various investigated scenarios of global warming show that in the near future, evaporation from the water surface of the Kuyalnik Estuary will exceed the inflow of precipitation to its surface significantly. The main factor in water management in the Kuyalnik Estuary basin are artificial water bodies, which serve as artificial evaporators in areas with moisture shortage. According to different sources, the relative area of the water surface of artificial water bodies varies from 0,20% to 0,40%. At that, the consumptive interception of the river flow can reach 40% in low-water years, while dropping to 10% in high-water years. Most artificial water bodies

within the studied area are presently dried-up, while their negative effect on the formation of the river water inflow into the estuary reaches its peak in the warm season during snowmelt and rain showers, when in medium-water and high-water years, up to 35-40% of the river flow is consumed to fill these water bodies, while in low-water years, these consumptive losses may reach 90% of the natural flow.

- Public participation in management, funding, planning, and development of the water economy infrastructure. Public participation implies the participation of not only public organizations and associations, but also local authorities, self-government agencies, and municipal water consumers. Public participation should create a transparent and open environment, in which the possibility of making a decision that goes against the interests of the local communities is reduced significantly.

- Priority of environmental requirements in the activity of governing bodies during the implementation of the system of integrated water resources management in the Kuyalnik Estuary basin. The ecosystem approach is based on an important notion – ‘nature is an equal partner’. This premise necessitates the determination of the maximum permissible level of manmade influence on water resources, with a view to ensuring their sustainability and minimizing the negative consequences of interaction between water sources and areas used for economic purposes [10,12].

Using the ecosystem approach when developing the system of integrated water resources management in the Kuyalnik Estuary basin is necessary due to the unique natural and landscape systems in this area, the concentration of various steppe, petrophyte, shrub, and semi-aquatic field biocenoses and the expedience of creating a national natural park within the area of the water basin in the near future.

It is also worth noting that the Kuyalnik Estuary and its adjacent areas are used based on the principles of balanced development, i.e. with regard to the environmental, economic, and social components. After signing the Ukraine-European Union Association Agreement, Ukraine took upon itself to implement in the environmental laws a number of directives, six of which concern the quality of water and water resources management. Therefore, the rational use of water resources

of the estuary and the preservation of its ecosystems should be the foundation of the systems for managing this object.

Water should be defined as a commodity with economic and social value that is determined by its importance. Managing the water resources of the Kuyalnik Estuary as a socioeconomic commodity is a means of achieving not only financial and economic goals of sustainable development of separate regions and the country in general, but also social goals related to effective and equal water use, encouragement of saving and protection of water resources. The 'polluter pays' approach is the basic principle of the European environmental policy. The guarantees of adequate compensation for the cost of water consuming and water using services, including environmental and resource costs, are provided by the national legal groundwork. However, it is possible to reduce the cost of restoration of water resources on the basis of economic, environmental, and social considerations, with regard to geographic conditions and climate.

Conclusion. The development of a system of integrated water resources management should be based on the general calculation of all the components of natural and artificial water restorers, which enables balancing water resources and developing a rational system of management. The environmental component of the model of integrative water resources management in the Kuyalnik Estuary should be a priority as an integral part of the water resource potential of the area. It is necessary to consider that the deterioration of water quality reduces the economic and social cost of the basin's water resource potential and reduces the economic attractiveness of the area. This narrows down the possibilities of sustainable development significantly.

The methodological economic and environmental approaches to the creation of a system of integrated water resources management in the Kuyalnik Estuary basin were investigated. Specific components of the basin water balance were assessed.

The impact factors and trends in the change of water balance necessitate subsequent development of plans for integrated water management, the primary goal

whereof should be to correlate the existing water resource potential with the requirements of the economic complex of the area or the water basin.

References:

1. Solanes, M., Gonzales-Villareal, F. 1999. The Dublin Principles for Water as Reflected in a Comparative Assessment of Institutional and Legal Arrangements for Integrated Water Resources Management. TEC Background Paper 3. Stockholm: Global Water Partnership. 347.

2. UNESCO-WWAP. 2006. Water a Shared Responsibility. The UN World Water Development Report 2.

3. De Maria, S.C. 2016. Water balance implications of switching from continuous submergence to flush irrigation in a rice-growing district. *Agricultural Water Management*, 171: 108-119.

4. Cheng, G. 2014. Integrated study of the water ecosystem economy in the Heihe River Basin. *National Science Review*, 1(3): 413-428.

5. Haddeland, I. 2014. Global water resources affected by human interventions and climate change. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(9): 3251-3256.

6. Plans of Integrated Water Resources Management: Study Guide and Manual. 2005. Cap Net. 104.

7. Стащук В.А., Ромащенко В.И., Михайлов Ю.О. Особенности интегрированного управления водными ресурсами в Украине на основе бассейнового принципа. Сборник материалов Международной координационной водохозяйственной комиссии 15:9. 2013. URL: www.eeca-water.net

8. Водний режим та гідроекологічні характеристики Куяльницького лиману: Монографія/ за ред. Н.С. Лободи, Є.Д. Гопченка. – Одеса: ТЕС. 2016. 332.

9. Serbov M. 2016. Economic and Environmental Approaches to Developing a System of Integrated Water Resources Management in the Kuyalnik Estuary Basin. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, V. VII, I. 5(19), 1153-1159

10. Берлинский Н.А., Гаркавая Г.П., Богатова Ю.И. Проблемы антропогенной эвтрофикации и развития гипоксии в северо-западной части Черного моря. Экология моря, 6. 2009. 17-22.

11. Отчет о НИР «Оценка многолетних изменений компонентов водного баланса Куяльницкого лимана для разработки рекомендаций по сохранению его природных ресурсов». Одесса: Одесский государственный экологический университет. 2019. 165.

12. Сербов М.Г. Формування соціо-еколого-економічної системи прісноводних ресурсів: регіональні особливості та завдання управління: Монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М. 2021. 356.

ADAPTATION OF ENTERPRISE`S FINANCIAL POTENTIAL MANAGEMENT ON THE BASIS OF THE RESOURCE CONCEPT OF THE FIRM IN CONDITIONS OF CRISIS

Tereshchenko Artem Mykolayovych
Postgraduate
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Introductions. In a market economy the effective use of the limited resources is one of the key factors in supporting the company's activity in the short and long term. It is also difficult to overestimate the importance of enterprise resources such as management knowledge, experience, available financial resources, etc. Scientists have always tries to identify the main factors for the competitive advantages of the enterprise and the drivers of its value growth. Among such factors the important place is given to a unique combination of enterprise`s resources that forming its economic and, in particular, financial potential.

Aim – identify elements of financial potential based on the analysis of the evolution of the main points of the resource concept of the firm.

Materials and methods. The study is based on the basic provisions of the resource concept of the firm, based on the work of foreign scientists as Wernerfelt [1], Mahoney & Pandian [2], Lockett, A., Thompson, S., & Morgenstern [3] and domestic scientists as Abalkin L. [4], Anchishkin A. [5], Chevhanova V. [6], scientists. The study is based on principles of systems approach, application of methods of analysis and synthesis.

Results and discussion. The resource concept is an approach according to which the success of a company directly depends on the management of its resources. The resources of the firm in this context are the set of its assets, capabilities, organizational processes, unique properties, information, knowledge and experience, other internal resources [7].

The resource concept of enterprise management substantiates the sources of long-term competitive advantage in the context of a dynamic market environment. One of the most cruel factors that can affect the economy is the beginning of war or a crisis. During such circumstances, the country's economy usually begins to change. The results of such changes can be the following: reorientation of cash flows, priorities, sales and supply channels, etc. In such conditions, enterprise resource management is one of the best options to support further operational activities.

For example, if a company has assets that cannot be used within the new economic environment, which was formed as a result of force majeure, it is advisable to reorganize, change the functional profile, or "conserve" existing capacity in case of impossibility to implement and use of them. The actual decision of the company must be made based on strategic and tactical goals.

The next element of firm resources - is the capabilities of the enterprise. As mentioned above, one of the options for further action of the company is to change the functional profile. Also, one of the options to support operational activities is relocation of the firm.

The next one of the enterprise's resources is the structure and availability of effectively built organizational processes. One of the benefits of effectively structured organizational processes is reduced operating costs and increased efficiency at the company level. In an unstable environment, it is the speed of response that can save enterprise or greatly support it.

It is also worth considering the unique features of the company, among which we can highlight its location, political status, element of critical infrastructure and more. Usually, such unique properties allow the company to receive additional economic rents in the long term and, accordingly, to support operating activities in case of force majeure.

Among the resources of the company should also be highlighted information security, experience and knowledge of employees and management of the company. The ability to adapt, awareness and practical experience of employees is one of the main factors that can give the company a chance to take advantage in new markets.

The last component that is allocated among the resources of the firm are other internal resources. Usually this category includes employee motivation, culture and another factors whose impact is difficult to quantify regards effectiveness of the company. However, depending on the circumstances, such internal resources can play a crucial role in ensuring the successful development of the company.

Conclusions. Thus, the resource concept of the firm based on management of enterprise resources, which will allow the company to form long-term competitive advantages in the context of a dynamic market environment. In particular, the main resources in resource based concept are assets, capabilities, organizational processes, unique properties, information, knowledge and experience, other internal resources. The proper management of the above resources will allow the company to increase its chances to survive during of force majeure and maintain its operating activities within dynamic market conditions.

LITERATURE

1. Wernerfelt, B. A resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 1984, 5(2), 171–180.
2. Mahoney, J. T., & Pandian, J. R. The resource-based view within the conversation of strategic management. *Strategic Management Journal*, 13, 1992, 363–380.
3. Lockett, A., Thompson, S., & Morgenstern, U. The development of the resource-based view of the firm: A critical appraisal. *International Journal of Management Reviews*, 11, 2009, 9–28.
4. Abalkin, L. I. *The dialectics of socialist economy*. Moscow: Mysl, 1981
5. Anchishkin, A. I. *Science – Technology – economy*. Moscow: Ekonomika, 1989.
6. Chevhanova V., and Karpenko V. The economic substance of the firm`s potentials, *Rehionalni perspektyvy*, no. 2-3 (2000):9-10.
7. Barney, J. B. Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17, 1991. p. 99–120.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Борисова Вікторія Анатоліївна

д.е.н., професор

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Сумський національний аграрний університет

Вступ. Поліпшення добробуту населення необхідно розглядати через призму вдосконалення управління ресурсовикористанням в аграрній сфері. Адже в кінцевому підсумку саме від соціально-економічних умов залежить і сама можливість успішного вирішення ідеї еколого збалансованого ресурсовикористання. Сьогодні стає актуальним розробка нових підходів до оцінки поняття «якість життя», з урахуванням комплексної всебічної оцінки чинників, які негативно впливають на соціальні умови життя.

Система управління ресурсокористуванням може ефективно виконувати свої функції тільки в тому випадку, якщо у всіх користувачів природними ресурсами, незважаючи на масштаби господарської діяльності, що проводиться від великих агро формувань до присадибних ділянок не буде вихована активна життєва позиція щодо дбайливого ставлення до оточуючого середовища, необхідності збереження і розумного використання природних ресурсів. Досвід розвинутих країн показує, що передумовою переходу до природоохоронних заходів в господарській діяльності є зацікавленість підприємців у збереженні природно-ресурсного потенціалу, появі еколого-економічної свідомості, відповідальності перед майбутнім поколінням.

Метою роботи є з'ясування особливостей еколого-економічного управління продовольчою безпекою на регіональному рівні, обґрунтування напрямів підвищення раціонального використання природних ресурсів аграрної сфери та особливостей екологізації сільськогосподарського виробництва.

Матеріали та методи. Вирішення сучасних екологоекономічних проблем полягає в науково-методичному обґрунтуванні основ всебічної соціально-економічної та екологічної оцінки підприємницької діяльності людини, пов'язаної з використанням природних ресурсів, або якимсь чином впливає на порушення балансу в природному середовищі, визначенні системи показників виробничо-господарської діяльності аграрної сфери та методів оцінки виробничої діяльності, що найбільш повно відповідають еколого-економічним вимогам.

У тезах використані такі *методи дослідження*: системно-еволюційний підхід до осмислення об'єктивних закономірностей еколого-економічного розвитку, порівняльний і статистичний аналізи еколого-економічних наслідків технологічних зрушень економіки України, діалектичний метод та метод логічного узагальнення при дослідженні особливостей еколого-економічного управління продовольчою безпекою регіону, системний підхід та логічний аналіз при розробці програми еколого-економічного менеджменту продовольчої безпеки регіону.

Результати та обговорення. Комплексність завдання розвитку продовольчого комплексу на основі раціонального агроприродокористування вимагає розробки і прийняття концепції екологічно орієнтованої продовольчої безпеки, де б відображалися цілі та орієнтири розвитку продовольчого комплексу на екологічних засадах, політика держави, а також засоби і способи вирішення стратегічних завдань. Метою концепції має стати визначення шляхів відродження виробництва якісного, екологічно чистого продовольства, а також підвищення еколого-економічної ефективності агровиробництва, формування сприятливого конкурентного середовища, розробка механізмів державного регулювання екологічно сталого розвитку через удосконалення структурної, кредитної, інвестиційної, цінової, зовнішньоекономічної та кадрової політики. Головна ідея концепції має полягати у незмінній пріоритетності, стабілізації і розвитку продовольчого комплексу на засадах раціонального

агроприродокористування та соціально орієнтованої багатокладності сільського господарства [1, 3].

У структурі програми еколого-економічного менеджменту продовольчої безпеки регіону можна виділити такі чотири вузлові моменти: мета, заходи, виконавці, ресурси. Цільові комплексні програми щодо забезпечення відтворення й охорони природних ресурсів пов'язані з досягненням визначеної якості навколишнього середовища. Виділити ж ресурси в обсязі, достатньому для задоволення цієї якості, під конкретну програму для того, щоб її виконати в оглядовий термін – завдання надзвичайно важке.

Формулювання мети – перший етап процесу управління проектом здійснення програми, який є одним з найбільш важливих етапів, оскільки вже саме формулювання мети накладає визначені обмеження на засоби її досягнення, критерії добору альтернатив тощо. Головна мета програми, яка виражає визначену суспільну потребу, повинна бути в вигляді ланки, що задає, узагальнення всіх програмних цілей. Ця головна мета може розпадатися на підлеглі їй і взаємозалежні підцілі, досягнення яких забезпечує реалізацію вихідної мети.

Побудова дерева цілей і виявлення задач природоохоронної і природовідновлюваної діяльності в регіоні, розбивка безлічі цих задач на однорідні підмножини, за допомогою формальних і неформальних (класифікаційний підхід) методів є основою для побудови організаційної структури територіального управління охорони природи і раціонального використання природних ресурсів [4].

Вимога щодо досягнення мети може бути задоволена в тому випадку, якщо як основу проблем і цілей цільових комплексних програм з охорони навколишнього середовища обласного значення будуть обрані регіональні цілі, тобто розчленовування головної мети здійснюється по основних компонентах навколишнього середовища: атмосферне повітря, вода, ґрунт, біологічні екосистеми, продукти харчування, ліки, тощо.

При розробці цільової комплексної програми екологізації регіону за вихідну береться головна мета (вищий рівень моделі програми). У відповідності з цим визначається вихідне завдання (дерево цілей), що представляє повний набір природоохоронних робіт, реалізованих усіма природокористувачами. Вони орієнтовані на запобігання забруднення навколишнього середовища, значне поліпшення її якісного стану, на виконання максимально можливих завдань по прискореному відтворенню поновлюваних природних ресурсів. Керуючись вихідним завданням, створюється модель програми. Модель програми є одним з основних інструментів; формування структури програми. Її будують із широким використанням експертних оцінок, маючи на увазі, що мета нижнього рівня повинна бути підлегла цілям вищого рівня, складати їхні елементи і забезпечувати досягнення цих цілей.

Загальною метою програми є забезпечення в довгостроковому плані необхідних екологічних умов для розвитку суспільного виробництва і нормальної життєдіяльності населення. Ця мета підрозділяється на підцілі:

- реалізація водоспоживання, різке скорочення скидання забруднених стічних вод у відкриті водойми, дотримання гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у водному середовищі;
- скорочення сумарного викиду шкідливих речовин в атмосферу, дотримання гранично допустимих концентрацій усіх видів шкідливих речовин у повітряному середовищі;
- розширення фонду продуктивних земель шляхом розвитку меліорації, зрошення, рекультивації, здійснення протиерозійної програми;
- прискорене відтворення лісових ресурсів, збереження їх природоохоронної і протиерозійної ролі;
- розширення відтворення рибних запасів, збільшення кількості риби в природних водоймах і водоймищах;
- збереження, розширення і регулювання розвитку природних комплексів, виключення несприятливих наслідків економічного впливу;
- забезпечення екологічної якості продукції.

Нині існує розгалужена система органів управління станом навколишнього середовища, покликана вирішувати проблеми охорони природи і раціонального використання природних ресурсів. До неї відносяться, по-перше, міністерства і відомства, пов'язані з охороною і відтворенням окремих елементів (ресурсів) навколишнього природного середовища і контролем за цим процесом; по-друге, у центральному апараті міністерств і відомств, підприємства яких можуть робити шкідливий техногенний вплив, створені спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за охорону природи; по-третє, на місцях організовані управління охорони навколишнього середовища, але уся ця система не орієнтована на досягнення продовольчої безпеки [2].

Цільова комплексна програма являє собою формалізацію завдань управління якістю навколишнього середовища, яке включає в себе й продовольчу безпеку [5]. Для її розробки необхідною умовою є наявність цільових органів управління і планування, а достатнім – його тимчасовий характер, тому що програма сама по собі є довгостроковим плановим документом. Керівники цільової програми повинні мати у своєму розпорядженні ресурси, виділені на програму, і вони потребують тимчасово підлеглі організації, що входять у галузі. Таким чином утворюється гнучка структура управління. Оскільки цільова програма охорони навколишнього середовища носить комплексний характер, те доцільно застосувати матричну структуру управління, що полегшить взаємодію лінійно-функціональних і програмно-цільових структур.

Роль адміністрації району та області в організації екологізації виробництва і продовольства – це роль синтезуючої, координуючої та організуючої цілісної системи управління якістю навколишнього середовища. Основні функції його зводяться до наступного: керівництво і координація роботи з розробки та реалізації довгострокової цільової програми охорони природи і раціонального використання природних ресурсів у районі; розробка і контроль за практичним здійсненням перспективних планів забезпечення продовольством і раціонального використання природних ресурсів;

узагальнення й аналіз інформації, що стосується відповідних об'єктів району поза залежністю від їхньої власності та підпорядкованості; управління розробкою кадастрів окремих природоохоронних ресурсів і природних комплексів (ландшафтів); акумуляція фінансових засобів і їхній розподіл між підприємствами й організаціями для здійснення природоохоронних і природовідновлюваних заходів; складання природогосподарських балансів району (водогосподарчих, лісогосподарських, земельних і т.о.); організація і контроль за практичним здійсненням екологічної освіти населення району; організація роботи з впровадження елементів господарського розрахунку в сфері природокористування. Запропонована система управління може забезпечити виконання усіх функцій з екологізації виробництва в регіоні.

Останній етап програми представляє практичну діяльність щодо розробки заходів, складанню планів організацій та підприємств, а також зведеного плану природоохоронних робіт програми. При цьому установлюється відповідність між завданнями по ліквідації проблемних ситуацій і нейтралізації антропогенного впливу і заходами програми, їхніми виконавцями і виділеними ресурсами. Це й є планове втілення програми на визначений період часу. На цьому етапі заходу програми погоджується з галузевими та територіальними планами, складається програма в цілому. Сформована таким чином програма має органічну частину плану соціально–економічного розвитку регіону. Роботу проводять відповідні планові органи та орган управління програмою.

На цьому процедура безпосереднього складання програми закінчується. Однак принципи програмно–цільових методів планування такі, що невід'ємною частиною програм повинне стати її організаційне втілення. Тому потрібно визначити та зафіксувати порядок управління виконанням програми з усіма організаційними заходами. Передбачається, що організаційна структура управління програмою була розроблена під час формування програми. На цій основі, відповідно до конкретної ситуації, створюється функціональна структура управління програмою, контролю за її виконанням.

Усі заходи, які включені в комплексні програми, повинні супроводжуватись розрахунками їх економічної ефективності. Потрібно також підвищувати роль служб екологічної безпеки, як органів, що координують комплексні цільові еколого-економічні програми розвитку і збереження природних ресурсів регіону, запровадити системи всебічного екологічного моніторингу. Потрібно мати не тільки констатацію природоохоронних позицій, а й постійний потік достовірної інформації, із всебічним аналізом причин і наслідків еколого-економічних проблем та чітким планом вирішення проблеми.

Висновки. Науково виважена система раціонального управління процесом використання природних ресурсів в аграрній сфері повинна бути спрямована на забезпечення продовольчої безпеки України, шляхом виробництва якісної, повноцінної сільськогосподарської продукції та сировини в достатній кількості. Для забезпечення екологічної чистоти товарів, збереження середовища і відтворювальних функцій в природі, концепція управління ресурсовикористання повинна будуватись на глибокому пізнанні соціально-економічних та біологічних законів оптимальної взаємодії підприємницької діяльності людини і природи. Тільки тоді людство буде мати гарантовану продовольчу і екологічну безпеку свого існування.

Бібліографічний список:

1. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. К. : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

2. Brychko, A., Lukash, S., Maslak, N., and Kovalova, O. Bioeconomy as Innovative Component of the Environmental Management. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume IX, Spring), 1(25). 2018. Pp. 28–33. DOI: [https://doi.org/10.14505//jemt.v9.1\(25\).04](https://doi.org/10.14505//jemt.v9.1(25).04)

3. Reynaud E., Fulconis F., Paché G. Agro-ecology in action: The environmental oasis projects. *Environmental Economics*. Volume 10. Issue 1. 2019. Pp. 66–78.

4. Schusser, S., and Bostedt, G. Green behavioral (in)consistencies: are pro-environmental behaviors in different domains substitutes or complements? *Environmental Economics*, Volume 10, Issue 1. 2019. Pp. 23–47.

5. Skryl T. V., Osipov V. S., Vorozheikin T. M. On The Way to Ecological Agriculture: Decision-Making in Agrarian State Policy. *International Journal of Ecology & Development*. Volume 34. Issue 4. 2019. Pp. 26–34.

УДК 330. 1.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ГРУЗИИ

Габададзе Изольда Шотаевна,
Академический доктор, Ассоциированный профессор
Мушкудиани Нино Сосоевна,
Академический доктор, Ассистент профессор
Церетели Инеза Акакиевна
Академический доктор, Ассоциированный профессор
Акакий Церетели Государственный Университет
Грузия, 4600, Кутаиси, ул. Тамар Мефе, 59

Аннотация

В условиях усиливающейся конкуренции более значительной стала роль инновации на мировом уровне. Действительно, инновации дают странам дополнительную возможность добиться успеха и зарекомендовать себя на мировом рынке. Цель данной статьи - представить уровень внедрения и развития инновационных технологий в экономике Грузии; какова его доля в сельскохозяйственном секторе; какую финансовую поддержку получает каждый из них; какова вовлеченность предприятий в инновации и доля экологических выгод; каковы основные препятствия для внедрения инновационных технологий.

На основе статистических данных, исходя из целей, мы проанализировали существующую в Грузии ситуацию и оказалось, что большая часть инноваций идет на сферу услуг. Поэтому мы посчитали целесообразным, что предприятия должны позаботиться о разработке инновационной политики, где будут сформулированы возможности для ее реализации.

Ключевые слова: Инновации, технологические инновации, инновации в товарах, Инновации в сфере услуг, финансовая поддержка, инновационная политика

Использование инновации как понятия восходит к середине XVI века, когда оно впервые было использовано культурологами для обозначения переноса части одной культуры в другую. Это понятие приобрело экономическую нагрузку в 50-х годах XX века, когда И. Шумпетер рассматривал его как средство максимизации прибыли. Все более важной стала его роль в условиях усиления конкуренции на мировом уровне. Действительно, инновации дают странам дополнительную возможность добиться успеха и зарекомендовать себя на мировом рынке. Поэтому решающая роль в укреплении и стимулировании инновационных технологий является приоритетом для любого правительства. Исходя из этого в современных условиях проблема **актуальна** и ее исследование имеет большое теоретическое и практическое значение.

При исследовании проблемы использовались системные **методы** анализа, синтеза, позитивности и познания.

Наша **цель** – представить уровень внедрения и развития инновационных технологий в экономике Грузии; какова его доля в сельскохозяйственном секторе; какую финансовую поддержку получает каждый из них; какова вовлеченность предприятий в инновации и доля экологических выгод; каковы основные препятствия для внедрения инновационных технологий.

Сегодня в условиях потребительского общества, когда рынок стал ориентированным на клиента, инновация может сыграть решающую роль в лучшем удовлетворении новых требований. Инновации можно только позавидовать, так как она значительно улучшает экономическое положение страны, создает новые рабочие места с соответствующей квалификацией, снижает трудоемкость и повышает производительность труда. В итоге это повышает уровень жизни. В современном мире конкуренция между компаниями и предприятиями немыслима без инновационных технологий и идей. Потому что технологическая инновация — это новое оборудование, установки и определенные виды инвентаря, которые упрощают создание и производство существующих продуктов или услуг. Поэтому неудивительно,

что почти все компании, если предприятие добивается успеха в стране, уделяют особое внимание технологическим новинкам и таким образом стараются быть конкурентоспособными на существующем рынке.

Анализ показал, что в Грузии инновации в большей части идут на услуги, чем на товары. В 2020 году инновации, осуществленные в товарах, снизились на 5,8 процентных пункта по сравнению с 2016 годом, а в услугах на - 6,2. Большинство предприятий не смогли самостоятельно разрабатывать инновационную продукцию и она сократилась на 17,0. Однако инновация, разработанная с другим предприятием, увеличилась на 9,5 процентных пункта. Также адаптация товаров/услуг - инновация путем модификации - увеличилась на 8,9%, а использование инноваций, разработанных только другими предприятиями, - увеличилось на 2. Что касается финансовой поддержки, то ее получили 4,6 % предприятий, в том числе от местных и региональных властей - 12,5% , от правительства Грузии - 55,4%, от учреждений ЕС - 5,9% и от других финансовых учреждений 26,2%. Результаты и положительные эффекты, получаемые за счет инновационной деятельности, в частности, по значимости видов экологических благ, следующие: снижение количества используемого материала или воды на единицу продукции - 17,6%; снижение потребления энергии (уменьшение использования CO₂) - 18,6%; снижение загрязнения воды, шума, почвы, воздуха - 18,5%; замена материалов менее загрязняющими или опасными заменителями -17,8%.

Новые или существенно улучшенные процессы, внедряемые предприятиями для производства товаров/услуг, в 2019 году увеличились на 0,4% пункта по сравнению с 2016 годом; новые или существенно улучшенные поддерживающие активности для производственных процессов (например, закупок, бухгалтерского учета, системы вычислительных услуг) на - 0,2% пункта, в то время как снизилось на 0,6% пункта для новой или существенно улучшенной логистики, доставки и обслуживания методом дистрибуции сырья или произведенной продукции. Как показал анализ, вовлеченность предприятий в инновационную деятельность за счет собственных исследований увеличилась

на - 0,6% пункта; закупка машин, оборудования и программного обеспечения - 2,1% пункта; обучение, связанное с инновационной активностью, - на 0,6% пункта. Что касается факторов, сдерживающих инновационную деятельность, то ситуация выглядит следующим образом: в среднем 14% предприятий считают сдерживающим фактором недостаток внутренних финансовых ресурсов; 9,75% - недоступность кредитов; 9% трудности с государственным субсидированием; 8,8% сложность поиска партнеров, а 8,9% рассматривают существующую на рынке конкуренцию и пандемию.

Таким образом, поскольку использование инновационных технологий оказывает наибольшее влияние на производительность продукции и завоевание конкурентного преимущества, малым и средним предприятиям целесообразно создать собственный стратегический план действий - в виде инновационной политики, где будут сформулированы возможности осуществления инноваций.

Список литературы

1. Габададзе И.Ш., Мушкудиани Н.С., Церетели И.А. Инновация - средство конкурентной борьбы. материалы Междунар. науч. –практ. конференции «Перспективные направления развития экономики, учёта, менеджмента и права: теория и практика» (г. Полтава, 25 июня, 2018) -Полтава: ЦФЕНД. 2018.- с.43-45.
2. Жданова, О. А. Роль инноваций в современной экономике // Экономика, управление, финансы : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Пермь, июнь 2011 г.). - Пермь : Меркурий, 2011.- С. 38-40.
3. URL: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/10/783/> (дата обращения: 21.02.2022).
4. <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/108/innovation-activity>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Галімуک Юлія Олександрівна,

головний експерт відділу ринків споживчих товарів,
Антимонопольний комітет України

Васьківська Катерина Володимирівна,

д. е. н., професор
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Католицький університет Любелський Івана Павла II, Польща

Васьківський Юрій Петрович,

к.філол.н., доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Вступ. Трансформація адміністративно-територіального устрою та територіальної організації влади, яка характеризується перерозподілом повноважень між різними рівнями управління на користь місцевого самоврядування та спрямуванням фінансових ресурсів на базовий рівень, вимагає нового погляду на економічний розвиток прикордонних територій як основи забезпечення розвитку як країни загалом, так і її регіонів та об'єднаних територіальних громад. Відтак виникає потреба визначення сутності економічного розвитку прикордонних територій як окремої категорії та з'ясування змісту цього поняття.

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Матеріалами наукового дослідження слугували монографічні праці та наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, результати особистих аналітичних узагальнень автора.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження стали концепції та теорії, які вивчали вітчизняні та зарубіжні учені, зокрема, з питань функціонування прикордонних територій. Дослідження

теоретичної суті прикордонних територій, наукові підходи, загальні та спеціальні методи, механізми функціонування, що ґрунтуються на принципах діалектичного пізнання.

Результати та обговорення. Етимологія поняття «територія» має латинську основу і походить від слова «terra», що у вузькому розумінні означає «земля», «область», а в широкому розумінні визначається як обмежена частина земного простору. Вчений О. Шаблій розглядає територію, враховуючи її особливості, поділяючи їх на дві групи: природні та суспільні [4, с. 212-218]. До природних особливостей території вчений відносить: природні умови, довкілля, власний ресурсний потенціал, а до суспільних – місткість території, тобто її потенційні можливості (здатність вміщувати певну кількість сільських населених пунктів, суб'єктів господарювання, інші об'єкти), її освоєність (рівень залучення території у процес суспільного виробництва), демографічні, господарські та соціальні особливості. Вчений О. Шаблій вагому значимість надає категорії «несуча здатність території», під якою розуміє здатність конкретної території підтримувати відтворення територіальних складових без порушення життєздатності [4, с. 234-251].

А під економічним розвитком території доцільно розуміти перехід від одного етапу економіки до іншого, більш вищого, при якому в новому часовому періоді не тільки збільшуються обсяги виробництва продукції, товарів чи послуг, а має місце й виробництво нових (інноваційних) продукції, товарів і послуг з використанням нових технологій.

Структура прикордонного регіону може розглядатись з різних точок зору: природно-ресурсної, економічної, соціальної, духовної, інституціональної тощо. Множинність структурної організації такої території є якісною ознакою прикордоння. Навіть, якщо ми концентруємо увагу на економіці прикордонного регіону, необхідно враховувати її зв'язок з іншими регіональними підсистемами суміжних з ним територій як ззовні (економіка сусідніх країн), так, і в середині країни (національна економіка).

Прикордонний регіон є економічною підсистемою зі значним взаємозв'язком своїх основних елементів. В прикордонному регіоні існує взаємовплив доходів і платоспроможного попиту на регіональне виробництво, споживання та інвестиції, розвиток соціальної сфери, а також вплив виробництва на зайнятість і доходи. Економіка прикордонних територій відчуває вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на її функціонування, а також вплив конкуруючих і доповнюючих ринків товарів, праці і капіталу [1, с.33-47].

Прикордонній території притаманні специфіка суті й міцності зв'язків між елементами регіонального механізму і зовнішнім економічним середовищем (державними і регулюючими системами, економіками інших регіонів і світовими ринками). Для внутрішніх і прямих міжрегіональних і міжнародних зв'язків типовим є їх посилення, для зв'язків з регіональними системами – зміна якості зв'язку або їх послаблення.

Отже, прикордонна територія – це цілісна виробничо-господарської економічна одиниця, яка межує з однією або кількома зарубіжними країнами, характеризується географічною цілісністю, специфічними внутрішніми та зовнішніми особливостями, участю у внутрішньому та міжнародному поділі праці.

Найбільш розповсюдженим в науковій літературі є думка Н. Гансена, який стверджує, що прикордонна територія визначається як територія, що лежить безпосередньо біля фіксованої лінії кордону і в якій значно відчувається соціально-економічний ефект існування кордону [5]. Вчений-економіст Н. Мікула зазначає, що прикордонна територія охоплює одну або декілька адміністративно-територіальних одиниць однієї держави та прилягає до державного кордону [2, с.109-113]. Вчений І. Студенніков наголошує, що звертаючись до концепції прикордонної території маємо справу з адміністративно-територіальною одиницею, що знаходиться на рівні, наступному після державного, і розташована безпосередньо вздовж державного кордону [3, с.187-201].

Відомий швейцарський вчений Р. Ратті стверджує, що на прикордонних територіях спостерігаються вплив факторів, пов'язаних з бар'єром, яким є інституційний кордон між двома країнами, а лінія кордону є відправною точкою аналізу територій, що прилягають до неї [6].

До характерних особливостей прикордонних територій належать значна залежність від сільського господарства, вагома перевага однієї галузі промисловості над іншими, слабо розвинутий сектор послуг, брак інституцій вищої школи та розвитку технічної інфраструктури. Можна стверджувати, що прикордонні території є територіями змін, і саме ці зміни повинні бути використані в їх соціально-економічному розвитку. Прикордонні території можна розглядати як соціально-економічну платформу співпраці між державами та поглиблення європейської інтеграції. Особливістю прикордонної території також є її специфічні природно-економічні, геополітичні, соціально-культурні умови, які сприяють реалізації первинного рівня зовнішньоекономічних зв'язків.

Тому, досліджуючи прикордонні території необхідно пам'ятати про дуалізм впливу кордону, який з одного боку є розділяючим фактором на економічному, екологічному, соціальному, політичному та культурному рівнях і перетворює ці території на периферійні щодо центру, а з іншого виступає фактором, що відкриває значні можливості для соціально-економічного розвитку, а також співпраці й інтеграції не тільки на територіальному, а й на загальнодержавному рівнях.

Політичні, економічні, правові, а також суспільні фактори формують інвестиційний клімат. Вони становлять узагальнення характеристичних умов функціонування прикордонних територій. Важливою є не тільки сучасна ситуація, але також й історичні фактори, а також майбутні перспективи. Держава має безпосередній вплив на збільшення зацікавлення інвесторів. Політичні рішення справляють вплив на інвестиції шляхом заохочення або їх обмеження. З метою залучення іноземного капіталу на законодавчому рівні формується фіскальна та валютна політика, торговельні регуляції. До

політичних факторів належать такі, що пов'язані з політикою, яка провадиться відносно різних форм міжнародної співпраці. Гармонійний розвиток прикордонних територій є неможливий без залучення та ефективного використання інвестицій. Зацікавленість інвестиційною діяльністю пояснюється тим, що інвестиції є ключовим структурним компонентом складником діяльності суб'єктів господарювання, що функціонують на ринку та процесу економічного зростання.

Потребує посилення уваги до інноваційної складової економічного розвитку прикордонних територій, що є дуже важливим для зростання економіки. Проблеми управління потенціалом розвитку підприємств завжди залишались актуальними. Серед таких проблем однією з найважливіших є розвиток людського капіталу як фактора, що забезпечує не тільки інноваційний розвиток підприємства, а й формує конкурентоспроможність прикордонних територій. З точки зору утримання, або покращення міжнародної конкурентної позиції, можна виділити головні види мотивів, що впливають на рішення здійснити іноземні інвестиції та, одночасно, визначити види інвесторів. На першому місці виявився мотив, пов'язаний з можливістю відкриття нових ринків збуту, натомість на другому – утримання та розширення вже опанованих ринків. Фактор, який стосується вартості робочої сили знаходиться лише на дев'ятому місці.

Отже, економічний розвиток прикордонних територій України залежить від засобів та якості факторів виробництва, а також способу їх використання. Беручи під увагу прямі іноземні інвестиції, слід відзначити, що вони є одним із засобів підвищення продуктивності праці, оскільки пропонують не тільки зростання кількості робочих місць, а також нові методи управління. Вважаємо, що під економічним розвитком прикордонних територій слід розуміти збереження позитивних тенденцій економічного зростання підприємництва, впровадження інноваційних технологій, забезпечення робочими місцями наявне працездатне населення відповідно до рівня освіти та кваліфікації, формування інвестиційної привабливості з метою залучення іноземних

інвестицій, розвитку добросусідства та зростання платоспроможності населення, що забезпечить можливості реалізації стратегії місцевого розвитку прикордонних територій. Тому основною ціллю соціально-економічного розвитку прикордонних територій є формування добросусідських відносин та поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що сприяє розвитку підприємництва, спільному вирішенню завдань на місцевому та регіональному рівнях.

Список літератури:

1. Васьківська К. В., Кушнірук Г. В. Розвиток прикордонних територій: оцінка фінансового стану та стратегічні напрями функціонування підприємств. Монографія: Львів: Вид. ТзОВ «Ліга-Прес». 2011. 208 с.

2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.

3. Студенніков І.В. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень. Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 22-23. Київ, 2003. С. 187-201

4. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 744 с.

5. Hansen, N. (1977). Border regions: A critique of spatial theory and a European case study. *The Annals of Regional Science*, 11(1), 1-14. <https://doi.org/10.1007/BF01287245>

6. Ratti, R. (1993). Spatial and Economic Effect of Frontiers. Overview of Traditional and New Approaches and Theories of Border Area Development. In R., Ratti & S., Reichmann (Eds.). *Theory and Practice of Transborder Cooperation*. Basel: Helbing & Lichtenhahn.

БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ НИМИ

Демчук Аліна В'ячеславівна

Студентка

Національний університет водного
господарства та природокористування

м. Рівне, Україна

Введення/Introduction. Постійний практично-науковий інтерес до ефективної роботи банківської системи та пошуку надійних механізмів підтримання її безперебійної роботи на макроекономічному рівні не є можливим без постійного моніторингу та ефективного виявлення впливу банківських та операційних ризиків на діяльність банківського сектору, дані ризики існують в хаотичному ринковому середовищі, оскільки комерційні банки постійно, щодня стикаються із даними видами ризиків проводячи свою економічну та комерційну діяльність.

Ціль роботи/Aim. Основною метою написання даної роботи виступає мотивація проаналізувати вплив банківських ризиків на банківський сектор, виявити силу їх впливу на функціонування комерційних банків та з'ясувати механізм управління ними, щоб мінімізувати їх деструктивний вплив на весь національний банківський сектор.

Матеріали та методи/Materials and methods. У даній роботі використанні наукові матеріали в яких частково розглянуто банківські та операційні ризики, фінансові ризики їх різновид. Серед методів аналізу використано наступні методи: порівняльного аналізу, узагальнення, конкретно-соціологічний.

Результати та обговорення/Results and discussion. Ми живемо під впливом постійних ринкових змін та непостійності економічних явищ, нові кризи – це постійне явище на світових фінансових ринках, приходять ніби лавина, раптово та непередбачено для переважної більшості фінансових аналітиків, акціонерів фондів, банківських топ-керівників, інвестиційних

банкiрів, працівників банку. Посилення процесів глобалізації, міжнародної інтеграції підвищує ймовірність виникнення банківських та операційних ризиків у банківській сфері. Банківський сектор в межах національної економіки характеризується вищим рівнем ризикованості порівняно із іншими галузями національної економіки, оскільки специфіка операцій та щоденних функцій які виконуються в банківському секторі є дещо специфічною та потребує більше конкретних спеціалізованих знань, професійної гнучкості, особливого бачення ринкової кон'юнктури та постійного моніторингу ситуації на світових фінансових ринках та міжбанку. Також слід зазначити що банківська діяльність у більшій частині світу, перебуває під жорстким державним регулюванням.

Банківський сектор знаходиться під впливом ряду зовнішніх ризиків, до яких ми відносимо: банківські ризики, їхній детальний аналіз буде розглянуто далі. Проте незважаючи на це банківська діяльність яка виступає одним із видів фінансового посередника заснована на довірі. Оскільки банкіри та банківські працівники працюють переважно із чужими вкладками, депозитами та валовими заощадженнями інших фізичних та юридичних осіб це зумовлює потребу в зниженні ризиковості проведення банківської діяльності.

Правильне вміння аналізувати та керувати банківськими ризиками провідним керівництвом у банках дозволить значно зменшити та мінімізувати фінансові втрати від проведення банківської комерційної діяльності.

З огляду на те, що дослідженню банківських ризиків присвячено чимало наукових та прикладних досліджень та праць, нині на сучасному етапі досліджень не існує точної та єдиної дифеніції цього поняття.

З огляду діяльності банків на ринку фінансових послуг під банківським ризиком розуміють та виокремлюють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання планових доходів, а також потенційну можливість отримати додатковий прибуток у разі реалізації певних, прийнятних для банку фінансових ризиків [1].

Основними причинами виникнення банківських ризиків є:

- Невизначеність цілей банку
- Суперечливість окремих стратегічних завдань які ставить перед собою банк
- Обмеженість у часі для надання оцінки поточної ситуації в якій перебуває той чи інший банк
- Неповнота інформації стосовно тенденцій розвитку діяльності банку
- Можливі зміни фінансового стану клієнтів банку

Отже з огляду на описані вище причини виникнення банківських ризиків у банківській сфері варто зазначити, що дані банківські ризики можуть бути зумовлені також неправильною стратегією, вектором розвитку який обрав банк або ж можуть бути викликані також неефективним керівництвом банку, неналежним рівнем внутрішньобанківського контролю, хаотичністю у фінансових та банківських внутрішніх транзакціях, недостатнім кваліфікаційним рівнем підготовки банківського персоналу [2].

На наступному етапі нашого дослідження наведемо основні види банківських ризиків. Серед них виділяють: кредитний ризик, кредитний портфельний ризик в розрізі кредитних ризиків та загальний ризик ліквідності.

Кредитний ризик – це ризик перенесення банком збитку внаслідок невиконання договірних зобов'язань клієнтами або контрагентами.

Банк здійснює управління та контроль кредитного ризику шляхом встановлення лімітів на суму ризику, який він готовий взяти на себе стосовно окремих контрагентів а також шляхом контролю ризиків, пов'язаних із такими лімітами [3].

Оцінка кредитного ризику є непростим та дещо ускладненим процесом оскільки залежно від носія ризику, виділяють індивідуальний та портфельний кредитний ризики в банківській сфері. Варто зазначити що кожен конкретний контрагент є джерелом індивідуального кредитного ризику. Портфельний кредитний ризик проявляється в зниженні вартості банківських активів що не є пов'язана із зміною ринкової відсоткової ставки.

Джерелом даного виду кредитного ризику є валова заборгованість банку за проведеними операціями, до нього відносять: портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості. Аналіз портфельного кредитного ризику зумовлює проведення диверсифікації та концентрації активів банку, оцінка ступеня афільованості різних постачальників [3,4]

Оцінку кредитного ризику проводять на підставі якісного та кількісного аналізу. Сутність кількісного аналізу полягає в оцінці кредитоспроможності позичальника за допомогою коефіцієнтного та статистичного методів, також за допомогою використання методу експертного оцінювання.

З метою забезпечення попереднього моніторингу та можливої потенційної мінімізації кредитних ризиків, банки повинні проводити процедуру перевірки кредитної якості, яка здійснюється шляхом періодичного моніторингу та перегляду відповідного забезпечення. Відповідно до методики присвоєння рейтингів банку визначаються та ранжуються усі внутрішні категорії ризику.

Важливим серед банківських ризиків також є ризик ліквідності – ризик того, що банк буде неспроможний виконати свої фінансові зобов'язання у належні терміни за звичайних та непередбачуваних умов [5].

Провести оцінку ризику ліквідності можна в імовірнісному вираженні за допомогою виокремлення та ранжування ймовірностей таких типів: ймовірність того, що зобов'язання до запитання перевищать залишок коштів на рахунках та в касі, ймовірність дострокового зняття вкладниками строкових депозитів, ймовірність невиконання або несвоєчасного виконання зобов'язань перед банком іншими банками та позичальниками, ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій, що можуть призвести до кризи банківської ліквідності.

Також оцінку стану ліквідності банку проводять з використанням коефіцієнтного методу суть якого полягає в розрахунку різноманітних показників шляхом зіставлення певних груп активів та пасивів, використовуючи дані банківського балансу.

Можна проаналізувати та інформацію стосовно мінливості поточних активів, оборотного капіталу на рахунках банку, гепу та фондування активів. Саме ці дані та фінансові показники які достовірно відображають поточний стан ведення комерційної діяльності банку допоможе отримати достовірні дані про ліквідність та її ризиковість [4].

Висновки/Conclusion. Виявлення та моніторинг банківських ризиків для кожного комерційного банку є важливою складовою проведення успішної комерційної діяльності, здійснення правильного оцінювання та організація механізму управління банківськими ризиками, допоможе зберегти та оптимізувати банку значні фінансові суми, кошти від непередбачуваних втрат внаслідок виникнення ризиків ліквідності, кредитних ризиків.

Список використаної літератури

1. Бойківська Л.І. Методи оцінок банківських ризиків/ Л.І. Бойківська// Актуальні проблеми розвитку регіону. -2009. - № 5 – С. 164-168
2. Партин Г.О. Ризики у сучасній банківській діяльності та шляхи їх зниження/Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 247-253
3. Петик М.І. Оцінювання фінансових ризиків комерційного банку/Науковий вісник НЛТУ. Випуск 4. – Економіка, планування та управління в галузях 2011. – С. 1-7
4. Боринець С.Я. Підходи до оцінки та управління ризиком ліквідності комерційного банку/ Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Сер.: Економіка. – 2005.- № 80. – С.4-7
5. Васюренко О.В. Банківський нагляд: підручник/ О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. – К. : Вид-во «Знання» , 2011. – 503 с.

ФРАНЧАЙЗИНГ ЯК БІЗНЕС-МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Комліченко Оксана Олександрівна,

к.е.н., доцент

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Вступ./Introduction. В умовах загострення конкурентної боротьби, відсутності достатнього фінансування для підтримки та розвитку власного бізнесу підприємці все частіше звертають увагу на таку бізнес-модель діяльності, як франчайзинг.

Франчайзинг – це форма тривалої співпраці, за якої велика компанія (франчайзер) надає окремому підприємцеві або групі підприємців (франчайзі) право на виробництво продукції, торгівлю товарами або надання послуг під торгівельною маркою даної компанії на певній території, на термін і умовах, що визначаються договором [1]. Ефективність цієї моделі ведення бізнесу полягає у зменшенні операційних ризиків, можливості отримати готовий товар чи послугу, сервісну підтримку бізнесу, що за умови дотримання всіх вимог дозволить швидко окупити інвестиції та одержувати прибуток.

Мета роботи./Aim. Метою дослідження є оцінка розвитку франчайзингу та SWOT-аналіз цієї бізнес-моделі підприємництва.

Матеріали і методи./Materials and methods. Теоретичні основи франчайзингу та його розвиток у світі досліджували у своїх працях вітчизняні вчені: Г. Андрощук, М. Бедринець, З. Варналій, О. Григоращ, І. Дахно, Л. Давидюк, Ю. Паніна та іноземні науковці: Ф. Котлер, Я. Мюрей, В. Швандер та ін. Однак більшість досліджень пов'язані з розвитком закордонних ринків франчайзингу. Разом з тим, франчайзинг в Україні має свої особливості, можливості і загрози, сильні та слабкі сторони (ризики).

В Україні франчайзинг розвинутий у багатьох галузях, але найбільше у сфері споживчих послуг, громадському харчуванні та торгівлі.

В умовах карантинних обмежень через пандемію коронавірусу дещо змінилась структура франчайзингу. Через закриття кордонів спостерігалось пожвавлення внутрішнього туризму, готельного бізнесу, садіб «зеленого туризму», внутрішніх перевезень. Спостерігається стрімкий ріст попиту на франшизи сервісів доставки, особливо адресної доставки продуктів, і пунктів прийому/видачі товарів, спричинений зростанням замовлень через інтернет. Популярними залишаються галузь громадського харчування, представлена пекарнями, кав'ярнями, точками вуличної їжі; споживчі послуги (туристичні, послуги з розміщення, індустрія краси); освіта (освітні і розвиваючі центри, які працюють дистанційно); медицина (аптеки, медичні лабораторії, діагностичні кабінети, клініки) і послуги зі зміцнення здоров'я; торгівля продовольчими та непродовольчими товарами (магазини біля дому, міні-маркети, супермаркети).

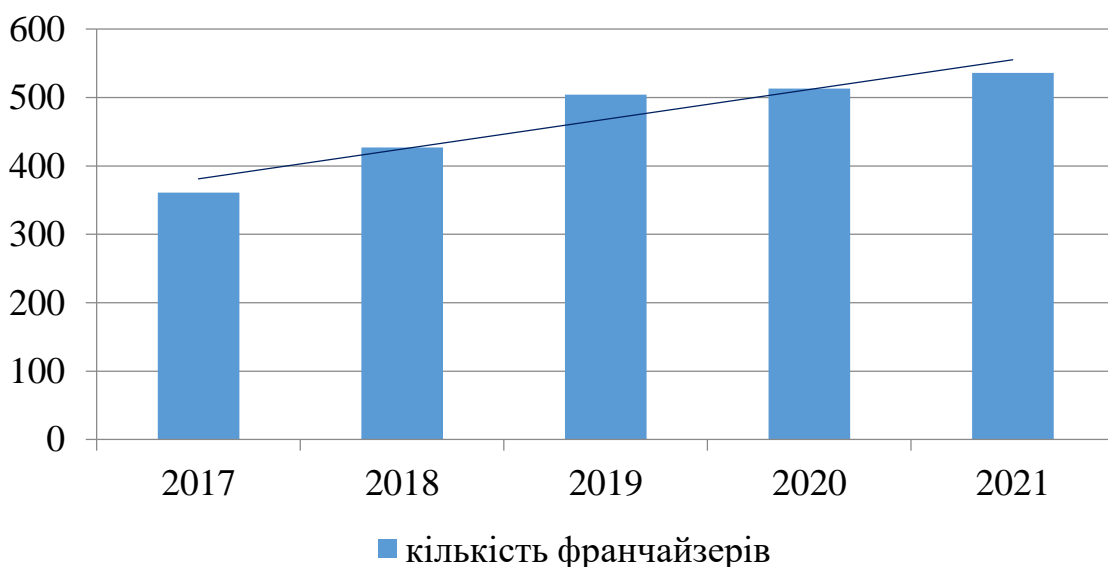
Викликають зацікавленість онлайн-франшизи та інтернет-франшизи (медичне консультування онлайн; дистанційне навчання тощо).

Продовжують активно розвиватися бізнеси, пов'язані з дітьми – торгівля дитячими товарами, приватні дитячі садки, розвивальні і дозвільні центри [2].

Традиційний високий попит на бізнеси, що відносно добре почуваються в кризу: мікрофінансування, ломбарди.

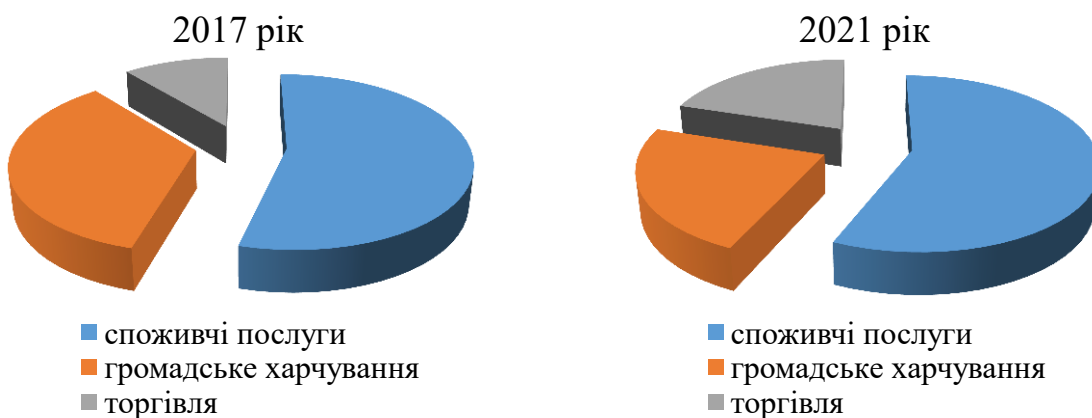
Результати і обговорення./Results and discussion. В Україні франчайзинг успішно розвивається. За останні декілька років (2017 - 2021) кількість франчайзерів зросла на 32,6%, хоча рівня 2015 року так і не досягла (рис. 1).

Спираючись на міжнародний досвід, можна стверджувати, що в період кризових явищ розвиток франчайзингу прискорюється. Поява на ринку праці звільнених топ-менеджерів, які готові інвестувати зароблені кошти в розвиток власного бізнесу, дає поштовх розвитку франчайзингу.

Рис. 1. Динаміка кількості франчайзерів в Україні

В Україні найбільшу частку за кількістю франчайзингових об'єктів займають споживчі послуги. Досить велику частку має громадське харчування. На останньому місці – роздрібна та оптова торгівля. Така тенденція зберігається весь досліджуваний період. Разом з тим, частка громадського харчування зменшується, а частка торгівлі, особливо продуктами харчування, зростає (рис. 2).

Рис. 2. Галузева структура франчайзингу

Можливостями для розвитку франчайзингу є:

- поява на ринку спрощених франшиз (спрощення концепції бізнесу), наприклад, основний формат бізнесу – піцерія, а франшиза – доставка піци, без посадкових місць;
- зростання кількості соціальних франшиз, які стійкі до кризових явищ;

- зростання кількості бізнес-проектів у секторі ІТ, фармації та біотехнології, біохакингу, виробництва продуктів харчування;
- підвищення значення когнітивного капіталу франшизи (впізнаваність бренду, знання та досвід, які передаються франчайзі, досвід партнерів франчайзингової мережі);
- стабільний розвиток економіки та традиційного бізнесу;
- зростання частки українських франшиз, які є конкурентоспроможними та краще враховують місцеві реалії та швидко адаптуються під вимоги місцевих ринків.

Загрозами для розвитку франчайзингу є:

- недостатня обізнаність українських підприємців про всі можливості франчайзингу;
- поява «фейкових франшиз», тобто підприємців, які не мають досвіду діяльності, розгалуженої бізнесової мережі, яка б приносила прибуток і працювала протягом мінімум трьох років;
- **насиченість ринку і висока конкуренція.**

Сильні сторони розвитку франчайзингу є:

- франчайзинг дозволяє власнику бізнесу швидко поширюватися при відносно низьких витратах (кожний новий франчайзі вносить оборотний капітал і додаткові послуги в його систему);
- наявність у франчайзера відділу франчайзингу, основне завдання якого удосконалювати концепт, маркетинг, організаційну структуру, впроваджувати інновації та розповсюджувати всі це серед франчайзі;
- диверсифікація ризиків франчайзера та зниження бар'єрів входження на ринок;
- комплексна програма запуску бізнесу і супровід після запуску: локальний маркетинг, бухгалтерія, логістика, навчання, персональний менеджер, збори франчайзі, звіт про виконану роботу, тобто передача готової фінансової та бізнес-моделі;

- мобільність, технологічність, швидкість приймання управлінських рішень;
- передача франчайзі добре відомого товару/бренду, територіального права, клієнтів, постачальників з ексклюзивними умовами поставок;
- постійна сервісна підтримка точок франчайзі і забезпечення інтернет-маркетингу з використанням актуальних площадок.

Слабкі сторони франчайзингу:

- предметом франчайзингу можуть бути послуги, які не є товарами першої необхідності і будь-яке коливання ринку вплине на розмір прибутку;
- високі ризики щодо сплати роялті, якщо діяльність франчайзі збиткова;
- бездіяльність франчайзі в напрямі становлення та розвитку бізнесу, бо франчайзер надає лише можливість партнерства у бізнесі з гарною репутацією, під впізнаваним брендом та отримання високих прибутків за умови використання його кращих практик;
- самостійне розширення франчайзі асортименту, зміни в системі обслуговування клієнтів, діяльність спрямована на кількість, а не на якість, що призводить до втрати збалансованості доходів/витрат, прибутковості, ділової репутації;
- досить високі вимоги франчайзера та його відомого бренда;
- помилки під час відбору потенційних франчайзі та точок їхнього розміщення;
- зниження гнучкості системи управління, складність у переміщенні точки;
- неможливість заміни франчайзі, який невміло управляє точкою, доки ним не порушені умови франшизи;
- недостовірні звіти франчайзі про фінансові результати діяльності.

Найбільш вигідними в Україні на початок 2022 року були франшизи, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Найвигідніші франшизи в Україні у 2022 році

Ранг	Назва франшизи	Галузь діяльності	Кількість об'єктів	Період окупності, міс.
1	«Нова Пошта»	Послуги	1100	Від 8
2	Solar Family	Зелена енергетика	700	Від 12
3	СУШИ WOK	Громадське харчування	300	6 - 12
4	Aroma Kava	Громадське харчування	Більше 200	Від 6
5	Pizza Celentano Ristorante	Громадське харчування	Більше 100	Від 12
6	«Перша пекарня твого міста»	Торгівля продуктами харчування	63	Від 9
7	«Львівська майстерня шоколаду»	Громадське харчування	49	Від 6
8	«Сирне королівство»	Торгівля продуктами харчування	48	12 - 18
9	Rozetka	Непродуктова торгівля	15	Від 15

Джерело: сформовано автором за даними [3]

На Херсонщині на початку 2022 року, крім названих в табл. 1, працювали такі франшизи:

1. Франс.уа – національна українська мережа торгових точок і булочних кав'ярень-пекарень з продажу високоякісної традиційної французької випічки. Понад 100 закладів у всій території України.

2. Tez Tour – одна з найвідоміших і найбільших туристичних компаній Східної Європи. Офіси партнерів присутні практично у всіх великих містах України.

3. Join UP! – туристична агенція представлена в багатьох містах України, в тому числі і в місті Херсоні.

4. FORNETTI – в Україні мережа франчайзингу представлена 550 пекарнями різних форматів, через які щомісяця продають 250 тисяч кілограмів листкової випічки.

Висновки./Conclusions. Отже, в сучасних умовах господарювання франчайзинг є однією з найефективніших бізнес-моделей розвитку підприємництва. Для подальшого використання цієї моделі ведення бізнесу необхідно проводити просвітницьку роботу серед українських підприємців з приводу ознайомлення з перевагами і можливостями франчайзингу; знижувати ризики від франчайзингу; публікувати онлайн каталоги успішних франшиз та створити «чорний список» фейкових франшиз.

Франчайзинг має сильні і слабкі сторони як для франчайзера, так і для франчайзі. Тому необхідно знати і використовувати всі можливості для подолання загроз на ринку франчайзингу, а за рахунок комплексної програми запровадження бізнесу, супроводу його після запуску та ретельного контролю з боку франчайзера знизити операційні витрати франчайзі та підвищити ефективність виробничої діяльності.

Література:

1. Григораш О.М. Франчайзинг як форма розвитку малого бізнесу в Україні // *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. №12. С. 123 – 126.
2. Давидюк Л.П. Розвиток франчайзингового бізнесу в Україні і світі // *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2019. Вип. 46-1. С. 13 – 19.
3. Каталог франшиз. URL: <http://franchisegroup.com.ua/catalog/1> (дата звернення: 23.03.2022).

БІХЕВІОРИСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Матвєєв Вячеслав Васильович

кандидат економічних наук, професор
завідувач кафедри логістики,

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Матвєєва Ольга Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри організації авіаційних робіт та послуг,
Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічного та політичного розвитку основою міжнародних відносин є потенціал інтелектуального капіталу, який характеризується впровадженням новітніх технологій, постійним оновленням, можливістю гнучкого і адекватного реагування на вимушені політичними змінами перерви. Розвиток інтелектуального капіталу сприяє проведенню наукових фундаментальних і прикладних досліджень та визначає рівень економічного розвитку. Проблема підвищення рівня економічної безпеки особливо важлива у період розвитку економіки в умовах воєнного стану, коли особливе значення мають економічні можливості окремого регіону формувати економічну безпеку всієї держави, залишаючись при цьому територією зі стійкою економікою, здатною ефективно нейтралізувати або запобігати появі економічних загроз.

Постановка завдання. Урахування біхевіористичного менеджменту економічної безпеки набуває особливого значення у період розвитку економіки в умовах воєнного стану. Результатом впровадження воєнного стану можуть бути: загострення політичних і економічних міждержавних відносин, виникнення економічних і політичних конфліктів, інфляція, дестабілізація внутрішньої економічної ситуації, посилення рівня соціального напруження, зниження рівня ресурсів життєзабезпечення, суттєві зміни демографічної ситуації у державі. У таких умовах менеджмент може викликати непередбачені

реакції в економіці. Особливість біхевіористичного менеджменту полягає у тому, що відносно незначний вплив біхевіористики здатен зініціювати ланцюг глибоких змін у менеджменті зокрема, та в економічній системі, взагалі, причому з непередбачуваними наслідками, що обумовлює необхідність прикладних досліджень біхевіористичного менеджменту економічної безпеки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Методи дослідження. Фундаментальними дослідженнями економічної безпеки є роботи В. Абчук, в яких розкрита сутність поняття економічної безпеки. Біхевіористику в менеджменті вивчали Г. Ложкін, В. Комаровська, В. Спасенніков.

Науково-теоретичну основу дослідження біхевіористики в менеджменті економічної безпеки становлять такі методи: узагальнення – для систематизації теоретичних положень щодо сутності, цілей, завдань, напрямків біхевіористичного менеджменту; порівняння та класифікації – для співставлення теоретичних підходів у менеджменті з урахуванням біхевіористики; когнітивного моделювання – для спостереження ситуацій у вигляді причинно-наслідкових зв'язків між факторами впливу на розвиток економіки в умовах воєнного стану, що надасть можливість виявити проблеми, які виникають в процесі розвитку економіки в умовах воєнного стану та дозволить запропонувати шляхи до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека держави ототожнюється з розвитком національної економіки, з достатнім рівнем основних економічних показників, що не перевищує межі, яка виражає загрозу економічним потужностям, рівню життя населення держави, досягненню її стратегічних цілей. [1, с. 164].

Економічна безпека регіону полягає в можливості дієвого контролю економічних процесів з боку регіональних органів управління. Забезпечення економічної безпеки окремого регіону сприяє економічній безпеці держави, розвитку економіки. Задля досягнення мінімально необхідного рівня економічної безпеки регіону доцільно відгородити економічний простір регіону

від зовнішніх і внутрішніх загроз, які знижують ефективність регіональної економіки [1, с. 168].

Економічна безпека підприємства передбачає захищеність основних функцій підприємства від загроз зовнішнього і внутрішнього характеру за умови збалансованості інтересів підприємства та інтересів суспільства і держави [1, с. 178].

Загроза економічній безпеці визначається як сукупність чинників, які створюють небезпеку для економічних інтересів суб'єктів захисту [2, с. 162]. Якщо враховувати, що загрози для економічних інтересів суб'єктів захисту класифікуються на реальні і потенційні, то забезпечення економічної безпеки зводиться до прогнозування загроз та визначення і реалізації ефективних заходів з їх локалізації [3, с. 48].

Основними аспектами економічної безпеки можна вважати: забезпечення умов економічної активності суб'єктів захисту; відсутність диспропорції у розподілі доходів між суб'єктами захисту; розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності в країні.

Об'єктом економічної безпеки держави є національна економіка. Об'єктом економічної безпеки регіону - регіональна економіка. Об'єктом економічної безпеки підприємства – економіка суб'єкта господарювання [4, с. 299].

Повноваження органів управління в період воєнного стану повинні бути продовженням їх функціональних обов'язків. Стратегічний менеджмент в умовах економічного стану викликає об'єктивну необхідність органів державної влади мати концепцію національної безпеки.

Система економічної безпеки держави, регіону, підприємства – це система запобігання загрозам, що зароджуються з урахуванням умов воєнного стану. Важливо прогнозувати та контролювати вплив усіх очікуваних загроз, а також враховувати імовірність економічного та неекономічного впливу неочікуваних загроз.

Висновки з проведеного дослідження. Біхевіористичний менеджмент економічної безпеки передбачає запобігання виникненню і розвитку кризових

ситуацій, викликаних загрозами дестабілізації економічної безпеки держави, регіону та підприємства, що породжені впровадженням воєнного стану, такими як:

деіндустріалізація економіки;

спад виробництва, руйнування виробничого потенціалу, скорочення замовлень на високотехнологічне виробництво;

втрата внутрішнього ринку;

руйнування споживчого ринку;

дестабілізація забезпечення населення товарами споживання;

цінові диспропорції між промисловістю, виробництвом, сільським господарством, логістикою;

руйнування сільськогосподарського комплексу;

залежність від імпорту;

втрата експорту;

зростання рівня безробіття;

збільшення навантаження на працююче населення;

зниження життєвого рівня населення;

висока диференціація в доходах;

зростання соціальних конфліктів;

зниження рівня фінансового забезпечення.

безповоротне погіршення екології;

розпад наукових кіл, перехід висококваліфікованих фахівців в інші галузі знань і, як наслідок, деградація людського капіталу і зниження конкурентоспроможності.

Таким чином, доцільно зазначити, що рівень економічної безпеки держави, регіону, підприємства залежить від того, наскільки високий рівень ефективності біхевіористичного менеджменту економічної безпеки як на рівні підприємства, так і на державному рівні, наскільки фахівці в змозі уникнути можливих загроз і ліквідувати негативні наслідки певних складових зовнішнього і внутрішнього середовища в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Абчук В. А. Азбука бизнеса / В. А. Абчук. – М.: Центральный экономико-математический институт РАН, 2020. – 190 с.
2. Ложкін Г. В., Спасенніков В. В., Комаровська В. Л. Економічна психологія / Г. В. Ложкін, В. В. Спасенніков, В. Л. Комаровська. – К.: ВД «Професіонал», 2014. - 304 с.
3. Алюшина Н. О. Психологічні механізми ефективного управлінського впливу / Н. О. Алюшина. – К.: НАДУ, 2013. – 48 с.
4. Ходаківський Є. І. Психологія управління / Є. І Ходаківський. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 492 с.
5. Андреева К. П. Основы менеджмента: практическое обозрение терминологии / К. П. Андреева. – К.: Менеджмент и Управление, 2014. - 234 с.
6. Лагутін В. Д. Людина і економіка / В. Д. Лагутін. – К.: Просвіта, 2016. – 451 с.
7. Корніяка О. М. Лабіринти розуміння / О. М. Корніяка – К.: Знання, 2012. – 365 с.
8. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2019. — 528 с.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ

Меда Наталія Степанівна

Кандидат економічних наук, доцент
Доцент кафедри банківської справи та фінансових технологій
Інститут банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи, м. Львів

Вступ/Introductions. Сьогодні все більш актуальним в українському суспільстві стає питання всебічного і глибокого вивчення нових методів і підходів до управління економічними процесами. Останнім часом спостерігається зростання інтересу до удосконалення управління процесами формування та використання фінансових ресурсів держави, підприємницьких структур, установ соціальної сфери і громадян.

Управління особистими фінансами в соціально-економічній сфері має вирішальне значення для її функціонування і розвитку. Тому на сьогодні є актуальним з'ясування сутності особистих фінансів і визначення їх місця в економіці країни.

Ціль роботи/Aim. Мета даної роботи: визначення категорії "особисті фінанси" та встановлення їх зв'язку з фінансами домогосподарств.

Матеріали і методи/ Materials and methods. При проведенні досліджень нами використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень щодо основних науково-методичних підходів до визначення сутності особистих фінансів.

Результати і обговорення Results and discussion. Поряд з державними, поступово зростає роль приватних, особистих фінансів населення. Адже саме особисті фінанси є первинною ланкою фінансової системи та основою економіки, тому що виробництво функціонує та продукує товари і послуги саме для задоволення попиту й особистих потреб кожного окремо взятого громадянина, враховуючи його фінансовий стан, рівень освіченості та

вподобання [1, с.164]. Саме особисті фінанси є основою фінансової системи, яка не тільки віддзеркалює економічні процеси, що відбуваються в країні, а й активно на них впливає. Особисті фінанси визначають місткість внутрішнього споживання, розвиток внутрішніх ринків, величину ресурсів бюджетної системи країни та рівень і якість життя громадян.

Слід зазначити, що вивчення особистих фінансів та їх ролі в економічному розвитку держави є порівняно новим напрямом наукових досліджень, який, на жаль, ще не набув комплексного обґрунтування та системного аналізу у вітчизняній фінансовій науці. Однак, вітчизняна фінансова спільнота науковців все більше уваги приділяє таким важливим суб'єктам фінансових відносин, як домогосподарство й окремих індивід.

Розвиток уявлень про особисті фінанси тісно пов'язаний із дослідженням економічної поведінки людей. У низці наукових праць цей рівень економіки трактується як первинний та позначається терміном “наноekonomіка” [2, с.74].

Сучасні науковці-економісти неоднозначно трактують поняття особистих фінансів та досить часто ототожнюють його з поняттям домогосподарства. Хоча трансформації, що відбуваються останніми роками в Україні та світі, характеризуються значною зміною ролі людини у суспільстві і суттєво розширюють “людський” аспект фінансової науки і практики. Цифровізація економіки та суспільства, що упродовж останнього десятиліття активно здійснюється в Україні та світі, зумовлює потребу в перегляді всіх теоретичних знань про людину як громадянина – активного учасника фінансового ринку, платника податків та отримувача суспільних благ. Розуміння перебігу цих процесів стимулює державу до виокремлення у фінансовій системі України особистих фінансів, оскільки численні рішення у сфері фінансово-господарської діяльності найчастіше приймаються не сім'ями чи домогосподарствами, а саме окремими індивідами.

Індивідуальний характер має як генерування доходів, так і сплата податків до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів (тоді як в окремих зарубіжних країнах здійснюється загальне оподаткування доходів

сім'ї). До того ж, вкладення тимчасово вільних коштів у фінансові та нефінансові активи також має індивідуальний характер [3, с.77].

Пропонуємо більш детально розглянути сутність домогосподарств та їх місце в економіці країни. В економічній науці в якості базових елементів економічної системи часто оперують поняттям “домогосподарства” або “приватні підприємства”. І тривалий час ці елементи економічної системи сприймали, як унітарні суб'єкти фінансових відносин, які приймали самостійні рішення як одиничні суб'єкти. При цьому, в більшості випадків ігнорувались такі міні суб'єкти, як члени домогосподарств, які впливають на прийняття фінансових рішень базовими структурами. В окремих випадках саме думка таких міні суб'єктів є визначальною для прийняття рішення домогосподарством.

Отже, на сьогодні домінуючою стає теза, що домогосподарства, в свою чергу, теж складаються з окремих частин. При цьому, в процесі економічної діяльності у розпорядження домогосподарств надходять фінансові ресурси, матеріальні та інтелектуальні цінності, які знаходяться в особистій власності сім'ї або окремого індивіда, котрий входить до складу даного домашнього господарства. І хоча ці блага загалом в процесі життєдіяльності домогосподарства використовуються спільно, однак спершу вони надходять своїм безпосереднім власникам і належать спочатку безпосередньо їм. Якщо основну частину в бюджеті домогосподарства (сім'ї) займають доходи одного з її членів, то він в більшості випадків диктуватиме основні умови розподілу цього доходу.

Для підкреслення ролі особистих фінансів у складі фінансів домогосподарств, окремі автори [4] використовують метод послідовного нашарування. Це означає, що якщо до складу домогосподарства входить декілька сімей, то у кожній сім'ї, незалежно від ступеня родинного зв'язку, буде свій бюджет. У свою чергу, кожен член сім'ї може володіти особистими фінансами і спрямовувати їх для задоволення власних потреб [4, с. 41]. Таким чином, в кожній особистості домогосподарства упродовж всього життя під

дією окремих суб'єктивних та об'єктивних факторів формується своє власне, індивідуальне ставлення до особистих фінансів та виробляються навички управління ними з корисністю для себе та інших людей. І саме ці навички формують фінансовий потенціал кожного індивіда та визначають його активність на фінансовому ринку.

Фінансові рішення індивідів базуються на основі особистих та сімейних бюджетів – системи індивідуальних економічних відносин, де кожна людина планує свої дії залежно від рівня розвитку ринкових відносин у державі та місця цієї людини в економічній системі. Звідси, особисті фінанси – це система вільних і рівноправних економічних відносин всередині домашнього господарства, де рішення щодо формування, мобілізації і розміщення особистих фінансових ресурсів приймається безпосередньо кожною окремою людиною.

Помітний вплив на прийняття особистих фінансових рішень має асиметричність отримуваної населенням економічної інформації, а також рівень його фінансової грамотності. Знання базових економічних законів дозволить ефективніше планувати доходи та витрати власного бюджету, збільшити його дохідну частину, розробити оптимальні методи поведінки в умовах інфляції, безробіття тощо [5, с.23]. Безумовно, задоволення особистих потреб людини визначає загальну тенденцію розвитку економіки.

На сьогодні ця категорія «особисті фінанси» витіснила аналоги і відображає фінансові відносини на індивідуальному рівні.

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування сутності поняття особистих фінансів серед українських вчених

<i>Науковець/група науковців</i>	<i>Науковий підхід до трактування економічної категорії</i>
Т. Кізима [6]	виокремлює у своїх дослідженнях категорію «персональні фінанси», також ототожнюючи їх з «особистими фінансами». Дослідниця наголошує на необхідності існування персональних фінансів за межами фінансів домогосподарств, які є ширшим поняттям
Н. Нагайчук [7]	розглядає фінанси домогосподарств як категорію вітчизняної фінансової науки, оперуючи визначенням системи національних

	рахунків згідно із тлумаченням самого домогосподарства як економічної одиниці. При цьому у складі фінансів домогосподарств, на думку вченого, розрізняють персональні (особисті) фінанси та сімейні фінанси (фінанси сім'ї).
Ю. Кушнір [8]	використовує поняття «фінанси населення», які у своєму складі містять особисті фінанси та фінанси домогосподарств. Вживання останнього пов'язане передусім з тим, що сектор домашніх господарств виокремлений у системі національних рахунків.
О. Ковтун [9]	приходить до висновку, що категорія «особисті фінанси» відображає сферу фінансової діяльності домогосподарств на різних сегментах ринку, в основному пов'язаних з освітою, бізнес-освітою, соціологічними аспектами в економіці та фінансах, гендерними питаннями в економіці.
Т. Гончар [10]	«фінанси домогосподарств» містять у собі фінанси усіх членів сім'ї і їх частки є відносно рівнозначними, а особисті фінанси мають більш індивідуальний характер

Висновки/Conclusions. Отже, виокремлення особистих фінансів в окрему економічну категорію обумовлене розвитком особистих потреб людини в напрямі забезпечення гідного рівня життя, рівня розвитку та самореалізації. Зрештою зазначимо, що в сучасних умовах цифровізації економіки важливо переосмислити роль особистих фінансів як самостійної ланки фінансової системи України. Адже джерелом економічного зростання в більшості країнах світу є валові національні заощадження, які складаються з державних, підприємницьких та особистих заощаджень громадян. І саме фінансові активи населення складають основний потенціал суспільного розвитку в умовах економічної нестабільності та циклічних коливань економіки.

Список використаної літератури:

1. Финансы в вопросах и ответах / Под ред. В. В. Иванова, В. В. Ковалева. – М.: Проспект, 2009. – 284 с.
2. Клейнер Г. Н. Наноекономіка // Питання економіки. – 2005. – № 12. – С. 70–75
3. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
4. Глухов В. В. Личные финансы в финансовой системе. – Владивосток: ДГУ, 2008. – 208 с.

5. Римашевская Н. А. Человеческий потенциал России и проблемы “сбережения населения” // Российский экономический журнал. – 2010. – № 9–10. – С. 23–28.
6. Кізима Т. О. Особисті (персональні) фінанси: необхідність виокремлення та перспективи розвитку в умовах ринку [Текст] / Т. О. Кізима // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 194-203.
7. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття "фінанси домогосподарств" у розрізі навчальної дисципліни "фінанси" [Текст] / Н. Г. Нагайчук // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 100-105.
8. Кушнір Ю. Б. Необхідність виділення персональних фінансів в окремий об'єкт дослідження [Текст] / Ю. Б. Кушнір, Р. Р. Буяк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 234-237.
9. Ковтун О. А. Актуальні питання соціально-економічної сутності фінансової діяльності домогосподарств [Текст] / О. А. Ковтун // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2013. – № 2. – С. 132-145.
10. Гончар Т. Г. Сутність поняття «personal finance» та його використання у вітчизняних дослідженнях [Текст] / Тетяна Григорівна Гончар // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 123-129. – ISSN 1993-0259.

LEGAL SCIENCES

THE PLACE OF UKRAINIAN HOUSING LAW IN THE DICHOTOMY OF PUBLIC AND PRIVATE LAW: HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT

Hudik Vasilisa Gennadiyivna

3rd year law student

Karazin National University

Kharkiv, Ukraine

Introductions. Housing is a dwelling house, apartment, other premises designed and suitable for permanent residence in them. Today, the issue of housing is regulated by a significant number of rules of law, which together constitute housing law. With the development of civil society, the place of housing law in the national legal system in Ukraine is increasingly attracting the attention of the legal community.

Aim. Research of the historical and legal context of the dichotomy of public and private law for housing law of Ukraine as a criterion for determining the place of housing law in the domestic legal system.

Materials and methods. Significant contribution to the development of research on the place of housing law of Ukraine in the legal system have the works of scholars such as O.M. Bernal-Lukavetskaya, N.B. Zubachik, O.G. Marushin, E.O. Michurin, S.O.Slipchenko and other. Also, despite the high degree of attention of the legal community to the issue of the place of housing law in Ukraine in the dichotomy of public and private law, it still remains insufficiently substantiated.

To achieve the goal of the study at different stages of the work will involve general scientific methods, in particular: observation, description, analytical-synthetic, comparative, classification, inductive and deductive.

Results and discussion.

The place of housing law also depends on a particular dichotomous system of law, which includes private and public law. In Ukraine, this issue is exciting because it contains a significant historical and legal context.

Housing Rights and the interests of citizens are a constant concern of society. Legal regulation of housing relations is carried out by many branches of private and public law: constitutional, civil, administrative, economic, criminal, financial, etc., but in general, it is a problem of private law.

At the same time, there are often discussions in the scientific literature as to which area of private or public law should be attributed to housing law. Before the October Revolution, the Housing Code was considered part of the Civil Code. Thus, in the scientific literature of the pre-revolutionary period of J. Pokrovsky, the contract of rental housing or the right of ownership of housing as institutions of civil law.

After the revolution, the focus of public policy was the Marxist-Leninist legal understanding, which meant the destruction of all private and eliminating the division between private and public law. These provisions are enshrined in the civil law of the Russian Federation and the union republics. So is art. Article 4 of the Civil Code of the Ukrainian SSR of 1923 allowed the possibility of limiting the civil capacity of the court, which allowed state intervention in private property relations. In socialist law, the division of rights into private and public rights was denied and preserved in Ukrainian law until the adoption of the 2003 Civil Code.

Before adopting the Housing Code of the USSR in 1983, the norms of housing and housing construction legislation were merged into one civil law institute. This position was not developed because the provisions of the Commercial Code, although they contained provisions on the organization of housing cooperatives, did not regulate construction. Housing law covers only the relationship between the house the apartment. It must meet the requirements, confirmed by registering the house as housing in the local government. Until the moment of registration, it can only be a matter of civil law relations.

Scholars of the Soviet period did not abandon this concept. They noted that based on civil law on a single basis, housing law has its specific features, determined by the specifics of housing relations based on positive prescriptions. A logical continuation of this approach was a separate codification of civil and housing law, which was carried out in 1983 and gave supporters of the autonomy of housing law additional arguments to confirm its sectoral independence.

Since housing law defines a set of norms and norms relating to determining the status and protection of the rights of persons who are not in a relationship of power and subordination, evenly and freely establish their rights and obligations in relations arising from their initiative, housing law belongs to the sphere of private law. It should be noted that in the scientific literature, enough attention is paid to the ratio of private and public law, according to which there are:

- 1) the sphere of private law with elements of the public;
- 2) the sphere of public law with elements of private.

Branches of law are closely related to branches of law and are based on codified regulations.

Theorists of law have always paid attention to general theoretical studies of the legal system. Discussions on the structure of law, its division into separate elements, the criteria for division indicate their relevance. And with the reform of legislation codification processes, this is becoming important.

The discussion on the independence of housing legislation culminated in adopting the 2003 Civil Code, which extended its scope to housing, rent, and other obligatory relations governed by housing law.

However, it should be noted that civil law rules are equally designed to ensure the interests of both individuals and legal entities, mainly in the field of civil circulation. They regulate relationships when a person is guided by his reasoning. In principle, other goals are the norms of housing legislation, which are designed to address the issue of housing for individuals and their families to live.

In particular, the rules of housing law are so closely intertwined with the rules of civil law that they are difficult to separate. Therefore, the rules of housing law on

the subject of legal regulation are mostly related to private (civil) law rules. Thus, housing law has significant intra-industry specifics.

It can be concluded that housing law as a complex branch of law can be divided into:

- identification of special principles and norms;
- availability of specific legal constructions;
- the presence of a separate terminological apparatus;
- the impossibility of applying the rules of housing legislation to relations governed by the rules of other industries, departments, institutions.

Conclusions.

The place of housing law in the system of the dichotomous division was formed under the influence of historical circumstances. This is mainly due to clarifying the independence of housing law as a branch of law. Only in 2003, with the implementation of the Civil Code of Ukraine, this issue was settled, and housing law was referred mainly to the sphere of private law with elements of public law.

In general, citizens' housing rights and interests are under constant public scrutiny. Legal regulation of housing relations is carried out by many branches of private and public law: constitutional, civil, administrative, economic, criminal, financial, etc., but in general, it is a private law problem.

Thus, the place of housing law in the legal system in Ukraine is characterized as an element of primarily private law. It is an independent science, academic discipline, a branch of regulation and legislation. The place of housing law is characterized by interaction with other branches of law. However, the question of the influence of the historical context on the development of housing law in the legal system of Ukraine is not yet sufficiently studied and needs further study.

CORRUPTION - A GLOBAL PROBLEM OF INTERNATIONAL SECURITY

Okropiridze Noshrevan

PhD student

Georgian Technical University

Faculty of Law and International Relations

Resume. This article discusses and presents the importance and essence of the problem of corruption, its highly negative role in building a perfect democratic society. The focus is on analyzing the phenomenon of corruption, its characteristic features, individual types and forms of manifestation, as well as the underlying causal circumstances, which in turn is vital for effective and successful anti-corruption measures.

Key Words: Corruption, Bribery, International Security, Technological age

Introduction: Corruption at the modern stage is rapidly evolving, refining, modernizing and becoming even more unstoppable. If we delve a little deeper into this issue, any person will get the impression that corruption is an incurable disease.

The problem of corruption is one of the major challenges to international security. Although corruption today and decades ago are very different in their universal significance, its essence remains the same.

Professor Kuznetsova sees the essence of corruption in the bribery of one person by another. A brief and concise definition of corruption is also provided in the UN Reference Document. In particular, it states that "corruption is the abuse of state power for personal gain."

In the classical sense, corruption is seen as the abuse of power to gain an advantage to which one has no right.

Corruption is, by its very nature, one of the most destructive and dangerous events on our planet. It poses the same threat to human development as nuclear, chemical or bacteriological weapons.

The main text: The rise of corruption became an important factor in the collapse of the Roman, Byzantine, Ottoman, Spanish, and French empires. One of the last examples of the collapse of a superpower through corruption was the Soviet Union.

Practice shows that corrupt transactions have become more flexible and with the development of modern technologies, the ways to disguise corrupt activities have also been refined. In the 21st century, which we can boldly call the technological age, corrupt deals have adapted to new challenges and become more difficult to combat. Because the well-known classic form of bribery - taking material money by an official - has been replaced by electronic money and can be done both in cryptocurrency and by depositing in difficult-to-track accounts, the identification of which is associated with special knowledge and ability. Examples in practice clearly show that the face of the benefit may be not only the taking of direct cash, but also the employment of a bribe-taker in the firm of a particularly trusted official, etc., which gives the unlawful act a legal appearance.

In modern times, corruption is no longer a national, but a multinational, global problem. Given this, the question remains unanswered what is the solution in a situation where both the corrupt and the fighters against them are one and the same - unfortunately state officials.

Consequently, the study of corruption as a phenomenon must be multidisciplinary and both universal theoretical models and individual scandalous facts must be considered. It must be understood as a problem of political, economic and cultural degradation.

That is why an effective fight against corruption is nothing more than an effective implementation of the law. However, this is associated with many difficulties and obstacles. The main of these contradictions is the institutional incompatibility, which cannot be completely eliminated in terms of the compatibility of state and law. Because the state government is the main guarantor of the implementation of the norms of law. However, it must be said that even in the context

of this institutional paradigm that exists in the governing system of any country, attitudes towards corruption vary from country to country.

The UN anti-corruption program emphasizes one important circumstance - the fight against corruption, of course, is primarily the responsibility of the government, but at the same time it is the responsibility of all citizens to prevent corruption, not to participate in corrupt transactions, and if notified immediately inform the relevant authorities.

The introduction of this institution also serves to detect cases of corruption. For the smooth operation of this institution, the anonymity of whistleblowers should be ensured and, if necessary, their protection.

When it comes to managing corruption processes in one particular country. It should be noted that it is a very complex and multifaceted process. In order to guide it, it is necessary to analyze and interrelate many determinants. One of the most important of these determinants is the readiness of the society to properly perceive and appropriate the fight against this or that corruption event.

As for the international importance of fighting corruption. It has two aspects. The first is that the international requirements (norms) for the fight against corruption of countries are established and functioning. In order for this or that country to be considered as a fighter against corruption and to gain the support of world public and international organizations, it is no longer enough to recognize the uncompromising fight against corruption and adopt relevant laws. Today, international coexistence requires a much higher degree of real fight against corruption, ensured by the existence of the necessary effective democratic institutions and further refinement of legislation, creating an effective mechanism for the actual implementation of this legislation. When it comes to perfecting democratic institutions, we want to focus on another painful issue. Unfortunately, it is not uncommon for a country to have widely declared and effectively advertised democracy, which in most cases is a propaganda fund of the ruling circles, and we must admit that it has nothing to do with an uncompromising fight against corruption, let alone a real social policy. No one disputes the great and difficult distance between formality and reality, but the great

political events of the twentieth century, as well as the unprecedented scale of scientific and technological progress and the consequences that followed, willingly or unwillingly created a unique precondition for the development of real democracy.

The second important aspect is that today, a satisfactory state of internal democratic development of a country is not enough for international coexistence. Modern international life requires the observance of international legal norms and principles in the process of relations with other countries.

I think that a joint analysis of these two aspects can determine the overall level of the country's fight against democracy and corruption. This will also contribute to the significant tightening of international coexistence requirements, the introduction of rapid and effective international sanctions for violations of these requirements.

As mentioned above, corruption harms democracy and the rule of law. Causes human rights violations. This is especially true of "political corruption" as it relates to the common good. More specifically, we are talking about an action that, although within the norm, is aimed at obtaining unintentional benefits. This is basically equated with the personal benefit of a public servant, i.e. There is a use by a public servant of his competencies and prerogatives for personal gain, which is related to the receipt of material benefits, although this is not enough, the actors need to be representatives of the political elite. In this particular case, the public is the instigator, who has endowed politicians with certain powers to protect their interests, and they have used this condition to their advantage.

Conclusion: To summarize, one of the main criteria for evaluating democracy is the quality of the fight against corruption. There are many domestic and international mechanisms in this regard, but the protection of the country from corruption is not limited to its legal declaration. It is a much broader topic, which implies the establishment of a strong civil society in the country, only a citizen of high orthodoxy can be the main guarantor of an effective fight against the disruption of democratic processes and corruption.

Literature

1. N. Kuznetsova. Corruption in Russia. M. Law 1993. №1. p. 21

2. V. Lunev. Corruption. Polite and factual journal. Hospitality and law. M 2005. №2
3. Heinrich, Turava (ed.), European Criminal Law, Tb. 2010. p. 414
4. K. Rostiashvili Political corruption on the world continents. Publishing House "Polygraph", Tbilisi. 2007, p. 14-15
5. Bachiashvili. Nation and time. Tb. 2014. Meridian Publishing House. P. 263-264.
6. E. Lazaridou and G. Stefanadis Causes of Corruption in European Countries. February 2018. p8
7. Sh. Rizhamadze. Evidence Standard for Corruption Crime Investigation, Irina Akubardia Jubilee Collection. Tb. 2021., p. 261-264.
8. Law of Georgia on Conflict of Interest and Corruption in Public Service, Article 204
9. T. Berishvili. Handbook of Administrative Science. Tb. 2008, p. 330-334.

SCIENTIFIC AND PRACTICAL ANALYSIS OF ARTICLE 143 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Tkach Julia Olehivna

Adjunct, Department of Criminal Law and Criminology
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine

Введение./Introductions.

Considerable attention of the scientific and practical analysis of Article 143 of the Criminal Code of Ukraine is paid in the works of P. P. Andrushka, V.O. Glushkova, S.S. Tikhonova; V.I. Kasinjuka, M.I. Korzhanskogo, M.I. Havronyuk, V.V. Chebotarova and other scientists, but this issue has not yet found its final solution in the doctrine of criminal law. The purpose of the proposed article is to study the objective and subjective features of certain criminal elements envisaged by Article 143 of the Criminal Code of Ukraine and to formulate relevant conclusions.

Цель работы./Aim.

Article 143 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for 4 separate components of crimes: (1) violation of the procedure established by the law for the transplantation of organs or tissues of a person (part 1 of Article 143 of the Criminal Code); (2) removal from a person by the use or deception of its organs or tissues for the purpose of their transplantation (part 2 of Article 143 of the Criminal Code); (3) illegal trade in organs or tissues of a person (part 4 of Article 143 of the Criminal Code); (4) participation in transnational organizations engaged in activities provided for by part 3 or 4 of Article 143 (part 5 of Article 143 of the Criminal Code). In addition to the independent stores of crimes, article 143 of the Criminal Code contains 2 qualifying features: (A) removal into a person by the force or deception of her organically tissues for the purpose of their transplantation, committed against a person who is in an unadvised state (part 3), and (b) removal from a person by force or deception of its organs or tissues for the purpose of their transplantation, committed against a person who is in material or other dependence

on the guilty (p. 3), as well as one particularly qualified first-line symptom 1 – actions, before-seen part 2, 3 or 4 of art. 143 QCs, taken at the preliminary group of persons (part 5).

Материалы и методы./Materials and methods.

Результаты и обсуждение./Results and discussion.

The direct object of illegal transplantation is social relations that ensure the life and health of the donor and recipient, as well as the person's physical immunity in the field of organ or tissue transplantation. In the event that a person unlawfully trades in organs or tissues of a person, the procedure of circulation of organs or tissues of a person established by law, which is defined by both international and legal documents, and normative acts of domestic legislation, is violated.

The subject of the crimes envisaged by Article 143 of the Criminal Code is the organs or tissues of the person. Under human organs should be understood to some extent separated part of the whole body, which performs one or more specific functions. For example: Stomach, pancreas, liver, kidneys, urinary bladder, larynx, etc. The legislation defines a comprehensive list of human bodies allowed to be removed from the donor-body [1], according to which the body can be taken: heart, lungs, heart-lung complex, liver, kidney, pancreas, parathyroid and intestine. Human tissues are cell systems and cell-free structures characterized by common development, structure and specific functions. For example: phalanges, venous vessels, heart valves, auditory bones, drum crossing, skin, cornea, etc. In this case, the legislation also established a list of anatomical structures, tissues, components and fragments and fetal materials allowed to be removed from the donor-body and dead human body [2]. According to this list, the corpse can be collected: 1) soft tissues (hard cerebral shell, pericardium); 2) musculoskeletal tissues (scallop fascia, ribs fragments, finger phalanx, fifth bone, etc.); 3) vessels and valves (aorta, other arteries and veins; and other large vessels, aortic and other vessels; 4) other tissues (bones, drumstick, bone marrow, skin, eye apple or its components, teeth, trachea); 5) fetal materials after artificial abortion of birth (amniotic shell, umbilical cord, placenta, fetal cells). Given that each time there are morphofunctional system of specific

differentiated cells, as well as cell-free structures United on the basis of common buildings, functions and/or origin, all types of anatomical materials mentioned in the list of the Ministry of Health of Ukraine should be included. The subject of crimes provided for in Article 143 of the Criminal Code may be anatomical materials of both living person and body, except for removal of a person by force or deception of its organs or tissues for the purpose of their transplantation, where the subject of crime can be only organs or tissues of a living donor. Organs or tissues of a person should be suitable for transplantation, as a rule, it is really healthy fragments of an organism, but can be removed segments and with certain permissible deviations.

The subject of crimes, foreseen by Article 143 of the Criminal Code, cannot be: 1) blood and its components, sexual gland, reproductive cells, live embryos 2) organs or tissues of a person removed for another purpose, except for further transplantation (for educational, scientific purposes, diagnostic research, production of medical preparations, for museum exhibits, etc.); 3) xenon transplants (anatomical materials of animals intended for transplantation); 4) autotransplants (anatomical materials removed from a person for transplanting them the same person); 5) bio immune plants (medical devices made of anatomical materials of dead people); 6) artificial substitutes of organs or tissues are made.

The victim of crimes envisaged in Article 143 of the Criminal Code may be a recipient and/or a living donor.

On the objective side of the crime, provided for in part 1 of Article 143 of the Criminal Code, is violated in violation of the procedure established by law for the transplantation of organs or tissues of a person. The dispositions of this article belong to the blank and to establish the nature of the violation it is necessary to consult the normative acts regulating the procedure of transplantation. In particular, to the basis of the legislation on health care from 10.11.1992 [3] 2, the Law of Ukraine "on the Transplantation of organs and other anatomical materials of a person" from 16.07.1999 [4] 3, the Cabinet of Ministers of Ukraine resolutions "some issues of implementation of the Law of Ukraine "on Transplantation of organs and other anatomical materials of a person" № 695 from 24.04.2000 [5], Order of the Ministry

of Health of Ukraine "on Approval of normative-legal acts on the transplantation of organs and other anatomical materials of a person" № 96 from May 4, 2000 [6], and other normative acts. A clear statement in part 1 of Article 143 on violation of the law gives grounds to state that only the Act on Transplantation and the basis of the legislation are the normative acts, the violation of which is punishable by criminal liability for part 1 of Article 143 of the Criminal Code. The subordinate normative acts in the field of transplantation regulate less the range of social relations in comparison with these laws, but with a greater degree of detail of legal, organizational, control, technical and other attributes, and therefore perform an auxiliary role in the legal regulation of transplantology.

Transplantation is a special method of treatment, which is a medical operation on removal of organs or tissues from the donor and transfer of their recipient on conditions and in the order determined by the legislation of Ukraine. The donor is a person who has removed anatomical materials for transplantation during or after her death, and the recipient is a person for which transplantation is being used. The procedure of transplantation is a combination of special requirements, rules, with which the transplantation of organs or tissues of a person should be carried out, or in other words, the procedure of transplantation should be understood as the procedure of transplanting fragments of a person's body. The specified requirements or rules (procedure) of carrying out of transplantation are provided in the above-mentioned legislation of Ukraine in the sphere of transplantology. Under the violation of the legal procedure of transplantation it is necessary to understand the non-observance or improper observance of the legal procedure of transplantation of organs or tissues of a person or the action in the process of transfer of anatomical materials of a person, which is expressly prohibited by the normative acts in the sphere of transplantology. Violating the procedure of transplantation, the person, first of all, violates the normative acts which establish such order, that is, it is only about violation of the formally defined rules. The procedure of transplantation can be disturbed by both action and inaction. Violating the procedure established by law for transplantations of human anatomical materials by means of criminal action, the subject of the crime is

not properly subject to special requirements, rules of carrying out of transplantation or in general acts which are prohibited in the process of transplantation. In case of illegal transplantation, which is done by means of inactivity, the person does not fulfill, in whole or in part, special requirements, rules of transfer of organs or tissues of the person. Part one of Article 143 of the Criminal Code does not provide either a comprehensive or an approximate list of violations established by the law of the procedure of transplantation of anatomical materials. Thus, any violation of the procedure of transplantation of organs or tissues of a person creates an objective side of the crime envisaged by article 1, paragraph 143 of the Criminal Code of Ukraine. This is not about the formal inconsistency of the actions of the guilty person to the procedure of transplantation, but only about socially dangerous acts, that is, those that, while violating the procedure of transplantation of organs or tissues of a person, necessarily cause harm or pose a real threat to the object of illegal transplantation. The only norm of the Criminal Code, on the basis of which it is possible to conduct the disinterment of criminal and non-criminal violations of the procedure of transplantation of anatomical materials of a person, is part 2 of Article 11 of the Criminal Code.

Transplantation is a two-way operation in which the life or health of a recipient is saved by causing harm to the health of another person or by transferring anatomical materials from a dead person. The components of this operation are the removal of the transplant from the donor and its transfer to the recipient. Thus, illegal transplantation is always committed relative to the donor or recipient. Depending on the addressee, which is subject to the procedure of transplantation, it is advisable to allocate three groups of criminal actions, which are included in the objective side of the crime, provided for in part 1 of Article 143 of the Criminal Code.

The first group is the violation of the procedure of transplantation, committed in relation to the recipient: 1) carrying out of transplantation without medical indications of the hospital consilium; 2) carrying out of the transplantation without prior provision of full, objective information about the future of operative intervention; 3) carrying out of transplantation without prior receipt from the

recipient of the consent given; no prompt intervention; 4) transplantations of human anatomical materials in health care institutions, scientific institutions or other organizations that have no right to conduct such prompt interventions; 5) transplantations with the participation of a medical worker who does not want to participate in such operative intervention; 6) transplantation of the recipient of organic tissues, which are forbidden to transplants; 7) other violations of the legal procedure of organ or tissue transplantation, committed in relation to the recipient.

The second group is a violation of the transplantation procedure, committed against the body of the dead person, which is used as a donor of anatomical materials. Such actions are: 1) removal of organs or tissues from the donor body without consent to such actions; 2) removal of organs or tissues from the donor body; 3) violation of the principle of collegiality at the conclusion of death, removal of organs or tissues from the donor body; (4) removal of anatomical materials in the donor-corpse by a person who was a member of the consortium of doctors on the condition of the death of this donor; (5) other violations of the procedure of transplantation of organs or tissues of a person committed in relation to the donor-corpse.

The third group is a violation of the transplantation procedure committed against a living donor. They should include such acts as: (1) removal of organs or tissues from a living donor without prior provision of objective information to him concerning removal of fragments of human organism; (2) removal of organs or tissues from a living donor without prior consent to such removal; (3) removal of transplants without conclusion of the consortium of doctors; 4) removal of organs or tissues from the donor which are prohibited to be removed; 5) removal of organs or tissues from persons in which they are prohibited to be removed; 6) violation of the principle of optimal protection of the donor; 7) violation of the procedure of statement of the death of a person; 8) other violations of the procedure established by law of transplantation of organs or tissues of a person committed against a living donor. The above list of transplants or tissues transplants is exhaustive, but this is most likely significant types of illegal transplantation. Moreover, it should be noted that these violations are close to the level of public danger, the criteria of which are

objective subjective characteristics. Taking into account the public danger of a particular violation of the transplantation procedure occurs at the appointment of punishment.

Taking into account the structure of the crime envisaged in part 1 of Article 143 of the Criminal Code, it is necessary to note that the establishment of socially dangerous act is the moment of the end of this crime. As already noted, the transplantation of anatomical materials is a two-fold operation, which includes the removal of organs or tissues from the donor and their transfer to the recipient. Thus, the end of the illegal transplantation will depend on which of these two stages the guilty person violated the transplantation procedure. If the procedure of transplantation is violated during the removal of anatomical materials from the donor, this is enough for the crime, provided for in part 1 of Article 143, to be considered finished at the first stage of transplantation. If the transplantation procedure is delayed during the removal of organs or tissues of a person, and disturbed during the transplantation of a recipient, illegal transplantation will be considered to be completed at the second stage of operative intervention.

Other features of the objective side of the crime, except acts, are optional and the qualification is not influenced.

The subjective side of the crime envisaged in part 1 of Article 143 of the Criminal Code is characterized by direct malice or criminal negligence. The goal and motive are not provided by the legislator in this thesis, so they serve as optional features. At the same time, it should be noted that any transplantation of organs or tissues of a person always has the ultimate aim of saving life or improving the health of the recipient, but the aspiration of such result is characteristic for legal activity of doctors in the field of transplantology and in no case can act as a mandatory sign of the subject of illegal transplantation.

Part 1 of Article 143 of the Criminal Code does not provide any instruction concerning the subject of the crime, so its establishment is carried out by interpretation of the mentioned norm. Article 143 of the Criminal Code, part 1, states violations of the procedure established by the law. Any order established by law has

its addressee, that is, a person who is able to understand this order and to comply with it. And when it comes to the transplantation of human anatomical materials, this procedure and procedure is clear only to the specialists who, of course, must adhere to them. The duty of these persons to follow the established procedure for carrying out such operations is fixed in the Transplantation Law. In addition, this is provided by the qualification requirements for such employees. Given the existence of a specific addressee for which the law-maker has established a detailed procedure for carrying out transplantation of organs or tissues of a person, there are grounds to assert that the subject of illegal transplantation can be only a special subject. The content of the sanction of part 1 of Article 143 of the Criminal Code, which, along with other forms of punishment, provides for additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain posts or engage in certain activities, is also mentioned on the basis of a special subject of illegal transplantation. Thus, the law-maker took into account the specificity of the subject of the crime, establishing the appropriate response to criminal professional activity.

Thus, the subject of the crime envisaged in part 1 of Article 143 of the Criminal Code is medical workers, namely doctors who have received the appropriate education, have passed the certification for determination of knowledge and practical skills from a specific medical specialty or are admitted to medical activity in the order stipulated by the legislation of Ukraine, and who, carrying out the activity, connected directly with the transplantation of organs or tissues of a person, violate the procedure of its carrying out. The co-sponsors of the crime envisaged in part 1 of Article 143 of the Criminal Code – organizers, instigators, accomplices – can be both special and general subjects of the crime.

Article 143, part 2, of the Criminal Code sets the responsibility for the removal of a person by force or deception of its organs or tissues for the purpose of transplantation. The obligatory signs of the objective side of this crime are socially dangerous acts and the way of committing the crime. The presence of these two signs is a necessary condition of the application of part 2 of the article. 143QC. The absence of one of them eliminates the objective side of the crime. The lawmaker

outlines the act as the removal of organs or tissues under which to understand the process of surgical or other operative interference in the human body and deprivation of its organ or tissue [7, p. 308]. As a result of such interference from the body separate certain parts of it. The objective side of the crime envisaged in part 2 of Article 143 of the Criminal Code can be expressed only in the form of active actions. This is evidenced primarily by the use of the term "withdrawal" by the legislator, because surgical or other operative intervention in the human body is impossible in the form of inactivity. On the active form of criminal behavior in part 2 of Article 143 of the Criminal Code additionally indicates the legislation criminalizing special ways of unlawful removal of its organs or tissues from a person – by force or deception.

Compulsion is the actions of the guilty, which consist in the application to a potential donor of physical violence (strikes, beatings, torture, imprisonment, infliction of lungs, (Threat of physical violence against the donor or his relatives, threat of deprivation of their lives, destruction or damage to property, disclosure of information that the donor wanted to keep in secret, etc.), committed to the removal of organs or tissues for transplantation. In order to qualify for part 2 of Article 143 of the Criminal Code, violence must be applied only to the donor, because any other person (relatives, relatives), except the donor, cannot grant consent to the removal of organs or tissues from it. At the same time, this does not mean that the relatives of a potential donor can not in reality exercise physical or mental influence to exert an indirect pressure on the future donor. The use of violence against the relatives of the victim should be qualified independently, taking into account the type and severity of the violence used [8, p. 45].

As a means by which organs or tissues are removed from the victim, it is necessary to understand the report of false information (for example, false report by the doctor of the potential donor about the degree of danger to his health in case of withdrawal of the transplant; false presentation to the donor of the conclusion of the consortium of doctors about the possibility of removal of anatomical materials, etc.), or failure to report, ordering of the information (for example, what kind of tissue or organ is removed in the victim; failure to notify the donor that the legislation

prohibits the removal of such materials due to certain anatomical reasons: the presence of a disease that may be referred to the recipient, or the presence of the donor in places of punishment, etc.; ordering of other objective information concerning the removal of fragments of the human body), which the guilty person was obliged to inform the potential donor in order to encourage him to agree to the removal of anatomical materials for further transplantation.

Taking into account that the victim for a century. 143 CC is only a living donor, deception can be applied only to him, and in no case to a recipient. In addition, deception cannot be applied to the legal representative of the donor, because according to Article 12 of the Law on the transplantation of a living donor can be only a juvenile capable person and therefore it cannot be a legal representative. If the removal of organs or tissues is carried out in a minor or inviable person, it will be considered to be committed against the person who is in an unadvised state. The composition of the crime, provided by part 2 of Article 143 of the Criminal Code, is formal and is considered to be ended from the moment of removal of its anatomical materials in a person by force or deception.

The illegal removal of organs or tissues from a living donor always causes harm to life or health of the latter, at the same time, the socially dangerous consequences lie outside the composition of the crime envisaged by article 2, paragraph 143 of the Criminal Code. There is no need for additional qualification of mental injury to the donor of minor bodily harm, unnecessary severe or moderate severity of bodily injury, because these crimes are less socially dangerous than removal into a person by the use of force or deception of its organs or tissues for the purpose of their transplantation. Mental moderate severity of bodily injury or severe bodily injury caused by illegal removal of anatomical materials require additional qualification for Article 122 or Article 121 of the Criminal Code, since in this case, crimes are more serious than acts envisaged in Article 2 of the Criminal Code. 143CC of Ukraine. In case of murder for the purpose of further use of organs or tissues of a person for transplantation or illegal trade the Plenum of the Supreme Court of Ukraine in paragraph 10 of resolution No. 2 of 07.02.2003 "on judicial practice in

cases of crimes against life and health of a person" explained that it is necessary to qualify such acts as mental murder, it is made of useful motives [9]. Agreeing in general with the position of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine concerning the murder of useful motives, it is not possible to admit to the justified conclusion that according to part 2 of Article 6 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine should qualify any mental murder for further use of organs or tissues of a person for transplantation. For example, it is difficult to talk about a useful motive in the actions of the consortium of doctors who prematurely state the death of a hopeless patient in order for his organs to be used for the rescue of the recipient. Therefore, in case of deprivation of life of a person for the purpose of further use of its organs or tissues for transplantation or illegal trade, the act is qualified as preparation for the crime provided for by the relevant part of Article 143 of the Criminal Code of Ukraine and additionally for part 1 or part 2 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine, depending on the specific circumstances of the case.

In addition, it should be remembered that any removal into a person by force or deception of its organs or tissues is always one of the kinds of violation of the procedure established by law for the transplantation of organs or tissues of a person (crime stipulated in part 1 of Article 143 of the Criminal Code). Thus, parts 1 and 2 of Article 143 of the Criminal Code of Ukraine constitute competition of general and special norms. When deciding on the qualification of socially dangerous acts in competition of parts 1 and 143 of the Criminal Code, it is necessary to apply a special rule, which to a greater extent reflects the specificity of this criminal act. The criminal qualification by the aggregate of parts 1 and 2 of Article 143 of the Criminal Code is possible only if the guilty person, together with the violation of the free will of the donor by the application of force or deception to him, further and other violation of the procedure established by the law of transplantation of organs or tissues of the person.

From the subjective side, illegal removal of anatomical materials can only be done with a direct mind. First, the clever form of blame indicates the way in which this crime is committed (forced or deceit). Secondly, the direct ability of the act

provided for in part 2 of Article 143 of the Criminal Code specifies the legislative fixing of the purpose of the crime. Article 143 of the Criminal Code, part 2, states that the removal of organs or tissues of a person is done for the purpose of their transplantation, therefore, the goal envisaged by the legislation as a constructive sign of this crime and its establishment is a mandatory condition of the criminal responsibility.

The purpose as a sign of the subjective side of the illegal removal of organs or tissues of a person lies in further (future) transplantation of these anatomical materials to the recipient. It should be noted that the purpose of transplantation is envisaged in part 2 of Article 143 of the Criminal Code as the final one, and to achieve it if it is necessary to first remove, remove anatomical materials from the body of a living donor, that is to pre-achieve the intermediate goal. At the same time, only the existence of an end goal, not its implementation, is enough to qualify this crime. If the illegal removal of organs or tissues is carried out without further purpose of transplantation (for example, the doctor removes anatomical materials of the donor for the purpose of scientific experiment), the act is subject to qualification under other articles of the Criminal Code, which provide for liability for damage to life or health.

The subject of illegal removal of organs or tissues of a person is a doctor. However, the characteristics of the subject of crime, provided for in part 2 of Article 143 of the Criminal Code, have some peculiarities, caused by the structure of this disposition.

Thus, given that two obligatory signs of an objective party – act (removal) and method (forcing and deception) are mentioned in the discourse, there are grounds to assert that in case of a crime, only a doctor can be such a person. At the same time, it should be noted that the illegal removal of organs (except tissues) of a person by one doctor is unlikely, as the carrying out of operations on removal of an organ requires consolidation of efforts of several persons.

Taking into account the content of the thesis part 2 of Art. 143KK it is possible to assert that illegal removal of anatomical materials of a person is possible in a joint

with a general subject, since forcing or deception can accommodate a person. In this case, the general subject of the crime performs part of the objective side of illegal removal of anatomical materials. A semi-performer who uses force or deception to commit a crime may also be a recipient who needs anatomical donor materials. At the same time, the presence of family genetic connections between the donor and the subject of crime (recipient) does not influence the qualification.

The International Convention on the Rights and Biomedicine ratified by Ukraine in 22.03.2002 [10] in Article 21, 22 prohibits the use of human body and its parts for financial benefit or other comparable benefits, and trade in human organs or tissues. The provision on the prohibited conclusion of any agreements providing for the purchase and sale of organs or other anatomical materials of a person, except for the bone marrow, has also fixed the Law of Ukraine on transplantation. For the violation of this ban, criminal liability for part 4 of Article 143 of the Criminal Code has been established. On the objective side of the act is the illegal trade in organs or tissues of a person, i.e. the agreement as a result of which, one party (seller) transfers organs or tissues of a person to another side (buyer), for a certain reward (money, securities, precious metals or other property). The seller of anatomical materials of a person can be the potential donor and the buyer of the future recipient. This crime ended with the moment of the act. Illegal trade in human organs or tissues can be carried out both independently and together with illegal transplantation. Subject to the aggregate of the said crimes, the qualification should be in part 4 of Article 143 QC and other relevant part of Article 143 QC.

The subjective side of the illegal trade in organs or tissues of a person is expressed in the direct mental, which is indicated by the useful motive and purpose as obligatory signs of crime, provided for in part 4 of Article 143 of the Criminal Code. Any person who has reached the age of 16 can be a subject of illegal trade in organs or tissues of a person.

Part 5 of Article 143 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for participation in transnational organizations engaged in the activities provided for in part 2, 3 Article 143 or Article 4 of the Criminal Code. The law on

criminal responsibility does not contain a definition of the concept of "transnational organization". Therefore, such a concept should be formulated based on a systematic analysis of both international acts and national legislation of Ukraine. According to Art. 3 UN Convention against Transnational organized Crime, adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15.11.2000, ratified by Ukraine in 04.02.2004 [11], the State party to the Convention proposes the same understanding of the concept of crime of a transnational character in order to unify criminal legislation. In particular, the crime is considered to be if: A) committed in two or more states; b) committed in one state, but a significant part of its preparation and planning, leadership or control takes place in the other state; c) committed in one state, but with the participation of an organized criminal group that carries out criminal activity in two or more states; d) committed in one state, but significant consequences take place in another state.

Taking into account that, apart from the above Convention, there is no other international regulation ratified by Ukraine, which would include and reveal the meaning of transnational organized crime, there are sufficient grounds to recognize that the characteristic feature of a transnational organization is the spread of its activities to the territory of two or more states. Article 28 of the Criminal Code provides for a comprehensive list of the forms of singing established by law, so a transnational organization in any case is a variety of certain forms of co-participation. It is necessary to take into account that organized criminal activity is primarily engaged in persons who are part of the organized group and criminal organization. The definition of an organized group and a criminal organization listed in part 3 and 4 of Article 28 of the Criminal Code do not give an answer to the question under which one of them is a transnational organization. The only similarity between the "criminal organization" and "transnational organization" is that the first term includes the term "organization". UN Convention against Transnational organized Crime, art. 2 contains the concept of an organized criminal group that does not coincide with the concepts of an organized group or a criminal organization as defined in the national legislation of Ukraine. The Convention also defines that a criminal group is established to commit two types of crimes: 1) serious crimes (all possible crimes) or

2) crimes recognized by the Convention itself (legalization of money and other property, crimes in the sphere of service, crimes against the rule of law) [11]. The United Nations Convention does not distinguish between crimes in the field of organ or tissue transplantation.

ВЫВОДЫ./Conclusions.

Thus, only the first group – serious crimes – remains the subject of analysis. When it comes to serious crimes, it is necessary to apply the warnings provided in the Law of Ukraine on ratification of this Convention, which stipulates that in the Ukrainian legislation on criminal liability the concept of "serious crime" corresponds to "serious" and "especially serious" crimes. Thus, taking into account the above-mentioned law, the Convention is aimed at combating and preventing the committing of serious and especially serious crimes by organized criminal groups of a transnational character. At the same time, the analysis of international attributes and the Criminal Code of Ukraine gives an opportunity to conclude that a transnational organization is a different kind of criminal organization.

A transnational organization should be understood as a criminal organization created to commit crimes in the field of organ or tissue transplantation and extends its activities to the territory of several countries. As a kind of criminal organization, provided for in part 4 of Art. 28 the Criminal Code, the transnational organization shall contain all the specifics of the criminal organization, namely: 1) the quantitative sign – the number of participants that have joined; 2) the qualitative signs: A) objective: The hierarchy of the union; b) subjective: The purpose of the criminal organization; c) objective-subjective union [12]. In its turn, the purpose of the creation of a criminal organization according to part 4 of Article 28 of the Criminal Code may be: 1) the direct occurrence of serious or especially serious crimes by participants of this organization; or 2) the leadership or coordination of criminal activity of other persons; or 3) the maintenance of functioning of both the criminal organization and other criminal groups. In part 5 of Article 143 of the Criminal Code, only one goal is envisaged – the direct Commission of crimes envisaged in parts 2, 3, 4 of Article 143 of the Criminal Code, participants of the transnational organization.

The problem is that the crimes envisaged in parts 2, 3, 4 of Article 143 of the Criminal Code, according to part 3 of Article 12 of the Criminal Code, are crimes of moderate severity, and this excludes the possibility of the application of part 5 of Article 143 of the Criminal Code, because the association, whose members were organized for the purpose of committing crimes of small or medium severity, cannot be recognized as a criminal organization [13]. Thus, the lawmaker probably did not take into account that this composition of the crime does not contain all the characteristics of the criminal organization, which are provided by the provisions of the general part of the Criminal Code of Ukraine.

The subjective side of the crimes envisaged in part 4, Article 143 of the Criminal Code, 5, is characterized by direct mental malice. In addition, a useful motive and purpose are mandatory signs for the illegal trade in organs or tissues of a person.

The subject of illegal transplants, provided for in part 5 of Article 143 of the Criminal Code, is medical personnel who illegally remove anatomical materials from the person. Any person who has reached the age of 16 can be a subject of illegal trade in organs or tissues.

Part 3 of the article provides for liability for the actions provided for in part 2 of this article, committed against the person who was in an unadvised state or in material or other dependence on the guilty. The donor's unexcused condition may be caused by his physical or mental condition, as a result of which the victim cannot understand the nature and significance of the actions taken with him or cannot resist the guilty. Material dependence of the victim in the illegal removal of anatomical materials is such a condition of dependence due to different circumstances of the potential donor from the guilty person, in which the victim is completely or partially on the maintenance of the guilty or is in other property dependence, when the only or one of the main sources of the victim's existence is financial assistance of the crime [7, p. 254]. Another dependence of the subject of crime and potential donor should be understood the dependence that comes from family, marriage, family, party, religious

relations [14, p. 127]. It may be a service, educational and situational dependence [15, p. 104].

In part 5 of Article 143 of the Criminal Code there is especially a qualified sign of illegal removal of organs or tissues of a person and a qualifying sign of illegal trade in organs or tissues of a person, namely: The Commission of these crimes according to the preliminary consent of a group of persons. According to part 2 of Article 28 of the Criminal Code, "a crime is declared committed under the preliminary consent of a group of persons, if it is jointly committed by several persons (two or more) who in advance, i.e. before the beginning of the crime, have agreed on its joint action". Taking into account that the efforts of several people are being combined to commit such a crime, it is obvious that participation indicates a higher degree of public danger both to the subjects of crime and to the crime committed by them. The Commission of crimes envisaged in part 2, 3, 4, Article 143 of the Criminal Code, according to the preliminary consent of a group of persons, is possible both in the form of co-executive and in the joint with the distribution of roles.

THE LIST OF REFERENCES

1. Перелік органів людини, дозволених довилучення у донора-трупа / затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України 4: від 25.09.2000 р., № 226 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 42. – Ст. 18042.

2. Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених довилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини / затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України 5 : від 25.09.2000 р., № 226 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 42. – Ст. 1804.3.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я // ВВР України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.4.

4. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини»: від 16.07.1999 р. // ВВР України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.5.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини»: від 24.04.2000 р., № 695 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 17. – Ст. 711.6.
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових актів з питань трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини»: від 04.05.2000 р., № 96 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 41. – Ст. 1756.7.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом зако-нодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.8.
8. Крылова Н. Е. Уголовная ответственность за принуждение к донорству органов и тканей человека по законодательству России и Украины / Н.Е. Крылова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Право. – 2004. – № 5. – С. 39–51.9.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах прозлочини проти життя та здоров'я особи»: від 07.02.2003 р., № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37–42.10.
10. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину) / прийнята Радою Європи 04.04.1997 р.; ратифікована Україною 22.03.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.
11. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрі)»: від 04.02.2004 р. // ВВР України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.
12. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: монографія / Демидова Л. М. – Х.: Вид. СПДФО Н.М. Вапнярчук, 2005. – 256 с.

13. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х.: Право, 2005. – 256 с.

14. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: дис.... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Чеботарьова Гали-на Валентинівна; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2003. – 219 с.

15. Тихонова, С. С. Прижизненное и пос-мертное донорство в Российской Федерации: Вопросы уголовно-правового регулирования / С.С. Тихонова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 321 с.

УМИСНЕ ВБИВСТВО З ОБТЯЖУЮЧИМИ ОБСТАВИНАМИ

Арцебарська Олена Олександрівна
Курсант начальної групи ПД-034
Людвік Валентин Дмитрович
Кандидат юридичних наук
Доцент кафедри кримінального права
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Актуальність дослідження. В наш час непроста ситуація зі злочинністю, тому особливо гостро наразі стоїть питання кваліфікації умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, оскільки саме такі кримінальні правопорушення несуть одну з найбільш загрозливих суспільних небезпек і такі випадки варто зводити до мінімуму. Тому дана тема є актуальною, особливо в період воєнного стану в Україні.

Метою даного дослідження є розкриття актуальних питань умисного вбивства з обтяжуючими обставинами.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідження даної теми проводилось у працях таких вчених: В. О. Навроцького, Л. А. Остапенко, Л. І. Скреклі, В.В. Сташиса, В. В. Топчія, С. Д. Шапченка, С. С. Яценка та інших.

Виклад основного матеріалу. Фіксуючи у ч. 2 ст. 115 КК описання ознак складу умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, законодавець використав особливий техніко-юридичний прийом: альтернативні кваліфікуючі ознаки цього складу в більшості випадків представлені окремими пунктами, яких на сьогоднішній день нараховується 14. Частина пунктів (зокрема - пункти 2, 3, 9, 10 ч. 2 ст. 115 КК) передбачає по декілька обтяжуючих обставин. Подекуди таке «об'єднання» можна виправдати (наприклад, відносно п. 3 - умисне вбивство заручника або викраденої людини; п. 10 - вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті

неприродним способом). У ряді випадків воно є не просто порушенням вимог законодавчої техніки, а й, з огляду на принципову відмінність відповідних обставин, створює проблеми для застосування кримінально-правової норми. Тому бажано дотримуватись єдиного підходу, щоб кожна з обтяжуючих обставин була представлена на рівні окремого пункту ч. 2 ст. 115 КК [1, с. 152].

Характер кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК, визначається важливістю об'єкта посягання, яким є життя людини, що відповідно до ст. ст. 3 і 27 Конституції України розглядається в сучасній державі як найвища соціальна цінність.

Ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення - це конкретний показник рівня суспільної небезпеки конкретного кримінального правопорушення, на який впливають, насамперед, його індивідуальні особливості, які не враховані в рамках кваліфікації. Відповідно до рекомендацій Пленуму ВСУ, суди, визначаючи індивідуальний показник тяжкості конкретного кримінального правопорушення, повинні виходити із обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо кримінальне правопорушення вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали тощо) [2, с. 250].

Умисне вбивство, учинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України), кваліфікують тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (вірвчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього. Підвищена суспільна небезпека цього виду умисного вбивства зумовлена посяганням не тільки на життя особи, а й на гарантовану ст. 24 Конституції України рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежно від їх раси, кольору шкіри, релігійних переконань, етнічного походження, за мовними або іншими ознаками тощо [3, с. 190].

Вчинення кримінального правопорушення з особливою жорстокістю є однією з обставин, що обтяжує покарання. Для встановлення факту її наявності/відсутності недостатньо констатувати ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Не менш важливим тут є врахування особливостей та механізмів поведінки людини в момент вчинення кримінального правопорушення, що становить собою суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.

Відповідальність за вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, передбачено п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України. Особлива жорстокість є чинником, що суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, тому вона врахована законодавцем як кваліфікуюча ознака. Не дивлячись на те, що особлива жорстокість відноситься до обставин, що обтяжують відповідальність, КК України не визначає критеріїв, за якими вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю [4, с. 97].

Як зазначають С.Д. Шапченко та С.С. Яценко, специфічними (видовими) ознаками юридичного складу умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК, є: а) наявність принаймні однієї з обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК; б) відсутність відповідних ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ст. 348, ст. 379, ст. 400, ч. 4 ст. 404, ч. 2 ст. 438, ст. 443 КК; в) відсутність пом'якшуючих обставин, передбачених ст.ст. 116-118 КК.

У принципі погоджуючись з цими науковцями, відзначимо, що їх позиція не узгоджується з тенденціями судової практики у частині кваліфікації умисних вбивств так званих «спеціальних» потерпілих. Відповідно до абз. 5 п. 12 Постанови Пленуму ВСУ від 07.02.2003 року № 2 в окремих випадках, коли умисне вбивство так званих спеціальних потерпілих або замах на нього вчинені за інших, крім п. 8, обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК. На нашу думку, такий підхід Пленуму порушує не тільки сформульоване у кримінально-правовій доктрині правило подолання конкуренції загальної

спеціальної норм, а й суперечить конституційному принципу про неможливість подвійної відповідальності за одне й те саме діяння [1, с. 153].

Висновки. Таким чином, ми приходимо до висновку, що вбивство з обтяжуючими обставинами має велику кількість випадків, які прямо передбачені в ч. 2 ст. 115 ККУ та вважаються кваліфікованими складами даного кримінального правопорушення, за які передбачена посилена кримінальна відповідальність, що відображається в санкції даної частини статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черепій П.П. Особливості юридичного складу умисного вбивства при обтяжуючих обставинах. *Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика*. 2017. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pravo_2017_1_28.pdf (дата звернення: 13.03.2022).

2. Черепій П.П. Окремі питання призначення покарання за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (3). URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/24.pdf (дата звернення: 13.03.2022).

3. Сотула О.С. Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: компаративістське дослідження. *Право і суспільство*. 2016. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/3_2016/part_2/34.pdf (дата звернення: 13.03.2022).

4. Олійник О.С. Деякі питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2018, № 1(10). URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161670> (дата звернення: 13.03.2022).

ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Влад Сергій Федорович,
доктор філософії в галузі права (PhD),
уповноважений з антикорупційної діяльності,
Українська школа урядування,
м. Київ, Україна

Долгий Олександр Олександрович,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу розроблення програм
підвищення кваліфікації та методичного супроводу,
Українська школа урядування,
м. Київ, Україна

Долгий Олександр Андрійович,
головний науковий співробітник
Науково-дослідного центру цивільного захисту,
Інститут державного управління
та наукових досліджень з цивільного захисту,
м. Київ, Україна

Вступ. Наукові дослідження практики антикорупційної діяльності та її результатів підтверджують, що за останні роки корупція в Україні «...є одним із найбільш значущих чинників, що стримують конструктивний розвиток суспільства, успішність ринкових реформ, просування держави шляхом інноваційного розвитку тощо» [1, с. 339], і, як наслідок, перетворилася чи не в найгострішу проблему українського суспільства, реальну загрозу національній безпеці Української держави.

Сучасний стан справ, що наразі існує в Україні у сфері протидії корупції, і формує актуальність обраного напрямку дослідження.

Мета роботи. Протидію корупції в Україні – і не тільки – здійснюють не лише спеціально уповноважені за Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII (далі – Закон № 1700-VII 2014 р.) суб'єкти – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро

України, Національне агентство з питань запобігання корупції, на які державою покладено відповідні функції та завдання, а й інститути громадянського суспільства, свідомі громадяни. В першу чергу, ті, хто особисто вживає інформаційних заходів з викриття корупціонерів – викривачі корупції. Їхній антикорупційній діяльності притаманні значні ризики. Серед них – ризик порушення трудових прав викривачів, дослідження законодавчих підстав захисту яких в Україні визначено метою цієї роботи.

Матеріали та методи. Складність досягнення визначеної мети роботи обумовлює доцільність застосування в процесі дослідження як загальнонаукових, так і спеціальних методів, зокрема, – системного аналізу, діалектичного, формально-логічного, формально-юридичного та ін., а також використання наукових матеріалів і нормативно-правових актів з протидії корупції, захисту прав викривачів.

Результати та обговорення. Далі розглянемо законодавче визначення поняття «викривач», загальні умови надання державного захисту викривачам та закріплені в законі гарантії захисту їхніх трудових прав.

За статтею 1 «Визначення термінів» Закону № 1700-VII 2014 р., викривач – це «фізична особа, яка, за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання, або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання».

Права викривачів на національному законодавчому рівні в загальному сенсі визначені статтею 53-3 «Права та гарантії захисту викривача» розділу VIII «Захист викривачів» Закону № 1700-VII 2014 р., де гарантується державний захист викривачів та їхніх близьких осіб. Зауважимо, що право на даний вид захисту – державний захист – виникає та забезпечується в Україні тільки за

певних умов: 1) відносно тієї категорії викривачів, які повідомили про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, та 2) починається державний захист викривачів з моменту надання інформації про корупцію у встановленому законом порядку. Ці положення поширюються і на захист трудових прав викривачів.

Що стосується гарантій трудових прав викривачів в Україні, то, відповідно до ст. 53-4 «Захист трудових прав викривача» Закону № 1700-VII 2014 р.: 1) викривачу, його близьким особам не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу; 2) у разі відсторонення працівника, який є викривачем, від виконання трудових обов'язків не з його вини, оплата праці на період відсторонення здійснюється в розмірі середньої заробітної плати працівника за останній рік; 3) викривач, його близькі особи, переведені на іншу постійну нижчеоплачувану роботу (посаду) у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, підлягають негайному поновленню на попередній роботі (посаді), а також їм виплачується різниця в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш, як за один рік; 4) у разі наявності підстав для поновлення на роботі працівника, звільненого у зв'язку із здійсненням ним, його близькою особою повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, та за його відмови від такого поновлення, йому виплачується грошова компенсація у розмірі шестимісячного середнього заробітку, а в разі неможливості поновлення – у розмірі дворічного середнього заробітку.

Натомість, результати аналізу практики захисту прав викривачів в Україні надають підстави для наступних тверджень.

Найчастіше в Україні права викривачів порушуються саме у трудовій сфері. Хоча і Законом № 1700-VII 2014 р. (ст. 53-4 «Захист трудових прав викривача»), і Кодексом законів про працю України (ст. 32 «Переведення на

іншу роботу. Зміна істотних умов праці») передбачені законодавчі гарантії захисту трудових прав викривачів від незаконного звільнення. Проте, законодавством України не визначено чіткий механізм їх реалізації та суб'єкти, що наділені законом відповідними повноваженнями щодо припинення (призупинення) звільнення викривачів до прийняття відповідного рішення компетентним органом (судом). У зв'язку з цим, на практиці існують непоодинокі випадки порушення трудових прав викривачів. При цьому, судові процеси даної категорії справ, як правило, є довготривалими з причини свідомого затягування термінів їх розгляду відповідачами, що, в свою чергу, призводить до продовження в часі порушень трудових прав викривачів не з їхньої вини.

Відмітимо, правові заходи з протидії корупції, захисту прав викривачів передбачені як на міжнародному рівні (Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р., Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р., Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р.), так і в країнах, де ухвалені антикорупційні закони, в тому числі – спеціальні, що регулюють захист прав викривачів, зокрема, – трудових (Австралія, Албанія, Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Південно-Африканська Республіка, Польща, Республіка Сербія, США, Франція, Японія та ін.).

Разом із тим, у доповіді Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи 2019-го року [2, с. 23–24] відмічається, що захист викривачів не забезпечується кількісним зростанням законів у цій сфері. Тим більше, що, як доводиться в зазначених матеріалах, для державного і приватного секторів економіки захист прав надається викривачам фрагментарно, при цьому приватний сектор у зазначеному сенсі значною мірою залишається поза межами державного регулювання. З цим варто погодитись, оскільки Україна тут не є винятком.

Вважаємо, недоліки, відмічені в доповіді Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, мають бути враховані у процесі удосконалення законодавства України про захист викривачів, їхніх трудових прав.

Висновки. В Україні існує нагальна потреба посилення захисту трудових прав викривачів в антикорупційній практиці, зокрема, судовій, що має бути підтримано на законодавчому рівні. Цьому буде сприяти оптимізація правових та організаційних інструментів реалізації заходів захисту викривачів у сфері трудової діяльності. Серед іншого, було б доцільно обмежити і передбачити більш стислі й граничні, чітко визначені законом, строки розгляду справ цієї категорії в судах.

Запропоновані та інші заходи, а також обов'язкове врахування в досліджуваній сфері досвіду інших країн, мають сприяти покращенню результативності антикорупційної практики в державі й, відповідно, поліпшити рівень позитивного сприйняття України міжнародною спільнотою.

Список використаних джерел

1. Антонова Л. В., Абдуллаєв Вагіф Ахмед Огли. Корупція як чинник загрози національній безпеці. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 12. С. 336–355. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2021.12.02> (дата звернення: 28.03.2022).

2. Захист викривачів. Проблеми та можливості для місцевих та регіональних органів влади: доповідь, Жосан Меєрс, Нідерланди (R, SOC). Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи, 2019. 84 с. URL: <https://rm.coe.int/-/16809c9053> (дата звернення: 30.03.2022).

ПРОФЕСІОГРАМА СЛІДЧОГО: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Михайлов Олександр Васильович,

к.п.н., доктор філософії, доцент
викладач-методист циклової комісії правових дисциплін
Кіровоградського кооперативного фахового
коледжу економіки і права імені М.П. Сая

Коваленко Тетяна Володимирівна,

Голова циклової комісії правових дисциплін, викладач I категорії
Кіровоградського кооперативного фахового
коледжу економіки і права імені М.П. Сая

Бут Вікторія Олегівна

Студентка

Кіровоградського кооперативного фахового
коледжу економіки і права імені М.П. Сая

Коваленко Володимир Кирилович

Студент

Кіровоградського кооперативного фахового
коледжу економіки і права імені М.П. Сая

м. Кропивницький, Україна

Вступ. Професійно важливі якості юридичних професій, зокрема слідчих, суддів, прокурорів, пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю і послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу. Складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають зосередження всіх здібностей особистості, які прямо залежать від її психологічної структури й обраної професії. Адже професійні функції формують психічні якості особистості, підпорядковуючи їх вимогам, які пред'являються до тієї чи іншої сфери людської діяльності. Тому кожен суб'єкт, що виконує правоохоронну роботу, повинен свідомо

удосконалювати свої психічні якості, аналізувати їхній стан щодо обраної ним професії(у нашому випадку слідчого).

Мета роботи. Відповідно до вступу метою роботи є – розглянути властивості та аспекти діяльності слідчого.

Матеріали та методи. Системний, функціональний, класифікація, аналіз, синтез, спостереження, опис, індукція, дедукція.

Результати та обговорення. Професіограма слідчого включає в себе докладний опис усіх сторін його діяльності, необхідних якостей і навичок. Вона вважається «багаторівневою ієрархічною структурою, що відображає всі основні сторони професійної діяльності слідчого, а також особистісні якості і навички, що реалізуються в діяльності» [1, с. 79–80].

Професіограма слідчого складається з декількох блоків, які послідовно охоплюють певні сторони його діяльності, зокрема, до них належать:

- пошукова діяльність (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрація уваги, висока орієнтація);
- комунікативна діяльність (товариськість, емоційна стійкість, чуйність, вміння слухати людину, вміння говорити з нею);
- посвідчувальна діяльність (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова);
- організаційна діяльність (самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності в роботі з людьми);
- реконструктивна діяльність (пам'ять, уява, мислення, загальний і спеціальний інтелект, інтуїція);
- соціальна діяльність, яка складається з двох видів: загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; та спеціальні якості: прагнення до істини і торжества справедливості, професійна гордість, професійна етика.

Та також чільне місце належить цій діяльності, оскільки вона сприяє формуванню професійних якостей. Водночас елементи цієї структури є

взаємозалежними і, наявність одного з них визначає ефективність функціонування інших.

Якщо ж досліджувати діяльність слідчого з психологічного боку то можна виділити професійно необхідні психічні властивості, які беруть участь у цій роботі. Серед них можна назвати:

— творче мислення, яке характеризується пошуком нестандартних шляхів встановлення істини й окремих обставин в умовах, коли інформація про яку-небудь подію відсутня чи обмежена. Таке мислення пов'язане з виявленням доказів, їхнього причинного зв'язку із правопорушенням, висуванням слідчих версій, тобто моделей події, що відбулася. Творче мислення набувається в процесі здійснення всіх видів правоохоронної діяльності, де розмаїття ситуацій, їх конфліктний характер, відсутність достатньої інформації стимулюють розвиток уявлення, забезпечуючи тим самим необхідну активність слідчого на всіх етапах встановлення істини у справі.

— комунікабельність саме та, здатність людини встановлювати психологічний контакт при спілкуванні з різними віковими і соціальними групами осіб. Яка є важливою для встановлення психологічного контакту, або емоційного контакту, спілкування слідчого з особами, метою якого є одержання інформації, необхідної для справи та прийняття рішень у конкретних ситуаціях. Також переконання в негативному характері обраної позиції, роз'яснення важливості очікуваної від особи інформації або негативних наслідків умовчання, що дає змогу обрати відповідно до його характеристик ті прийоми, застосування яких сприяє одержанню оптимальних результатів.

— вольові якості, «зважаючи на багатосторонність і різноманітність правозастосовчої діяльності в основних своїх напрямках пов'язана з негативними моментами, обумовленими сутністю і характером протиправних дій. Цим пояснюється складність і психологічна напруженість у виконанні слідчим службових функцій, що вимагають активізації і розвитку вольових якостей. У екстремальних ситуаціях, у яких необхідно прийняти єдино можливе рішення, протидія, що чиниться слідству заінтересованими особами, вимагають від

слідчого вольових якостей, щоб забезпечити ефективну організацію діяльності і негайне прийняття рішень» [2, с.164]. Вольові якості виражаються у готовності переборювати труднощі, вмінні приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, виявляти твердість в обстановці, пов'язаній із сильним емоційним, негативним за своїм характером впливом. Тому особи, які виконують професійні функції слідчого, не повинні забувати про постійне тренування волі, як необхідну умову підвищення ефективності їхньої діяльності. Та сам факт виконання вольової дії спричиняє обдумування її з позицій правильності і відповідності вимогам закону.

— організаторські здібності слідчого виявляються в декількох напрямках діяльності, а саме: «самоорганізації, що виражається в дисциплінованості, правильному розподілі часу, чіткому виконанні різних обов'язків; організації діяльності інших осіб, які здійснюють однорідні або різні функції»; організації і координації діяльності установ, що виконують правоохоронні обов'язки стосовно ситуації, що виникла [3, с. 96].

— здатність протистояти негативним емоціям, що характеризується тим, що негативні емоції можуть бути зведені до мінімуму за рахунок глибокої впевненості в значущості виконуваної роботи, в її високій соціальній корисності, а також задоволення, що дає вирішення завдань щодо здійснення правосуддя.

Аспектами діяльності слідчого можна вважати характеристику його роботи та дій, серед яких можна виділити головні, а саме:

— соціальний аспект діяльності слідчого полягає в тому, що він: виступає як організатор боротьби із правопорушеннями на довіреній йому ділянці, тобто захищає законність і правопорядок в суспільстві; сприяє з'ясуванню причин і умов злочинності; сприяє вживанню заходів до їх ліквідації.

— організаційний аспект діяльності слідчого виражається в організації: власної роботи протягом робочого дня або тижня; роботи у юридичній справі в умовах ненормованого робочого дня справи (жодна година

свого і чужого часу не повинна пропадати дарма); організації спільної роботи з колегами і всіма учасниками юридичної справи (швидке укомплектування групи людей, з якими йому необхідно організувати взаємодію або від яких йому необхідно отримати додаткову інформацію).

— пошуковий аспект діяльності слідчого, який має особливе значення на першому етапі розслідування) виявляється, при умовах, а саме: при огляді місця події разом з експертом-криміналістом, який йому допомагає відшукати і зафіксувати сліди скоєного кримінального правопорушення; «при обшуку з метою знаходження слідів знарядь правопорушення, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також інших предметів і документів, що мають значення для справи, коли слідчий має достатні дані вважати, що вони заховані у певному або місці або у певної особи» (наявність об'єму уваги); виїмки предметів і документів, що мають значення для справи, коли слідчий має точні дані, що вони знаходяться у певної особи або у визначеному місці (наявність стійкості уваги); при ексгумації тіла померлої людини, тобто вилучення трупа з місця його поховання для судово-медичного дослідження з метою уточнення певних даних (уміння концентрувати увагу) [4, с. 41].

— комунікативний аспект діяльності слідчого полягає в умінні його спілкування з: підслідним (уміння встановити з ним контакт вимагає наполегливості, витримки і міцних нервової системи, аби не перейти дозволу межу); злочинцем під час допитів з метою виявлення співників і тому подібне (уміння бути психологом і тонко уловлювати правду і брехню в його відповідях, здатність встановити істину); трудовими колективами, громадськістю, добровільними помічниками, очевидцями (товариськість); потерпілими (уміння проявляти чуйність); колегами з органів дізнання, іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів і встановлення винних і інших осіб (наявність емоційної стійкості).

— реконструктивний аспект діяльності слідчого (переробка інформації і ухвалення рішення) включає: реконструкцію обстановки і обставин події у формі слідчого експерименту і повторної перевірки свідчень на місці (аналіз і

синтез отриманої інформації); реконструкцію - дослідження особи злочинця в її розвитку (вивчення механізму утворення злочинного наміру, злочинної установки, дослідження суб'єктивного відношення злочинця до скоєного діяння); формулювання робочої гіпотези (важливий загальний і спеціальний інтелект); планування і організацію діяльності по розкриттю правопорушення; остаточні висновки у конкретній справі, узагальнення особистої слідчої практики.

— засвідчувальний аспект діяльності слідчого (слідчий повинен добре володіти письмовою мовою, мати навички швидкого перекладу усної мови в письмову) виражається: у складанні протоколу слідчої дії - документі про проведення слідчих дій, про їх зміст і наслідки (у ньому відбиваються: місце і дата складання, посади і прізвища осіб, що проводили дії, адреси цих осіб; зміст проведених слідчих дій, час їх початку і закінчення; всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії) [5, с.38]; у обвинувальному висновку - процесуальному акті, в якому підводяться підсумки розслідування і формулюється звинувачення.

Висновки. Отже, поняття «професіограма слідчого» включає в себе детальну характеристику психологічних, якостей і звичок, якими повинна володіти особа з цією професією. А також професійно поводитися та виконувати головні аспекти своєї діяльності. Діяльність слідчого є доволі складною, відповідальною та з значною кількістю обов'язків, які потрібно виконувати. Слідчий зобов'язаний повно й об'єктивно дослідити всі обставини справи, виявити всі сторони правопорушення, зобов'язаний дотримуватись законних вимог розкриття правопорушення. Зобов'язаний виявити причини й умови, що сприяли вчиненню правопорушення, і через відповідні органи вжити заходів до їх усунення. Покладена відповідальність, наділення широкими повноваженнями, вимагають значної кількості розумових, психологічних властивостей слідчого, для реалізації їх у своїй юридично-практичній діяльності, та дотримування вимог і покладеної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Харків, 2001. 220 с.
2. Настільна книга слідчого : наук.-практ. посіб. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, В. В. Білоус. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 726 с.
3. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Еспада, 2008. 400 с.
4. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект). Львів : Світ, 2000. 333с.
5. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник. Вид. 6-те. Київ. Харків: Атіка : Право, 2015. 295 с.

ГРОМАДСЬКА НЕБЕЗПЕКА КОНТРАБАНДИ

Муромцева Дар'я Григорівна

Курсант начальної групи ПД-035

Людвік Валентин Дмитрович

Кандидат юридичних наук

Доцент кафедри кримінального права

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Громадська небезпека контрабанди у тому, що нею завдається шкода правам, інтересам та зарубіжних товаровиробників, а також інтересам держави. Щодо основного безпосереднього об'єкта контрабанди у науці кримінального права склалася низка позицій.

Об'єкт контрабанди як суспільні відносини, що регулюються митним законодавством, насамперед встановлений законом порядок та умови переміщення через митний кордон України товарів або інших предметів.

Дуже оригінальний погляд на безпосередній об'єкт контрабанди, є суспільні економічні відносини, що відповідають принципу заборони, кримінальних форм поведінки у економічній діяльності.

Найбільш розгорнуте трактування об'єкта контрабанди, порядок переміщення вантажів через державний кордон, встановлений для забезпечення законної зовнішньоекономічної діяльності держави, тобто, суспільні відносини, що виникають у процесі переміщення через митний кордон під час здійснення зовнішньоекономічних зв'язків [1].

Особливе місце серед цих змін займають новели в частині відповідальності за шахрайство та контрабанду, ці злочини, незважаючи на певні відмінності в об'єкті зазіхання та інших ознак складу, об'єднує ряд факторів, які є вихідними. По-перше, це схожий алгоритм реформування складів, відповідно до яких загальний склад конкретизується рядом спеціальних складів [2].

У повному обсязі предмети контрабанди систематизуються таким чином:

1) Предмети, незаконне переміщення яких через митний кордон утворює злочин незалежно від інших обставин - історичні та культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброю та боєприпаси (крім гладкоствольної) (ст. 201 КК), «шпигунська» апаратура, а також наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори (ст. 305 КК).

2) Товари, незаконне переміщення яких через митний кордон є контрабандою, лише якщо воно скоєно у великих розмірах. Вартість предметів контрабанди визначається на основі експертизи, яку проводить, як правило, Торгово-промислова палата України, вказуючи ціни, що склалися на внутрішньому українському ринку, які, природно, значно вищі за закупівельні.

Контрабанда може бути злочином, якщо затримані товари хоч і переміщалися через митний кордон за наявності ознак, зазначених у ст. 201 КК, але були малоцінними. Така контрабанда містить склад адміністративного правопорушення (порушення митних правил) та тягне за собою відповідальність за ст. 209 Кодексу України про адміністративні правопорушення (адміністративний штраф із конфіскацією предметів контрабанди) або відповідальність за відповідною статтею Митного кодексу щодо порушення митних правил.

Теоретично кримінального права, гостро стоїть питання моменті, починаючи з якого контрабанда вважається закінченим злочином.

В контрабанді буде фактично два виду переміщення товарів та інших предметів:

1) фактичний перетин митного кордону;

2) подання митної декларації чи іншу дію, безпосередньо спрямовану на реалізацію наміру вивезти предмет контрабанди.

Внаслідок цього моментом закінчення контрабанди в першому випадку буде фактичний перетин митного кордону, а в другому - момент подання

декларації або, наприклад, момент початку відвантаження товару закордонному споживачеві.

Звісно ж, виходячи з формальності складу контрабанди, добровільна відмова від її вчинення можлива лише на стадії незакінченого замаху на злочин. Власні дії особи при незаконному вивезенні товарів завершуються на момент заповнення цією особою митної декларації, а потім прийняття її митним органом. Вже на цій стадії особа усвідомлює, що зробила всі необхідні (залежні від нього) дії для вивезення товарів чи предметів з країни, тобто. діяння перейшло на стадію закінченого замаху [3].

В силу формальності складу добровільна відмова неможлива, так як дія вже було скоєно, а злочинні наслідки даним складом не передбачені. Отже, контроль над причинним зв'язком втрачено. Склад цього злочину в силу все тієї ж формальності буде закінчено з скоєння особою всіх необхідних дій, тобто. З моменту заповнення митної декларації та передачі її відповідним митним органам (відповідно, та прийняття цими органами). У цей момент особа повністю вчиняє дії, необхідні для визнання злочину закінченим.

Контрабанду, вчинену під час вивезення, слід вважати закінченим злочином з моменту виявлення недостовірності відомостей, зазначених особою у поданої ним митної декларації, або з моменту припинення інших дій, безпосередньо спрямованих на вивіз декларації, або з моменту припинення інших дій, безпосередньо спрямованих на вивезення товарів чи інших предметів.

Стосовно «адміністративної контрабанди» або незаконного переміщення предметів через кордон поза митним контролем, то адміністративна відповідальність за вказані правопорушення передбачена ст.ст. 482-483 МКУ [4].

Отже, під переміщенням предметів з обманним використанням документів або засобів митної ідентифікації в теорії кримінального права розуміється надання митному органу як документи, необхідні для митних цілей, підроблених документів; документів, одержаних незаконним шляхом;

документів, що містять недостовірні відомості; документів, що належать до інших предметів; використання підробленого засобу ідентифікації або справжнього засобу ідентифікації, що відноситься до інших товарів, а адміністративна відповідальність за переміщення предметів через митний кордон поза митним контролем має певні особливості. По-перше, під час притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення митних правил використовуються норми Митного кодексу України. По-друге, правопорушення у сфері митних справ, як і адміністративні та кримінальні правопорушення, також мають об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що відіграють важливу роль під час кваліфікації відповідних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуженко С.А. Проведення у справах про порушення митних правил : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Харків, 2015. 206 с.
2. Колпаков В.К., Гордєєв В.В., Грянка Г.В. та ін. Процесуальний примус в адміністративній відповідальності : монографія. – Х., 2018
3. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-vi>
4. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-20#n2>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Свинаренко Юрій Павлович

старший викладач кафедри професійних та спеціальних
дисциплін

Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ

Леонов Сергій

курсант

Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ

м. Херсон, Україна

Правове регулювання розуміється як вплив права на суспільні відносини. Таким чином, правове регулювання в оперативно-розшуковій діяльності насамперед має функціональний характер. У такому випадку шляхом прийняття правових норм регулюються відносини між державою (її представниками) і громадянами у зв'язку з необхідністю захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави [1, с. 274].

Правовідносини, які виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності, утворюють свій предмет правового регулювання, і визначає галузь оперативно-розшукового права як соціально обумовлену систему правових норм, що регулюють оперативно-розшукову діяльність різних її суб'єктів, яка полягає в застосуванні спеціальних сил, засобів і методів у здійсненні оперативно-розшукових заходів у зв'язку з пошуком і фіксацією фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачено кримінальним кодексом України, розвідувальну підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадянина, суспільства і держави.

Досліджуючи правову основу оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України слід зазначити, що вона базується на системі норм, передбачених різними джерелами права.

Аналізуючи дослідження у сфері оперативно розшукової діяльності, можна, вважати, що правове регулювання будь якої правозастосовної діяльності, зокрема й оперативно розшукової, засноване тільки на законодавчих актах держави. Відомчі нормативні акти не створюють правової основи регулювання оперативно розшукової діяльності, оскільки вони містять не нові правові норми, а визначають механізм застосування чинних правових норм, затверджених вищими органами державної влади [2, с. 62]. Так, наприклад, В.Л. Регульський визначає, що джерелами правового регулювання оперативно розшукової діяльності є тільки законодавчі акти, тому що процес правового регулювання пов'язаний зі збереженням принципу законності, і передбачає перш за все порушення на законодавчому рівні [3, с.18].

У тому ж контексті визначаються окремі рівні правового регулювання суспільних відносин, що виникають під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Вони розглядаються в залежності від юридичної сили нормативного акту і просторових меж поширення його дії. Відповідно визначають три рівні правового регулювання, а саме:

1. Базовий або конституційний рівень, де правове регулювання здійснюється на рівні конституції.

2. Середній рівень передбачає правове регулювання суспільних відносин у кодексах і законах.
- 3.

Деталізований рівень правового регулювання складають підзаконні нормативно-правові акти, які в свою чергу поділяються на нормативні акти законодавчої та виконавчої влади; нормативні акти міжвідомчого характеру; нормативні акти суто відомчого характеру [4, С.166].

Звернемось до статті 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в якій закріплено, що правовою основою оперативно-розшукової діяльності є Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний

кодекси України, закони України про прокуратуру, Національну поліцію, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Оперативно-розшукова діяльність, найбільше пов'язана з кримінально-процесуальним правом, оскільки і кримінальне судочинство, і оперативно-розшукова діяльність мають на меті захищати громадянина, суспільство і державу від кримінальних правопорушень. Багато положень про оперативно-розшукову діяльність знаходяться в кримінально процесуальному кодексі України. Крім того, оперативно-розшукова діяльність багато в чому запозичує процесуальну форму, звичайно, з часткою своєю специфікою.

Зважаючи на викладене і враховуючи, з одного боку, специфічність і відносну відокремленість правовідносин, що виникають у зв'язку зі здійсненням оперативно-розшукової діяльності, а з іншого — неможливість визнання оперативно-розшукового права самостійною галуззю права, необхідно, на наш погляд, віднести правові норми, що регулюють оперативно-розшукової діяльності, до підгалузі кримінально-процесуального права. Оперативно-розшукове право як підгалузь кримінально-процесуального права має відповідати базовим принципам кримінального судочинства. Одним з основних у кримінальному судочинстві є принцип забезпечення всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Це положення обов'язково повинно враховуватися при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, це стосується оформлення матеріалів оперативно-розшукових заходів.

Список використаної літератури:

1. Крулькевич А.І. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Одеса : ОДУВС, 2008. 20 с.
2. Козаченко І.П. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності / І. П. Козаченко, В. Л. Регульський. Львів : ЛІВС при НАВСУ, 1999. 219 с.
3. Регульський В.Л. Оперативно-розшукова діяльність: правові та організаційні основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / В.Л. Регульський. Київ, 1997. 27 с.
4. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. 132 с.